

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sermet Muhtar Alus

İstanbul Yazıları

**İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜR İŞLERİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI
NO: 15**

**ISBN
975 7580 25 2**

2000 Adet Basılmıştır. 1994

**TASARIM
CEM GÜNÜBEK**

**UYGULAMA
KEMAL COŞLU**

**YAPIM
AJANS C+E**

**BASKI
MATAŞ**

İ Ç İ N D E K İ L E R

Önsöz/Prof. Dr. Nurettin Sözen, 7
Öndeyiş/İlber Ortaylı, 9
Sunuş/Erol Şadi Erdinç-Faruk İlhan, 11
Sermet Muhtar Alus, 13

I. Bölüm

Eski İstanbul'un Sokakları, Semtleri

Tünel'den Galatasaray'a, 21
Galatasaray'dan Taksim'e, 25
Beyazıt'dan Saraçhane Başı'na, 29
Aksaray'dan Topkapı'ya, 34
Boğaziçi-Köprü'den Rumelihisari'na, 38
Boğaziçi-Baltalimanı'ndan Yenimahalle'ye, 42
Beykoz'dan Kanlıca'ya, 46
Anadoluhisari'nden Kuzguncuk'a, 50
Köprü'den Adalar'a, 54
Yüksekkaldırım, Tekke, Kuledibi, 57
Ayasofya ve Sultanahmed Civarları, 61
Nişantaşı, Teşvikiye, 66
Bakırköy, 69
Haliç, 73
Haliç'teki Köprüler, 77
Üsküdar, 81
Kadıköy, 85
Yeni ve Eski Balat, 88

II. Bölüm

Eski Konaklar, Eski Yalılar

Tarabya'daki Kalender Köşkü, 95
Saip Paşa'nın Ortaköy'deki Yalısı ve Konağı, 98
Abraham Paşa'nın Yalısı ve Konağı, 101

Boğaziçi'nde Kazıklı Yalılar, 104
Mabeyinci Faik Bey'in Bebek'teki Meşhur Yalısı, 107
Rumelihisarı'nda Müşir Zeki Paşa Yalısı, 110
Bahriye Nâzırı Hasan Paşa Yalısı, 113

III. Bölüm

Eski İstanbul'da Kır Alemleri
Göksu Çayırı, 119
Tatavla Panayırı, 123
Yuşa Tepesine Bir Gezinti, 127

IV. Bölüm

Eski İstanbul'da Ramazanlar, Bayramlar
İstanbul'da Eski Ramazanlar, 133
Ramazanda Kilerler, 136
Mahyalar, Sahurlar, 139
Ramazanda Camiler, 142
Arife Günleri, 145
Bayram Alayları, 148
Kurban Bayramları, 151

V. Bölüm

Eski İstanbul'da Seyirlik Eğlenceler, Ünlü Sanatçılar
Sinema-Biraz Tarihi, İstanbul'a Düşüşü, 157
Beyoğlu Tiyatroları, 160
Yazlık Tiyatrolar, 164
Hokkabazlar, 168
Çengiler, 172
Kavuklu Hamdi, Pişekârları, Zenneleri, Taklidleri, 176
Komik-i Şehir Hasan ve Kumpanyası, 180
Komik Abdi, 184

VI. Bölüm

Eski İstanbul'da Hanendeler, Sazendeler
Piyasadaki Udler, 191
Piyasadaki Kemanîler, Kemençeciler, 195

Piyasadaki Hanendeler, 198
Hususî Hanendeler, 202
Hususî Sazendeler, 206
Kadın Hanendeler, 210

VII. Bölüm

Eski İstanbul'da Yolculuklar

İstanbul'da Şimendiferler, Tünel, 217
İstanbul'da Atlı Tramvaylar, 221
İstanbul'un Kira Arabaları, 224
Şirket-i Hayriyye, Tarihçesi, Vapurları, 227

VIII. Bölüm

Eski İstanbul'da Gelenekler, Görenekler

Selâmlar, Müsafahalar, El Öpmeler, 233
Ziyaretler, Misafirlikler, 236

IX. Bölüm

Eski İstanbul'dan Çeşitlemeler

Tulumba Reisleri ve Omuzdaşlar, 241
Kaldırım Kabadayıları, 245
Baskın, 249
Yosmalara Dair, 253
Meşhur Hafızlar, 257
Eski Yazılar, Hattatlar, 260
Kayıplara Karışan Satıcılar, 263
Eski İstanbul'un Meşhur Lokantaları, 267
Meşhur Yemekler, 271
İstanbul'un Balıkları, 275
Eski At Yarışları, 279
Şemsiye, 282
Nargile, 286
Enfiye, 289
Çubuk, 292
Bıyığa Dair, 295
Galata Balozları, 298

Kültür toplumların yaşama biçimidir ve ulusların tarihsel serüvenleri onların kültüründe kendisini belli eder.

Kültür niteliğinin ve kültür gelişiminin en anlamlı göstergesi kitaptır. Büyük uygarlıklar tarihe malolmuş kitaplıkları ile anılır. Kitaplar, kitaplıklar toplumun ortak bellekleridir ve uygarlıklar onlarla soluklanırlar.

Kentler de somut biçimlere dönüşmüş, çok boyutlu kitaplar gibidir ve kitaplıklar büyük kitaplıklar büyük kentlerde doğar ve gelişir. Paris, Roma, Viyana, Londra, Moskova ve benzeri kentlerdeki büyük kitaplıklar bugünkü dünyamızın uygarlık belgeleri, evrensel kültürün saklayıcısıdır.

Yerel yönetimler ile kitaplar ve kitaplıklar arasındaki ilişki de uygarlık tablosunun içinde yer alır. Yerel yönetimler imar, ulaşım ve benzeri etkinlikler yanında kitap ve kitaplıklar konusuna eğilmekle görevlidirler. Başarının gücü, yaşamın bütün yönlerinde olduğu gibi, yerel yönetim alanında da kitaplardaki öğretilerden kaynaklanır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, böyle bir çaba yönünde atılmış bir adımdır. Amacımız İstanbul'un dününden yola çıkarak bugününe ışık tutmak, bugünden hareketle yarınları aydınlatmaktır.

Prof. Dr. NURETTİN SÖZEN
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

Ö N D E Y İ Ş

İlber Ortaylı

Sermet Muhtar (Alus) 28 Mayıs 1887'de İstanbul'da Firuzağa'da doğmuş, 20 Mayıs 1952'de sevdiği ve sevdirdiği bu muhteşem beldenin koinunda son uykusuna çekilmiştir. Yaşadığı dönemin İstanbul'u toplumsal ve kültürel bir değişim geçirmektedir. Gerçi Yirminci Yüzyıl'ın ilk yarısındaki bu değişim, bizim kuşağın İstanbul'unun yaşadığı firdolayı değişim ve alt-üst olmayla karşılaştırılacak gibi değildir. Sermet Muhtar'ın İstanbul'unda nüfus patlaması yoktu, nüfus artıyordu. Bilinmeyen, öngörülemeyen bir kültür anarşisi değil, yeni Cumhuriyet'in getirdiği kültürel değişim zorlamaları vardı ve galiba İstanbul da bu değişimi yaşamaya istekliydi. Bununla beraber Sermet Muhtar kaybolan hayatı yeni kuşaklara en etkili biçimde aktarmak, tanıtmak yolunu seçen nadir adamlardan. Sermet Muhtar'ın yaşadığı İstanbul el'ân ahşab yapılarla doluydu. Eski şehrin sokaklarında mescidler beton binaların altında ezilmiş, mezarlıklar ortadan kaldırılmış değildi. Mahallenin çocukları yangın artığı arsalarda oynayabilir, ağaca tırmanabilirlerdi. Bu şehirde mahalle kültürü ve komşuluk, fakirlik ama zerafet de vardı. İstanbul henüz olumlu, olumsuz yönleriyle İstanbul rengini taşıyordu. Fakirce şehir eskinin geleneği yanında bir çok semtlerinde henüz dilini (İstanbul şivesini) de semt semt muhtelif renkleriyle barındırıyordu. İstanbul'lular İstanbul kıyılarında yüzme öğreniyor, zengin bir balık mutfağını tadabiliyorlardı. Bugünkü İstanbul'un geleceği yeri o zaman kimse tahmin edemezdi. Gene ulaşım zorluğu vardı, gene su sıkıntısı çekilirdi ama hayatın tadını getiren unsurlar da vardı; kısacası İstanbul başkaydı..

Sermet Muhtar'ın yaşadığı İstanbul'daki değişim; o devrin birkaç yazarını 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki İstanbul'un hayatını kaleme dökmeye zorlamıştır. Değişen ve değiştirilen tarz-ı hayat; nostaljiyi davet etmişti. Kaybolmakta olan bu manzarayı ne tarihçilerin, ne de tarih belgelerinin resimleyemeyeceği açıktı. Edebiyatın ifade cömertliğine ustalıkla sığındılar. Kaybolan çocukluklarının dünyasını; rengi,

kokusu ve tadıyla her biri kendi üslûbunda canlandırdı.

Sermet Muhtar bu iddiasız, ama büyük İstanbullulardan biriydi. Eğer onların bıraktıkları olmasa bugün o dünyayı hatırlayani bulamayacağız. Ne var ki bu muhterem üstadların yazdıkları da, eski gazete sütunlarında, artık sahafta da bulunmayan kitapçıklarda kalmıştı. Onları yeniden basıp, derleyip yaymak zamanı gelmiştir.

Sermet Muhtar Alus, Askerî Müze'mizin kurucusu Topçu Feriki Ahmed Muhtar Paşa'nın oğludur ve ünlü komutanların soyundan gelir. Bu Osmanlı seçkin çevresinin içinde iyi bir eğitim görmüştür. Çağdaşlarının ifadesiyle, bu seçkin çevre ve eğitime rağmen mütevazı, rind-meşrep bir kişiliği vardı ve İstanbul'un halk hayatına ve kültürüne hayrandı. Genç yaşlarında edebiyata bilhassa küçük hikayelerle başladı. Karakterindeki mizah onu karikatür çizimine bile zorladı. Meşrutiyet'ten sonra "El Üfürük" diye bir mizah dergisi çıkarmıştır (Reşat Ekrem Koçu, İ.A., s.755) Kısa zamanda şiir, tiyatro dalını da denedi. Fakat kalıcı olan romanlarıdır. Harb Zengininin Gelini'nde İkinci Meşrutiyet Türkiye'sinin toplumsal çalkantılarını ve kalemini kenar mahalle insanından Beyoğlu insanına ve bürokrasiye kadar uzatarak buruk bir mizahla çizer. Son devir Osmanlı İstanbul'unun hayatını Pembe Maşlahlı Hanım romanı ve diğer hikayelerinde realist ama mizahın serpintileriyle okuyucularına aktarır. Aktarmak fiilinin üzerinde durmalıyız. Çünkü kullandığı dil ve üslûp o günün ve bugünün ve geleceğin Türk okuyucusunun zahmetsizce anlayacağı, tadına varacağı bir Türkçedir.

Sermet Muhtar, Osmanlı İstanbul'unu kenar mahalledeki kulübelere, rical konaklarına ve Beyoğlu muhitlerine kadar tanıyan, seven ve sevdiren, sevimli ve muhterem bir İstanbulludur. İddiasız ve sade üslûbuyla renkli tablolar çizebilir. Bu tablolarla da görmediğimiz, bilemeyeceğimiz eski İstanbul'u bize sevdiren. Kıyıda köşede kalmış, bugünkü kuşakların ulaşamayacağı bu yazıları ve eserleri derleyip bizlere aktarmak gibi hatırşinas ve güç bir işi başaran Erol Şadi Erdinç'e ve Faruk İlkan'a teşekkür etmeliyiz.

Sermet Muhtar Alus'un ortak başlıklarla, diziler halinde, yıllarca sürmüş ve gazete sayfalarında kalmış bu yazıları, artık geçmiş olan bir İstanbul'u sokakları, köşkleri, yalıları, insanları ve tüm gelenek ve görenekleriyle bugüne aktarmakta; ayrıca da bir belge özelliği taşımaktadırlar. Genellikle, İmparatorluğun son dönemleri içinde çöküntünün getirdiklerine karşı önlemlerin yetersiz kaldığı bir ortamı, belirgin çizgilerle resimlendirmek gibi güç bir işi üstlenmiştir Alus. Bu bağlamda zaman zaman gülerek düşündüğümüz geçmiş üzerinde sağlıklı yargılara varmak yönünden bu tür yazıların olumlu etkilerini yadsımak olanaksızdır.

1890'larda başlayan konular üzerinde istibdadın baskılı havası, Hürriyet'in ilanı gibi Kanun-ı Esâsî'ye işlerlik sağlayan olayın toplumsal açıdan getirdiği neler olmuştur ? Balkan Savaşları ve sonrası ile I. Dünya Savaşı'nın İmparatorluğa getirdiği yükümlülükler açısından toplumsal etki ve tepki ne olmuştur ? Bir Mütareke dönemi yaşanmıştır; Türk Kurtuluş Savaşı ve onu izleyen Cumhuriyet, ümmetlikten milletliğe yükselen bir toplumun gelenekleri ve görenekleri açısından ne gibi değişimler doğurmuştur ? İşte tüm bunların yanıtı Sermet Muhtar Alus'un geçmişten geleceğe tuttuğu ayna ile yansımaktadır.

İstanbul'u çok sevmiş ve sevdirmiş bir yazarın, Sermet Muhtar Alus'un bu geçmişi yansıtan İstanbul Yazıları'nın seçilmesi ve derlenmesi düşüncesi aziz dostumuz Hilmi Yavuz'a aittir. Bu derlemenin oluşmasında ilgisini ve olanaklarını esirgemeyen İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanı sayın Hilmi Yavuz, uygulanan yöntemde de etkili olmuştur.

Dostlarımız sayın İlber Ortaylı, sayın Necmettin Hilav, sayın Fahri Aral ile sayın Muhittin S. Eren gerek sunuş, gerekse bibliyografik künye ve kaynaklara ulaşmamızda yardımcı oldular. Sayın Mustafa Çetin Tükek özel arşivinden yararlanmamıza izin verdi. Sayın Cem Günebek'in tasarımı ise yapıta ayrı bir değer katmıştır.

Bu çalışmamızda büyük yardımlar gördük. Başta Atatürk Kitaplığı müdiresi sayın Aysel Polatoğlu olmak üzere Süreli Yayınlar Bölümü görevlileri sayın Saadet Çiftçi, sayın Ayşe Hocaoglu ve sayın Hüseyin Ulusoy, insanüstü bir çaba ile bizi desteklediler. Dostlarımıza ve yardımcı olanlara teşekkürlerimiz, manevi borcumuzu ödemeye yeterli değildir; bunun bilincindeyiz. Ayrıca, bizi her yönden teşvik eden, yardımlarını esirgemeyen -adlarını burada sıralamak olanaksız- arkadaşlarımıza da teşekkür ediyoruz.

Sermet Muhtar Alus

(28 Mayıs 1887-20 Mayıs 1952)

I

İstanbul'da Firuzağa Mahallesinde doğdu. Mekteb-i Harbiyye'de topçuluk ve askerî tarih okutmuş olan, Askerî Müze'nin kurucusu ve ilk müdürü Topçu Feriki Ahmed Muhtar Paşa'nın (1861-1926) oğludur. Annesi Fatma Kevser Hanım ise "Hanımlara Mahsus Gazete"de F.K. imzası ile yazılan yayımlanan dönemin aydın kadınlarından biridir ve Ferik Abid Paşa'nın (1844-1916) kızıdır.

Sermet Muhtar'a ad olan Sermet, Kamerî takvimde Ebced hesabıyla doğum yılı olan 304 sayısını gösterir. Bu, bilgiye aşırı önem veren aile ortamı içinde Sermet Muhtar'ın eğitime ayrı bir özen gösterilmiş, gerekli bilgiler yanında özel öğretmenlerden Fransızca ve Almanca, Ressam Ali Rıza Bey'den de resim dersleri aldırılmıştır. Eğitiminde annesi Fatma Kevser Hanım'ın yoğun ilgi ve çabaları görülür.

Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi)'nin son sınıfına sınavla girmiş (1905) ve yüksek eğitimini Mekteb-i Hukuk'ta tamamladıktan (1906-1910) sonra babasının müdürü olduğu Askerî Müze'de "Teknik ve Tarihî Araştırmalar Sekreteri" ünvanı ile görevlendirilmiştir.⁽¹⁾

Sermet Muhtar'ın yazı hayatı Mekteb-i Hukuk öğrenciliği döneminde, dergilerde "Necdet" takma adı ile yayımladığı küçük hikayelerle başlar. Toplumsal değişim ve gelişmelerin odaklaştığı nokta, Hürriyet'in İ'lânı ya da II. Meşrutiyet (10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908)'in sağladığı geniş özgürlük ortamında, düşüncelerin gizlilikten gün ışığına çıkma yolundaki çabaları ve bu çabaların örneği sayılan günlük, haftalık, aylık gazete ve dergi gibi yayınların giderek çoğalması Sermet Muhtar üzerinde etkili olmuştur. O da bu ortam içinde liseden ve Hukuk Mektebi'nden iki arkadaşı ile "El-Üfürük" (1909) adlı bir mizah gazetesi çıkarmış; ne var ki, bu gazete birçoğu gibi uzun ömürlü olmamıştır.

II

Yazmak, yazdığını resimlemek, karikatür denemeleri Sermet Muhtar'da bir tutku halindedir ve gelişmektedir. Mizahî bir gazete olan "Davul" (1908-1909)'daki yazıları yanında karikatürleri de yayımlanmıştır. Küçük hikaye yazımını sürdürür. Yaşamı içinde tanık olduğu Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı gibi büyük olaylar, İmparatorluk'ta dengeyi alt-üst etmiş; bu toplumsal çözülme ve yozlaşma, Sermet Muhtar'ın gözlemlerinde tüm ağırlığı ile bir çöküntü ama mizah yüklü bir çöküntü olarak kendini göstermiştir. Mütareke dönemi Sermet Muhtar için yeni bir ilgi alanı yaratmıştır. Bu dönemde Sermet Muhtar, tiyatroya yoğun bir sevgi ile eğilir; yazdığı ya da yabancı dilden uyarladığı oyunlar vardır ve bu çabasını Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sürdürmüştür.

1931'den sonra Sermet Muhtar, ortak başlıklar altında, her biri ayrı bir konuyu işleyen geçmişin İstanbul'unu anlatır. Akşam, Son Posta, Cumhuriyet, Vakit, Tan, Tasvir-i Efkâr, Yeni Sabah, Vatan gibi günlük gazetelerde; Yedi Gün, Yeni Mecmua ve Hafta gibi dergilerde yayınlanan bu yazılarda İstanbul'un sokakları, köşkleri, yalıları yanında ünlü kişileri, gündelik yaşamı, gelenek ve görenekleri "renkli, eğlenceli tablolar halinde"²⁰ vardır. Romanlarında ve yazılarında mizahî yönü ağır basan bir üslûpla ele alınan konular, genellikle "eserlerinde çok zengin folklorik özelliklere, sözlüğü çıkartılabilecek verimlilikle eski deyişlere"²¹ fazlaca yer vermesi ile Sermet Muhtar'ın bu yazıları, geçmişin bugüne yansıyan belgelerini de oluştururlar. Akbaba, Amcabey, Şaka ve Aydede gibi mizah dergilerindeki yazıları ise toplumsal hicivlerdir.

Sermet Muhtar, ilgi ve beğeni kazanan yazı ve romanları yanında başarılı bir ressamdır da; yazı ve romanlarının birçoğunu kendi resimlemiştir. Yağlı-boya çalışmalarından örnekler ise kısa bir süre önce yayımlanmıştır. ⁽⁴⁾

İstanbul'u yürekten sevmiş ve sevdirmek yolunda büyük çaba harcamış olan Sermet Muhtar, İstanbul'da 20 Mayıs 1952'de öldü.

III

Sermet Muhtar Alus'un 1931'den sonra Akşam gazetesinde başlayan sürekli yazarlığı 1952'ye, ölümüne dek sürmüştür. Kitaplaşmamış olan bu sürekli yazılarının ilki *30 Sene Evvel İstanbul*'dur (Akşam 1931, 57 yazı). Sonra *Masal Olanlar* (Akşam 1931-1932, 36 yazı), *75 Sene Evvel İstanbul* (Akşam 1932, 10 yazı), *Eski Defterdekiler* (Akşam 1932, 27 yazı), *Bir Varmuş Bir Yokmuş* (Yedi Gün 1932, 15 yazı), *84 Sene Evvel İstanbul* (Akşam 1932, 11 yazı), *Eski Konaklar Neler Anlatıyor* (Tan 1936, 16 yazı), *İstanbul Kazan Ben Kepçe* (Akşam 1939, 31 yazı), *40 Yıl Evvelkiler* (Akşam

1939, 33 yazı), *Eski Günlerde* (Akşam 1939-1940, 35 yazı), *Evvel Zaman İçinde* (Yeni Mecmua 1939, 19 yazı), *Eski İstanbul'a Dâir* (Belediye Mecmuası 1942), *Gördüklerim ve Duyduğlarım* (Akşam 1942-1944, 85-54 yazı), *İstanbul'u Dolaşırken* (Tasvir-i Efkar 1942, 25 yazı), *Yazar Hışmı* (Yeni Mecmua 1943, 22 yazı), *Pazar Sohbeti* (Yeni Sabah 1942-1943, 22 yazı) ve *Geçmiş Zaman Olur ki* (Son Posta 1943-1945, 106 yazı). Sermet Muhtar 1945'den sonra bu yazılarını *Dünden Bugünden* başlığı ile Akşam'da sürdürmüştü, 1948'den itibaren Aydede'de, *Bugünden Dünden* başlığı ile yazmıştır. Ayrıca Resimli Tarih Mecmuası ve Tarih Hazinesi'nde de yazıları vardır (1948-1952). Küçük hikayeleri Akbaba, Ayda Bir, Hafta, Resimli Perşembe, Resimli Ay, Aydede gibi dergilerde yayımlanmıştır. Romanlarından döndü tefrika edildikten sonra kitap halinde basılmıştır.

Bunlar: *Kıvrıkcık Paşa* (Akşam'da 1931'de tefrika edilmiş, 1933'te kitap olarak yayımlanmıştır), *Pembe Maşlahlı Hanım* (Akşam'da 1932'de tefrika edilmiş, 1933'de kitap olarak yayımlanmıştır), *Harb Zengininin Gelini* (Akşam'da 1932'de tefrika edilmiş, 1934'te kitap olarak yayımlanmıştır), *Eski Çapkın Anlatıyor* (Cumhuriyet'de tefrika edilmiş, 1944'de kitap halinde yayımlanmıştır).

Sermet Muhtar Alus'un tefrika edilip kitaplaşmamış romanları da şunlardır:

Sülün Bey'in Hatıraları (Akşam, 1933), *Rüküş Hanımlar* (Akşam, 1934), *Havalanmalar* (İmamın Havalanması, Hanımefendinin Havalanması, Kuyumcunun Havalanması, Hacı Babanın Havalanması, Akşam), *Tombul Mirasyedi* (Son Posta, 1934), *İki Gönül Bir Olunca* (Son Posta, 1934), *Onikiler* (Cumhuriyet, 1935), *Dünün Genci Anlatıyor* (Cumhuriyet, 1935), *Kırkından Sonra* (Vakit, 1936), *Anasını Gör, Kızını Al* (Vakit, 1936), *Harman Sonu* (Vakit, 1938), *Bebek Emine* (Vatan, 1943), *Şahende Hala* (Amcabey, 1943), *Banker Arif* (Amcabey, 1943).

Sermet Muhtar Alus'un tiyatro alanındaki uğraşları iki yönde olmuştur: Yazdığı oyunlar ile yabancı dilden yaptığı uyarlamalar. Yazdıkları, *Derd* (Üç perde), *Zincirleme* (Dört perde), *Kof Ramiz* (İki perde), *İnci Sultan* (Masal, üç perde) ve *Gemi Arslanı* (Üç perde)'dir. *Gemi Arslanı* 1925'de, Ramazan ayında, Şehzadebaşı'ndaki Ferah Tiyatrosunda Muhsin Ertuğrul tarafından sahneye konulmuş, oynanmış; ayrıca kitap olarak da basılmıştır. Yabancı dilden yaptığı uyarlamalar ise, *At Martini* (*La so-uriente/Mme Boudet*), *Ev İlacı* (*La gloire ambulancière*), Şair dergisinde tefrika edilmiştir (1919, sayı:12-15), *Helâl Mal* (*Dozulé*) Muhsin Ertuğrul'un Temaşa dergisinde yayımlanmış, kitap olarak da basılmıştır. *Sevk-i Tabii* (*L'instinct*) Faruk Nafiz Çamlıbel'le birlikte yaptığı bu uyarlama oynanmış; Yusuf Ziya Ortaç'la yaptığı uyarlama *Kalem Efendileri* (*Messieurs les ronds-de chuir*) Mütareke'de sansür izin vermediği için Darülbeyaz'da oynanamamıştır.

Sermet Muhtar Alus'un romanları dışındaki eserleri: A) Askerî Müze'de görevli olarak bulunduğu döneme ait ziyaretçiler için *Askerî Müze Rehberi*'dir ve üç fasiküldür: 1. Aya İrini'nin Tarihçesi ve Askerî Müze'nin Kuruluşu, 2. Eski Osmanlı Ordusu ve Silahları, 3. Yeniçeri Kıyafetleri Müzesi. (*Müze-i Askerî-i Osmanî züvvârına mahsus Rehber*. İstanbul 1336-1338 Necm-i İstikbal Matbaası, 3 fasikül.) Fransızca çevirisi de basılmıştır (Musée Militaire Ottoman-Guide, 3 fasikül)

B) *Türkçeden Fransızcaya Yeni Lûgat*, (İstanbul 1930 Kanaat Kitaphanesi) Bu eser genişletilerek

ikinci kez basılmıştır (İstanbul 1935). C) Muallim Ahmed Halid Kitabevi'nin çocuklara mahsus tarih serisinden: *Yeniçeriler ve Osmanlı Silahları* (İstanbul 1933, Ahmed İhsan Matbaası). D) *Meşrutiyet Tarihi*. (Ebüzziya takviminde 1916 yılından sonra yayımlanmıştır.) Ayrıca, Sermet Muhtar Alus'un hazırladığı *Küçük İstanbul Rehberi*, Ahmed Halid Kitabevi tarafından satın alınmış, ancak basılmamıştır. İstanbul Ansiklopedisi için maddeler de yazmıştır.

Notlar:

- 1) Semavi Eyice, *Unutulmuş Bir Yazar: Sermet Muhtar Alus*, Şehir, Sayı: 17 (Temmuz 1988) s.57.
- 2) Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, (15. Basım, İstanbul 1993) s.37.
- 3) *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi I* (İstanbul 1977) s.128.
- 4) *Sanat Dünyamız*, Sayı: 52 (Yaz.1993) s.65-70 Sermet Muhtar Alus'un yağlı-boya resimlerinden sekiz örnek yayımlanmıştır.

Kaynakça:

- Banarlı, Nihat Sami: *Türk Edebiyatı Tarihi II* (İstanbul 1979) s.1244.
- Çeviker, Turgut: *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Meşrutiyet Dönemi* (1908-1918) (İstanbul 1988) s. 90-91.
- Eyice, Semavi: *Unutulmuş Bir Yazar: Sermet Muhtar Alus*, Şehir, sayı:17 (Temmuz 1988) s.56-61.
- Koçu, Reşat Ekrem: *İstanbul Ansiklopedisi II* (İstanbul 1959) s.755-756.
- Necatigil, Behçet: *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* (15. Basım, İstanbul 1993) s.37.
- Nesin, Aziz: *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı* (İstanbul 1973) s.191-196.
- Ortaç, Yusuf Ziya, *Bizim Yokuş* (İstanbul 1966) s.315-320.
- Özkırmı, Atilla: *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi I* (2. Basım, İstanbul 1993) s.105.
- [Solok] Kudret, Cevdet: *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman 1859-1959 II*. (2. Basım, Ankara 1970) s. 372-379.
- Toros, Taha: *Sermet Muhtar Alus Tarih ve Toplum XXI/122* (Şubat 1994) s. 35-42.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi I* (İstanbul 1977) s.128.

I.Bölüm

ESKİ İSTANBUL'UN SOKAKLARI, SEMTLERİ

Tünel'den Galatasaray'a

1 903 yılındayız. Mevsimlerden kış başlangıcı; vakitlerden saat 9 (Yani ezanî saatle 4) suları. Derin gece sükunu; en hafif sesler duyuluyor.

Tünel Meydanı'ndan doğru yolu tutup yürüyeceğiz. Etrafta gözümüze ilişenleri, kulağımıza erişenleri bir bir anlatalım:

Araları çok seyrek, memelerinde keseleri bile bulunmayan kör kandil hava gazı fenerlerinin alaca karanlığında, işinde gecikmiş tek-tük kimseler Yüksekaldırım tarafından acele acele geliyorlar; çünkü Tünel çoktan paydos olmuştur.

Meydan yamrı yumru. Sabahleyin yağın yağmurun ortalıkta göl gibi birikintileri, vıcık vıcık çamur, üç dört köhne gece arabası bekliyor. Duvar diplerine sıra sıra köpekler büzülmüş; süprüntü yığınları üzerine yatmış, se-kiz on yavrusunu emziren analar. Geçerken yanlarına sokulmağa gelmez, hemen hırlarlar; yavrularını korumak için paçadan hartadak kapıverirler. Şayet kaparlarsa kuduzu-muduzu aklına getiren yok, tasa, pantolonun yırtılmasında.

Yürüyoruz. Bütün dükkanların kepenkleri inik. Gelen geçen sayılacak kadar az. Humbaracı yokuşuna birkaç adım berideki Krédivial Palas sanki otel değil; her tarafı zifiri karanlık. Ne diye top atmadığına şaş da kal.

Dörtüol ağzındayız. Asmalımescid Sokağı'nın başında yine hurda bir iki kira kupası. Solda, dördüncü binanın birinci kat pencereleri apaydınlık. Orası dişçi Joseph Barry'nin muayenehanesidir. Demek o gün de iş tıklarında, keyfi yerinde; müşterilerini hâlâ savamamış.

Şekerlemeci Leon'un vitrininde perde, tül filan arama, içerisi tabak gibi görüldü. Birkaç sivri sakallı frenk bozuntusu, bir kaç da fesli; paşazade, paşa damadı, mirasyedi takımından şık beyler. Hepsisi de harıl harıl filetoları gövdeye atmadalar. Zira buranın bonbonu, früi glase'si, pastasından ziyade

Yanında kapkaranlık Passage Oriental'a dalanları görüyoruz. Meramları malûm. İçeride, dönemeçteki iri-yarı, damızlık, âlâ Wilhelm bıyıklı kart-postalcının dükkanını boylayacaklar; sere serpe pozlarda kadın fotoğrafları alacaklar. Sinyorun en fazla aksata ettiği, bu saatlerdir.

Onbeş, yirmi adım yürüdük, yürümedik; sağı solu eflâke ser çekmiş binalı, dapdaracı, handiyse karşıdan karşıya el uzatıp toka edilebilecek bir sokak: Timoni.

Bir evin penceresinden sıtma görmemiş sesle bir bağırtı:

"Kahveci !.. Cebbar ağam !.. Kabzımal Ferhad Beyime kıyak bir nar-gile donatıp getir !.."

Umumhaneci, adlı-sanlı Ayı Zabel.

Öteden karşıki komşuya, bostan dolabı gibi gıcırdayan bir çığlık:

"Burası Kemeraltıdır, nedir, ağnamadım gitti. Gözünün pırpırına üfle-diğim madrabazı mecid yerine iki çeyreği dayıyor. Ka bu ne irezalet ? Bunca yıldır bunda bu zanaatı ederim, böylesini görmemişim..."

Bu da umumhaneci Tulumbacı Agavni...

Daha sonraki sokak daraşlıkta eş, yalnız gürültü mürültüsüz. Göz gözü göreceksin olsa Fransızca Stamboul gazetesi idarehanesinin levhası seçilecek.

Sıradaki Venedik Sokağı genişçe, aydınlıkça. Merak bu ya, haydi bir giriverelim. Otel, otel, otel. Kapıları forâ; antrelerinde çiftte fitilli petrol lambaları. Nemçeli, Lehli, Romanyalı, Macar, Hırvat kabilinden yabancı kadınlar buralarda oda tutarlar; gece oldu mu surata badanayı çalıp haydi caddeye. O sokağın köşesi ile Galatasaray'ın karşı köşesi arasında, geç vakitlere kadar bir aşağı bir yukarı dolaşma. Gelene geçene kaş göz işareti; (Pıst pıst!. Mösyö, Efendi !) diye sesleniş. Yanlarına kim yansaır ?

Hepsinde yüz pürtük pürtük, ses kısık, illetlerin daniskası mevcut. Ecnebi olduklarından Altıncı Daire hekimliğinin muayenesinden âzadedirler. Hele bir şikayet eden çıksın, o anda sefaretlerinin tercümanları balta:

"Tebamıza karışmağa hakkınız yok!"

Zvrakis'in işlettiği Yani birahanesinin asıl adı Viyana birahanesi. Avusturyalılar, Almanlar devamlısı. (Bosk)leri, yani çeyrek litrelik koca koca bira bardaklarını dikip avaz avaz türkülerini basıyorlardır amma duyulmuyor. Çünkü salonu çok içerlektir; upuzun koridordan hayli yürüdükten sonra kaç tane kapı var.

Bonmarşe'yi geçtik. Kristal kafeşantını önündeyiz. Medhalin gerisinde iki taraflı merdiven. Birinin yanında insanı bodur, öbüründe leylek gibi gösteren aynalar, yukarıdan akseden orkestraya düdüğü gibi bir antoz sesi karışıyor; mahud La Tonkinoise' i söylemede: Alkışlar, bravolar, (bis) ler yağıyor.

Tam karşıda, bayır aşağı, gene dapdaracak, yüksek yüksek binalı, pencereden pencereye el değdirilecek bir sokak daha: Çiçekçi.

Gürültü caddeye taşıyor. Tıpkı panayır yeri. Kasab havalarını tutturmuş lâternalar mı istersin ? Zurna, çifte naraların iki tellilerini mi, keriz havalarını mı ?

Sözüm yabana incesaz takımı düzmüş çingene çalgıcıların “Sarhoşum amma falso yapmam” türkülerini mi ? Oyuna girişenlerin zil şıkırtıları, naralar, yaşşalar...

Derken efendim, harran gürre. Şangır şungur cam, çerçeve kırılışları; cıyak cıyak feryadlar:

“Polis, devriye !.. Yetişin, hergele ortalığı tarımar edoor!..”

“Saldırma çekti. Çerkes Mehmed Paşa’nın aslan oğlu Talât Beyim neredesin zo? Gel, bizi kurtar.”

“Yangın var !. Kala koşun, lamba devrilmiş; yanıyoruz vire!..”

Netameli sokağı biraz geçince meşhur alem Konkordiya tiyatrosuna (şimdiki Sent Antuanet Kilisesi’nin bulunduğu mahal) vardık. Kapısının üstünde havagazı alevlerinden pırıldılar; iki yanında büyük afişler; içeride, numara yapan aktrislerin, dansözlerin, canbazların fotoğrafları.

Oyun başladığından önü تنها. Yalnız, arada bir, tepsiye tabakları dizmiş bir garson dışarı seğirtiyor. Konkordiya’nın avlusunda Bartoli’nin lokantası var. Glavani Sokağı’ndaki evlerde (şambr möble) tutan, Avrupa artığı kokonalara yemek taşıyor. Bartoli sabaha kadar kapanmaz. Oyun bittikten sonra bütün artistler supeyi orada etmeler, hovarda takım da üşüşmedeler.

Konkordiya’nın dışında, kuytuda bir gölge. Kalın sopasına dayanmış, sırtında gocuk, gayet gövdeli bir yarma. Akağalar gibi sesile yavaşça mırıltıda:

“Körpe körpe bıldırcınlarım var!”

Muhabbet tellalı tüysüz Haçik. Avidini de bildirmedi:

“Çeyrekten fazla istemem, ciğerim!..”

O taraklarda bezimiz yok, yolumuza revân olalım.

Karşı kaldırımda, Haçopulu pasajını geçtikten sonra Santral birahane-sile (şimdiki Londra) karşılaşıyoruz. İstiridyesi ve mayonezli levreğiyle ünlüdür. Bunun sırasında, öbür yaya kaldırımındaki (Mullatier) pastahanesinde in cin yok. Aldırmaz, parayı kırıyor. Gündüzleri hoppa hanımların fondan, şokola almak bahanesile girerek beylere randevu verdikleri, beylerin de bol bol bahşış söküldükleri yer; akşamları ise kibar ve seçme kokotların, cebi yüklü meftunlarının uğrağı. Gene dörtyol ağzındayız. Yeniçarşı Caddesi, 85 numaraya kadar, bugünkü tabirle genelevle dolu. Zanaatinde yüksek gradolu pansiyoncu Madam Hanriye, Emma, Finks de aradalar.

Caddeye sapmağa gelmiyor, burun direkleri kırılıyor. Duvarın üstüne ziftle, koskocaman harflerle (Eşeklere mahsustur) yazıldığı halde dibi, boydan boya umûmi hela. Köşedeki turşucu her tabakadan müşteriyle dopdolu. Sebebi, herifceğiz içkinin, mezenin her çeşidini ucuz ucuz, bedavasına sunuyor. İştahlısı yüz parayı versin, hem kafayı dumanlayıp hem de karnını doyursun.

Beyoğlu mutasarrıflığının Nuhnebilik binası kapısında iki metre boy-lu, kıvrık bıyıklı, kıl pranga, gayet cakalı kanun çavuşu gene etrafı kolaçanda (Harb malûlüdür ve el'an sağdır).

Zemin katındaki odalarda Beyoğlu'nun gediklisi, kalıblı kıyafetli, paşazade hüknâr yaverleri lâklakiyatı tutturmuş; bazıları da aşka gelip, fesleri ce-ketleri atıp elenseye girişmişler. Bir güreştir gidiyor.

Avlu, merdivenler arı kovanı gibi kaynamada. Giren çıkan sayısız: Çingar çıkararak kırıp dökmüş, söğüd yaprağına yanaşarak aftosunu hacamatlamış, saldırmayı sıyırarak hasmının burnunu, kulağını budamış sayılı fırtınalar; uçarı külhanbeyler, mostralık palikaryalar. Şikayetçi umûmhane duduları; Rum, Ermeni, Yahudi sermayeler. Mutasarrıf Bey'in, alay beylerin, polis müfettişlerinin misafirleri. Müstacel haberler yetiştiren sivil komiserler, hafiyeler. Beylerin çilingir sofralarına, yemek sofralarına karşıkı birahanelerden, lokantalardan tepsiler taşıyan garsonlar; işkembeci, mahallebici çırak-ları. Maltalı, Kefalonyalı kasa hırsızları; limanda gece korsanlığı eden çaka-nozlar; yankesici kopiller...

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 2 İkinci Teşrin [Kasım] 1943)

Galatasaray' dan Taksim' e

*G*eçenki yazımızda bundan 40 yıl evvele giderek, 1903 yılının kış başlangıcında, gecenin dokuzunda, Tünel Meydanı'ndan caddeyi tutup etrafta gözümüze işenleri, kulağımıza erişenleri anlata anlata Galatasaray'a kadar gitmiştik. Şimdi ileri doğru yolumuza devam edeceğiz:

Mekteb-i Sultanî'nin, yani lisenin koca parmaklıklı bahçesini geçer geçmez sağa dar bir sokak sapıyor. Onun öbür başında, genişçe, temizce, aydınlıkça kapalı bir yer görüyoruz. Üç dört tane havagazı lambası yanıyor. İçinde bazı oturanlar da göze çarpıyor. Camının üstünde şu iki kelime yazılı: Café Royal.

Yedi, sekiz sene evvel burası Kuyumcubaşı Babayan'ın cevahirci mağazasıydı; sonra Pazar Alma'nın sırasına taşındı. Ahbar hem sermayece öyle yüklü, hem mizahca öyle hulfûs çakıcı ki hünkârın cülûs, velâdet donanmaları gelip çattı mı vitrininde arşın boyunda güvez bir kadife. Üzerinde, tek taş, fındık kadar pırlantalardan “Padişahım çok yaşa” dizili.

Beyoğlu hukuk ve ceza bidayet mahkemelerinin bulunduğu o dar sokağa tek tük kişilerin girdiği farkediliyor. Yalpalıyorlar. Bir ikisi duvar dibine sokulup öğüre öğüre büküm büküm oluyor. Mesele aşikâr: Hepsi zil zurna. Biraz öteden kıvrılıp dosdoğru Galatasaray hamamını boylayacaklar. Çünkü hamam bütün gece açıktır. Matizler, on kuruşu verdi mi orada sabahlar, mahmurluklarını savarlar.

Royal kahvesinin karşısına, tramvay caddesinin öbür yakasına gelen Tiyatro Sokağı alaca karanlık. Önünden geçerken, eski kurtlar göğüs geçirir: “Hey gidi günler hey!.. Şuracığın dili olsa da geçmişleri anlatsa...”

1870'deki Beyoğlu yangınında silip süpürülen Hacı Naum'un tiyatro-sunu hatırlamadalar ve melûl melûl iç çeker çekmez de dudaklarında eski şarkının mırıltısı:

*Ah Beyoğlu, vah Beyoğlu
Yandı da gitti, kül oldu.*

Bu sebepten ötürü adı Tiyatro Sokağı kalan alaca karanlığın ilerisinde benzinli bir lüks lambası ortalığı aydınlatıyor: Fransız Auzière'in "Du petit Roubion" lokantası. (Şimdi orada zerzevatçı ve meyhanemsi iki dükkan var.)

Mösyö'nün lokantasında Bordo, Burgonya şaraplarının yıllanmışı mevcut. Frenkler, tatlı su frenkleri oranın gediklisi. Yiyip içip, keyifler kekâ; (tenor) gibi avazları tutturacaklar, Cadde-i Kebir'e kadar taşıracaklar amma vakit daha erken, kafaları iyice dumanlanmamış.

Auzière Efendi'de iş tıkrındadır. Kalamış'ta mükemmel bir villaya bile malik.

İleride, Kalyoncukulluğu meyhanelerindeki lâterna seslerine gitaralı, mandolinli Rum çalgıları, türküleri karışıyor; zitolar yağıyor.

Durduğumuz noktanın sağı enine boyuna şeddadî bir bina. Sabık sadrazam Küçük Sait Paşa'nın malikanesi; fakat gerek üstündeki mülk, gerek altındaki pasaj hala eski sahibi banker Hristaki'nin ismiyle anılmada.

Passaja, kılık kıyafetleri derbederce, iğreti giymiş gibi dapdaracak veya bombol paltolu, yani züğürt takımdan bazı kişiler, yanlarında kokona ile dalıp duruyorlar. En dipteki şişko Pereas'ın "Horozlu Lokanta"sında tabldota konacaklar. Sudan ucuz: Ekmeği, bir şişe şarabıyla beraber dört kap yemek çeyreğe. Şeddadî malikaneyi geçiyoruz. Gene genişçe, aydınlıkça bir mahal. Camında "Café et Restaurant Splendide"; Kuyumcu çarşısının Mahfazacılar içinden oncağıza aktarma, aşçı Mıgırdıç Tokatlıyan'ın kahve ve lokantası.

Yalnız iki katlı bir bina; otel motel arama. Yaya kaldırımının ışık vurmeyen tarafında kısacık bir gölge kıvıldıyor. Başına kulaklara kadar kasketi geçirmiş, boynunu yırtık pırtık atkıyla sarmış, pantolonu diz kapaklarında bir ılık sıçanı. Usulca sokularak fıslamada:

"İsterseniz ekstra bir koriça?. Piyasada yeni çıkmış!.."

Muhabbet tellalı Topal Panayot.

Üç dört adım yürür yürümez, kuytuda bir gölge daha:

"Yeleyim mi? Bana mi yoz ettiniz?"

Bu da aynı zenaatten Hasköylü Rafail!..

Sırada, sağ ve sol sokaklar. Duvar diplerine, süprüntü yığınlarına kıvrılmış katile katile köpek. Derken efendim, ipince, âdeta kadınınkine benzer bir ses:

"Uuuşt!.. Şimcik bu mereti inirim ha!"

Önde eli kalın sopalı, sırtı yere kadar gocuklu, o zebella Tüysüz Haçık, arkasında yakaları enseye kaldırmış, fesleri yana yıkmış iki yağlı kuyruk. Gidecekleri yere gidiyorlar.

Halep çarşısına vardık. (Şimdi Ses Sineması'nın pasajı) Hurya eden anaför, borçlu nefesi gibi yüzlere vuruyor. İçerisi sönük mü sönük. Nerede bir zamanki at canbazları, pandomima kumpanyaları. Tiyatro şekline sokuluşu, adının Variétés'e çevrilişi bunca yıllık kârına kesat getirdi.

Hoppala, zifiri karanlığa doğru seğirtenler var. Gri kapının açık göğsünden sırmalı kordonlu, altın madalyası görünen hünkâr yaveri, fiyakalı bir paşazade. Öbürü, yakası samur kürklü, salisbury biçiminde paltolu, herhalde yine bir paşazade yahud damad bey.

Anlamayacak ne var, Ermeni dilberi iki hemşireyi yoklayacaklar. Hoşorların ikisi de oldukça yüksek kırat yosmaldandır. Kara kara kaşlar, gözler, teleme peyniri gibi vücut. Bir kusurları yalnız çifte salıncaktaki bızdıklarının yumurcaklığı. Mütemadiyen viyak viyak tuttururlar; kış kış kış para etmez, morara morara çatlarlar. Anneleri boyuna turşuyu, pastırmayı, sucuğu, topiği kör boğaza tukıyor da piç kuruları sancı mı çekiyor, nedir ?

Yolumuza devamdayız. Solda Serkl Doryan kulübü. Bir tarihin Mısır kapı kâhyası, sonra A'yân, daha sonra Şurâ-yı Devlet azâsı, misal-i Karun Abraham Paşa'nın adlı sanlı konağı. (Şimdi İpek Sineması'nın üstü) Şıklıkta, kıl prangalıkta gözümüz yok ki köşesine gelince oracıktaki kalantörler terzisi "Mir et Cottreau"nın inik kepenklerini görür görmez bir ah çekelim.

"Yıl uğursuzun. 10 kırmızı lirayı verip şurada bir kostüm diktiremedik gitti !.." diyelim.

Odeon tiyatrosunun (şimdi Şark Sineması) antresindeki gişede kıranta bir Rum pineklemede. Demek oyun var. Öyle ya, kulak kabartırsak Rumca oynayan "La Mascotte" operetinin nağmelerini işitiyoruz.

Bu tiyatroya ilk önce Verdi adı konmuş. Hep Yunan trupları sökün etmede. Bundan dolayı eski Atina'da musiki ve şiir müsabakaları yapılan Odeon binasının ismi kavança edilmiş olsa gerek..

Ağacamisi'nin sokağında tek bir gece arabası bekliyor. Lükembirig kahvesinde (Saray Sineması'nın yeri) bilardo partileri eksik değil, hattâ Divan-ı Harb-i Mahsus reisi, Derviş Paşazade Ferik Ahmed Paşa yine isteka elinde, top sakalını sıvazlaya sıvazlaya, tombalacak vücutu terler dökerek, hamlenin kendisine gelmesini bekliyor.

Karşısındaki garson Aleko'yu mat etmek kolay değil. Tüysüz tüzsüz, şabb-ı emred bir Rummy amma İstanbul'un bilardo şampiyonu. Ard arda 40, 50 karambolu sıralayanlardan.

Beyoğlu'nun gök tırmalayanı Rumeli hanının kapısına bitişik mahalle-bici dükkanında kart bir dudu, at hırsız kılık iki herif. Bunlar herhalde Doğruyol cimsarı amma kaldırım taşlarında, çivi kese kese siftinenlerden değil. İçeri bir göz atverelim. Soldaki duvarda alçı ile kapatılmış beş altı delik

seziliyor. Tüfengiyan'dan ve namlı kabadayılardan kaymakam Gani Toptani Bey'in dört yıl evvel vurulduğu köşe. Delikler, tabancadan çıkan kurşunların izleri.

Caddenin bu yanı artık zifirileşecek. Taksim hadi karşı kaldırıma atlıyalım.

Büyük Parmakkapı Sokağı'nın ilerisinde fenerleri yanan bir konak arabası duruyor. İstanbul'un lokman-ı zamanı Zambako Paşa'nın evidir orası. Kimbilir hangi kâşanede, kimbilir kim, Azrail'le pençeleşiyor ki Paşa'yı bu vakit getirtmeğe koyulmuşlar. Mutlaka pek varlıklı kimseler. Boru değil, doktor avuç dolusu para çıkılmadan o saatte hastaya mastaya adım atmaz..

Taksim'e varmamızla çalgı çağana ayyuka çıkıyor. Sağ köşede, yüksekteki Eftalopos gazinosunda, Kemanî Zafiraki'nin ince saz takımı curcunalı türküyü tutturmuş:

“İndim gittim Diyaribekir düzine

Sürmeler çekmiş yârim elâ gözüne.”

Tempoyla şap şap el vuruşlar, şingır şingır çeyrekleri, mecidiyeleri serpişler. Bir mirasyedi bey çalgıcılara avuç avuç paraları atarak hovardalıkta. Arada, garsonların:

“Oriste beyim!.. Amesus paşam ! Ligora bre, pendi bukalı duziko!”

Bağırtiları....

Artık ileriye gitmeyelim. Ortası havuzlu, çıkırıklı tulumbalı meydan, in cin me'vası; bir sabah evvelki yağmurdan çamur deryası. Poyraz sert sert esiyor. Zerzavatçı, yemişçi, kömürcü barakalarının çatılarından kırık kiremit, gaz tenekesi parçası filan kafamıza düşerse beynimizin lihâf nârına döndüğüm resmidir.

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 6 İkinci Teşrin [Kasım] 1943).

Beyazıd'dan Saraçhane Başı'na

*F*atih İkinci Mehmed İstanbul'a girdikten sonra şehrin göbeğinde, etrafı yüksek duvarlarla muhat çevreli ahşap bir saray kurdurmuş. Burası neden sonra yanmış; Kanunî Süleyman, Mimar Sinan'a yeniden yaptırtmış. O da bir yangında kül olunca Üçüncü Ahmed zamanında daha büyük olarak tekrar yerine konmuş.

İkinci Mahmud 1826'da yeniçerileri kaldırdıktan sonra bu eski saraydaki ölmüş hünkâr cariyelerini, hademelerini Topkapı'ya nakl ile burasını da Serasker Paşa kapılığına tahsis etmiş.

1870 senesinde yeni baştan yaptırılan ve senelerce daire-i askeriyyelik eden mahaldir ki, şimdinin de Üniversitesi.

İleri doğru yolu turalım. En evvel Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, sonra Keçecizade Fuad Paşa konağı, ardından Maliye Nezâreti, nihayet Askerî Tıbbiye olan binayı sağa atın.

Çıkmaz sokaktaki, Topçu Dairesi reisi Hacı Hüseyin Paşa'nın konağını (bugün talebe yurdu) geçip bayırı inince, dönemece Sabuncu hanı derlerdi ki bundan on, oniki yıl evveline kadar caddeye âdetâ tıkaçtı.

Gene Beyazıd Meydanı'ndan, bu sefer de solu tutup geelim: Salaş, hurda, küçük küçük dükkanlarda kağıtçılar; arkalarında sadrazam yaveri, birinci ferik, yani orgeneral Cemal Paşa'nın gıcır gıcır şitaiyesi (Şimdi Beyazıd Belediye Dairesi'dir)...

Yürüyüp bayıra varınca tam karşısı Mısırlı Zeynep Hanım'ın kâşanesi. Burası sonra Darül-hayr adile sanat mektebi ardından Hukuk, onun da ardından Üniversite Fen fakültesi oldu.

Malûma, Prens Zeynep, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kızı, kocası da saltanat-ı seniyye vükelâlığında ve sadrazamlığında bulunmuş, edip, münşi, "Telemak" mütercimi Arapgirli Yusuf Kâmil Paşa...

Küçük dağları yaratmışlardan olan Abdülaziz, etbaından kimsenin yurduna ayağını atmamışken, bir Ramazan akşamı buraya iftara gelmiş; vezir bendesini de ihya etmiş.

Veznecilerdeyiz... Veznenin bir manâsı da tartı ve tartmağa mahsus âlet. Bu ıvır-zıvırları yapan ustaların orada oluşundan semt bu ismi almış. Küçüklüğüümüzde yerlerine fermenciler, yani esnaf elbiseleri dikenler yerleşmişti.

Tapiçer Hasan Basri'nin, udcu Şamlı Selim'in, Japon mağazacı Avni Bey'in, makineci Salim'in dükkanlarını ve Kuyucu Muradpaşa Camisi'ni geçelim.

Fotoğrafçı Madam'ın salaşı ve Sakallı Hamdi Bey'in eczanesi. Eczacılık Rumların, Ermenilerin elinde olduğu sıralar, Türkler arasında bu mesleği tutan, ilk dükkan açan merhumdur. Sanatının ehliydi. Nişantaşı-mişantaşı gibi tâ nerelerde oturanların çoğu ilaç yaptıracaklar mı Kanzuk, Della Suda filan gibi eczaneleri kale almayıp buralara kadar adam koştururlardı.

Serasker Rıza Paşa inşâgerdesi olan Letafet apartımının oracığa çarçabuk çıkıvermişti. Bir evvel bahar mahallemizden yazlığa gittik; Kasım girmeden dönüp de bir bakalım ki feşî Mürteza'nın, tatlıcı Şamlı'nın, Şems kıraathanesinin, Feshane satış mağazasının üstünde koskocaman bir kallavi...

Yanıbaşındaki Birinci Daire-i Belediye de mostralık. Harap mı harap; sıvaları dökülmüş, pencerelerinin üstüne tahtalar mihlanmış, altlarındaki camlar gazete parçaları ile yapıştırılmış, eğri-büğrü dışarı sarkan soba borularından aşağıya zifirler damlamada; ne kadar sokak köpeği varsa hepsi önünde, duvarlarının dibinde. (Burası Konservatuar yapılacak olan yerdi).

Borazan Tefik'in bir lâtifasını daha söyleyeyim: İstanbul'a misafirliğe gelen Almanya İmparatoru İkinci Vilhelm, surları görmeğe gittiği sırada, oradan geçerken sormuş:

“ Bu bina her halde tarihî olacak. Eski sipahilerinizin ahırlarından ba-kiye midir ?”

Arabada karşısında oturan mihmandarı Arapgirli Müşir Şakir Paşa:

“ Hayır haşmetmeab”, cevabını vermiş, “Bizanslıların zamanından kalmaz; Konstantin burada oturmuş !”

Direklerarası'ndayız. Semtin şenlikliliği o zamandan yadigâr, Ramazanlarda her gece, kışları da Cuma ve Pazar geceleri kaç tane tiyatro:

Saraya alınmadan evvel Abdürrezzak, Kel Hasan, Şevki, Manakyan; ayrıca at cambazları; lastik kulakla dinlenen fonograflar, canlı fotoğraf kutucuları, çaycılar, kahveler; hattâ dükkanların birinde resim sergisi.

Derununda Üsküdarlı Ali Rıza Bey, Kuleli İdadisi kozmografya muallimi yüzbaşı Ahmed Ziya Bey, Tepedelenli Kâmil Bey, Tekezade Said Bey,

Asaf Bey ve tığ gibi mülazim Sami Bey (üstad Sami Yetik) gibi ressamlarımız ve tabloları...

Direklerarası nihayetlenince sol gene bir çıkıntı yapardı: Osmanbaba türbesi. Aman yarabbi, öyle sakar bir türbedarı vardı ki ömrü günü sokaktan geçenlerle dalaşmak.

Karşısı Sadâbadcı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sebili... Osmanbaba türbesinin arkasındaki Feyziye kiraathanesinin önünden Laleli'ye giden yola sapalım. Az ötede, solda, namlı riyaziyeci Vıdınli Tevfik Paşa'nın konağı (bugün talebe yurdu). Karşısında meşhur dahiliyecisi Dr. Feyzi Paşa'nın ki...

Dönüp gene büyük caddeye, Sokrat eczanesinin önüne geelim. Fırının ilerisinde, 310 zelzelesinde Kalpakçılarbaşı'ndan kaçanların barındıkları Feyziye çarşısı; bir iki kapı sonra müzika-i hümayûnlu, bestekâr, udî Şekerci Cemil'in dükkanı...

Şehzade Camisi de malûm: Kanunî Süleyman, ölen sevgili oğlu Mehmed namına 1543 senesinde başlatmış, dört senede bitirilmiş; Mimar Sinan'ın eseri.

Nizamiye karakoluna, yani şimdiki Beyazıd polis merkezine kadar da-yanan sıra dükkanlar evvelce çerden-çöpten şeylerdi. Mısır fevkalâde komiseri Gazi Ahmed Muhtar Paşa o kolu boydan boya aldıktan sonra bir örnek, kâgır, demir kepenkli olarak hepsini yeniden dizdi.

Karakolun gerisindeki Damad Mahmud Paşa konağı Müşir Deli Fuad Paşa'nın başına çorap örülen mahaldir. Merhum burada kira ile otururken, gûya hünkâr aleyhindeki bir cemiyete dahil diye, hafiyeler bastırverip uşaklarla birbirlerine giriştiler. Birkaç kişi vuruldu. Divan-ı harbe çekilen zavallı Paşa idama mahkûm edildi, fakat Abdülhamid keenne merhamet etti, rütbesini, nişanlarını alarak Şam'a sürdü.

Civarda bir hayli ekâbir konakları daha vardı: Selimpaşa yokuşunun başında, çöpçü ahırlarına varmadan, Abdülaziz vezirlerinden Şirvanizade Rüştü Paşa'nın. Şehzade Camisi helâların karşısında vüzeradan Kalkandelenli Akif Paşa'nın... Gene karakolun arkasına dolanalım. Önce eski müşirlerden ve valilerden Vasıf Paşa'nın, sonra Ticaret ve Nafia nâzırı Zihni Paşa'nın ki...

Zihni Paşa, Meclis-i Vükela'ya dahiller içindeyken, Nişantaşı, Serencebey, Yenimahalle gibi kurb-ı şehriyariyye sokulmamış bir iki zât meyânındaydı.

Yarın-öbür gün Unkapanı'na doğru açılacak olan şehrahn üstünde bulunan, Burmalı Mesçit hakkında da bir menkıbe vardır:

Padişahlardan Deli İbrahim âlâ ü vâlâ ile Eyüp Sultan'ı ziyarete gidi-

yormuş. O noktaya gelince sapıtıvermiş; bir elini kaldırıp fırıl fırıl döndürmeğe başlamış.

Rikâb-ı hümayûn kalabalık, halk etrafta. Zıllullah'ın gerisinde beygiri ni süren sadrazam etrafa bağırır:

" Saadetlu hünkârimız burada burma burma bir meşçit inşasını ferman buyuruyorlar!..." Ve cami de çıkılıvermiş...

Caddeyi yürüyoruz. Sağ kolda meşhur işkembeci Lambo, mahallebici Ahmed Ağa, anneannemin babası Silistre müdafii Rıfat Paşa veresesinin konağı (yıkıldıktan sonra bahçesini birkaç Ramazan çalgılı çağanalı kahveler, cambazlar tutmuştur. Elyevm otobüsler sığmıyor).

Geride de bizim yanan ev. (Yerine yapılan bina, Bay Salim Şevket biraderimizin kız talebelere açtığı yurddur). Asıl kapımız dapdaracak Şekerci Sokağı'nda idi ki bugün temeli bile kalmamış olan 40 odalı Numan Efendi konağı da komşumuzdu.

Sokağın başındaki İpçinin denilen arsa Hariciyye mektupçu muavini merhum Baki Bey'in pederi İsmet Molla'nın konağıydı. Karşıda, ana cadde üzerindeki hamam da Nevşehirli İbrahim Paşa'nın...

Yanından gir, alnında teçhizat-ı askeriyye ve harem-i hümayûn masraf nâzırı Hacı Akif Paşa konağı.

Mahtumu Derviş Bey'in şıklığı, alapariziyen Fransızca tekellümü dillerde destan. Biricik evlâd olduğu için de, 40 yaşını bulduğu halde mabeyinlerinde adı (çocuk)...

Horhor yokuşuna geldik. zamanenin Hayriye Lisesi, o vakitler vüzerâdan Bursa valisi Münir Paşa konağı... O çatı da netamelilerden. Bitir bitmez nazara gelip yukarıya gammaz edilmiş, paşacağız da soluğu taşrada almıştı.

İçinde bir düğün olmuştu ki meded Allah... Elimden tutarak götürdükleri ve gördüklerim hatırımda: Sokak mahşer mi mahşer; araba, araba, araba... Harem ağaları, uşaklar dışarılara kadar seğirtmişler, davetlileri ayırd edemiyorlar. Cümle kapısının içinde kıl pranga, mum gibi redingotlu, etrafa lavanta kokuları yayan, zümbül bebekli bir teşrifatçı gelenlere mütemadiyen reveransta ve kandilli temennahta...

" Kim mi?..." Onu da söyleyeyim: Belediyenin sinemalar müfettişi Bay Nail biraderimizin amcası, Ramiz Beyzade Süreyya Bey...

Yokuştaki meşhur Suphi Paşa'nın konağı, elân durmadadır. Tam karşılarında da Mekteb-i Harbiyye'nin ilk çıkardığı erkân-ı harblerin birincisi, Muhakemat Dairesi reisi Müşir Mahmud Paşa'nın kışlığı...

İlerisi Saraçhane... Üstü, etrafı Yemiş'teki kuru yemişçilervarî bir çarşıydı. Saraçlığa ait bütün eşya, at eğerleri, beygir koşumları, silâhlıklar, cüzdanlar, bel kemerleri hep orada...

Çıkınca yol sola döner, zikzak yaptıktan sonra sağa kıvrılır, gene yı-lankavî sokaklardan sonra Fatih'e çıkardı. Fatih parkı, İtfaiye'nin olduğu yer tıkız tıkız mahalleler...

O derece girift şeylerdi ki boyuna Çinili hamamına taşınıp duran Arab Nakşi bacımız her gidişinde gerisin geri döner, evden bir adam almadan yolu bulamazdı.

(İstanbul kazan ben kepçe, Akşam, 1 Kanun-ı Sanî [Ocak] 1939)

Aksaray'dan Topkapı'ya

*K*aç yol ağzındaki karakol binasını sola aldık, yürüyoruz: Taşkasap. Sertin adı niçin, ne sebeple bu?... Oralarda dükkânı taştan bir kasap mı varmış; yoksa fakir fukaraya karşı insafsız, taş yürekli mi imiş, kim bilir?

Bir vakitler Taşkasap ve civarları kibar yatağı imiş. Bazısı yangınlardan, bazısı da cadde genişlerken kayıplara karışan ve birkaçı kalan bu konakların en tanınmışlarını yazacağım;

Solda, büyük bahçe içinde, 35-40 odalı berhane Mısır mollası Münib Efendi'ninki; Beylerbeyi'nde de koskoca yalısı.

Kavuklu karunlardan; Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'ya, oğlu İbrahim Paşa'ya ödünç para bile vermiş. Kafdağı burunlu İkinci Mahmud Beylerbeyi'ndeki o yalıya ikbal buyurmuş da elması fincanlarla kahveler sunmuşlar, zümrütlü kupalarla şerbetler nuş ettirmişler.

Molla'nın kaynatası da Hünkâr'ın imamı ve damadıyla omuz öpüşenlerden. Kadıköy'ündeki şimendifer köprüsünü geçince hâlâ adını taşıyan mahalle, onun köşkünün ve müstemilâtının bulunduğu sahadır. Söğütlüçeşme hamamını kurduran da oğlu...

Küçük Çerkez kızlarını toplarlar, saz, oyun öğrete öğrete büyütürler, saraya carieye yetiştirirlermiş: Padişah'a gözde, şehzadelere odalık.

Molla'nın kâşanesinin karşı tarafındaki iki bölüklü konak Mirza Said Paşa'nındı. Paşa, Rumeli'de eyalet valiliklerinde bulunmuş eski vezirlerdendir. Torunlarını, kırk beşini aşkınlık bilirler: Biri Tulca şehbenderi, 313 Yunan muharebesinin meşhur gönüllüsü, pehlivan cüsseli ve gayet yakışıklı Kadri Bey; öbürü de Tombalacık Muzaffer Bey.

Aslan gibi olan büyüğünü menhus verem illeti kemirip yedi; zavallı küçüğünü de 31 Mart vakasında âsiler şehit ettiler.

Yolumuza devam edelim:

Solda Bağdadlı'nın denilen konak zannedersem hâlâ da duruyor. Burayı hiç unutamam:

Çocukluğumda, gene bir gün bizimkilerle yola revan olduk. Büyükbabamın amcazadelerinden Beykozlu Sadık Bey'in oğlu evleniyor; oraya gidiyoruz.

Antiparantez, merhum Sadık Bey'in ne mene kişi olduğunu da söyleyeyim: Öyle Zaloğlu misâllerden ki gençliğinde, Kefeliköyü'nde en azılı bir ayı ile gürüşüp tepetaklak mı etmemiş? Bir bıçak vuruşta en battal kılıç balığını ikiye mi biçmemiş, çeki taşlarını bohça gibi mi havalamamış?...

Uzatmıyalım, Bağdadlı'nın konağındaki düğüne gittik. Tam içeri girdik, bir öööröö!... Denizli horozu...

"Aman boğmacalı var!" diye beni derhal kapıdışı edip arabada oturtular; çok durmadan dönüp geldiler. Hafta geçti, geçmedi. Zırt zırt gelip bize post serenlerden, o düğüne de beraber gidenlerden ellilik Zilhanım çırpına çırpına ötmeğe başlamaz mı? Boğmacayı kapmamış mı?...

Hemen evine yollandı. Yattığı, dolaştığı, öksürdüğü odalar tekrar tekrar dezenfekte edildi. Mikrop kaldıysa diye, haftalarca üzüntü de cabası.

Taşkasap sakinlerinden birkaç zât daha ilâve edeceğim: Makam-ı Seraskerî reisi tarihnüvis Giridli Muhtar Efendi, Hassa birinci liva kumandanı üç kerimeli Emin Paşa, Mekteb-i Harbiyye muallimlerinden Nusret Paşazade Nasır ve Rusçuklu Şevki Bey bacanaklar (ilki birinci feriklikle ikinci ordu kumandanlığına, ikincisi de taksim-i arazi hocalığında livalığa kadar çıkmıştır.)

Tevekkül hamamı meşhursa da hamamcısı Ziba Hanım daha meşhurdy.

Habeş denilecek kadar esmer, kupkuru, orta yaşlı; gel gelelim şirin mi şirin, çevik mi çevik, neşeli mi neşeli. Civanlara zort çıkaranlardan, çengilere peştimal kuşatanlardandı.

Gözümün önüne getiriyorum, Jozefin Beker'den ayırdedemiyorum. Velime, sünnet cemiyetlerinin hepsine mutlaka çağırılır, teşrifatçılık ve soygunluk eder, yani davetlileri karşılayıp feracelerini ve çarşaflarını soyar, zilleri takıp bir oynardı ki...

Yüksekkaldırım'dayız. Sağ bayırın aşağısı yeniçerilerin mekânı Etmeydanı'dır. Vaka-i Hayriyye'de topçu yüzbaşısı Kara Cehennem İbrahim Ağa'nın toplardan gülle, yağlı paçavra yağdırarak alt üst ettiği kışlının bulunduğu mahal.

Cadde boyunda, az ötede esbak Maliye nâzırlarından ve Rüşumat emînlerinden Nazif Paşa'nın konağı vardı; yalısı da Vaniköyü'nde. Merhum, Dördüncü Mehmed'in şeyh-i sultanîsi, Vanlılığından ötürü Vanî denilen efendinin ahfadındanmış. Dedesinin Vaniköyü dururken, Revan kalesi dizdarı Emirgün oğlunun Emirgân'ında oturacak değil a...

Artık sağımız, solumuz büsbütün yangın yeri. Sekiz bin şu kadar yüz bâb haneyi süpürerek rekoru kıran Fatih-Altımermer yangını 12 Haziran 1917'de veryansın etmişti. 23 Temmuz 1911'deki Aksaray yangını 300 ev kavurup ikinciliği, 26 Ağustos

1908'deki Çırcır yangını da 1500 çatının dumanını savurup üçüncülüğü almıştır.

Çapa denilince ilk akla gelen oradaki Derviş Paşa konağıydı. Paşa, Lofçalı ve alaydan yetişme. Kırım muharebesinde miralaymış. Sonra liva, ferik olmuş; Abdülâziz, tahta çıkışının senesinde müşir etmiş. Valilikleri, Erkân-ı Harbiyye reisliği, seraskerliği var... Rumeli fevkalâde kumandanı ve müşirlerin en kıdemlisi iken 1896'da ölmüştür.

Sultan Aziz'in hal'i sıralarında Serasker Hüseyin Avni Paşa en ziyade ondan çekinirmiş. "Bu işte başımıza bir çorap örebilecek varsa ancak odur" diyerek hal' gecesini konağını gizlice abluka da ettirmiş. Bereket versin, yok...

Koska'daki Darü'l-muallimât en önce o konağa nakletmişti. (Kız Muallim Mektebi olarak karşısındaki yeni yapıya göçetti. Köhne bina da yıktırılıp yerine kâgir çıkıldı ki şimdi Selçuk Hatun Sanat Mektebi'dir); çok kıymetli müdürü de Asım Tevfik kardeşimizdir.

Evvelce orada bulunan (Darülkelp) müessesesine, bir köpek yavrusu yüzünden, çocuk çocuk yedi kişi 15 gün taşınıp iğne yemiş, akla kararı seçmiştik.

İlerideki Gureba hastanesine Valide kelimesinin katılması, Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Kadın'ın hayratlığından bakiye kalışıdır. Şimdiki mükemmel, modern haliyle eskisi arasında dağlar var. (Hastane köşelerinde sürünmek) tabiri, onun gurebâ-yı müsliminliği zamanından kalma olacak.

Yakınındaki hastane çayırında enseli kelleli, kollu bilekli gençler, bilhassa Haddehaneliler, Tophaneliler, Zeytinburunlular güreşirler, koç döğüşürme meraklıları da en ziyade orada karşılaşarlardı. Bir zamanlar salaş bir tiyatrosu da varmış.

Ötesi Şehremini, sonra da Topkapı... Topkapı'ya varmadan, sur boyunca sağa sapalım. Beş dakika yürü, Sulukule.

İşi gücü olmayanlar, mirasyedi taslakları ikide bir orayı boylarlar, etrafı alan sımaşıklara çeyreği atarlardı:

"Haydi bakalım, kavgâ edeceksiniz amma adamakıllı olacak!..."

Çingene kanları parayı evirip çevirip çeyrek olduğunu görünce, kolu bele dayar dayamaz, yavaştan yavaşa girişirlerdi: Evvelâ, "Ben güzelim, sen çirkin; benim kocam genç, seninki kart" kabilinden nisbetler... Yanışa gitgide maniler, türküler karışır, şir, teller, dömbelekler de katışırdı...

Artık maraza kıvamını alır, göğüsler bağırır açılıp, etekler yukarı çekilip:

"A be Pembe, Nayile, Ceylan kanlar sizde böyleleri var mı?... " diye entariler, çamaşırlar, donlar gösterilir, çoşuldukça çoşulurdu.

Yatak yorganlar, kıtıklar, tencereler, mangallar, hülâsa bütün ev eşyası kapı önlerine yayılmış; taraftarlar da cumbur camaat üşüşmüş; bir kıyamettir gidiyor...

Karşılıklı kirizler atılıyor; göbekler kıvrılıyor; pencerelerdeki koca kanlar bile uyarak, (Aman aman aman da leçço) makamıyla âvazda:

"Karısına, kocasına da leçço... Yavruları, enikleri de piço!..."

Bir çeyrek daha attın mı, erkekleri de zurnalar, çift nâralar, zilli maşalarla arada...

Asıl çingarı şimdi seyret. Feryadlarla, yaygaralarla saç saç, baş başa gelmeler; alt alta, üst üste yuvarlanmalar; birbirlerine burum burum çimdikler; kaba etlere hart hart ısınkılar... Lâf değil, sahiden kıyasıya...

Semt, Lonca ile pek yarışmazsa da gene de namlı. Zumazenler, nârazenler yetiştirmiştir. 40 yıl evvelin Yakomi'si, Şişman Ahmed'i çoktan göçtüler. Arab Mehmed, Üsküdarlı ve Selâmsızlı idi; fakat hâlâ piyasada olan, ince saz fasıllarını bile erbâbça idare eden Zumacı Emin, Çakır İbrahim buralıdır.

Topkapı'nın eski ismi Aya Romano kapısı imiş. İstanbul'un muhasarası günlerinde Fatih'in çadırı ve karargâhı buranın tam karşısına rastlamış.

Oraya Topkapı denilmesinin sebebi de mahud Macarlı Ürben'in bir mil mesafeye 600 kiloluk taş güller atan azman topunun, kale duvarlarının bu kısmını dövmesi...

Topkapı'dan çıkıp kırıkta biraz sağa gidince Bayrampaşa deresine gelinir... Buraya nâm bırakmış olan o kişi, Dördüncü Murad'ın eniştesi, sadrazamı ve şair Nefî'yi boğduran mayasız olacak galiba...

Dere boyundaki Kavasın bağı, etrafındaki çayır, İstanbul'un sayılı mesire yerlerindenmiş. Halk, baharları ve yazları, dolmalarla, helvalarla gidip akşamı ederler, şen ve şatır dönerlermiş.

Envai çeşit satıcılardan mâadâ ayıcılar, maymuncular, iskemle kuklacıları, hokkabazlar, ince sazlar hep orada. Bir tarafta da halat üstünde zıp zıp zıplıyan, koç kurban eden, mangalda cazır cazır pırzola pişirip şapur şupur yiyen ip cambazları...

Eyüplü Kavuklu Hamdi orta oyununa ilk defa Kavasın bağında çıkmış. Zenelerini bıçkınlar sahici kadın zannederek kargatulumba etmişler de, bıyıklarını, sakallarını görünce bırakmışlar, bir temiz de pataklamışlar...

Sonraları o havaliye Arnavudlar doldu: Bağcılar, bahçıvanlar ve yanaşmaları... Bayrampaşa kelimesi de Arnavud taklidi yapan meddahların, Karagözcülerin dil pelesengi oldu. Enginarın en göbeklileri hâlâ "Bayrampaşa'nın!" diye satılıyor...

(İstanbul kazan ben kepçe, Akşam, 10 Kanun-ı Sanî [Ocak] 1939)

Boğaziçi

Köprü'den Rumelihisarı'na

Bosphore, Avrupa lûgatlerinde "az geniş olan boğaz" diye tarif edilmektedir. Rumca Bosporos'tan geliyor; (İnek Geçidi) manâsına, Mitolojiye göre, gûya mabud İo inek şekline girerek Boğaz'ı yüzerek geçmiş.

Meşhur İngiliz şairi Lord Bayron da bundan aşka gelmiş olacak ki total total bir kıydan öbürüne yüzüvermiş.

Boğaziçi 27 kilometre boyunda, 550-3000 metre eninde, en derin yerleri 50-70 metre derinliğindedir. Yer yüzünün Cenneti...

Kılıçlı Camisi'ne ve semte ad bırakmış olan zât, İkinci Selim ve Üçüncü Murad zamanlarında, evvelce beylerbeyliği, sonra birçok seneler derya kaptanlığı etmiş, en büyük denizcilerimizden biridir. Aslı Anadolulu; ilk mahlası Uluçmuş.⁽¹⁾

Kıbrıs adasını zapttan sonra İstanbul'a dönen Müezzinzade Ali Paşa'nın kumandasındaki donanmamızda Uluç Ali Paşa da filo kumandanı. Lepant limanı açıklarında düşmanlar tarafından gafil avlanıyorlar (1571).

Papa Beşinci "Pi"nin teşvikiyle Venedik, İspanya, Malta ve İtalya'daki prensliklerin gemileri birleşerek, Avusturyalı Don Juan'ın kumandasında, birdenbire saldırıyorlar. Önce galip vaziyette iken Müezzinzade'nin şehid düşmesi üzerine bozulmuşuz. Uluç Ali Paşa mahirane manevralarla filosunu salimen İstanbul'a getiriyor; derya kaptanlığıyla taltif ediliyor; sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, onun Uluç lâkabını Kılıç'a tahvil ediyor.

Koca Sokollu beş altı ay içinde evvelkinden daha mükemmel bir donanma vücade getirerek Akdeniz'deki düşmanlarımızı sindiriyor.

Tophane'nin adı kalan yere nakledilişi Kanunî Süleyman zamanındadır. Topçuluğa, humbaracılığa, demirciliğe müteallik her şey burada yapılmaya başlanmış, imâlathanelerin büyüülmesi, civarına kışlalar çıkılması, talimhane konulması Üçüncü Selim devrindedir. Şimdi buralar Ford otomobil müessesesinin montaj fabrikaları...

Meşhur çeşme, Üçüncü Ahmed'in yapısıdır. Nusratiye Camisi İkinci Mahmud'un ve Kırkor Kalfa'nın eseridir. Minarelerinin külâhlarına kaplı bakır levhalar altınla yaldızlandığından, pırl pırl parlamış. Cevdet tarihinin kaydına göre, temellerinin atılışı 1238 senesi Receb'inde, ikmali de 1241 Şaban'ında...

Semte Salıpazarı denilmesine sebep, eski Salıpazarlarının orada kuruluşu. Abdülmecid'in kızkardeşi, kaptanpaşalık ve sadrazamlık etmiş olan Laz Mehmed Ali Paşa'nın karısı Adile Sultan'ın da yalısı orada...

Meşrutiyet'ten evvel ecnebi sefaretlerin maiyyet vapurları, istasyonierleri burada miħman idiler. Piyer Loti dostumuzun süvar olduğu, cülüs ve velâdet şehriyinle-
rinde donattığı Vautour nam avizo da meyanelerindeydi.

Fındıklı'daki, bugünün Güzel Sanatlar Akademisi ve İstanbul kumandanlığı binaları, Cemile Sultan saraylarıydı. Kocası Fethipaşazade Mahmud Celâleddin Paşa, eniştelğine rağmen, Abdülhamid'in Midhat Paşa ile beraber masum masum Taife sürdüğü, orada boğdurduğu biçaredir.

Dolmabahçe'nin tarihimizce ilk meşhurluğu, İstanbul muhasarasında buradan Kasımpaşa'ya kadirgalar indirilmesi... Vaktiyle küçük bir limanmış, yavaş yavaş dol-
durulmuş, hünkârlar bahçeler, kasırlar kurmuşlar...

Yerlerine şimdiki sarayı yaptıran Abdülmecid, mimarı Hacı Kalfa denilen Serkis Balyan usta, sarayın tamamlanışı da 1853'tedir. Beş milyon altın lira gittiği söylenir. Gene Hacı Kalfa'nın eseri olan cami, Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Kadın'ın...

Beşiktaş'tayız. Buranın yamaçlarındaki eski sütunların birinde beşik resmi bulunduğundan dolayı Beşiktaş denildiğine zahip olanlar var.

Beşiktaş'ın bizlerce başlıca kıymeti en büyük deniz kahramanımız Barbaros Hayreddin'in burada medfun oluşu. İstibdad senelerinde oracığa Hayreddin iskelesi denilip durulur, adın kimden kalma idüğünü bilenler nadir bulunurdu.

Hazretin asıl ismi Hızır. Barbaros lâkabını, ya büyük kardeşi Baba Oruç'un tahrif edilışine, yahut da ol yiğitin sakalı kırmızımtrak olduğundan frenklerin Barbe rousse tabirinden türeyişine atfediyorlar. Memlekete aşırn hizmetlerinden dolayı Hayreddin ismini Kanunî takmış.

Cami sahibi olan Sinan Paşa 1552'de Trablusgarb'ı fetheden derya kaptanı, sadrazam ve karun-ı zaman Rüstem Paşa'nın kardeşidir.

Dört duvar kalan, bahçesi Beşiktaş kulübünün Şeref stadı olan Çırağan sarayı önündeyiz. Sanki saray denilen nesnelerin köküne kibrî suyu dökülmüş de barınacak yer kalmamış gibi, Abdülâziz'in Avrupa'dan milyonlar istikrazı sıralarında çıkıtırverdiği âlâmetlerden biri; mimarı gene mahud Serkis Balyan usta. Yapılması 1863'den 67'ye kadar sürmüş.

Nâm eskiden kalma. Sadrazam meşhur Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, burada kurdurduğu köşte çırağan şenlikleri yaparmış. Çırağ, şam'a manâsına; yani kap-

lumbağaların sırtına mumlar dikerler, şimşirlikler içinde dolaştırırlar, gayet keyifle seyrine bakarlarımış.

Yıkılıp tarumar olan bu köşkün ve müstemilâtının yerine İkinci Mahmud be-
tekrar bir kasır çıkıverip aynı ismi koymuş. Bu seferki adı da şimdiki haline uygun:
İçine çırak çıkarılan cariyeler ve harem ağaları doldurulmuş..

Ortaköy burnundaki sülün gibi cami Abdülmecid'in. Kapısındaki kitâbeden
1853'de yapıldığı görülüyor.

Atlı ve çifte katlı Beşiktaş tramvayları burada dama derlerdi. Ortaköy'de kübe-
ra, sultanlar, şehzadeler tümen tümen: Serasker ve Tophane müşiri Ali Saib Paşa,
Bahriye nâzırı Bozcaadalı Hasan Paşa, sadr-ı esbak Etem Paşa, gene sadr-ı esbak
Kıbrıslı Kâmil Paşa, keza sadaret mazullerinden Tunuslu Hayreddin Paşa yalıları (bu
sonuncu şehzadelere kavançe edilmiştir).

Defterdarburnu'nda Gazi Osman Paşazade Nureddin ve Kemaleddin paşaların
hanımları Zekiye ve Naime hemşirelerinki.

Kuruçeşme'ye bu ismin takılışı eski tezkerecibaşılardan Osman Efendi denilen
bir kişıcağzın bina ettirdiği çeşmenin kuruyup kalmasından ötürü.

Burada da bazı kodamanların sahil sarayları mevcuddu. Şeyhül-İslâm Cema-
leddin Efendi'nin kâşanesi ve tepeleri aşmış korusu; Sultanzade Sabahaddin peder-
mande yalısı; mabeyinci Arif Bey'in tıkıza girmiş yazlığı.

Karşıdaki, küllü çörek mimar (Serkisbey adası) hazine-i mâliyenin; kömür de-
posu olarak Şirket-i Hayriyye'ce kirali. İstanbul'da isimle ilk kumaş boyacılığını ku-
ranlardan mahud Wolkman bundan 40, 45 sene evvel tezgâhlarını Ortaköy'de açmış.

Amavutköy akıntısı saatte beş, altı milmiş. Biraz daha dışını sıkısa Deniz-
bank'ın çiçeği burnundaki Etrüsk vapurunun yolu.

Akıntıburnu'nun içkili gazinoları o vakitler de vardı; mandolin, gitara, latarna
seslerini ayuka çıkarırlardı.

Sarrafburnu'nda esbak Londra elçisi Müsürüs Paşa'ya ait olan, kapısında (En-
necatü fissidık) levhasını yıllarca taşımış olan araziye Amerikalıların kız kolleji ya-
pılmıştır.

Bebek denilişi, Fatih'in buraları muhafazasına memur ettiği bölükbaşının Be-
bek lâkabını almışlığından...

Bebek ikiye ayrılırdı: Koyun başlangıcı, Büyük Bebek... Mısırlı Prens Halim
Paşa'nın yalısı. İlerisinde son Mısır hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın annesi Validepaşa
Emine Hanım'ınki...

Sadrazam Âli Paşa'dan ıskarta. Şimdi Mısır devletinin yazlık sefarethanesidir.
Mütercim Rüşti Paşa yalısı, müverrih Hayrullah Efendi'nin pederi, Abdülhak Hâ-
mid'in ceddî, Hekimbaşı Abdülhak Molla'nınmış. Sonra tarih sahibi Cevdet Paşa'ya
geçmiş.

Sırttaki Robert Kolleji'i, 1863'de tesis eden bir Amerikalı. Zaman zaman yar-

dım görerek genişlemiş. Bulgarlardan pek çok seçme kimseler yetiştirmiştir.

Bebek'te Abdülhamid bendegânından çokları otururdu: Musahip Lûtfi Ağaza-de mabeyinci Faik Bey; Maarif nâzırı Haşim Paşa; serkuyumcu Haronaçi'nin oğlu Jak...

Rumeli ve Anadolu hisarlarının arası Boğaziçi'nin en dar mahalli, en kuvvetli şeytan akıntısı da burada. Mezarlık tamamıyla Müslümanlarındır. Tevfik Fikret'in Âşiyân'ının Belediye'ce alınıp müze yapılacağını gazetelerde okuduk.

Fatih, İstanbul'u ilk kuşatacağı sıralar, Boğazkesen ismini verdiği bu kaleyi bina ettiriyor. Kendi başta, veziriâzam Halil Paşa, vüzerâdan Sarıca ve Zaganos paşalar maiyette olmak üzere, geceyi gündüze katarak, iki bin amele çalıştırarak dört ayda yaptırmış ve dediği gibi de Boğaz'ı kesivermiş.

Rumelihisarı'nın kültürümüze taallûk eden ciheti, büyük âlimimiz Ahmed Vefik Paşa'ya me'va oluşudur. Pek kıymetli olan kütüphanesi ve koleksiyonları, ne yazık ki parça parça elden gitmiş; hanesini satın alan ve bu eserlerin çoğunu elde eden Adliye nâzır-ı esbâkı Rıza Paşa terekesinden de bellibaşlı bir şeyler çıkmamış.

Rumelihisarı'nın istibdad günlerinde son yapılan binalarından en meşhuru, Tophane müşiri Zeki Paşa'nın granit taşlardan mamul yalıdır ki, Mütareke seneleğinde veliahd Mecid Efendi'nin oğlu buraya kurulmuş, hayli keyifler sürmüştü.

(İstanbul kazan ben kepçe, Akşam, 29 Kanun-ı Sani [Ocak] 1939)

(1) Ahmed Midhat Efendi'nin kanaatine göre (Uluç) kelimesi (olmak)tan, yani (Mevlud) manasına imiş.

Boğaziçi

Baltalimanı'ndan Yenimahalle'ye

*B*umelihisarı'nın ötesi Baltalimanı. Oraya ismini bırakmış olan zât İstanbul'un fethi sıralarında Gelibolu'daki donanmamızı hazırlayan Baltaoğlu Süleyman Bey'dir.

Osmanlı Devleti'nin ilk derya kaptanıdır. Muhasara sıralarında gemilerimizi bu Fetalya limanına getiren odur.

Koydaki mahud yalı bir kaç noktadan tarihimize karışıyor. 1834'de Avrupalılarla yaptığımız ticaret muahedesi, 1841'de Tuna beyliklerine müteallik beş devletle müzakere ettiğimiz muahede burada imzalanmış.

Damad Ferid'in senelerce yangeldiği, bütün kumpaslarını kurduğu bu Mediha Sultan sarayı nihayet Balıkçılık Enstitüsü oldu çıktı. İlerisinde de Bulgurpalas sahibi Habib Bey'in yalısı.

Baltalimanı çayırı orta Boğaziçililerin sayılı mesirelerinden biriydi.

Boyacıköyü'nün bu nâmi alması 1806 senesinden sonradır. Kırkkiliseli bir kumaş boyacısı soyu soku ve çırakları, 40 hane olarak İstanbul'a gelmişler. Üçüncü Selim: "Beğendikleri yerde otursunlar, zenaatlarını yapsınlar" demiş. Koca şehri karış karış gezmişler, burada karar kılmışlar.

Bu köyün sahillerinin eski halini bilirim. Kaykhanelerinin üstü tümsekli, inişli çıkışlı, gayet daracık rıhtımları vardı. Arabayı, otomobili bırakalım; yanyana iki insan bile zor geçer. Büyük yalıları yok değildi. Daire-i askeriyye muhasebat reisi müşir Sadeddin Paşa'nın, Mazhar Paşa'nın, Emirgân'a doğru Musa Saffeti Paşazade Ahmed Ziya Bey kerimesinin ve saire...

Emirgan... Dördüncü Murad Revan kalesini zaptettikten sonra kale dizdardı Emirgün oğluna her nasılsa ısınvermiş. Adam yaman musikişinaslardan. Beraberinde İstanbul'a getirmiş ve Yusuf Paşa diye burada ona bir yalı kurdurmuş. İsim oradan kalma...

İskelenin karşısındaki Çınarlı kahveye ecnebler bayılırlar. Cami, Birinci Ab-

dülhamid'in, bitişindeki şerif Abdullah Paşa'nın elân duran yalısı, bilhâssa selâmlı-
ğı âsar-ı âtikadan sayılıyor.

İlk Mısır hidivi İsmail Paşa'nın haremli, selâmlıklı şeddadî yalıları, koruları 65
yıl evvelin en saltanat sürülmüş, keyif edilmiş mahalleridir. Şimdi enkazları bile kal-
mayan yerlerinde Karadeniz'in poyrazı esiyor.

Emirgân'da hukuk âlimlerimizden Ali Şehbaz Efendi'ye ait yalı, askerî mek-
tepler müfettişî Zülüflü İsmil Paşa'ya, ondan sonra da Mısır prenslerinden bilmem ki-
min emekdarı Amavud Bekir Efendi'ye intikal etmişti. İki kapı evveli, Galatasaray'ın
eski idmancılarından Ragıb ve Talat biraderlerin cedlerine aitti. İleride Karadağ
prensi Nikola'ya bahşedilen köşk vardı.

Tokmakbırmı'ndaki Mısırlı İsmail Paşa'nın malikânelerini dönüp biraz yürü-
yünce müşir Deli Fuad Paşa'nın kuleli sahilhanesi... Önündeki dok eni konu ufak bir
tersane haline geldi.

İstinye'nin eski Rumca ismi Stenos yahut Sosteniyon. Çayırında vaktiyle Bo-
monti bira fabrikasının buz depoları, bir hayli de kireç ve taş ocakları vardı.

Koydaki Rıza Beyzade Ömer Bey, onun da oğlu Fuad Bey biraderimiz, köyün
eşrafındandırlar.

Artık sahil boydan boya yeni yapıdır. İpekçi Kâni'nin köşkü (şimdi Babanzade
Fuad Bey'in uhdesinde); iskelede levazım reisi Edimeli Ahmed Arif Paşa'nın akarları;
dönemecten sonra arnuvo şekilli şahane yalısı; kıyıcığında camisi ve mahallesi.

Rumluktu ve aşâğı yukarı hâlâ da aynıdır a... Deniz kenarında Mısırlı Said
Halim Paşa; Celal, Suphi ve Sedad Nuri biraderlerimizin pederleri Nuri Bey, tepede
Köse Raif Paşa gibi ekâbir de oturlardı. Hırstaki, Vlasto, Evyenidi, Baltazi kabilin-
den Rum bankerleri de yazlığa gelirlermiş.

Bu Baltazi, "Mayerling faciası"na uğrayan Avusturya veliahdi Arşidük Ru-
dolf'un sevgilisi meşhur Vetsera'nın amcası oluyor.

Burundaki Avusturya, Macaristan sefarethanesini dolanıp yürüyelim. Kalen-
der bundan 30 bu kadar sene evveline kadar Boğaziçi'nin en kibar mesiresiydi. Hem
karalı, hem denizli...

Rıhtımında konak arabaları, numarasız kira faytonları, paraşuller ve yayan pi-
yasacılar. Açığında yalıların pırıl pırıl futsalı; sandallar, kayıklar. Gazinosunda ince-
saz, orkestra.

Kalender köşkü de Damad Nevşehirli İbrahim Paşa'nın zevk ve safa yerlerin-
den biri imiş. 1827'de çıkan Rusya muharebesinde İkinci Mahmud sancak-ı şerifi ge-
tirip köşkü askerî karargâh yapmış.

Burası Çırağan'ın tamamıyla aksi: Yani önünden geçerken yüz mutlaka o tara-
fa döndürülecek; zinhar sırt çevrilmeyecek... Biraz gittikten sonra "Krup" ve "Mav-
zer" fabrikalarının vekili Hüber'in kâşanesi (sonra Mısır prenseslerinden Kadriye
Hüseyin'e intikal etmişti) ve Avrupa devletlerinin yazlık sefarethaneleri başlardı.

Almanya'nın 1886'da inşa edilmiştir. Parkında, İstanbul'un Alman kolonisi tarafından yaptırılan Mareşal Molteke'nin bir âbidesiyle üstünde Mareşal'ın resmi bulunan, Prusya kral ve Osmanlı padişahı nâmına dikilmiş mermer bir sütun vardır... İngiltere sefarethanesi 1911'de yanmıştı.

Tarabya, "şifa" mânâsına olan Rumcasından gelme. Eski patriklerden biri umulmaz bir hastalığa tutulmuş; burada havayı tebdil edince iyileşmiş ve isim bu şekilde kalmış.

Boğaz'ın en lüks oteli "Sümmer Palas"tı. İskelenin karşısına tahtaperde gibi dikilen "Tokatliyan Otel"i çanına ot tıkadı.

Aşı boyalı Fransa sefarethanesi fi tarihinde Fenerlilerden ve Eflâk ve Buğdan'da voyvodalık edenlerden Prens İpsilânti'ye aitmiş. Üçüncü Selim, general Sebastiyani sefirken hediye etmiş. Bunun da bir kısmı 1913'te yandı.

Kışın Salıpazarı önünde demirleyen ecnebî istasyoneler yazın buraya toplanırlardı.

Eskiler Kireçburnu'na "Karadenizin anahtarı" diyorlar. İstanbul'dan çıkılırken Karadeniz'i ilk gören burasıdır.

Köy, Keçecizade Fuad Paşa'nın sadaretinde "Yeniköy" nâmiyle bazı kimseler tarafından kurulmuş. Rus harbinden sonra muhacirler oturtulmuş.

Başlıcası Dahiliye nâzırı Memduh Paşa'nın olmak üzere tek tük yalıları da yok değildi.

Kefeliköyü saf havası, leziz suyu, âsude muhiti, bilhassa Dede Yusuf'un dalyaniyle şöhetliydi. "Bristol" oteli olan bina Petersburg büyük elçisi Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, aşağısındakiler de yaver-i şehriyarilerden Talât Paşa'nın pederi Rıfat Paşa'nın, "Sabah" ceridesi sahibi Mihran'ın yalılarıydı.

Büyükdere çok zamanlar küçük bir balıkçı köyü halindeymiş. İstanbul'a daimî olarak yollanan Avrupalı sefirler kışlarını Beyoğlu'nda, yazlarını da Boğaziçi'nde geçirmeğe başladıkları anlar orası yerli Hristiyanlar tarafından rağbet bulmuş... Rusya ve İspanya sefarethaneleri buradadır.

Büyükdere oldum olasıya Boğaz'ın en kalabalık, en şenlikli yeridir. Sırtlardaki "Belvü" rıhtımında "La Piyer", "Üniver" iskelede "Ambasadör" çayıra yakın "Platan" isimlerinde hayli otelleri bulunurdu.

Çayırdağı anaç çınarı, Avrupalılar tarihe karıştırlar. 1096'daki Haçlılar seferinin elebaşlarından "Godfrua dö Buyun" a mal ederler. Gûya ordusu karşıya geçmeden evvel burada âram etmiş.

Büyükdere'nin piyasa boyu 30 yıl evveline kadar da şimdiki gibi pek civcivli olurdu. Cuma ve pazarları vapurlar tıklım tıklım insan taşırdı.

Mezarburnu'nu Mesarburnu'na çeviren, Şirket-i Hayriyye'nin kıymetli emekdar ve müdürlerinden Giridli Hüseyin Haki Efendi rahmetlidir.

Sarıyer adı, çarşıdaki türbesinde yatan Sarı Baba isimli bir zâttan türeme.

Sarıyer'in Çırçır, Hünkâr, Şifa, Fındık, Kestane suları, incesazlı, hokkabazlı, ortaoyunluydu... Kadınlar tarafı kafeslerle bölünmüş; hepsi de iğne atsan yere düşmez halde.

Ekseriyet paraşullerle gider, çokları da Adalarvarî eşeklere binip "deh çüş, deh çüş" yollanırlardı. Kafesler ardiyle gelsin pandomimalar... Tebessüme karışmış yelpaze sallayışlara, göz süze süze çiçek koklayışlara, kalbgâhın üstüne el koyup bayrın bahtıyanı.

Yenimahalle Ermeni yatağı olmakla, Pazarbaşı'ndaki dalyaniyle, salaş tiyatrosu ve bir iki gazinosiyle meşhurdur. Fırıldak bahçesi dünyanın en diltirib mevkilerinden biridir..

(İstanbul kaza ben kepçe, Akşam, 7 Şubat 1939)

Beykoz'dan Kanlıca'ya

tedenberi rağbetçe ve mamurlukça Boğaziçi'nin Rumeli kıyısı Anadolu kıyısını geride bırakmıştır. Sebepleri var:

Bir defa ayak karada... Koruların gürbüzlüğü, nefti ve mor gölgeleri... Büyükdere ve Sarıyer'in "Sular" denilen havalisindeki billûr gibi menbalar... Sonra mehtaplar; ayın doğuşu, nazlı nazlı yükselişi denize gümüş pırıltılarını serisi... Nihayet frenkler, reayalar, bilhâssa Mısırlılarca mergupluğu.

Gelgelelim Anadolu yakasının da ayrıca güzellikleri ve üstünlükleri mevcud: Dağların, yamaçların daha açıklığı, günlük güneşliği, ferahlığı; şemsiye gibi fısıkları; zümrüt yeşili bostanları; nefis yemişler yetiştiren ağaçları... Karşısı ne kadar alafranga, yabancı kokulu, resmî ve külfetli ise burası da o kadar alaturka, yerli, lâubali ve külfetsiz.

Beykoz kelimesindeki "koz" ceviz demek olmayıp Farsca "Köy" manâsına imiş. Eskiden Kocaali sancak beyleri oturduğundan buraya bu isim verilmiş.

Beykoz eski halinden hemen hemen değişmemiştir. Yuşa aleyhisselâmı, Hünkâr kasrı, Yalıköyü'ndeki çayırı, Sundurmali dalyanı, 10 lüleli çeşmesi, paçacıları ve âb-ı hayat gibi Karakulak suyuyla nâmlıydı.

Yuşa, halkça devletlilerden, veliyullahlardan sayılırdı. Avrupalılar ve Ahmed Midhat Efendi bir Finike mabedidir deyip durur.

Tepe, denizin sathından 180 metre yüksektedir... Çıkışı ömürdü. Giden gidene; zuumca mübarek makam ya, dini bütünlerin ağızlarında fatihalar, salâvatlar. Ellerde sefertaları, sepetler, çıkınlar. Yaşlılar, çocuklar talikalarda, eşeklerde; ötekilerin dilleri bir karış dışarıda. Bayırı tırman babam tırman.

Yedisekiz adım boyunda, iki buçuk üç adım eninde görülmemiş bir kabir; yanında harap bir camiye suyu çekilmiş bir kuyu. Ziyaretten sonra nezirle bez parçaları, fes püskülleri, iplikler bağlanır, ardından tortop olarak kollar sıvanır, tika basa mideler doldurulurdu.

Kasrı yaptıran, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa, Abdülmecid'e hediye eden de oğlu İbrahim Paşa. Alâ rivayetini sekiz, on milyon franga mal olmuş.

Beykoz çayını İstanbul'un en sayılı mesirelerinden biriydi. Cuma ve pazarları kalabalıktan inlerdi. Çimenlere yayılıp kuzular çevirenler, helva meyanesi getirenler, dolmalarla istif edenler. Ögle sıcaklığında kilimlere uzanıp uyku; daha sonra da gelsin pi-yasa.

Boğaziçi'nin en ileride dalyanı Beykoz'dakiydi. Mâlûm a, dalyan sahibi tıpkı bir tarlada olduğu gibi denizin o kısmına da hakanî sened mutasarrıf... Bu dalyan en enfes kalkanları devşirmekle şöhretliydi.

Çarşı boyundaki çeşmeye ad bırakmış olan İshak Ağa hamallıktan yetişmiş; Birinci Mahmud'un zamanında gümrük emini olmuş. Çeşmenin lülelerinden güldür güldür boşanan buz gibi su biraz acımtırsa da testiye, bakraca koyup biraz dinlendirdin mi, hikmet-i hüda tatlılaşıveriyor.

Hey yarabbim o ne sanatkâr ve yaman paçacıları. Koca koca lengerlerde paçanın tiritlisi, nohutlusu, donması, çorbası. Üstlerinde bir parmak yağ, etleri lâtilo-kum yumuşaklığında. Parmaklarını bile ye!...

Beykoz'un civarlarında Akbaba, Dereşeki, Kaymakdonduran gibi müdeaddid gezme yerleri, ve Ahmed Mithat Efendi ve Mustafa Bey çiftlikleri vardı. Geçen yazılarımın birinde ayıyı bir hamlede tepetaklak ettiğinden, battal kılıçbalıklarını bir bıçak vuruşta ikiye biçtiğinden bahsettiğim, akrabadan Rüstem misal Sadık Bey semtin eşrafındandı.

İncirköyü vaktiyle incirlikmiş. Buranın sonraki meşhurluğu da müşir Fuad Paşa'nın pederi Hasan Paşa'ya âdeta soyadı oluşudur. Hazret yedi padişah devri görmüş. Mısırlı ile Nizib'te çarpışılırken binbaşı rütbesiyle Ağa Hüseyin Paşa'nın yaveri. O günlerde frenk taklitçiliği moda olduğundan, yaverlere "aide de camp" denildiğinden âmiri mumaleyle "Dükkân" diye hitab edermiş.

Müşarünileyh Hasan Paşa çocukluğumda hayattaydı. Bayram alaylarında, selâmlık resimlerinde askeri teşrifatçıydı. Yüz yaşını aşkın olduğu mervi, bununla beraber gayet dinç ve çevikti.

Paşabahçesi'nin paşalığı, Deli İbrahim'e sadrâzamlık eden, yeniçeri ayaklanmasında bin parça edilen Hezarpare Ahmed Paşa köşkünün ve bahçesinin burada idüğünden dolayı.

Ayândan ve esbak şehislâmlardan Pirzade Sahib Molla'nın ve oğlu, Meşrutiyet devri, Adliye nâzırlarından İbrahim Bey'in sahilhanesi bugün cam ve şişe fabrikasıdır. İlerisinde de sadaret müsteşarı Tevfik Paşa'nın, büyük babamın amca oğullarından müşir Tahir Paşa'nın yalıları. Dönemekte bir şişe ve ispermeçet fabrikası de met-rük, harap halde dururlardı.

O zamanlar Polonez köyüne gidene, bir kaç gün besiyeye yatana geç, adını bilen yok.

Çubuklu denilmesine iki rivayet vardır. Biri, İkinci Beyazıt gazaplanıp oğlu Selim'e burada sekiz kızılık çubuğu vurmuş. Yavuz bunları oracığa diktirmiş; tutmuşlar, emsalsiz yemiş vermişler... İkincisi de, burada çubuk lüleleri yapılmış.

Çubuklu'nun bülbüllerine uyar yok. Evvel baharda tâ nerelerden gelirler, "fer-yad-ı andelip" dinlerlermiş...

Hâlâ mahallesi kalan Rifat Paşa Abdülmecid'in elçilerinden, Maliye ve Hariciye nâzırlarından, aynı zamanda da kalem erbablarından. Oğlu Rauf Paşa, hemşireleri, soyu soppu yerleşmişler... Topraklarının çoğu son Mısır hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın kasrına ve müştemilâtına geçmiştir. Bir iki sene evvel Belediye'ce satın alınan bu köşke 150 bin lira sarfolunduğu söylenir.

İskeleden sağa dönünce, mezkûr Rifat Paşa ailesi damadlarından Emin Bey'in ötesinde sabık Müzeler müdürü Halil Ethem Bey'in, Çakalburnu'nda, esbak şehislâmlardan Hüsnü Efendi'nin, daha ileride de B. Ahmed İhsan üstadımızın "Âlem" matbaası şeriklerinden ve ehl-i dilândan Asım Bey merhumun yalıları sıralanırdı.

Bu şipşirin Çubuklu'da 16 sene evvel bir yaz geçirdim ve tadı damağımdadır hâlâ. Manzaranın doyulmazı, havanın mükemmeli, suyun ekmele, cuma ve pazarlarındın da şenlikliği...

Karaköy'ün malûm-ı enâm börekçisi Hasan ve oğlu İbrahim beyler bu kariye-yi ihya ettiler. İskelenin, karşısında bol boluna bal gibi su; bir yanında gazoz fabrikası, öbür yanında çalgılı gazino... Muzikalı İsmail Hakkı merhumun Darü'ttalim-i musikisi. En seçme sazende ve hanendeler, tam usulünde en müntahab fasıllar ve şarkılar.

Kafesli sedlerde hanımlar, aşağıda beyler... Vapurlar tıklım tıklım gelir, müşteri üstüne müşteri taşır. Rıhtım boyu ve kenarı ıskarça. Yayan, sandallı piyasacılar... Nazar değmesin, "İki senedir aynı hali aldı" diyorlar.

Şimdi cadde, bal dök yala, tâ Üsküdar'a kadar varıyor. Atla bir otomobile, yarım saatçiğin içinde bul Kızkulesi'nin karşısını. Vaktiyle bu yolu aşabilene ne mutluydu. Anadolu'dan gelip yerleşen köylüler Kanlıca'da kağı yapmağa başlamışlar. Köye Kağınlıca denilmiş, git gide Kanlıca oluvermiş.

Bir vaktin kübera makarrı. Sadrâzam Keçecizade Fuad Paşa'nın sayfiyesi; Abdülhamid vükelâsından ve mütekaid büyük elçilerimizden Salih Münir Paşa'nın pederi Mahmud Celâleddin Paşa'nın yalısı.

Mısırlı Mahmud Paşa merhumun uhdesinde olan arazide eskiden kalma bir havuz vardı ki eni, boyu 40 arşın. Banisi her kimse bir dönümün ne kadar tuttuğunu göstermek için yaptırmış.

Yağcızade Şefik Bey, Tülbendci Hacı Muhiddin Efendi de buraya daha sonra yerleşmelerden. Rahmetli Hacıcağzın veli misallerden olduğunu bilirim. Çarşıyikebir'deki dükkânında "Allah bereket versin!" demeden paraya el sürmezdi. Bir Ramazan gecesi kırdı teravih namazını kılarken bastırırverip şehid ettiler.

Doğma büyüme Kanlıcalılardan ve çok eski ahabplardan bir Sıdikanım vardı ki kocası Abdülâziz'in hamlacı başlarındanmış. Ev kadınının tâ kendisiydi. Tepsi tepsi domates pestilleri ezer, turşular kurar, ipe çirozlar serer, tütün balıkları kurutur, kaymak gibi yoğurtlar yapardı. Bunları bize taşır durur, avaidini de alırdı.

"Önüme kesakçeler sayınsınlar, konaklar saraylar göstersonler, bu canım Kanlıca'dan bir hatve adımımı atmam!..." derdi.

Körfezin eski mehtap sefalarının üstüne yok. Koyun aksisedası meşhur. Bir heyhey yerine kaç heyhey dinle.

Boğaziçi'nin kalantörleri, mirasyediler ay doğmağa başlarken, gıcır gıcır sandallarının ehamlar yapılmış kadife döşemelerine kurulurlar, yavaş yavaş açılırlardı.

Öyle hazırlıklı çıkış ki Karakulak suyu dolu hasırlıların içinde kar kuyularının karları, aralarında içki surahileri. Saç mangallarda cızır cızır şiş kebapları, cızbız köfteleri pişiyor; lüferler, çinekoplar ızgara ediliyor. Havanlarda fındıklar, bademler, sarmısaklar dövülüyor. Taratorlar, cacıklar yapılmada; tabak tabak yemişlerin üzerine karlar serpilmede.

Gelsin bade, gelsin sıcak, soğuk mezeler... Mededler; ud, tambur zimbirtıları; keman, kemençe gıygırları...

Böyle ayrı ayrı kaç kafilere. Etrafları sayısız sandallarla çevrelenmiş... Kâh du-ruş, kâh gayet âheste beste gidiş. Horozlar ötünceye kadar kekâ...

Bu gel keyfim gel senelerce sürüp gitmiş; Abdülhamid de ocağına incir dikti.

(İstanbul kazan ben kepçe, Akşam, 9 Şubat 1939)

Anadoluhisari'ndan Kuzguncuk'a

*E*ski adı "Güzelhisar" olan Anadoluhisari'nı Yıldırım Beyazıt yaptırmış. Hâlâ duran, sık ve alçak pencereli, kâr-ı kadîm Köprülüler yalısına büyük tarihî kıymet biçiliyor. İlerisindeki deniz kıyısından dağ tepesine kadar sed sed, bölük bölük, girdili çıktılı kâşaneyi frenklerden bilmem hangi bir kont kurduymuş. Sonra da riva-yete göre, bir gönül işinden dolayı Müslüman olmuş.

Göksu, iki deredir: Anadoluhisari'nın yanındaki Büyük Göksu; Kandilli tara-fındaki Küçük Göksu; daha doğrusu Küçüksu.

Aralarında çayırılar, çimenler, uzanıp giden vadiler; yüz yıllar görmüş çınarlar, söğütler, selviler, bahçeler, bostanlar...

Küçüksu, sağa sola şaşmıyarak, doğru dürüst, düzgün düzgün gider; halbuki asıl Göksu oynaktır; kaç yerde kıvrım kıvrım kıvrılır dönemeçlerine çamurlar yığar.

Bunlardan da saksılar, testiler, gırgırlar, Muharremiyelik toprak kupalar⁴⁰ yapılır, kapış kapış kapışılırdı. Dilaltı çıkarılacak derece sıcak bir yaz günü pencerenin önüne Göksu testicağını koy; yarım saatçik geçer geçmez, bardak bardak iç, dişle-rin donsun. Mübarekler o zamanın âdeta frijiderleri.

Bu fıkradak derenin kenarlarında da yemyeşil ağaçlar, incirler, sazlar, kamış-lar. Gerideki İçgöksu ve Baruthane çayırıları da zümrüt gibi...

Göksu, İstanbul'un en şahane, en saltanatlı, en kibar mesiresiydi. Fi tarihinde koca kavuklu padişahlar taşınıp dururlarmış. Onlar ayaklarını çekmişler, şehzadelere, sultanlara, vüzerâ takımlarına sıra gelmiş... Ecnebî elçilerden, lordlardan da gelen ge-lene; Beyoğlu zenginleri, tatlısı frenkleri de eksik değil... Cuma ve pazarları mahşer orası...

Seyrangahın en şatafatlı günleri Abdülâziz devrindeymiş... Hanedana mensup-ların altlarında altın yıldızlara bulanmış futalar, kayıklar. Küreklerde pembezar göm-lekli, sırmalı camadanlı, sakız gibi şalvarlı hamlacılar...

Necabetpenahların kravatlarında, gömlek yenlerinde, parmaklarında pırlanta-

lar, zümrütler, yakutlar... Zillülahtan gayrisine sakal yasak olduğundan, başlarında ve-
liaht, kâffesi matruş, hepsinde kat kat pudra, buram buram lavanta...

Aliyettişşanların papazı yaşmakları altında da tek taş küpeler, dekolte göğüs-
lerinde salkımlı saçak gerdanlıklar, bileklerinde ışıltılı bilezikler. Peşlerinde fin-
gir saraylılar ve böbrek dudaklı harem ağaları...

Vükelâ aileleri de caftaftan yana aşağı yukarı o ayar. Yaşmak feraceler, pek
alafrangalarda kaşpuserler.

Bu dekorun ve sanatlarının hayli kavşamış haline yetişen Piyer Loti, özene be-
zene birçok parlak sahifeler kaleme almıştır.

Küçüksü çayırı da dopdolu. Mermer kasır evvelce ahşapmış. Üçüncü Selim ta-
mir ettirirken, çeşmeyi de ilâve etmiş. Yeni baştan yaptıran Abdülmecid.

Toplarönü denilen mahalden karşıya kablo geçtiği için, buralarda oyalanmak
memnu idi. Göksu'nun mısırı, patlicanı, panayırı da meşhurdur. Panayırın son günü,
an'ane mucibince, Rumî 11 Ağustos'taki "Evvel-i fasl-ı harife" yani Kestane kurusu
fırtınasına tesadüf edecek. Perşembeden başlar, pazara kadar dört gün sürerdi.

Çayırılar, çimenler, kırlar büsbütün pıtrak. Bu sefer her zamanki küllü çörek-
lerden maada, başka tabakalar da mevcut. Beyoğlu'nun, Tatavla'nın, Fener'in, Arna-
vutköyünün, Yeniköyün Rumları; palikaryalar, kokonalar. İstanbul'un kaç bucağının
da efendileri, omuzdaşları, hanımları, ev tavukları.

Bir tarafta lâtamarlar, mandolinler, gitaralarla hora tepenler; kadril, polka oy-
nayanlar. Bir tarafta zurna ve çiftenâralarla ikitelliye kalkanlar... Mustafa ve şürekâsı-
nın "Göksu tuğla ve kiremit fabrikası"na işleyen dekovilin küçükük vagonlarına do-
larak, ala ala heylerle gidip gelenler de sayısız.

Bu müessese gittiyse yerine daha âlâları türedir. Güzergâhta mektep ve gençlik
arkadaşımız Bay Kâzım'ın dostumuz Mehmed ve Abdullah bayların işlettikleri, yüz-
lerce amele çalışan ip, halat ve kendir imalâthaneleri var ki yabancı matahların ağzına
ot tıkamış, memleketimizin yüzünü güldürmüştür. Havalide sayfiyeleri bulunan seç-
kin kimseler de vardı: En başlıcaları Yenimahalle'de makam-ı vâlâ-yı askerî dairesi
reisi, tarihnüvis Giridli Muhtar Efendi; teftiş-i askerî komisyonu azâsından ferik İshak
Cevdet Paşa; daha beride Hamamcı Ayşe Hanımzade Rifat Bey...

Kandilli'ye, elli, altmış sene evveline kadar "Kandillibahçe" denirmiş. Revan
kalesini zaptedip gelen Dördüncü Murad, şehzadelerden birinin doğuşu münasebetiyle
burada yedi gece kandil yakırmış. Bir kavle göre, ismin gelişati bu cihetten... Di-
ğer kavle göre de, padişahlar tenezzühe çıkıp yukarı Boğaz'da akşamladıktan sonra
dönerlermiş. Sırtlarda bir papaz oturmuş. Yaranmak için bahçesini kandillerle do-
natmış.

Kandilli akıntısı, Boğaz'ın en çetin akıntılarından biridir. Yamaçtaki büyük bi-
na Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa yapısı, sonra Cemile Sultan sarayı, şimdi de kız lisesi-
dir.

Buraya hayli ecânib yerleşmişti. 50, 60 hane tahmin ederlerdi. Bilhassa İngilizlerden Vatson, Fransızlardan Glavani aileler; hukukşinas ve Meşrutiyet'in ilk senelelerinde Adliye müşavirliği eden Kont Ostrorog vesaire... Sadr-ı esbak Kıbrıslı Mehmed Paşa yalısı da nihayetle. Damadı ferik Mustafa Paşa ve ailesi otururlardı. Kerimeleri çok asil ve münevver, mahdumları pek yakışıklı, uyanık ve monden gençlerdi.

Her semtin kendine has bir şeyi mevcut ya Kandilli'nin de yazmaları; yani yemenileri, yorgan yüzleri, çevreleri... Bir de midyeleri. Haliç'teki gemilerin diplerine, köprülerin dubalarına yapışıp sem almışlarla kabil-i kıyas değil. Hemen dolmasını, salmasını, pilâkisini yap, âfiyetle yut...

Vanıköy, Dördüncü Mehmed'in Sultanî şeyhi ve şehzadeler hocası Vanlı (Vanî) Efendi'nin ismini taşıyor. Hünkâr efendi, oraları hazrete bahşedivermiş. Zât-ı şerif de cami ve çeşme yaptırmış. Bunlara vakıf olsun diye 17 bab akar çıkıverdikten sonra kendisine de bir sahilhane kurdurmuş.

İcadiye tepesi deniz yüzünden 130 metre yüksektir. 30 sene evveline kadar yangınlarda buradan yedi pare top gürletilir, akabinde Galata ve Beyazıd kuleleri gündüz sepetler, gece fenerler çeker ⁽²⁾, kırmızı ceketli, eli harbili köşlüler mahallelere dağılırdı; geceyse bekçiler bangır bangır bağırırdı.

Bu nöbetçi kulesi birçok ilâvelerle Rasadhane haline sokuldu. Fatin Efendi hocamızın karargâhı oldu.

Vanıköyünde de kalburun üstüne gelenler vardı: Rûsumat emini Nazif Paşa; Viyana sefiri Mahmud Nedim Bey...

Kuleli Askerî Lisesi'nin bulunduğu mevkiye Kulelibahçe derlermiş. Lise binasının cemaziyülevveli İkinci Mahmud zamanında yapılan ahşap süvari kışlası... Kâgire tahvil eden Abdülâziz. Sonra Harbiye idâdîsi şekline giriyor; 311 senesinde de yanına bir ilâve çıkılıyor. Çengelköyünde gemi çapaları yapılmış. Köyün çengelliğini bu sebebe atfedendenler olduğu gibi, İstanbul fethinde burada gayet aykırı bir gemi demiri görülmesine isnad edenler de var.

Buranın toprağı münbitliği, fevkalâde fide ve meyva çubukları yetiştirmesiyle ün almıştı. Bağ, bahçe meraklıları dillerinden düşürmezler, yolun çapraşıklığına bakmayarak boyuna taşınıp dururlardı... Geriler sıvamaca bostan ve yemişlikti.

Semtin kodamanları da şunlar: Kara Sultan Vahdeddin; Abdülhamid'in kaynatası miralay Çerkez Elbus Bey... Kara'nın köşkü evvelce Köçeoğlu Ağop Efendi'ninmiş. Abdülmecid bir iki kere kudum buyurunca naçizâne hediye edivermiş...

O beylerbeyinin hangi beylerbeyi idüğünü bir türlü keşfedemedim... Cami, Birinci Abdülhamid'indir,

Kâbeyi yadettirir, dilcu mekân oldu hele

Mabedi matbu ve nevbünyadı Abdülhamid

den anlaşılacağı üzere 1192'de yapılmış. Oğlu İkinci Mahmud bir minaresine bir tane daha katmış.

Beylerbeyi sarayını 1865'te yaptıran Abdülâziz'dir. Fransa imparatoriçesi Öjzeni, Avusturya imparatoru Fransua Jozef, İran şahı Nasreddin, Karadağ kralı Nikita ve 1878'de Moskof orduları başkumandanı olarak Ayastafonas'a gelen Grandük Nikola burada mihman edilmişlerdi. Nihayet de Abdülhamid'in son nefesini verdiği yerdir.

Bedevî tekkesi şeyhi Seyid Efendi rahmetli eli öpülen, hayır duası istenen pek mübarek zâtlardandı. Etrafta hatırlı kimesneler de çok: Esbak Mısır hidivi İsmail Paşa'nın kızı prenses Fatma Hanım; Maarif nâzırı Haşim Paşa; istinaf mahkemesi reisi Arif Bey; meclis-i tedkikat-ı şer'iyye başkâtibi kazasker Mehmed Cemil Molla; Zekiye Sultan'ın kâtibi, Şûra-yı Devlet azâsından Osman Saib Bey...

Kuzguncuk'ta Baba isminde bir devletli oturmuş. İsmi menşei o zat...

Kuzguncuk, bugüne bugün de Balat, Hasköy, Ortaköy gibi en koyu Musevî semtlerinden biridir. Frenk tepesinin kuşbakışlığına, şairane manzarasına eş bulunmaz.

Büyük ve küçük Çamlıca'lardaki yüksek aileler, Mısırlılar, Tunuslular, sık sık buraya gelirler, Boğaz'ın sularını, Eyüp semtlerindeki grupları temaşa ederlerdi.

(İstanbul kazan ben kepçe, Akşam, 12 Şubat 1939)

(1) Peygamberimizin torunu Hazret-i Hüseyin'in Kerbelâ'da uğradığı faciadan dolayı eskiler Muharrem'in on gününde suyu cam ve şeffaf bardaklardan içmezlerdi.

(2) İstanbul içi olursa dört sepet veya fener; harici ise iki.

Köprü'den Adalar'a...

vakitlerin Adalar iskelesi, şimdiki Haydarpaşa vapurlarının yanaştığı yerde; yani Kadıköy iskelesinin solunda...

Adalar'a gidiş ve geliş seferlerinin adedi onu aşmazdı. Her iki taraftan iki sabah, bir öğleden sonra, iki akşam postası; bir de Anadolu kıyılarına uğrayanı; doğru Büyükkada'yı tutup Yalova'yı boylayanı da cabası...

Adaların gözbebeği vapuru 14 numaralı "Aydın" dı. Sabahları Pendik ve Kartal'dan gelerek alaturka saat 1 de Büyükkada'dan bir çeyrek sonra Heybeli'den direkt olarak İstanbul'a gider, 10'da Köprü'den hareket edip aynı şekilde dönerdi. Heybeli'yi dakikası dakikasına bir saatte tutardı ki aşağı yukarı bugünün rekoru sayılır. Öbür yandan çarklılar arasında iki yürük daha var: 19 numaralı "Fenerbahçe", 20 numaralı "Haydarpaşa". Bu ikisinden sonra en halliceleri 17 numaralı "Şahin"di.

İlk ve öğle üstü seferlerini yapan 8 numaralı "Hereke", 15 numaralı "Nüzhetiye", numarasız "Eseri Şevket" tıknafestiler. İçlerine bin, deniz havasına, manzarasına gık de; veya mütâlaaya var, 300 sahifelik kitabı hatmet; yahut alt salonuna in, kanapeye sırtı verip horul horul uyku kestir...

Sarayburnu sağımızda, açılıyoruz... Solumuz Moda, Kalamış⁽¹⁾ koyu, Fenerbahçe mesire-i dilârası...

Buradaki fener 1864'te Fenerler İdaresi'nin teşekkülünden sonra yapılmış. Evvelce sabit ışıklıydı; şimdiki gibi çıkmaz ve yanıp sönmezdi.

Bu seyrangâhtan çok defalar bahsettiğimiz için tekrarına lüzum yok. Yalnız şunu söyleyelim: On, on beş sene evveline kadar duran, berzah tarafındaki kümbetli harabe Emeviler'den kalma imiş. Mervan ibni Hakem'in kumandasında İstanbul'u muhasaraya gelen, hattâ Galata'yı zapteden Araplar, buraya şehidlerini defnetmişler; o kâgir binayı da hamam olarak yapmışlar. Osmanlı padişahlarından bazıları bu noktaya saraylar kurdurmış, bazıları da, şehidlik olduğu için serviler diktirmiş.

Fenerbahçe'nin seyrangâh oluşu, İkinci Mahmud'un Çamlıcalara dadanışından

ve civarlarını sık sık dolaşışından sonra.. Şunu da ilâve edelim: Önceleri, Abdülhamid devrinde olduğu gibi, cuma ve pazarları hıncahınc dolmaz, araba piyasaları yapılmazmış. Senede (Mayıs'ta) bir, öküz arabalarıyla ve yemeklerle erkenden gelirler, akşamı ederlermiş.

Solumuzda, Şapka burnunun açığındaki (Salistra) dalyanı en büyük ve verimli dalyanlardan biri idi ve hâlâ da öyle...

Güz yanlanıp havalar serinleyince Karadeniz'den akın eden uskumrular ve peşlerindeki torikler buralara yayılır, dalyan sahibi çorbacıları ihya ederlerdi. Gene de öyle...

İstanbul'un eski ahalisi, yani 486 sene evvelkiler Adalar'a önce Demonisya yani Halk Adaları, sonra Papadonisya yani Papas Adaları derlermiş.

Şark imparatorlarına, imparatoriçelerine, prenslerine sürgün yeri oluşundan; Avrupalılar Prens Adaları diyorlar. Bizler de Kızıl Adalar demişiz.

Topyekûn dokuz adeddirler. Büyükleri İzmit körfezine gidiş sırasıyla Kınalı (Proti), Burgaz (Antigoni), Heybeli (Halki), Büyükada (Preknipo)...

Küçükleri de Hayırsız adalar dediğimiz Sivriada (Osikiya) ve Yassıada (Platiya); Heybeli'nin önündeki Kaşıkadası (Pita); Büyükada'nın cenubundaki Sedefadası (Anterobintos) ve gerisindeki Tavşanadası (Neandros)...

Hepsi de keşişler ikametgahı ve manastırlarla doluymuş. Tahtından indirilmiş ve gözü çıkarılmış Rum tacidarlara, saçları kesilmiş karılarına, işkenceden işkenceye sürüklenmiş mensuplarına cilehane ve mezar olmuşlar...

Malûm a, Hayırsız adaların sivrisine, 1910'da İstanbul'un sokak köpekleri sürülmüşü de acı acı ulumaları ta nerelerden duyulmuştu.

Yassıada'da çatısı ve katları göçüp duvarları kalmış olan bina, 1857-65 senele-ri arasında İstanbul'da İngiliz elçiliği eden Sir Hanri Bulver'in yaptırdığı, köşkten bakiyedir. Beş altı sene evvel seyrettiğimiz "Karım beni aldatırsa" filminde Ercümen Behzad'ın Feriha Tevfik'i alıp çala kürek kayık yanaştırdığı mahaldir.

Kınalı, kırmızımtrak yamaçlarıyla, âdeta kınalı gibi, koyduğumuz isminin müsemması değil mi?... Şu var ki onda çam, mam arama, tepeleri, bayırları fundalık, çalılık...

Bir aralık Şark İmparatorluğu'na konan Ermeni Leon'un cesedi de, çoluk çocuğuyla beraber buraya aparılmış... O bedbahttan mı, yoksa mintarafillâh mı, bu ada evvel ve âhir Ermenilerce merguptur. Senelerden beri Kuyumcu çarşısının, Samatya'nın paralıları ve Adalar'da yaz geçirmek isteyenleri hep oraya giderler.

Burgaz ötedenberi Rumluktu. Oradan vapurlara binip inenler arasında bir Türk hemen hemen görülmezdi... Doktor Medeni'nin sanatoryumu? Rüyalarda yok...

Ara postaları yapan iki bacalı "Nüzhetiye"nin koca davlumbazlı "Eseri Şevket" in kaptanları ekseriya açıktan: "Müşteri var mı?" diye çimacılara bağırırlar, iskeleye yanaşmadan yolu tutarlardı.

Burgaz'dan kalktık, yolumuza revanız: Arasından geçtiğimiz Kaşıkadası'nı doktor Hıntıryan'ın satın aldığı, köşkler, bahçeler, bağlar kuracağı, bir tarafını çiftlik şekline sokacağı söylenip dururdu. Bunları yaptı da ben mi farkına varmadım, yoksa lâfta mı kaldılar bilmem; bildiğim şu ki adacağızın oldum olasıya kupkuru ve ıssızlığı, içinde hâlâ duran bir balıkçı kulübesinden başka nesne bulunmayışı...

Heybeli... Arası basık iki dağ tepesiyle hakikaten heybeye benzer... Bizimkiler en münasip ve yakışık alan adını takmışlar.

Heybeli, adalar içinde İslâm ahalisi en çok olanıydı ve elyevm de öyledir. İskelenin bittiğiindeki Deniz Harp Okulu, yani eski Mekteb-i Bahriyye binası 1860 yapısı, İttihad ve Terakki'nin Bahriye nâzırı Cemal Paşa zamanında ve daha soraları bazı taramalara ve ilâvelere uğramıştır. Adanın dindaşlarımızla doluşuna bir sebep de her halde bu mektebdir. Bahriyeden hayli erkan, ümera zabitan tabiatıyla oraya yerleşmişlerdi. Yelkenli "Nüveydi fütuh" talim gemisi de karşıda demirli.

İlk tepenin yamacındaki "Rum Papaz Mektebi" eski bir manastır yerine 1844'te inşa edilmiş. Keşişhanelik zamanında ve 1828'deki Rus harbi sıralarında buraya Moskof esirleri getirilmiştir. 310 zelzelesinde zedelenen mektebi bir sene sonra mükemmelen tamir ettiren, Rum zenginlerinden Pavli Stefanoviç.

İki tepe arasındaki Rum Ticaret Mektebi 1831'de yapılmış.

Oteller ve gazinolar itibariyle Büyükada'yla yarışmamakla beraber Heybeli'nin de Paris, Avrupa, Servet isimleriyle geniş, temiz, konforlu, gazinolu, çalgılı otelleri vardı ki, saydıklarımızın sonuncusu haftalık Malûmat, gündelik Türkçe ve Fransızca Servet gazetesinin sahibi Baba Tahir'indi.

Tapusu da, madaması ve Abdülhamid'in viyolonisti Vondra'nın hemşiresi Hatune'nin üstünde.

Heybeli havasının ceyadeti, çamlarının bereketi, muhitinin samimiyetiyle hiç şüphesiz öbür adalardan üstündür; Çam limanının letafeti de eşsizdir.

Sırası düşmüşken şu fıkrayı yazıverelim:

Balkan harbi avakibi sıralarında Sadrazam Kâmil Paşa, Sultan Reşad'a yana yakıla Rumeli'yi ve Adalar'ı kaybetmek mecburiyetinde kaldığımızı söylemiş. Hakan: "Aman sus paşa"; demiş; "hele adalara çok yandım, Çam limanına bayılır-dım!..."

Bahsettiğimiz tarihlerde Heybeli'nin ne sanatoryumu, ne Halkipalas, ne civarındaki köşkler, ne plâji, ne de İlkteşrin'de turfanda mandalinalar yetiştiren bahçeleri vardı.

Gelin olacak vükelâ, vüzera kızlarına çeyizlik beyaz çamaşırlar diken, nakışlar işleyen kız kurusu ve birer yaş aralı meşhur Dört kardeşler seksenini aşkın olarak elân hayattalar...

(İstanbul kaza n ben kepece, Akşam, 5 Mart 1939)

Yüksekkaldırım, Tekke, Kuledibi

*T*şte Yüksekaldırım'ın 40, belki de 50 sene evvelki resmini görüyorsunuz. Ondan yıllarca evvel de aynı imiş. Allah'ını seven söyleyin, şimdi kıl kadar farkı var mı?

Burası evvel, ahir Beyoğlu yakasının Mahmudpaşa yokuşudur. Daracık daracık dükkânlar, yaymacılar, mezad malcılar, işportacılar, hırdavatçılar.

Tünelin ikinci mevkiine yirmi parayı feda edemeyenler, (Merhum peder arada bir bana kızardı da yerin dibine gir derdi. Geçtim eşref saate rastlamıştır) diyenler, hele 310 zelzelesinin zilgıtını yeyip Amerikan bezleri ve yatak çarşaflarından yapılmış çadır bozuntularında haftalarca gün, gece geçirenler zinhar tünele ayak atmazdı⁽¹⁾.

Aksaray'ın Onikiler'inden ve İstanbul kaldırımlarını susta durdurmuşlardan bilmem kim bir defa binmiş de az kalsın bayılıyormuş.

Sadede gelelim. Yüksekaldırım eskiden daha fazla işlerdi. Aşağıdan yukarıya soluk soluğa çıkan çikana; yukarıdan aşağıya da seke seke inen inene...

Paçaların sıvandığı alt başta, sağda, tapusu bir vakitler Karadeniz Ereğlisi Maden nâzırı Bahriye livası Arif Paşa veresesinin uhdesindeki şapkacı dükkânı hâlâ duruyor.

Yokuşu biraz çıkıp basamakların enileştiği meydanımsı noktaya varırken gene sağda, dışı kirli suratlı, içi göz gözü görmez dükkân, resimci, resim edevatçı ve çerçeveciydi; meşhur Maks Frühterman'ın.

Öteden beriden derleyip topladığı İstanbul manzaralarının, tipik şahısların, çamadanla şalvar giyip sözüm yabana Şark güzeli olmuş Beyoğlu yosmalarının fotoğraflarını Viyana'da kartpostal olarak bastırır, ecnebî seyyahlara sata sata para kırardı.

O zamanın en belli başlı Türk ressamı da müşterisi Nuri Paşa, Seyid Bey, Şekür Bey, bilhassa Üsküdarlı Ali Rıza Bey hocamız boyaları, fırçaları, muşambaları, hattâ kurşun kalemleri bile oradan alırlardı.

Yüksekkaldırım'ın o meydanımsı yerinden gene sağa sapan yol, Çardaklı kah-

venin önünden ikiye ayrılırdı: Aşağısı mahud Kemeraltı, Kömürcü, Arkadi, Zürefa ve emsali sokaklar; yukarısı bunların bir kademe yükseği...

Orada ortalığın mezbeleliği daha az; maa mâfih binası yıkılmış ve yanmış bir iki arsa gene berikilerle örnek:

Tınaslar gibi kavun karpuz kabukları; pırasa, lahana yaprakları; torik, palamut kafaları; yamalana yamalana canı çıkmış, tabanları muşambalaşmış, pembe, mavi kadın çorapları; pabuç, kundura, çizme eskileri...

Yokuşa devam edelim: Basamaklar tekrar darlaştıktan sonra az ileride, şimdiki sinemanın sırasından "dalan dalan dalan" kampana sesi yayılır durur; bozuk dilli, kısık bir gırtlak kendini paralar:

" Asker, çocuk yirmi para; başı bozuk 40 para!..."

Kömürcü dükkânı kılıklı, kapısına kırmızı astardan perde gerilmiş, yanındaki delik deşik levhaya da ayı balığı, yılan, inek, kuru kafa gibi resimler yapılmış bu yerde Amerika'nın deniz canavarı, Hindistan'ın ejderhası, beş bacaklı buzağı, konuşan kesik baş... gibi numaralar temelli...

Birkaç adım ötede çipil gözlü, kelkül bıyıklı, pişmiş kelle Avusturya kırmasının dapdaracak barakası.. Mostrada renkli birkaç yağlı boya modeli. Meşhur tablolar kopya tek tük kara kalem resim, tuhafiye eşyasından da bazı ufak tefek...

Gel gelelim, herif erbabını şıppadak çakar, hemen gözünün birini kırıp (Çok yeniler vağ!) diye içeri çeker, Havva anamız kıyafetli kartları eline dayardı.

Akşam olmadan kepenkleri çatılı. Ağızlık, tarak, kozmetik, esans gibi tefarikler doldurduğu çekmecesini alıp kahve kahve, birahane birahane dolaşır, usulcacık yanaşıp enselere ekşirdi. Baş kâr ve kisbi gene ceplerindeki resimler...

Köhne kitaplar satan büyücek ilk kitapçı, toz toprak, küf kokusu, örümcek ağları içinde, seksenini geçmiş halde hâlâ o dükkânda... Oralarda çorap, mendil satan yerden yapma Yahudi'yi hatırlayanlar var mı bilmem?

Ne de şaklaban şeydi. Aklınca espriler de yapar, bar bar bağırırdı:

" Ben küçükken benim baba bana maymun demiş, 40 yun büyümemişim, benim ana maymun demiş, gene 40 yun buyumemişim; amca, dayı, teyze epsisi yarış etmişler; boyle kalmışım!..."⁽²⁾

Kuledibi'ndeyiz. Piriñçi'nin adlı sanlı gazinosu oracıkta, yani Küçükhendek Sokağı'nın başlangıcındaymış. Kaç kere bahsettiğimiz veçhile 60 yıl evvelki İstanbul'un en yüksek kırat eğlence yerlerinden biri. Mabeyincilerin, hünkâr yaverlerinin, mirasyedilerin ve namlı babayığitlerin de mekânı.

Dilber hanendelerinin yüzünden aşka gelen gelene; para saçan saçana; soyulup soğana dönen dönene... Öyle bir boğuntu yeri ki nice akarlar, hanlar, hamamlar yemiş; nice kimseleri fülûs-ı ahmere muhtaç etmiş.

Piriñçi, Karamanlı bir Rum'muş. İstanbul'a yarım pabuçla gelmiş. Asmaaltı'nda zahire simsarlığı, Balıkpazarı'nda pastırmacılık etmiş...

Taal zaman, ruh zaman, Kuledibi'ndeki bir kahveci ile ortak oluyor. Hin oğlu hin, işi kavrayınca ortağını atlatıp aksatayı da büyütüyor...

Kemanî Ağa, lavtacî Şair Serkis'in oğlu, Kanunî Oseb, Kör Civan gibi devrin en meşhur sazandeleri; Beşiktaşlı Sofî, Yahudi Sara ve Roza gibi güzel sesli, yakıp yıkar nağmeli hanendeler hep orada...

Gazino ağzına kadar hıncahınç; kayış kayış liralara, şakır şukur mecidiyeler yağmada...

Biraz evvel buraya devam edenlerden bahsederken, namlı babayiğit dedikleri-miz, öyle palavracı, kurusıkı kişiler değil. Karşıdan görününce, hele bir eli kaldırıp tersini gösterince, etrafın kabadayı taslaklarına fare deliğini bir paraya aratanlar...

Meselâ: Kasımpaşalı Kaptan Mehmed Bey (kaptanlık mesleği değil lâkabı; 1877 Rus harbinde Anadolu ordusunda fevkalâde kahramanlıkları görülen miriliva Kaptan Mehmed Paşa). Vefalı Nuri Efendi (Aynı muharebede Milliye taburu binbaşısı iken Kars'ta şehit olmuştu.) Zorlu Zabit (Halep'te sürgünken vefat eden erkân-ı harp kaymakamı Manastırlı Rifat Bey. Merhum ehl-i seyf olmakla beraber ehl-i kalem de. Güllü Agob'un tiyatrosunda piyesleri oynanmış, lisan ve edebiyata dair hayli eser yazmış, bilgili bir zattı.)

Daha sonraları, civar haşaratını bukabil sindirmişler arasında bir Bahriye mü-lâziminden de bahsederler ki Meşrutiyet senelerinde Ertuğrul yatı süvarisi ve Sultan Reşad'ın yaveri İbrahim Paşa rahmetlidir. Yaşlı vaktinde bile ne de erkek ve tosun halliydi.

Kulenin önünden Belediye Dairesi'nin yokuşunu ortalayan Küçükhendek So-kağı da eski halini aynen muhafaza ediyor.

Kendisi ve etrafı, kamantolaşmışların mahallesiydi. Balat, Hasköy, Ortaköy, Kuzguncuk gibi Musevî semtlerinin en kibar ve lüksü olduğu halde son senelerde pabucu dama atıldı. Mevkiini kışın karşıki tramvay caddesinin önünde ve arkasındaki yeni apartmanlara, yazın da Büyükkada'ya kaptırdı.

Yüksekkaldırım yokuşunun daha yukarısı, şimdiki gibi gene şapkacılar diyarı idi. Çitlembik gibi çirak kızlar üstteki pencerelerde fıkır fıkır fıkırdaşır, cıvıl cıvıl cıvıldaşır.

Sabık Mevlevî tekkesinin kapı komşusu börekçiye 90 yıllıktır diyorlar. Kırım muharebesi senelerinde mevcudmuş. Didonlar üşüşür, tıka basa simit, poğaç, lokma atıştırırlarmış.

Saç denilen nesnenin devacıbaşısı, topuklara kadar saç temincisi, bu sebeple de eski İstanbul bayanlarının derd dinleyicisi ve Marko Paşası, cild hekimi Menahim Hodara'ydı.

Tevekkeli mi zavalıda saç sakal birbirine karışır; Melâmi dervişlerine döndü. Eyyam-ı baharda bile kışlık elbise, hırka, palto, boyun atkısı içinde börtüp dururdu.

Muayenehanesinin altında, cadde üstündeki fare düşse başı yarılacak pastacı, talebeliğimizde, bilhassa Galatasaraylıların uğrağıydı.

Orası şimdi kadın şapkacısı. Geçenlerde dükkanın önünde duraladım. İçerisine dikkatli dikkatli bakarak dalmış olacağım ki saçları kırışmış yahnıyanak, şişko, fakat hâlâ akça pakça bir madam başını uzatıp sordu:

" Şapka mı istiyorsunuz?"

Muhakkak ki civarın 30, 35 yıl evvelki çitlembiklerinden biri olacak. "Hey gi-di günler hey!" dedim; ağzım açık yürüdüğümün farkındayım.

Karşıkkaldırımdaki kitapçı Hristodulos'tan Galatasaray lisesinin üçüncü kafile mezunu, yani (1289-1872) de diploma alanlardan Abdürrahman Şeref merhum da kitap almış. 30 sene sonra bizler de o kapıdan girmişlerdeniz. Bir 30 bu kadar yıl daha geçti, dükkân hâlâ eski haliyle baki...

Yüksekkaldırım yokuşu malûm a, hele yağış ve don havalarda tabanla bile zor inilir ve çıkılır.

Beyoğlu'nun eski hovardalarından ve Bab-ı Seraskerî kanun zabitlerinden Mazhar Bey (Ereğli liva kumandanı Mazhar Paşa dayım), mülâzim Çerkez İzzet Bey (Plevne'de Osman Paşa'nın yaveri; birkaç sene evvel Kadıköyü'nde vefat eden, emekli süvari ferîği İzzet Paşa) o yokuşu beygirle dörtnala aşarlarmış ki, bu o günlerin binicilik rekoru.

(İstanbul kazan ben kepçe, Akşam, 13 Kanun-ı evvel [Aralık] 1938)

(1) İstanbul'da ilk atlı tramvayın işleyişi 1871, Tünelin açılışı da 1873 senelerindedir.

(2) Kadinnelerimizin sübanları sevenlere maymun dedirtmemesi, bu bastubacağın dediği gibi 40 gün büyümez kanaatinde bulunuşları Musevilerden sirayet etme olacak.

Ayasofya ve Sultanahmed Civarları

*S*alkımsöğüd'deki şimdiki Tıbb-ı Adlî binası meşhur Soğukçeşme rüşdiye-i askeriyyesiydi.

O vakitler Gülhane parkı markı yok ki kapıları olsun. Surun önünden yukarı kıvrılınca köşe Bâb-ı Seraskerî muhasebat dairesi reisi Edirneli müşir Hasan Paşa'nın konağı.

Konak yukarı doğru yürüdükçe yürüdü, genişledikçe genişledi; yanyana aynı boyda, aynı renkte, dört mü beş mi bölük. Veresesinin elinden çıkmış olarak hepsi de elân durmadadırlar.

Merhumun zebanzed ismi Masraf nâzırı Hasan Paşa'dır. Yukarıya hususî çatkınlardan, etliye sütlüye karışanlardan değildi. Yirmi beş seneye yakın o vazifeyi bal gibi idâre etmiş.

Muvaffakiyetinin sırrı da şu: Dişlilere şıpınışı aylığını vermek; dişsizlere de kesesini açıp, içindeki bozuk paraları gösterip:

"Benim bile bundan başka padişah sikkem varsa gözlerimin ikisi de kör olsun!." diye barbar bağırarak, daha çoşkunca yazıhanesinin üstüne çıkıp nikâhına şartlar şartlar ede ede, terter tepinmek...

O zamanlar caddenin Alemdar, malemdarlığı yok; bugünkünün yarısından dar, kaç asırlık çınar da kenarda...

Yokuşun sağındaki Ahmet Abud Efendi konağı (Berliç mektebi) yepyeni, pırlı pırlı... Yerebatan sarmıcını bilen kim? Kapısına seyyah kabilelerinin birikişi vâki değil. Yerebatan yalnız Ramazanlarda, o da camisinden ötü, dillerde dolaşırdı.

İkinci mi yaklaşıyor, sokak ağzına kadar dolu. Hafız Sami'nin mukabelesini dinlemeğe seğirten süslü hanımların hepsi orada... Hafız Efendi meyilli sarık, burulu bıyık, taralı sakal, lâvantalar içinde, Şam kutnusundan pufla mindere diz çöküp, gözlerini süze süze o pürüzüz, nefis sesiyle Euzu'yü tutturdu mu mest olan olana; can ve yürekten ah çeken çekene...

Mezkûr seneler bu mazhariyete ermişlerden biri de mevlûdhan Hafız Receb'-dir.

Cami, öğle ile ikindi arası da yüklüydü. O vakit de büyük anneler, kadınnineler vaiz dinlemeğe üşüşürlerdi. Meşhur Karavâiz kürsüde, alı al moru mor, elini dizi-ne vura vura, haykır haykır boyuna hançere paralardı:

"Ey cemaat, ey mahlûklar, mahlûkalar kendimizi bilelim!. Bizler necaset hamalıyız, necaset hamalı!..."

Gene tramvay yoluna döndük. İşkembeci oldum olası oradadır. Eskilerden kalanın biri de sağa dolandıktan sonraki şekercidir. Sübyanlığımda büyük babamla beraber Bahçekapısı'ndaki (Binbir Çeşit) mağazasına oyuncak almağa gider, dönüşte o dükkândan kırmızı bardak şekerleri alırdık.

Tarih bilgiçliği taslamak gibi olmasın amma önüne kadar gelmişken biraz da Ayasofya'dan bahsedelim:

İstanbul'a kendi adını takan Büyük Kostantin, ilk olarak 325 senesinde kurdurmuş. Sonraları bir iki kere yanmış, genişletilerek tekrar yapılmış.

Birinci Jüstiniyen 527'de Şark İmparatorluğu'na geçtikten sonra meşhur Nika ihtilâlinde bir daha kül olmuş.

Bu sefer paçaları sıvayan o. Meramı öyle bir kilise yaptırmak ki eşi yeryüzünde görülmemiş olsun. İmparatorluğun her tarafındaki en meşhur mabedlerden sütunlar, mermerler, nakışlı taşlar getirtmiş.

İşi üstüne alan iki mimarın ikisi de bizim yurdlu. Biri "Tralles" li (Aydın'ın pek yakınına düşüyor) Antemiyüs; öbürü de "Milet"li (Milâs'ın garbinde ve sahilde) İzidor.

Fatih, İstanbul'u alınca Ayasofya'yı camiye çevirip bir minare dikmiş. İkinci Selim bir minare daha, Üçüncü Murad da diğer ikisini eklemiş. Şimdi de Bizans eserleri müzesi.

Bir kaç sene evvel yanıp yok olan Adliye binası buranın enseköküne darülfünun olarak çıkmadadır. Abdülâziz devrinde Evkaf, Ticarethane, Maarif dairesiği etmiş. Abdülhamid'in culûsundan sonra sağ Adliye, ortasının üstü Ayân ve altı Mebûsân Meclisi, solu gene Evkaf olmuş. 1908 Meşrutiyeti'nin ilk millet meclisleri gene orada açıldı. Nihayet yalnız Adliye iken yandı gitti.

Ayasofya'nın dış avlusundaki caddenin karşısındaki sıra sıra kahvelerde iskemle çürütenlerin hemen hepsi de yobaz güruhu ve ipsis sapsızlardı.

Sultanahmed meydanında park, tarh, yeşillik, parklık, kaldırım ne gezer?... Önünde salaş bir çatı, adı Millet bahçesi. Karşısındaki Taş mekteb de inas rüşdiyesi. Bacak kadar yavrucuklar başlarında başörtüler, sırtlarında yeldirmeler, ellerinde gergefeler, taşınıp dururlardı.

Alman çeşmesi, son Almanya imparatoru İkinci Wilhelm'in 1898'de muhibb-i hassı Sultan Hamid'i ikinci ziyaretinin hatırası olarak oracığa kurduruldu.

Resmi kûşâdını pek iyi bilirim. Kafaları sorguçlu elçiler; yerli vezirler, müşirler birbirlerine girift oldular. İki dilden nutuklar okundu, dualar edildi, marşlar çalındı, galiba kurbanlar da kesildi; seyircilerin çoğu da pestile döndü idi. Senesi geçmedi, muslukları Kerbelâ. Ne şehriyar ağabeyin umurunda, ne de biraderi haşmetlünün güvende sefiri Baron Marşal fon Biberstayn'ın...

Arkadaki hiyeroglifli Dikilitaş'ı Birinci Teodor 390'da Mısır'ın Helyopolis şehrinden getirmiş, tam 32 günde diktirmiş. Kocakarılar altındaki heykelleri göstere-rek çocukları korkuturlardı:

"Bunlar analarına, babalarına pay vermişler de böyle taş kesilmişler!.."

Birbirine sarılmış yılanları tasvir eden burmalı direk, tarihlere göre, Milâd'dan 497 yıl evvel Temistoklis ile Pozanyas'ın Salamin ve Plate zaferlerinde elde edilen tunçlardan dökülmüş; Yunanistan'ın Delf şehrindeki Apollon mabedine konmuş. Bu-raya taşıtan da gûya Büyük Kostantin. Yılan kafalarının ne zaman koptuğu kestirile-miyor.

Daha arkadaki örme taş sütünü Yedinci Kostantin Porfirogenet'e atfediyorlar. Resimli tunç lâvhalarla kaplıymış. İstanbul'u karman çorman eden dördüncü Haçlılar tunçların hepsini söküp para yapmışlar...

Meydanın görüp geçirdiği bâdireler hesaba sığmaz. Vaktiyle Hipodrom yani at ve arabaların yarış yeri iken ne ayaklanmalara, arbedelere sahne olmuş. Hattâ bu ko-şuların birinde gırtlak gırtlığa gelen yarışçılar derhal barışverişip imparatorun aleyhi-ne kalkmazlar mı?...

532'de patlak veren ve sekiz gün süren meşhur Nika ihtilali... Şehir alevler içinde, kan gövdeyi götürüyor, imparator mahud Jüstiniyen de fare deliği bir paraya...

"Dayan" diyen aktrislikten yetişme karısı Teodora, ortalığı mayna eden de ge-neral Belizer. Herifcağızın âma halde dilene dilene can verdiğine dâir rivayetler var-dır.

İstanbul bizlere geçip orası At Meydanı adını aldıktan sonra da ana baba gün-leri tümen tümen: Avcı Dördüncü Mehmed'in zamanındaki Vaka-i Vakvakiyye; İkinci Mahmud'un yenîçerileri kaldırdığı sıralardaki herc ü merç; biraz berisinde, Meşrutî-yet'in 31 Mart Vakası...

Sultanahmed Camisi'nin minarelerinde 14 şerefesi var, bundan da anlaşılacağı üzere 14'üncü padişah Birinci Ahmed'in inşagerdesi; mimarı da nur içinde yatsın Sa-defkâr Mehmed Ağa...

Süleymani'yeden sonra İstanbul'umuzun en yüksek bir âbidesi olduğu aşîkâr-dır; Türkün büyük sanatkârlığı her noktasında ayândır. (İkmal ediliş tarihi Nime da-rûlmüttakindir ki 1026, yani 1617 senesine raslıyor.) Hünkâr efendi ırgad başılık bile yapmış, yevmiyeleri elile dağıtırmış.

Bizim çocukluğumuzda dış avlusuna Çarşamba pazarları kurulur, satıcı sesleri etrafı uğuldatırdı.

Mühendishane-i Berr-i Hümâyûn'un resim ve ornöman muallimi Reşid Bey (Emekli kaymakam ve baba dostumuzdur. Kurun muharrirlerinden Bay Selim'in pederi), merhum dayımıza hediye ettiği yağlı boya bir tablosunda Sultanahmed Camisi'ni o kadar inceden inceye, âdeta minyatürçesine resmetmişti ki bak bak, hayran ol...

Tablo elyevm dayızadelerimizdedir.

Sultanahmed Camisi eski Ramazanların da en kaynaşma yerlerinden biriydi. Birincisi Şehzadebaşı'ndaki, ikincisi de bu.

İkisi de mesirelerin aynı, düğün dernek olan konakların eşi... Gidilirken hanımlarda ne hazırlık, ne çeki düzen... Bilhasssa en modaya uygun çarşafklar diktirenler; pelerinlerinin altına pelüş, karakül, astragan bolerolar yaptıranlar; iç çamaşırlarını bile yenileyenler...

Beyler de kapı önlerinde, içerinin kafesleri bitişiğinde dört dönmedeler. İşmarlar, işaretler, kalıp cigaraları atmalar, kokulu kâğıtlar vermeler... Bir taraftan da paltı, gürlütü, yaygara. Çocuklar koşmaca, köşe kapmaca, saklambaç oyununda; kayyumlar süpürgelerle kovalamada; hanım nineler tazelere, beylere:

"İnşallah boyunuz devrilir şıfıntılar!... Başımıza taş yağdıracaksınız çapkınlar!.." diye çemkirmedi..

Orman, Maadin ve Ziraat Nezâreti'nin (Şimdiki Yüksek Ticaret Mektebi) sağ bölümü yeniçeri kıyafethanesiydi. 310 zelzelesinden sonra bir aralık Vezneciler'de makineci Salim'in üstündeki binaya göç eden bu kuklalar ardından gene buraya getirilmişti.

Bir kaç ecnebî seyyahtan mâadâ gelen giden arama. Yaşlı hatunlar etrafa gözdağı verip dururlardı:

"Sakin çocuk götürmeğe kalkmayın, dağlara taşlara boncuğa tutulduğu gündür!... Sizler de görmeğe gitmeyin, şıppadak sarılık hazırdır. Alimallah idrarınız da kanınıza karışır!..."

Oranın sol cebinden inen bir sokak vardı ki Labirent...

Aşağıda Çatladıkapı'ya yakın, Nakilbend isimli bir mahallede anneannemin amca kızlarına, büyük teyzelerimize giderdik.

Eğri büğrü, dolambaçlı, yamrı yumru bir kaç yokuş. Her seferimizde arabanın beygirleri kapaklanır, ürküp şahlanır, tökezleyip nalları düşer, kendimizi dar atardık dışarı.

Yürünür yol değil, aman bir kira arabası!... O mübarek oralarda nerede?.. Tesadüfe bak, ekseriya da bir kenardan çıkıverirdi. Bizler haydi içine...

Bir sokak daha döner dönmez, garçadak gene bir istoper: Makas kırılmış...

Arabacı kuşağı elinde bağlamağa çalışırken, gerisin geri, tabana kuvvet o yokuşları tırmanışımız, meydana kapağı atıp selâmete çıkışımız çok vuku bulmuştur...

(İstanbul kazan ben kepece, Akşam, 8 Kanun-ı Sanî [Ocak] 1939)

Nişantaşı, Teşvikiye

*S*imdiki Valikonağı Caddesi'nin başlangıcında, köşedekiyle bitişindeki iki bina bu tarafların ilk lüks apartmanlarından sayılır.

Bundan 27, 28 sene evvel bir tanıdık bunları mezaddan almağa kalkışmıştı. Malûm a, o vakitler borç hasebiyle bir mülkün satılığa çıkışı, taliplerin Defterhane'ye filân koşuşu, borçlunun da apışıp kalışı nadir vakalardan...

O ahbap kalakaldıydı.

"Boşuna yorulup durduk; sahibi para bulmuş, kurtardı malını!..." gibi sözleri hayatımda ilk duyduğum işte bu çift apartımanlar dolayısıyledir.

Caddeye girince sağda, mektep yemekhanesinin kapısındaki antika kıta, devrin manzum tarihçibaşısı, makam-ı seraskerî reisi Giridli Muhtar Efendi'nindir:

Hamid hanı kerimin nimeti şirini lûtfundan

İdûp bu mektebi dilsirü ihya nev taamhane

Çıkıp bâlâsına birdem, dedim tarihini Muhtar

Yapıldı tarzı âlâda, ne bâlâ bir taamhane.

Bu yemekhane geçilince, ilk olarak yana gelen Süreyya Paşa'nın konağıydı. Paşa, Abdülhamid'e 10 sene başkâtiplik ettiğı halde, halûkluğı, temizliğı ve münşiliğıyle tanınmış zevâtandır.

Orada şimdinin meşhur Emek apartımanı var. Süreyya Paşa müştemilâtının ilerisine de Nişantaşı apartımanı yapıldı. Köşedeki Tunuslu Hayreddin Paşa konağı-nın arsasına da kaç tane apartıman çıkıldı.

Hayreddin Paşa'nın aslı Çerkez. Tunus valisi okutup yazdırdıktan sonra Avrupa'ya göndermiş, askerlik de tahsil ettirmiş.

Ferik rütbesiyle İstanbul'a gelmiş, vezir olmuş; 1878 senesinde bir aralık sadrazamlık da etmiş. Malûmatlılığı ve dürüstlüğü söylenirdi.

Dörtöl ağızında hâlâ duran ve semte adını veren taş hakkında rivayetler muhtelifdir:

Buraları vaktiyle dağ, bayır ya; bir kavle göre, yeniçeriler devrinde kemankeşlere hedeflik etmiş; bir kavle göre de Üçüncü Selim'in Nizam-ı Cedid ve İkinci Mahmut'un Eşkınci neferleri o civarlarda tüfekle nişan atarlarmış; bu sebeple dikilmiş.

Abdülhamid Yıldız'a yerleştikten ve has bendegânını -gerek sevgi, gerekse korku yüzünden- yakınına toplamak arzusuna düştükten sonra Nişantaşı ve havalisi bostan kulübelerinden, inek ahırlarından kurtularak vükelâ yatağı koskoca bir mahalle olup çıkmış.

Hamidiye kelimesi bol keseden her nesneye eklenirken ne diye buraya takılmamış bilmem?

Aşağı doğru yürüyoruz. Bugünkü boydan boya apartımanların yerinde en kalbur üstündekilerin kâşaneleri sıralanmıştı. Bunların arsaları, çıkmış çatıları hep ceyb-i hümayûndan. Mansıp ve ikbal güvercinlik misali ya, gürleyip gidenlerin veya gazaba uğrayanlarınkiler yenilere kavança.

Hepsi de selâmlıklı haremli, at koşturacak sofalarla yirmişer, otuzar odalı, içleri tıklım tıklım, kapıları Arnavud, Boşnak bekçiliydi.

Dört yanlarında koskoca ağaçlar, eflâke ser çekmiş duvarlar, pancurlu tahta havaleler. Dama çıkarsan ancak deniz derya görebilirsin.

Köşede Tunuslu'nunkini geçtikten sonra sıra ile sayalım: Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın, Kürd Said Paşa'nın, Küçük Said Paşa'nın, Mabeyinci Nişli Mahmud Bey'in, Mabeyinci Dağıstanlı Emin Bey'in, Serkarin Hacı Ali Paşa'nın, Valide Kâhyası Said Bey'in konakları...

Kâmil Paşa'nın Kızıtaşı'ndaki evi Marmara'ya nazır, havadar, güneşli. Sadrazamken haddi varsa otursun orada...

Kürd Said Paşa Hariciye nâzırlığından sonra senelerce Şûra-yı Devlet reisliği eden zât... Küçük Said Paşa sadaretle mazuliyet arasında sekiz kere köşekapmaca oynamış olan sadr-ı esbaktır.

Hazret, iki hane-i müstemendanesinden binnisbe vüsatlisi ve kâgir olanını tamir ve tevsie lüzum görmüş. Emlâk-i hümayûn meyanına dahil arsadan bir kısmının verilmesine vaktiyle irade şerefsadır olduğunu, o vakit bazı mütâlaata mebni bunu istemediğini, sadaretinden bade'l-infisal bu temlike taraf-ı hümayûndan nazar olunmadığını, ihsan-ı hümayûnun istirdadına bir şey denilmezse de yeni yapacağı bina eskisinin pek kurbüne gelmekle zayk-ı hava mahzurundan başka yenisinin pencerelerinin harem dairesine nezaret edişini mahzurlu görerek, atebeye yazmış.

Kendisine bir emr-i hak vukuundan sonra ailesinin yok pahasına satmalarından başka bir çare kalmayacağını, her ne kadar iradında teeddüb ederse de, çünkü hâcat-ı şeriyede tasrihat makbul olduğundan, yeni daire ile arsasının kıymet-i mukadderisinin mingayrı haddin Hazine-i Hassa'ya takdim edileceğini, yahut hane-i âcizanesinin tensib olunacak bir bedelle ve hakk-ı şufaya binaen, hazine-i müşarünileyhaden alınmasını da arızasına ilâve etmiş. ⁽¹⁾

Nişli Mahmud Bey, Arap İzzet'ten evvelki gözbebeği. Mabeyinci Emin Bey Mekteb-i Mülkiye'den çıkma ve ehl-i kalemlerdendi. Jül Vern'in bir iki romanını tercümeden başka "Musavver tarih-i hayvanat", "Musavver tarih-i ümem" isimleriyle Matbaa-i Osmaniyye'de bastırıldığı, klişelerini Almanya'da yaptırdığı kitaplar İstanbul'da çıkan ilk renkli resimleri muhtevidir.

Karşıda, erkân-ı harbiyye-i umumiye reisi müşir Kör Etem Paşa'nın malikânesi şimdi "Şişli Sıhhat Yurdu", ağaçlıklı sokağın köşesi en evvel muzika ferîği Necip Paşa'nın, sonra 40 yaşında sadrazam olan Cevad Paşa'nın, daha sonra sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'nın, bunun da ardından veliahdken ölen Yusuf İzzeddin Efendi'nin ailesinin konağıydı.

Bina hâlâ mevcut ve mekteptir; bir evvelkisi de Paris sefirî Salih Münir Paşa'nın.

Teşvikiye karakolunu geçince, şimdiki Narmanlı apartımanının yerinde başkâtip Kara Tahsin Paşa'nın, altında da dördüncü ordu müşiri Çerkez Zeki Paşa'nın mülkü...

Maçka'ya dolanan noktanın artık sağı solu boş. Bayırın Muradiye taraflarında da mevki ve rütbece daha küçük bendegânın evleri:

İmam ve müezzîn-i evvel, sani, salisten, ahçı, arabacı, bahçıvanbaşlılar, tüfekçiler. Hademe-i hassalılar, muzikalılar...

Teşvikiye Camisi'nin arkaları da dolu. Kilârî-i sani İbrahim Bey'in (Bayan Zihniyânın babası), İhlamur'a inen mahud ağaçlıklı sokakta Babiâli hukuk müşaviri Hakkı Bey'in (Meşrutîyet devrinin adl ü ihsancı sadrazamı Hakkı Paşa), daha aşağıda esvapçıbaşı İsmet Bey'in konakları.

Karşı sırta yaver-i hususî Fehim Paşa'nın yaptırdığı kebir köşk.

"Sarayı hümâyûnunuzdaki merasim dairesinin modelinde, hem de kaç misli büyüğü!..." diye yukarıya curnal yetiştirmişler. Nice benzerleri, daha da babaçkoları mevcudken göze batıvermiş böyle, Fehim de içine adımını atamamış.

12, 13 yıl evvel han-ı halile dönmüştü. Bölüklerinin hepsinde kaç tane kiracı. Nihayet enkazcılara satılarak o da yıkılıp gitti.

Nişantaşı ana caddesinin arkalarına düşen, cicili bicililiğiyle emsallerini geçen Halil Rifat Paşa konağı şimdi Terakki lisesidir.

Yanımdaki büyük arsayı berberbaşı Mustafa Bey yok pahasına almış, ihya olmuştur derler.

Güzelbahçe adını taşıyan sokakta da üç aded büyük kâşane vardı:

Biri serhafiye Kel Ahmed Paşa'nın (o da şimdi mektep) ikincisiyle üçüncüsü Tophane müşiri Zeki ve devrin son erkan-ı harbiye reislerinden Arapgirli Şakir Paşa'nınkiler. Bunların yerlerine de apartımanlar türedi.

Nişantaşı'nın önünden Cabi Sokağı'na sapınca mabeyinci Bekir Sıtkı Bey'in hâlâ duran kırmızı renkli binası, sonra da Köse Raif Paşa'nın kışlık ikametgâhı.

Bekir Bey'in yazlığı Göztepe'de, İstasyon caddesinde; mimarı da amatör. Nümune-i terakki mektebinin meşhur mezunu, Zülüflü İsmail Paşa'nın eniştesi, Babiâli tercüme odası serhalifesi Mustafa Mazhar Bey... Köşk şimdi Varşova sefirî Bay Ferid'in uhdesindedir.

Köse Raif Paşa Rûsumat eminliği, Beyrut, Halep valilikleri, teçhizat-ı askeriye reisliği ettiği halde, Midhat Paşa yetiştirmelerinden olduğu için, ötedenberi mimlilerden...

Necmi Molla'nın şimdiki Nişantaşı apartımanının tam karşısında da kurenadan Karagözcü Arif Bey'in konağı.

Bu lâkabının sebebi, talebeliğindeyken değme hayalîlere taş çıkartması. Perdeyi kurup, şem'ayı yakıp, cıf cıf cıf cıf cıf başlayıp öyle bir Karagöz oynatmış ki Katip Salih-i sani...

Lâmı cimi yok, çalıskan ve müstaidlerden de. Mekteb-i Mülkiye'nin 301 senesi mezunlarının birincisi.

Dillerde çok pasaparola olmuş bir rivayeti de ilâve ediverelim bari:

Delikanlı Kayseri'den gelme, eli avucu da yufka. Mektep arkadaşlarını toplayıp hayal oyununa girdi mi hepsini kahkahadan kırar, para toplar, onunla ders kitaplarını almış.

(İstanbul kazan ben kepçe, Akşam, 25 Kanun-ı Evvel [Aralık] 1938)

(1) Said Paşa'nın haturatı. İkinci cildin kısm-ı sanisi, sahife: 305, 306.

*A*dı üstünde; asırlarca Vidos, Litros, Ayamana misillû, bu da Makri nâmiyle bir Rum köyü. Şimdikinin yarısı kadarlığını, Yenimahalle'sinin, 10 Temmuz mahallesinin, Kartaltepe'nin tarlalığını, Bağlar tarafının da bağlık olduğunu ben bile bilenlerdenim.

Bakırköy bundan 35, 36 sene evvel, birden parlamıştı. Köşk yaptıran yaptıran, yazlık giden gidene; ayağın karada olması gibi muhassenatı da var.

Makri yerine Bakır denilmesi eskidir. Okuması yazması kıtlar, bilhâssa kadınlar, hattâ oraya yerleşmişlerden rahmetli bir yengânım ve kızları bu ismi kullanırlardı. Aynı isabet ederlermiş.

Semte Kapalıçarşılı Ermenilerin rağbetleri 1894 zelzelesinden sonra. Yerin teprenmesinden dizbağları gevşemiş olanların hepsi mahallelerindeki omuz omuza evlerinden kapağı oraya atmışlar, ekser mahalleleri Kumkapı'dan, Samatya'dan fark-sız hale getirmişlerdi.

Bakırköy'ünde, dediğim parlak zamanlarda hayli paşalar, beyler otururdu. En bellibaşlılardan hatırıma gelenleri sayacağım:

İstasyon kara tarafı, yani Bağlar Caddesi tutulunca, solda Tophane-i âmire harbiyye dairesi azâsından ferik Ali Refik Paşa (gayet dilnişin, büyük bahçeli köşkünü Göztepe'ye naklinden sonra tüccardan Karakaşlar almıştır)... Bitişğinde Beyoğlu mutasarrıfı Hamdi Bey (Doktor Abdullah Cevdet'in kaynatası)... Karşı sırada sadaret mektubcusu Ziya Bey... Yanında mahkeme-i temyiz azâsından ve ehl-i dilândan Alınyank Reşid Bey... Daha yukarıda ve tekrar solda Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Baki Efendi'nin eniştesi Muhiddin Bey... Mezarlığın arkasındaki çayırın başında doktor Bafıralı Yanko... Çayır boyunda Sultanhamam'daki meşhur manifaturacı Kleanti Haçopolu'nun kırmızı tuğladan kâgır ve kebir köşkü; tavuklar, koyunlar, ineklerle küçük bir çiftlik halini almış olan bahçesi.

Çorbacı hem milyonlar, hem de İstanbul'un en yakışıklı Rum gencinin babası

idi. Delikanlı mağazadaki gişede gayet burunî ve azametli bir tavırla otururdu.

Kart, orta yaşlı, taze bir alay kadın: "Şekerim!... İki gözüm... Aslanım!..." diye yılışıp durur. O, gûya hiç aldırmış değil. Uzun kirpikli, gövelâ gözlerini atfetmeğe da-hi tenezzül etmez, daha da kurum kurum kurulurdu... Senelerden sonra sokakta tesa-düf ettim. Kırançolaşmış, enikunu çökmüş... Bu felek Yusuf'lara kaldı mı?

Köyün eski yerlilerini saymağa devam edelim:

Çarşıbaşı'nda Mâliye muhasebecisi Tatar Abdürrahman Efendi... Kartaltepe'de mirliya Gerdankıran Galib Paşa... Hat boyunda Şehremaneti meclis reisi Halil Bey (Mimar Kemaleddin'in kayınpederi).

Mezarlığın solundan, şimdiki emraz-ı akliye ve asabiye hastanesinin kestirme yoluna sapınca, köşede babamın büyük dayısı piyade livası Faik Paşa'nın konakvarî hanesi... İlerisinde gene babamın küçük dayısı, Harbiye mektebinin en eski Fenn-i es-liha muallimlerinden, emekli albay Bay Tahsin'in evi... Zuhuratbaba türbesinin karşı-sında topçu ferîği Boşnak İbrahim Paşa'nın köşkü.

Zuhuratbaba, himmeti hazır olsun, velilerden. Türbesi ziyaretgâh idi. Merka-dinin keşfedilişi de Eba Eyyüp gibi rüya ile. Bir zât-ı şerif menam âleminde orayı ve medfun olan Baba'yı görmüş. Toprağı kazmışlar, devletli kefeni ve kalbiyle olduğu gibi yatıyor. Bunun üzerine kabri yaptırılmış. Yanındaki karakolun neferleri kandille-rine, mumlarına bakarlar, akşamları yakarlardı.

Akıl hastanesinin tarafları arzullah-ı vasiyadı. Binaları kışla olarak yaptıran galiba Enver Paşa'dır.

Sazını, cazını bilmem, fakat sineması bulunduğu bazan kulağıma çalınıyor.

Bakırköyü'nün asıl şenlikliği vaktileydi. Şimendifer hattı o zamanlar bu yarma arasında, çukurda değil; istasyon hakeza...

Gericeğizinde açık filizî boyalı, amuvoya çalar, bahçeli bir gazinosu vardı. Cuma ve pazarları ikindiden gece yarısına kadar incesaz, hananeler arasında fevkal-had güreş ve güzel sesli bir kokona ortalığı çınlatır dururdu.

Fakat şunu da söyleyeyim. Orası, pek ayakaltı olduğundan mı, kaç göç tarafı-nın noksanlığından mı, hanımlara memnu. Maa mâfih onlara da yer vardı: Millet bah-çesi...

Bir incesaz da burada. Bahçe, ortasında bir yolla ikiye bölük; bir tarafı kadın-ların, bir tarafı erkeklerin. Aradaki yolda geç vakitlere kadar gelsin piyasa...

Üçüncü saz takımı da deniz kenarında, Sakızağacı'nda. Zannıma kalırsa şimdi-ki Miltiyadi o günlerden kalmadır ve aşağı yukarı 40 yıllıktır. O gazino geceleri, bil-hâssa mehtablarda deniz keyfi çıkaranlarla dolardı.

Bakırköyü'ne hafta arası Küçük Hasan'ın, Şevki'nin, Manakyan'ın kumpanya-ları da gelir, ekseriya Millet bahçesinin yakınındaki salaş tiyatrodan, bazan da Sakıza-ğacı'ndakinde oynarlardı.

Kuşdili hesabı. Yani yukarı kat kafesli ve hanımların, aşağısı beylerin. Bermu-

tad localardan localara yelpaze ve baston oynatışlar; çiçekler, ipekli mendiller koklayışlar; perdeye sırt çevirip işaretler, işmarlar...

Bir aralık haremle selâmlığın böyle bir arada bulunuşu yasak edilerek ayrı günler tahsis edilmiş, kimsecikler tiyatrolara ayak atmaz olunca kumpanyacılar züğürtlükten ipipullah hale gelmiş, nihayet yalvara yakara gene eski şekline izin alabilmişlerdi.

İstasyon istikametinin tam nihyeti Zeytinlik. Çifte deniz hamamı iki, üç yüz adım ara ile oraya yapıldı.

Bakırköy bağlarının çavuş üzümlerine uyar mı vardı acaba? Emsali ender. Ben bu üzümlerin benzerine yalnız bir mahalde tesadüf ettim:

Çiftehavuzlar'da Operatör Cemil Paşa'nın sabık ve Şekerci Bay Hayri'nin lâhik köşkünün yerindeki eski bağda...

Yaradana kurban olayım her bir tanesi hemen hemen ceviz kadar. İncecik kabuk, mis gibi koku, bal gibi tad. Maa mâfih Erenköy'ünün, Kozyatağı'nın Yakacık'ın kiler de enfes şeylerdi ya...

O güzelim bağların hepsini filoksera yedi, kemirdi, mahvetti.

Bakırköylüler içinde arabası olanlar kendi faytonlarıyla, arabasızlar da kiralarla İncirli'ye giderlerdi.

Harab, viran, sekiz on pedavra tahtasından çatılma kahveli bir yer. Gel gelelim geçmiş i mevcut. İncirli çiftliği bir zamanlar mamurmuş. Padişahlar taşınıp dururlarmış. İkinci Mahmud, Ruslarla açılan 1244, 45 seferinde orduyu uğurladığı sıralar burada bir kaç gece bile geçirmiş.

Bakırköy tenezzühçüleri bu harab, türab çiftlikten ileri, meselâ Yeşilköy'e, meşilköye kadar açılmazlar mıydı dersenez, mümkün mü var? Yol, yok denecek kadar bozuk.

1877'deki Rusya muharebesinde Moskoflunun Edirne'ye yürüdüğü sıralar Çatalca hattında dayanılmasına Yıldız'ca karar veriliyor; Anadolu ordusundan çağırılmış olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa da kumandan tayin ediliyor.

Paşa Hadımköyünden, "Tabur, top, cephane yetiştirin" diye feryad edip dururken düşmanın ileri karakolları görünmüş. Yıldız, askeri geri çekirmiş ve Ruslar Ayastafanos'a vasil olmuşlar... Bakırköy sırtlarından Karadeniz'e kadar bir müdafaa cephesi tutacağız. Paşa'nın yolsuzluktan akla karayı seçtiğini kendi yazılarında okudum.

Bakırköyü de, Adalar gibi ezelden susuz ve yangındır. Vakıa her evinin kuyusu, emme basma tulumbası yok değil. (Yukarıda ismi geçen Ali Refik Paşa'nın kuyusu tam tamamına 28 kulaçmış). Gelgelelim Rumî Haziran'ın 16'sında yaprak aşısı nihayetlenip kızıl erik fırtınası geçer geçmez, yani yaz kuruluğu başlar başlamaz kuyulardaki o kireçli suyun damlasını bul; ortalık Kerbelâ.

Eski mutasarrıflardan ve ahbablardan, mirmiran payeli bir Tevfik Paşa vardı.

Gayet sofulardandı. Bir sene Bakırköyü'ne yazlığa gitmiş, dad bir, feryad iki Ağustos başında kaçmış.

Yaka silkerdi: "Kuyular kurudu. İyi sucu ortalığa yetişemiyor. Abdest almak için boyuna eczahaneye dayanmağa, şişe şişe Çitli maden suyu sarfetmeğe mecbur kaldım" derdi.

Bakırköyü'nün nazarlıklarından biri de şimendiferleri ve kondüktörleriydi. O ne küçücük küçücük, ötüşleri bile çocuk düdüklerini andıran lokomotiflerdi. O ne daracak daracak, boyaları dökülmüş, mundarı çıkmış vagonlardı.

Ya kondüktörleri palikaryaların suratsızlığı, aksiliği. Başlarında yağlı şapka, sırtlarında harçlı, mavi renkli, lekeler içinde ceket. Kampana vurup tren kalkacağı esnada "Fertik" diye bağırırlardı ki fertiği kırmak tabiri buradan kalmadır.

Şu da bahsin sonu olsun:

Küçükçekmece'den itibaren Veliefendi çayırına kadar bütün dağlar, taşlar, o uçsuz bucaksız arazi Barutçubaşı Ohannes Efendi'nin meraları.

Bir kısmını İkinci Mahmud, kaç misli fazlasını da oğlu Abdülmecid bol kese-den ihsan edivermişler!...

(İstanbul kazan ben kepçe, Akşam, 24 Kanun-ı Sanî [Ocak] 1939)

*A*vrupalıların Altın Boynuz deyişleri, Rumca eski adı olan Hriso Keras'ın tercemesi, Kağıthane ve Alibey derelerinin çatal vaziyette, boynuzu andırışlarından dolayı.

Haliç evvelce daha geniş ve derinmiş. Derelerin molozları, bayırların döküntüleri gittikçe doldurmuş, dibini de balçık haline getirmiş.

Dünyanın bu en lâtif manzaralı yerinin baş nazarlığı vapurlarıydı. 68 yıl evvelki Çingiraklı Tatar isimli mizah gazetesinde meşhurlaşmış bir karikatür vardı:

(2) numaralı vapurun burnundaki lostromo: "Varda!... Çiyeneceksin" diye bağırır. Öndeki kayıkçı da cevap verir: "Yetişebilirsen çiyne!..."

Kasımpaşa'nın bizce ilk ehemmiyeti, Fatih'in Dolmabahçe'den ve karadan kaldırılan indirışı. Muhasaradakilerin, dünyaca duyanların ağızları açık kalmış.

Kasım Paşa, Kanunî Süleyman'ın vezirlerinden. Mısır'da, Mora'da valilikleri var. Oraya cami ve medrese yaptırdığından adı kalmış.

Tersanenin buraya kuruluşu Birinci Ahmed devrinde, 1615 senesindedir.

Sırttaki Bahriye merkez hastanesi, derya kaptanı Hasan Paşa yapısı imiş. Kıyıdaki eski nezâret binası az çok tarihîdir. 1876'da, keenne Rumeli meselelerini halletmeğe, daha doğrusu başımıza çorap örmeğe kalkışan konferansın içtimagâhı idi.

Kasımpaşa ile Hasköy arası boylu boyunca tersaneydi. Pek gerilere gitmeye-
lim, Abdülâziz devrinde dünya bahriyeciliğindeki mevkiimiz üçüncülük. İngiltere ve Fransa'dan sonra biz⁽¹⁾. Hiç şek ve ve şüphe yoktur, bu varlığın köküne incir diken Abdülhamid'dir.

Gayet iyi hatırlarım. 313 Yunan muharebesine kadar Haliç, zırhlılarla, korvetlerle, gambotlarla tıklım tıklım doluydu. Hareketsizlikten midye kumkuması olmuşlardı. Malûm a bunlar ayaklı; belki Ortaköy önlerine açılivercekleri, Yıldız'a toplanını çevirivercekleri tutar. Binâenalâzalik bir işgüzarın tavsiyesiyle bacaları çıkarılıp bûsbütün yatalak edilmişlerdi.

313 Yunan harbinde bir çıktılar, bir daha İstanbul'a dönmediler; senelerce Çanakkale'de pinekleyip durdular.

308 senesindeki Haliç'in donuşunu hayal meyal hatırlıyorum. Buzların üstünde çocukların koşuşması biraz gözümün önüne geliyor.

Hasköy ismine memleketimizde çok raslanır; bilhâssa bıraktığımız Rumeli topraklarında... İstanbul Hasköyü'nün Beni İsrail makamı oluşu, Kösem Sultan'ın Yenici temellerini atırışından sonradır.

O havalı o vakitler Yahudi Yahudi yatağı imiş. Cami yapılırken onları Haliç'in karşısına göç ettirmişler. Sirkeci'dekiler de, şimendiferin rayları döşenirken, gene Hasköy'e yollanmış. Hâlâ Demirkapı'da oturanlar bakiyeleri.

Hasköy bayırlarının üstündeki Okmeydanı eski kemankeşlerin, yani yayla ok atanların talimgâhı. Padişahlar bile gelir, kabza alır, atışlara karışmışlar.

Halıoğlu'ndaki Mühendishane-i Fünûn-ı Berri-i Hümayûn denilen eski topçu mektebi Üçüncü Selim'in, kapısındaki tarih de Hüsn ü Aşk şairi Galib Dede'nindir. Son iki mısraı şudur:

Bu mısra geldi bir tarihi Galib

Mühendishane-i nev resmi vâlâ

1210 Hicrî yılına düşüyor. Cami Üçüncü Selim'in annesi Mihrişah Kadın'ındır.

Sütlüce'de (Süt Membaı) diye bir Rum köyü varmış; isim oradan gelme. Karaağaç mezbahasının, elektrik santralinin olduğu yerler dağ, bayır, çayır.

Eyüp, en koyu Müslümanların semtiydi. Eba Eyyübü Ensarî, Hazret-i Muhammed'in sahabelerinden ve mihamdarı. Yani Mekke'den Medine'ye hicretinde, ol hazreti babasının hanesine misafir etmiş.

Devletli, 670 yılında İstanbul'u muhasaraya gelen Yezid'in kumandasındaki Muaviye ordusundaymış. Seksenini aşkın olduğundan harb ve darbe dayanamayıp irtihal eylemiş ve kalelerin dışarısına defnedilmiş.

Aradan 800 bu kadar sene geçiyor. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u kuşatıyor. Rikâbindeki velilerden Ak Şemseddin, Ebu Eyyüb'ün merkadini rüyasında keşfetmiş. İstanbul alınınca, Fatih, hazretin gösterdiği mahalle türbe, medrese, kütübhane ve cami yaptırmış. Şimdiki cami Üçüncü Selim'indir.

Evet, Eyüp sofular, sulehalar merkeziydi. Orada göze çarpanlar hep camiye, türbeye, kırlara gidip gelen, sırtları abalı veya cübbeli, elleri tesbihli, mest papuçlu, hacıyağı kokulu, abdesli, oruçlu kimesnelerdi.

Eyüp'te duyulan yalnız ezan, naat, ilâhi idi. Sokaklarında erkek olsun, kadın olsun hiç bir gence tesadüf edilmezdi.

Geçen sene ölmüşlerimizi ziyaret dolayısıyla oralara yolumuz düştü. Kebabcılardan, kaymakçılardan kimseler arama; ilâç için bir dükkan oyuncakçı kalmamış. Mostirasına baktım. Eski oyuncaklardan bir tanecik olsun yok. Nerede o arabalar, beşikler, davullar, kocakarı zırlıtları, kursak düdükler?... Adamcağız zamaneye uymak

için otomobil, otobüs, kayak şeklinde şeyler doldurmuş. Zürafayı andıran atlar, deniz aygırına benzeyen inekler koymuş. Bir tarafta da (Made in Germani) markalı teneke oyuncaklar.

Etraftaki bakkalların, tütüncülerin, hattâ zerzavatçıların ve manavların rafları rakı, şarab şişeleriyle dopdolu... Kahvelerden gramofonlar, radyolar haykırıyor. Sokaklarda monşer baylar, tango bayanlar fing atıyor.

Defterdar'ın ismi kimbilir hangi şikk-ı evvel, sanî veya salis defterdarından kalma. Feshane-i âmire'de, binbaşılığında büyük babam müdürlük yapmış. Binâenaleyh Abdülâziz zamanında mevcud.

Ayvansaray'ın yamacından İstanbul'un kara surları başlar. Tekir, yani Tekfur sarayına (Hebdomon) denilmesi yanlışmış; doğrusu Konstantin Porfirojenet sarayı imiş. Birinci Selim'in Tebriz'den getirdiği sanatkârlar arasındaki çiniciler önce İznik'e yerleştirilmişlerken Üçüncü Ahmed devrinde buraya nakledilmişler. Bina daha sonra bir aralık cam fabrikalığı da yapmış.

İstanbul'un fethi günü⁽²⁾ şehre ilk giren 50 kadar yeniçeri Tekfur sarayının yanındaki (Kirko Porta) isimli kapıdan girmişler, solundaki kulenin tepesine de bayrağımızı çekmişler...

Balat, İstanbul'un en has ve karakteristik Yahudi mahallesidir. Deniz kıyısındaki kale duvarlarının orada bir kapısı bulunduğundan (Balat Kapısı) derlermiş.

Eski Karagöz ve orta oyunlarındaki Yahudi türküsü meşhurdu:

Balat kapısından yirdim içeri

Yüzeller oturmuş iki keçeli

Ande, ande, ande Balat'a...

Balat'ın şimdiki hali eskisine nisbetle güllük, gülistanlık sayılır. Aman yarabbi ne berbad, pis kokulu, daracık daracık sokakları vardı, çarşısında baştanbaşa, kokmuş balıklar, çürümüş zerzavatlar, muşmulaya dönmüş yemişler. Bir leş rayihasıdır gidiyor. Öyle de ağız kalabalığı, şamata ki kulakları tıkamazsan başın, beynin kazan...

Balat'ın cumartesi kibarları çoktu. Göbeğe kadar sakallı, sırtları kürklü ihtiyarlar; başlarına oyallı yemeni dolamış, kadife kürkleri kuşanmış poliçalar.

Fener, Rum Patrikhanesi'yle meşhurdu. Vaktiyle reayanın en yüksek tabakası Fenerlilermiş. 17'nci ve 18'nci asırlarda Eflak ve Buğdan voyvodaları onlar meydanından seçilmiş. O kibar familyaların bir kısmı Beyoğlu'na taşınmışlar, bir kısmı da Yunanistan'ı boylamışlar.

Fener'deki kırmızı boyalı büyük bina 1880'de yapılmış olan Rum mektebidir. Demirden mamul olan Bulgar Kilisesi de 1897'de, Viyanalı mimar Wagner'in yapısı.

İskelenin bitişiğindeki (Kılburnu) gazinosu, 35,40 sene evvelin incesazlı ve en rağbetli bir gazinosuydu. Kâğıdhane'den, Silâhdarağa'dan dönenleri seyre gelenlerle hıncahınç olurdu.

Ayakapı'daki Gül Camisi tarihî sayılır. Eskiden (Aya Teodosya) Kilisesi imiş.

İstanbul'a girişimizin arifesinde İmparator Onikinci Kostantin Paleolog, peşinde maiyeti, Ayasofya'dan buraya kadar yayan gelmiş. Halk geceyi orada dualarla geçirmiş; beraberlerinde gül çelenkleri de getirmişlermiş.

Gül Camisi denilmesine bunu sebep gösterenler var.

Cibali'nin (Cebbi Ali) şeklinde yazılışına çok rasladım, fakat ötesini fazla tırıklıyamadım. Burası da ötedenberi Rejisiyle meşhurdur. Tütün inhisarımızın en büyük fabrikaları, depoları elân orada.

(İstanbul kazan ben kepçe, Akşam, 22 Kanun-ı Sanî [Ocak] 1939)

(1) Emekdar (Mesudiye) 1874'de denize indirildiği esnalar İngilizlerin Akdeniz filosunun amiral gemisi (Sultan)'la örnekmiş. Eski salnamelerin birinde gördüğüm aşağıdaki rakamlar, Tersane'nin o vakitki vaziyetini göstermek itibariyle hayli şayan-ı dikkattir.

Tezgâhların sayısı: Makine fabrikasında 24, modelhanede 25, tamirat kısmında 35, boru imalâthanelerinde 12, makine demirhanesinde 48, kebir çeğihte 5, sagir çeğihte 15, kazanhanelerde 53, galvanizma dairesinde 1, bakırhanede 8, inşaat tezgâhlarında 67, imalât dökümhanesinde 35, imalât demirhanesinde 38, tüfekhanede 7, kurşun boru fabrikasında 5, roket kısmında 9, tuğla fabrikasında 7. Havuzlar, Girit'deki Suda, İzmit, Basra'daki idare-i nehriye tersaneleri ve fabrikaları da cabası.

(2) 29 Mayıs 1453, salı.

Haliç'teki Köprüler

*M*aliç'e ilk köprüyü kurduran İkinci Mehmed'miş. İstanbul'u zaptettikten bir müddet sonra kurduymuş.

Sal köprü;varil ve mancanaları kirişlerle birbirine bağlamışlar; üzeri tahta ile döşeli; zincirlerle iki kıyıya takmışlar

Yan yana beş adam yürüyecek ende imiş.Takati de üstünden geçecek asker ile bunları koruyacak bir topu kaldıracak derecede...

O tarihten sonra tam 383 sene köprü möprü arama...Karşıdan karşıya fış fış kayıkla geçiliyor.

1836 yılında yani İkinci Mahmud zamanında (Halkça ve memleketçe fevaid ve muhassehatı, hususiyle tersanece mahfuziyeti mucip olacağı mütalâasıyle) ve kap-tan-ı derya vekili Fevzi Ahmed Paşa'nın nezaretile bir köprü yapılmasına başlanmış.

Bu da birbirine bağlı sallar üstünde; boyu 600 ziradan fazla, eni iki araba ile iki yüklü beygir ve birbirlerine dokunmadan yanlardaki piyade kimselerin de aşabile-ceği kadar. Altından küçük gemilerin girip çıkması için iki gözü, daha büyükleri için de kapıları var...

Açılış günü Devlet erkânı ve bendegân Azapkapısı'na davet edilmiş, padişah çadırına gelmiş."Rikâp resmi"yapıldıktan sonra Ders vekili Hacı Ömer Efendi dualar etmiş, kurbanlar kesilmiş, Tersane önündeki donanmış gemiler toplanmış.

En evvel Sultan Mahmud at üstünde, maiyeti de yayan olarak Unkapanı tarafına geçmişler; Kapan naiplerin dairesinde biraz dinlendikten sonra hünkar dönmüş, kalabalık da dağılmış.

Bu hayırlı işteki gayretine mebnî Fevzi Ahmed Paşa'ya elmaslı bir kılıçla kutu, Divan kâtibi Mümtaz Efendi'ye salise rütbesi, Tersane takımına dahi ihsanlar verilmiş. Köprünün mufazasıyle gelen geçen gemilere kapıları açıp kapamak hizmetine memurlar tayin edilmiş. Bunların masrafına karşılık olarak köprüden "müruriye" nâmiyle para alınması düşünülürken, İkinci Mahmud:

" Cisrin inşasından garaz, bilâ ivaz ahaliye suhulet ve menfaat iraesidir..."di-yerek irade etmiş:

" Zinhar kimesneden bir akçe alınmaması!..."

O vakit bu köprüye "Hayratiye" denilmesinin sebebi bu...

İradeye rağmen Kandilci Reşid isminde biri iki değnekçi bulup geçen yük beygirlerinden para almağa koyulunca, herif hemen İstanköy adasına sürülüp değnekçiler de hapse tıklmış.

Aradan sekiz sene geçiyor. Abdülmecid tahtta...Eminönü ile Galata arasında bir köprüye daha lüzum görülüyor.

Bunda müruriye alınması da mukarrer. Kapitülasyonlar dolayısıyla müşkilât ve gaile çıkmaması için İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya devletlerinin muteber tüccarları Tersane ve Tophane'ye davet olunarak muvafakatları alınıyor.

Bir sene sonra köprü bitiyor. Gene Hünkâr tarafından küşad resmi yapılıyor; geçenlerden teyemmünün iki üç gün para alınmıyor.

1863 senesinde köprüyü daha yenilemek, demir dubalar üstüne oturtmak tarafına gidilip inşaat yüz bin lira bedelle Jorj Vals isminde birine havale edilmiş; eskisi Hayratiyye'nin yerine konmuş; o da Ayvansaray'la Hasköy arasına nakledildikten on gün sonra yanmış... Yahudi Köprüsü derlermiş.

Şimdiki Galata Köprüsü Meşrutiyet devrinindir. 23 bin liraya malolup Almanya'da, Nürnberg'de "Feraynikte maşiner fabriken Avgusburg" kumpanyasının yapısıdır. Boyu 462, eni 25 metredir.1912 senesi Nisan'ında açılmıştır.

Çocukluğumuzda ve gençliğimizde daima yolumuz olan mahud (Cisr-i cedit) de tam aynı noktadaydı.Gel gelelim iki başında, üstünde, etrafında değişiklikler mi ararsın?

Galata tarafında sağın bir kısmı, solun ise kâmilten hepsi yıkılmış, cadde iki mislinden fazla genişlemiştir.

Bugünkü vapur acenteliğinin bulunduğu binanın yerinde meşhurAziziye karakolu vardı. Önünde "rahat dur" vaziyetinde estağfurullah soluğu kesilmiş halde, iki üç nöbetçi asker... Zabitânı, ümerayı, erkânı ferade ferade selâmlamak mecburiyetindeler...

Mülâzim-i saniden binbaşıya kadar "Has dur!"; üst tarafına "Selam dur". Biri koltuk hizasından ve yandan, öbürü cepheden. Mafevkinki maduna, madununki mafevke katiyen olmaz.

Küzergâh mahşer; kalabalık oluk gibi akıyor. Zavallı mehmetcikler bu toz dumanda, binbir gövde arasında omuzlardaki yıldızın, kollardaki şeridin, avniyelerdeki düğmelerin rengini, adedini görecekler de ona göre selâmlayacaklar...

Mehmedalipaşa hanı hâlâ durmada... İçindeki mahallebici ve dondurmacı Recep İstanbul'da bir taneydi. Tokatlının olduğu yer Konsolid hanı, köşedeki tütüncü ve gazeteci dükkânı, hazır elbiseci İştayn'ın kapısıydı.

Ziraat Bankası'nın yerinde rıhtım yapılmadan evvel meşhur Hallâçyan hanı, sonra Kredi Liyone Bankası. Havyar hanı hâlâ baki. Bitişğinde Veliâht Reşad Efendi'nin kuyumcusu, sinek avlayan Konstantara biraderler. Eczane gene mevcut, fakat adı Madella...Sağda,solda avucularında mecidiyeler şıkırdatan sarraflar; "Çekiliyor, yarın çekiliyor, kazanan 600 bin frank kazanıyor!" diye gırtlak paralayan, eteklere yaşıyan lotaryacılar...

Tam karşıya gelen, arabalara kestirme yolluk eden Haraççı Sokağı'nda boydan boya, hâşâ meclisimizden dışarı, kelle kulaklı, gayet iri kıyım hınzırlar; yağlı yağlı butları, salkım saçak jambonları, sosisleri.

Köprü'nün Eminönü cihetinin bugünkü ve yarın daha da artacak ferahfezalığına doyamıyoruz. O vakitler dünkü halini bile arama... Sirkeci'ye giden tarafı atlı tramvayların, kira arabalarının, sütçü beygirlerinin durak yeri. Gerisi barakalar, kulübelere, çadırlar... Sabahları zerkavat pazarı; o dağıldıktan sonra kavun karpuz sergileri ve gırtlığa dair seyyar satıcılar.

Köfteciler, kuskusçular, aşureciler, mahallebiciler...

Altında saatçi mağazası bulunan han yok. Ada öne doğru daha taşkın, sokak daras. Yıkılan Selânik Bonmarşesi'nin sırasında dar yüzlü, kat kat, kâğır binalar... O sefer taslarında dışı Bonife, doktor Kokolatos terzi Filanidiz, komisyoncu Falanoplos...

Asıl ömür olan Köprü'nün üstüydü.Geçen yazların birinde de bahsettiğim gibi sağ sol Darülaceze, daha doğrusu Gureba hastanesi: Yaya kaldırımlarına çömelmiş, bağdaş kurmuş, yayılmış, sakat, güdük, yaralı bereliler; elde, kucakta, memede, çocuklu kadınlar; aşır, naat, ilâhi okuyan hacılar, hocalar, dervişler... Kimi kıvranarak, kimi inleyerek, kimi de çatlak, kısık, gaygaylı sesleri tutturarak avuç açıp dilenmedeler... Sonra ayak satıcılarının akla, hayale gelmiyen çeşidi. Ardından çene kavafı güruhu: Maden cilâsı, leke sabunu, kırık tabaklara tutkal, çinko kaplara perçin satanlar. Faytonunu kenara çektirip, arabacının yerine çıkıp bir ikiliğe şıppadak dış çeken kalabalık ağız..."Vay babam vay, kaynanamı civan etti. Tireyi geçirip kendine çeyiz dikeyor." diye dikiş iğnesine iplik takacak kurşun nesneleri uzatan geveze..."Çırpıcıdaki çakı gibi bir delikanlıya vurulup pır pır yanan koca karının destanı, on paraya!" fer-yadlarını ayuka çıkaran sulu...

Bir yerde okuduğuma eminim... Pek iyi kestiremiyorum amma ya Theophile Gautier, ya da Martin, ya da bu kabilden biri İstanbul'a gelip de Köprü'nün halini görünce karnaval sanmış.

Köprüceğiz hiç de dillerden düşmez, sıralı sırasız zavalılığın adı anılır:

Meselâ insan hali bu, ayağınızın sürceceği tutup da sendelerken kendinizi mi toparladınız?

"Çörçöp, Köprü'de misin a birader?" Kalasları öyle ayrınk, öyle delik deşik ki arasına ökçenin biri girdi mi tekerlendin gitti.

İki b kl m, sopasına yaslanmış bir ihtiya raslandı mı da Şu teşbih hazır:
“Galata K pr s ’ne d nm Ő adamcaĒız...”

Evet, o bi are de bir aralık tam orta yerinden bir kamburlaŐmıŐtı ki iki yanına gayet kalın serenler baĒlandıktan sonra biraz belini doĒrultabilmiŐti.

HaŐanın bir vakitki cilvesini kulaĒına k pe etmişler de  oktu. Faraza iki arkadaŐ BeyoĒlu’na  ıkıp biraz kola an etmişler. Hava kararırken, yani en keyifli vakitte, biri musallat:

“ Gecikmeden eve d nelim. K pr den cumburlopu  ekip balık emini olmaĒa niyetim yok mirim !...”

N betcilerin uykuya varıp korkuluk halatını asmamaları y z nden, eski Şehremini Mazhar Paşa’nın damadı bir gece arabasıyla beraber dibuhu olmuştu; bu da ondan kinaye...

AlilciĒin her iki başında, dar aĒacına asılmıŐlar gibi uzun beyaz g mlekli, dırazlar kadar    d rt tahsildar dikilip durur, askerler ve kodamanlar hari , yayanlardan onluĒu, beygirlerden kuruşu, arabalardan y zl Ē  alırlardı.

 yle de a ıkg z, cel lli, nobran kişilerdi ki kalabalıĒa getirip sıvıŐan oldu mu d rtнала yetişip yakasındalar:

“ Ulan  ık meteliĒi!...”

Hali  tarafındaki altları ızgaralı, aŐŐap iki deniz hamamı kuyudan farksız; loŐ mu loŐ, i leri de boş mu boş.. Oraya ne zaman gelirler, girerler ve kimlerdi onlar acaba?

BoĒazi i ve  sk dar iskelelerinin karşısında bir u tan bir uca salaş, karanlık k hi kiraathaneler. Pencerelele yakın yer bulamazsan, g nl k g neŐlikte bile ceride-lerden bir satır okuyabilirsen oku.

Kadık y, Haydarpaşa, Adalar iskelelerinin tarafı daha kalabalık ve alıŐveriŐliydi.

Oradaki manavların raflarında, k felerinde, sepetlerinde g rd Ē m yemişler d nyadan kalktı diyeceĒim geliyor. Ne enfesleri, aliyy l l ları, turfandaları... Şimdi BeyoĒlu’nun, Talimhane’nin, Ma ka’nın en yaman meyvacılarındakiler bunların yanında sıfır kalırlar.

SaydıĒım    iskelenin ensesindeki Şekerci İsmail AĒa’nın d kkamı k bera  ramĒahı, en emin emanetci idi..

(İstanbul kazan ben kep e, Akşam, 11 Kanun-ı Evvel [Aralık] 1938)

Üsküdar...

İ

lk adı, Altın şehir demek olan Hrisopolis. Şimdiki frenkçesi, 11' inci asırda Esküdari denilen askerlerin kışlası ve Eskütariyon sarayının bulunduğundan kalmış.

Üsküdar Acemce menzilhane, menzil atı, posta tatarı ve çantaları manâsına geliyor. Küçük Asya, Irak ve Arabistan'la İstanbul arasında gidip gelen eski kervanlarımızın, ordularımızın ilk ve son menzili orası ya; kelimeyi bu noktaya atfedenler de var.

Üsküdar bizlere geçtikten sonra yüzyıllarca pek işlek, ticaretgâh bir şehirmiş. Tezgâhlarında dokunan bezler, kumaşlar, iplikler emsalsizmiş; çatması hâlâ râğbette-dir. Anadolu demiryolu yapıldıktan sonra mevkiini kaybetmiş.

Şimdi Üsküdar'ı beraber gezeceğiz. Evvelâ Marmara'ya doğru yalı boyunu tutalım;

İskele Cami'i veya Cami-i Kebir, Kanuni Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın. Önünde ve duvarına bitişik arsada, bir kaç sene evvel kazma küreğe kurban giden büyük debboyu Dördüncü Murad Bağdat seferine çıkmadan önce, ordunun erzakını koymak için yaptırmış.

Araba vapuru iskelesinin karşısındaki tarihî çeşmeyi ve şeddadi tütün deposunu, Voli yeri kıyısını geçelim. Evkaf'ça tamir edilen türbe Şemsi Paşa'nın olsa gerek...

Yanındaki, bir kaç sene evvele kadar duran Direkli yalı küberadan Tevfik Bey'indi. Bu zât Beytülmal müdürü Hüsnü Efendi'nin damadı olan, Meşrutiyet'ten sonra bir ara mabeyincilik, sonra da Halep valiliği eden Galib Bey'in pederidir.

Şemsipaşa meydanındayız. Bahçe duvarları kalan Şemsi Paşa'nın yalısı oradaymış. Paşa, Kanuni'nin beylerbeylerinden; İkinci Selim'in de vezirlerinden ve müşahibi; Sokullu Mehmed Paşa'nın düşmanlarından.

Meydan Üsküdar'ın en kalabalık mesire ve piyasa yeri-ydi. Anadolu Spor

Kulübü binası karakoldu. Arkasındaki bostanlarda iri hıyarlar yetiştirilir, turşuları yapılırdı.

Medhali haza mahzen; içinde sıra sıra, koca koca turşu fıçıları. Girer girmez keskin havasından geniz yanarak, “hapşu huşşu” aksır bre aksır...

Erkekler orada âram ederler, kadınlar da sağdaki kapıdan bostana girerlerdi. Yemeklerle gelen gelene, hasırlarda yayılan yayılana. Bostan dolabının suları arkaldan akıp duruyor. Hıyar turşusu suyu ile dopdolu bardaklarını daldırıp daldırıp soğutan soğutana, lıkır lıkır içen içene...

O taş ve karanlık medhal âdeta randevu yeri idi. Aşnaşnesiyle sözleşip buluşanlar, girip çıkanlarla işaret geçenler, kapı aralığından uyuşanlar, araya giren vasıtalarda da eksik değil. Hulâsası herkes memnun; aksata pişmede, kotarılacak hale gelmede.

Deniz kıyısı yazmacıların. Kandilli gibi Üsküdar'ın da yazması eşsiz. Adamcağızlar yazmaları denizde çırpıp çırpıp yıkarlar, güneşe yayıp kuruturlar, sıcağı sıcağına alışverişe bile girişirlerdi.

Oracıkta 10-15 basamakla inilen, camiye ve mahalleye adını takmış olan bir ayazma vardı... Köşebaşındaki kebir konak antikacıların; lâkapları da Kırkanahtarlar...

Sözde, konaktakinin babasından 40 akar anahtarı kalmış; 41'inci anahtar olmak üzere kendisi o binayı çattırmış.

Sırada Edirne mebusu Asım Bey'in, doktor Bay Mahmud Ata'nın denize nazır evleri şimdi ortada yok. Kaptan-ı derya ve Şeyhülvüzera Hacı Ahmet Vesim Paşa yalısı harab halde duruyor. Selimiye kumandanı Mehmed Paşa'nın elân sağlam Maşallah...

Bugünkü Salacak parkının yerinde Molla Bey yalısı vardı ki mahdumları kazaker payeli iki birader fazlasına temiz ve trandaz surette giyinirler, gümüş başlı bastonlarına dayana dayana, kerliferli, vakarlı vakarlı gezerlerdi.

Cıvarın meşhur Köprülü konağını unutmayalım. Malûm sadrâzamların sülâlesiyle münasebeti yok, bölmelerinin arasında köprü gibi geçidleri bulunuşundan isim böyle kalmış.

Sahibi Sultan Aziz mabeyincilerinden Hafız Mehmed Bey, oğlu da Mısırlı Prens Halim Paşa'nın kerimelerinden Prenses Nazlı'nın zevciydi. Fevkalâde muhteşem bir lândoya rakiben mesire mesire dolaşmış. Prenses Avrupa'ya gittikten sonra ayrılmışlar.

Salacak parkının bulunduğu noktada Yalıboyu bitiyor. Yukarı doğru İmrahor'a doğru çıkalım: Sol koldaki Dericî Hacı Bey servet ve sâman sahipliğiyle maruftu.

Ayazma Camisi Üçüncü Mustafa'nındır. Lâleli de onun ya; adını taşımamalarından: “İki cami yaptırdım; birini deliye ⁽¹⁾, öbürünü de suya kaptırdım” demiş.

Meydanlıktaki “Basmahane” denilen, çoktan eseri kalmayan kâgır alâmet yaz-

macılara boya verirdi. Yokuş üstündeki Ayazma hamamı metrük ve harabdır.

İleride ufacıık bir çarşı. Yatsıdan sonra etrafın hatırlıları, beyleri ve paşaları toplanan İzzet Ağa rahmetlinin kahvesi hâlâ yerinde. Karşısındaki kocaman çınarın kovuk gövdesinde fakir bir eskici kundura, yemeni yamar, ağaca taktığı kapiya kilid bile asardı.

Buradaki Todoraki'nin aktar dükkânı, bilhassa çardağı namlıydı. Yüksekliği araba vapurlarının ölçüsü... Yazlıklardan kışlıklara eşya taşıyan öküz arabaları tınaslar gibi tepeleme dolgun gelip dururlar.

İçleri tereddütte kalan arabacılar iskeleyi boylamadan evvel mutlaka buradan dolanacaklar. Çardağın altından geçtin mi kaygu yok, haydi vapura, aşamadin mı üstlerdekini alaşağı edip başka bir arabaya kavança şart...

Yukarıdayız ve sağa yürüyoruz. "Mir'at-ı Feyz" mektebi, Çerkez Ziya Bey'in-di. Hacıpaşa hamamı yıkılıp gitti; Doğancılar Cami'i berkarar. Caminin gerisindeki Eski Han göçmüş, sıradaki aktar, kasab, bakkal dükkânları kâmilan yanmışlardır.

Saha parka karıştı. Bir kısmı da kupkuru arsaydı. Üsküdar'ın en bellibaşlı bayram yeri. Salıncaklar, atlıkarıncalar, satıcılar...

Arsanın yan boyunda da maruf zâtlardan bir kaç kişi mukim: Üçüncü ordu müşiri İbrahim Paşa hanesi (elyevm Üsküdar Kaymakamlığı'dır); Mustafa Paşa ve saire.

Ana caddeyi tutup biraz daha ilerliyelim: Üsküdar Mutasarrıflığı'nın merkezi olan Paşakapısı Mütareke senelerinde yanıp kül oldu; arkasındaki idadi mektebinin de dumanları savruldu. Solundaki adliye binası da aynı âkibete uğradı... Tevkifhanesi duruyor...

Buranın kapı karşısında da meşhur ressamımız; bulutlar, çınarlar, çayır çemenler ve deniz kayaları tasvirinde dünyada eşi nadir bulunan peyzajcımız, üstad Ali Rıza Bey'in evi.

Ötesi Tunusbağı. Buradan dönelim, gene İmrahor yokuşunun başına gelip aşağı doğru yolu turalım.

Biraz evvel bahsettiğimiz Todoraki'nin aktar dükkânının yanında adlı sanlı İmrahor turşucusu, ilerisinde Tebhirhane; sola kıvrılı, Hareket Ordusu kumandanı Mahmud Şevket Paşa'nın yıllarca oturduğu konak...

Yokuş aşağı caddeye devamdayız. Ermişlerden Aziz Mahmud Efendi dergâhı solumuzda. Ahmed Rasim merhumun rivayetine göre, 40 yıl evvelin eşi gelmemiş gazelhanı Nedim Bey burada bir ezan okumuş, Tophane Cihangir'dekiler duymuşlar.

Ahmediye'nin meşhur bozacısı Misak Boyacıyan kaç yıllıktır. Büyük yangından sonra da dükkânı daha yukarıda ve üstünde hâlâ tabelâsı asılı. Vefa'dakilerle yarış çıkardı ahbar.

Zamanenin hususî mekteplerinden "Ravza-i Terakki" de Ahmediye'de.

Üsküdar çarşısı ötedenberi yamandır. İğneden sürmeye kadar iste istediğini...

Karakolun sağı Bitpazarı'na giderdi.

Bülbülderesi'ne sapan sokağın başındaki "Kanaat" manifatura mağazasının sahibi İbrahim Bey, hemşerilerimiz içinde bu yolu ilk tutanlardan, bütün Üsküdar'ca rağbet görüp kâr ve kisbini yola koymuşlardandı.

Şimdi tramvay işleyen yokuş bozuk mu bozuk, berbad mı berbad. Meselâ Bağlarbaşı'na çıkacaksın, talikacılar babalarının nikâhlarını isterler; çünkü beygirin nalı düşmesi, arabanın makası veya dingili kırılması yüzde seksen...

Hava karmışsa mesele daha sarpa sarar; zira etraf haşarılarla dolu...

Bülbülderesi, hovardaları, yosmalarıyla ad vermişti. Zurnalar, incesazlar, hattâ cuma selâmıklarına gidip dönen askerî bandolar tarafından yıllarca çalınmış türküsü bile var:

Sevdim seni, semtin nereli

Üsküdar'da Bülbüldereli

Üsküdar'ın selâtin camileri çoktur; Valide-i Kebir, Valide-i Atik, Ayazma, Seli-miye vesaire...

Bu memleketin en acar ve kaçak tulumba sandığı Salih Reis'in idaresindeki Doğancılar sandığı idi. Öyle Çamlıcalar, Kadıköy, Kızıltoprak gibi yerlere gitmek iş-ten değil; Erenköylerine, Bostancılara, Maltepelere aşışverdikleri çok vaki.

Üsküdar'ın en kibar semtleri Paşalimanı, Şemsipaşa, Açıktürbe, İhsaniye, Se-limiye idi. Paşalimanı'nda serasker Hüseyin Avni Paşa'nın, serdar-ı ekrem Abdülke-rim Paşa'nın, Mecelle Cemiyeti âzasından kazasker Seyfeddin Efendi'nin yalıları. Açıktürbe'de de ayândan topçu Rıza Paşa'nın, hattat Talât Bey'in konakları ve Bay Hulûsi Esendal dostumuzun apartımanları.

Üsküdar'ın pek civar mesirelerine gelince: Duvardibi, Koruluk. Bu Koruluk şimdiki Nümune Hastanesi'nin arkasıdır. Hidrellez günlerinde panayır yerine döner, mezar taşlarına bile salıncaklar kurulurdu.

(İstanbul kazan ben kepçe, Akşam, 14 Şubat 1939)

*J*stanbul'dan 17, Milad'dan 686 yıl evvel kurulmuş; Kalkedonya derlermiş. Sonra ismi kalan Kadıhazretleri kim, ne zamanın adamı, fazla araştıramadım.

Kadıköy 75, 80 sene evveline kadar küçük bir köy. 1860'da dörtte üçü yanıp kül olduktan sonra yavaş yavaş rağbet buluyor. İstanbullular, yerli Hristiyanlar taşıyorlar; bazı frenkler Moda taraflarına yayılıyor... 1883'de gene büyük bir yangın dalamış.

Asıl büyümeğe ve mamurlaşmağa başlaması 1874'de Haydarpaşa-İzmit demiryolunun yapılışından sonradır. Hem kışlık, hem yazlık olduğu için göç eden edene, yerleşen yerleşene...

En baş tacı zamanı Meşrutiyet ve Umumî Harp seneleriydi. Kibar, münevver, edip, şair, muharrir herkes oralı olmuştu.

35 yıl evvel, Kadıköy'ünün kumluğu daha doldurulmamış ve ortada yok. Deniz, şimdiki belediye dairesinin çok gerisinde, kısa duvarlı sıra evlerin önünde şıpır...

O vakitki iskele, İskele Cami'inin hizasında, üstünde salaş bir gazinosu bulunan uzun, ahşap bir alâmetti. Tonton-ı bahrîlerden (4) ve (5) numaralar, sonraları tek silindirli ve hayli yollu meşhur "Ferah" vapuru Köprü'ye gidip gelir, Şirket-i Hayriyye misilli biletler vapur içinde alınırdı.

Gazino dopdolu, bir tarafında da mutlaka ahenk: Kadıköy'ün meşhup tiplerinden Udî Zenop... Yağlı fesli, kirli suratlı, yırtık redingotlu, kırk udlu, fakat kendini müthiş, musikişinaslardan sanan kart bir Ermeniydi. Çatırçutur mızrap vurarak, gayet berbad sesiyle böğürür durur, onar, yirmişer para parsa toplardı. Boyuna sataşır, udunu paramparça edip bağırıp ağlatırlar, etraftan üçer beşer kuruş toplanıp yüzü güldürülür, hemen bir ud daha tedarik ediverirdi.

Herifcağız cuma ve pazarları da Kuşdili, Yoğurtçu, Fenerbahçe gibi seyrin yerlerinde; bangır bangır şarkıda...

Vapurdan iskeleye çıktın mı, Rum kilisesi meydanına kadar İskele Caddesi. Sağda Abdüllâtif bakkaliye mağazası... Şimdiki Lokman fırınının yerinde ve karşısında iki şelâtin meyhane. Müşterilerinin çoğu Rumlar; içlerinde güldür güldür lâtemalar...

Çarşı boyundaki Çarşı hamamı, yanındaki Osmanağa Camisi o vakitler de mevcut. Kadının elyevm duran helvacı dükkânı 50, 60 yıllıkmış; karşısındaki Moskoflunun fırını da gene fırındır.

Pazaryolu'ndayız. Yanyana iki dükkân tutan yorgancı Kâmil Efendi gençliğinde Onikiler'in peyrevlerinden, kabadayılığı ve hovardalığıyla şöhretli, kılık kıyafeti de yerindeymiş. Fesinde dobril püskül, sırtında frenk gömleği ve mum gibi elbise, yeleğinde altın saat köstek, elinde siyah ipek şemsiye...

İleride Merkez eczanesi; derununda da müdâvim tabibi, çok yakışıklı erkeklerden doktor Fehmi Bey merhum. Az ötesinde, bozacının olduğu noktada Mısırcarşısı tertibi aktar Nazif... Şimdi yıkılmakta olan eski İtfaiye karakolunun yanındaki sokakta da Alâeddin Bey'in "Darülrifan" mektebi.

Kumaşçı ve manifaturacı Asadur kendimi bildim bileli o civardır. Öteden beri ahabplık tanır, hak ve hukuk güder.

Karakolun karşısındaki gümüş konağın sahibi olan Ağabeyler semtin eşrafından. Eski Belediye Dairesi de onlarındı. "Veliahd Reşad Efendi'ye mensuplar" diye bu konak tarassud altında bulundurulurdu. Hususî hamamı sonra "Ağabey" hamamı ismiyle umuma açılmıştır.

Buradan sonraki sıra dükkânların arsaları kâmilten maşatlıktı. Kilise, mezar taşlarını kaldırıp akarlar yaptırdı. Altıyol ağzında, bir vakitler postahanelik eden, şimdi de Fenerbahçe'nin sabık solaçağı dişçi Bay Bedri'nin muayenehanesi bulunan sarı bina, zengin koltukculardan Mehmed Ağa'nın inşagerdesi. İlk futbolcularımızdan merhum Hasan'ın pederidir.

Bahariye Caddesi'ne kıvrılmadan, geride kalan birkaç mühim yeri aradan çıkarmamak için, gene yıkılan karakolun önüne gelelim ve Mısırlıoğlu'na doğru yolu tutalım:

Gazi ilkmektebi ve kübik evler, apartmanlar yapılmış olan Talimhane Meydanı, malûm a, dört beş sene evveline kadar bomboştu. Ahırları civardaki süvari zabtîyeler burada talim yapılarmış. Anadolu şimendiferleri direktörü mahud Hügene'nin meydanı satın alıp uhdesine geçirdiği söylenirdi. Mısırlıoğlu Abdülmecid devrinin maruf sarraflarından. Bir zamanların sinema ve tiyatrosu kârgir bina, konağı; ince sazlı, cazlı gazino bahçesi; hamam da zâtına mahsus hamamı.

Boyuna öteye beriye teşrifi diriğ etmeyen Hünkâr Efendi bu bendesinin hanesine de bir gün uğrayıvermiş. Rivayete göre çorbacı o odayı, berâ-yı hümet, olduğu gibi muhafaza etmiş. Arasına açılır, süpürölüp temizlenir, kapıları gene sımsıkı kapamış.

Bayram yeri, eski Zamböğlü bahçesidir... Manakyan, tulûatçılar, at cambazları taşınıp dururlardı. Burayı Meşrutiyet'ten sonra Siruçkin biraderler sinema yaparak mükemmel para kırdılar...

İşbu Zamböğlü da kodaman sarraflardan.

Yanında, gene Rum zenginlerinden Hristo Vergi otururdu ki Talimhane Meydanı'ndan rıhtıma inen sokakta iki keçeli akarları durmadadır...

Bıraktığımız Altıyolağzı'na dönelim, Bahariye Caddesi'ne sapalım: Geçen se-neye kadar yol üstüne çıkıntı veren, akıbet yıkılıp giden sağdaki konak, Halâzade Emin Bey'in; yani cihan seraskeri Rıza Paşa'nın oğlunun. Damadı da Cihangirli mirli-va Hüsnü Paşa. Paşa, serasker kapısında, istihkâm ve inşaat dairesi ikinci şube müdü-rü idi. Ol dairenin reisi bulunan, annemin babasının da canı ciğeri. Hüsnü Paşa mü-hendis, zarif, İstanbul'un da en ehl-i keyfi... Kemanî Ağalar, kemençeci Vasiller, ga-zelhan Nedim Beyler, Üsküdarlı Domates Ahmedler müdavimi...

Süreyya sinemasının yeri Kadıköyü Metropolidhanesi'nindi. Süreyya Paşa'nın himmeti büyüktür. Allah razı olsun, oraların şenlenmesine büyük yardımı dokundu. Kurduğu binada sinemadan başka tiyatrolar, operetler seyrediliyor; balolar veriliyor; nişanlar düğün demekler yapılıyor.

Yolumuza revan olalım: Maiyyet-i seniye erkân-ı harbiye reisi müşir Abdullah Paşa konağı da maalesef enkazcılara düştü. Frerlerin (Sen Jozef) mektebi hayli güzide Türk gençleri yetiştirmiştir. Bir vakitler talebelerden mürekkep bandosu vardı. Pa-pazları başta, kır, bayır dolaşmağa çıkarlar, Fenerbahçe'ye gelirler, Marsailles, Faust, Karmen operaları çalarlardı.

Moda deniz hamamlarına inilecek sokağın üstünde, son sadrazamlardan müşir Ahmed İzzet Paşa'nın köşkü; ilerisinde de Tübinî'nin arazileri..

Sonraları Bomonti bahçesi şeklini alan arsa ve harap duvarlı, Beyoğlu'nda da bir koleji bulunan Jül For'un mektebinden kalma Umumi Harp esnalarında, çamaşırlı-ğından çıkan ateşle yanıp gitmişti.

Bu Jül For, gayet eksantrik adamlardan biridir. Ata binmek meraklısı. Kendi doru kısırağında, bacak kadar oğlu da eşek üstünde ve peşinde baba İngiliz süratiliyle eğere otura kalka, mahdum tıkrır tıkrır rahvan, ortalığı dolaşıp dururlardı.

Moda burnundaki Moda palas otelleri, önlerindeki gazinolarda kaçın kurası?... Bundan 40 yıl evvel ilk kayak yarışını, cankurtaran sandallarının alabura oluşunu, yağlı direklerden denize yuvarlananları ilk defa olarak buradan gördüm.

Moda çayınıyla Mühürdar arasında Vitollerin, Mahmud Muhtar Paşa'nın kâşa-neleri vardı. Son zamanlar ölüp gitmiş olan Mühürdar gazinosu taşıp taşıp boşalırdı. Orkestrasından maada varyeteler yapılan sahnesi de var, dansları da. İstanbul'da ilk yazlık baloyu icad eden orasıdır.

(İstanbul kazan ben keçe, Akşam, 22 Şubat 1939)

Yeni ve eski Balat

Geçende bir sebep dolayısıyla Balat'a gitmeğe mecbur oldum. Yıllardan beri o taraflara yolum düşmemişti.

"Balıkpazarı'ndan biraz ileriye git, otobüs bulunur!" dediler. Nesi biraz? Yürü yürü, bitmiyor. Ta Hâl'in önüne vardım. Bekle bire bekle. Nihayet çıka geldi. Köşeden, bucaktan, gerilerden öyle bir saldı ki, kör döğüşünden farksız.

Otobüsün halini görmeyin. Hani tramvayla Sirkeci'den Hocağa'ya doğru gidilirken sağda bir arsada hurda, boyaları dökük, iskartaya çıkarılmış otomobil, kamyon, otobüsler durur; tıpkı onların eşi.

Uzatmıyalım, balık istifinin arasına, ayakta olarak ben de sıkıştım. Sarsıntıdan sendeliye sendeliye, çangıltı çungultudan sersemliye sersemliye yolu tuttuk. Dar; karanlık sokaklardan gittik gittik. Kirden buzlu camlıya dönmüş pencerelerden içeri ışık girdi. Biletçi "Balat!" diye bağırınca hemen aşığı atladım.

Gepgeniş, apaydınlık bir cadde sağda solda koca koca binalar, derli toplu dükkanlar: Üstünde kampanalı telefon levhası asılı; camekânı gazeteler, mecmualarla donatılı sucu. Önünde kırmızı buz dolabı, sifonlu pırıl pırıl musluk, şişe şişe limonata, şıra bulunan sucu. Taramadan balık yumurtasına kadar çeşit çeşit mezeleri, rakıları, şarapları, biraları camekanına dizmiş mezeci. Son turfanda kavun karpuzları, kehlibar gibi müşküleleri, en âlâ Amasya elmaları, Enguru armutlarını raflarına yaymış manav vesaire...

Evlerin önlerinde, kapılarında süslü püslü kadınlar; kucaklarında, yanlarında çocuklar; melon şapkalı, siyah setreli, altın köstekli sakallı sakallı adamlar.

Şaşkın şaşkın etrafıma bakıyorum: Burası Balat ha!...

Gittiğim yer iskele civarındaydı. Haliç burnunun dibinde. Kayıklar, yelkenliler, motorler vızır vızır işliyor. Karşı kıyılar günlük güneşlik içinde; tepeler, bayırlar zümrüt gibi yeşil... Oooh, dünya varmış!

İki yanımda da yürek ferahlatıcı bir faaliyet: Eflake ser çekmiş bir değirmen

harıl harıl un öğütüyor. Ötede açıkta, beride koskoca bir sundurmanın altında kızağa konmuş gemiler, mavnalar takır tukur tamir ediliyor.

Pencere önüne geçmiş, cigarayı yakmış, keyifli keyifli tellendirmeye başlamıştım. Sen misin keyfe gelen?

Her güzelin, hattâ kadı kızının bile bir kusuru olur ya; buranın da sineğinden elaman. Ben diyim binlerce, siz deyiniz milyonlarca. Kış kış demekle; mendil, bohça, masa örtüsü savulmakla savulur gibi değil; haza küme küme kara bulut.

Sebebini sordum. Süprüntü kayıklarını iskeleye bağlıyorlar, tepeleme dolunca ya kadar bekletiyorlarmış. Haşaratı lâyhulihun orada üretiyor, ortalığı istilâ ediyorlarmış.

Bir saat oturduğum müddetçe bir zamanki (Masana nedir o, bir yelpaze) oyununu oynuyormuş gibi mütemadiyen baş, boyun, el, kol, göğde oynatmakta bende ne tab kaldı, ne tuvan. Vakıa mükemmel İsveç cimnastiği ve idman yerine geçerse de ek-sik olsun. Yorgunluktan bitik halde kendimi dışarıya dar attım.

Otobüsün cilvesini çektiğim için vapurla döneceğim. İskeleyi boyladım. Yeni boyanmış, gıcır gıcır; o kadar da kalabalık ki sormayın. Kadınlı erkekli her yaştan insan, hepsi temiz pâk giyimli; mahut İspanyol kırmasını konuşmadalar.

Meğerse günlerden cumartesi olduğu için bu baylar ve bayanlar Balat'taki akrabalarını yoklamağa gelmişler, Beyoğlu'na dönüyorlarmış.

Bir sürü de yapayalnız, kız ve erkek çocuk. Merak edip sordum:

"Yanınızda büyüünüz filan yok, siz böyle nereye gidiyorsunuz?"

"Hasköy'e!" dediler. Balat sinemasına gelmişlermiş.

Aşkolsun, Balat'ın sineması da var ha!...

Vapur yanaştı, hıncahınç doldu, ben de aralarında. Haspa tertemiz, fiyakalı fiyakalı düdüğü köpükler saçsa öyle bir gidişi var ki ömür.

Eski Eyüp vapurları aklıma geldi. Neydi o zavallıların hali? Pat pat pat, durduğu yerde oldum olasıya içler acısı biçareler. 70 bu kadar yıl evvelki Çingiraklı Tatar mizah gazetesinde resmi bile vardır:

Önde bir kayak, geride o tontondan biri. Lostromo haykırır:

"Yoldan savul."

Kayıkçı sırtarak cevap verir:

"Yetişebilersen yetiş de çiğne!..."

Yepyeni Gazi köprüsünün altından vapurumuz cayır cayır geçince yine ağabalarını hatırladım. Unkapanı köprüsüne yaklaştıkları sıra kaptancağız gırtlak paralardı:

"Halata asıl, bacayı indir!..."

Ardından bir sayha daha:

"Halatı koyver, bacayı kaldır!..."

Çünkü bacaların boyu uzun. İndirilmezse köprünün kümbetine değişiyor.

Vapurda şöyle bir düşünceye, eski zamanları zihnimde yoklamağa koyuldum: Çocukluğumda senede bir kere olsun, Kandil günleri, karadan arabayla, ölmüşleriminin Eyüpsultan'daki kabirlerini ziyarete giderdik. 40 yıl evvelki Balat gözümün önünde belirdi:

Yol daraş berbaddı. Etraf daha loşlaşır, araba yalpaladıkça yalpalar, çamur der-yasını aşabilmek için arabacı beygirlere kırbacı veriştirirken anlardık: Balat'a yaklaşı-yoruz.

Ardından, sası sası, ekşi ekşi bir koku genizleri kaplar: Balat çarşısından geçi-yoruz.

Küfelerde, işportalarda, yerlerde çürük limonlar, portakallar, mandalinalar; cırtlak pıtlak karpuzlar, kavunlar; tohuma kaçmış hıyarlar, mısırlar; zerzevatlar ara-sında turşuya dönmüş domates, kuruyup büzülmüş patlıcan, kazık kesilmiş kabaklar; kırık kabuğundan pıhtı gibi kanlar, civciv kafaları taşmış cılk yumurtalar; küflenmiş çirozlar, ringalar; kulaklarının içi zifirî kara, derileri mosmor, etleri lime lime balıklar ve tavada kızartılanların buram buram kokuları.

Vakıa ora halkı ekseriyetle fakir takım, bunları ucuz olsun diye alıyorlar amma ekonomi güderecek rağbet edenleri de çok.

O devirde arada bir, İstanbul'a kolera çıkar, gazeteler yazardı: Bugün filânca, falanca yerlerde şu kadar musap, şu kadar vefat vuku bulmuştur.

Salgın ya Balat'tan patlak verir, ya da derhal orada soluğu alırdı. Şehremaneti lazım gelen sıhhi tedbirleri gûya derakap itti haz ederdi: Bir kaç duvar dibine, arsa kö-şesine süprüntü yığını üstüne bir iki kürek kireç serpivermek.

Musap çıkan yeri de sözümler ona kordon altına alıp amelimanda, canından bez-gin, beyaz palaskalı belediye çavuşunu önüne oturtmak. Pinpon, nöbet değiştirinceye kadar iskemlede horul horul uyumada.

Afetin ortalığa dalbudak salıp binlerce kişinin canına okumaması Tanrının mucizesi, lütf-i ihsanıydı.

Balat adı Rumca saray manâsına olan Palatyon kelimesinden türemiş. İstan-bul'u fethimizden evvel burada bir saray varmış.

Deniz surlarının oradaki kapısına önce Avcılar Kapısı denilegelirken sonra Balat Kapısı denilmiş.

Karagöz'de, orta oyununda bezirgân ortaya çıkarken, türküsünü tutturlarlardı.

Balat kapısından girdim içeri

Güzeller oturmuş iki keçeli

Yalvarırım yakarırım, almaz içeri

Ande ande vamoş Balata

Balat'ın Yahudi yatağı olması 1663'de yapısı tamamlanan Yeni Cami'nin temel-leri atıldığı günlerden başlar. 1495'de İkinci Bayezit devrinde İspanya kralı Katolik

Ferdinand, karısı İzabel'in ve papazların teşvikiyle 600 bin Yahudi'yi İspanya'dan çıkardığı vakitler bunların kimisi Avrupa memleketlerine çoğu da Selânik, İzmir, İstanbul'a kapağı atmışlar.

Buraya gelenler Eminönü ve Sirkeci semtlerine yerleşmişler. Vakta ki Yeni Cami'in yapılmasına karar verildiği sıralar oradan Balat'a, Hasköy'e; daha sonra Ortaköy'e, Kuzguncuk'a; en sonra da Kuledibi'ne, Şişhane karakoluna, Tozkoparan'a dağılmışlar.

Hâlâ konuşup durdukları bozuk İspanyolcanın ne dinleri, ne ananeleriyle zerre kadar ilişiksizliği, apaykırılığı meydanda iken bir türlü vazgeçememelerine, dillerinden düşürmemelerine şaşılır. Halbuki başka diyarlara göç edenler, ora dilini, vелеv biraz değişik şekilde, yargonca margonca olarak cayı cayı kullanıyorlar.

Bir de garibin garibi şu nokta: Bazıları, Musevî demeyip de Yahudi denilince âdeta kızıyor; bu tâbiri aşağı görüp hakaret sayıyor.

Malûm a, ilk devirlerinde İbrahim Peygamber'in dedelerinden Heber'in isminden kinaye, bunlara İbranî ismi verilmiş. Sonra, Yakup Peygamber'in adlarından olan İsrail'e nisbetle Beni İsrail denilmiş. Debdebe ve saltanatıyla meşhur-ı âlem Süleyman'ın ölümünden sonra kurulan, Milad'dan evvel 6'ncı asra kadar devam eden Yahuda krallığından ötürü de Yahudi nâmını almışlar...

(Gördüklerim duyduklarım, Akşam, 15 Kanun-ı Evvel [Aralık] 1940)

II.Bölüm

ESKİ KONAKLAR, ESKİ YALILAR

Tarabya'daki Kalender Köşkü

*K*aynatası Üçüncü Ahmed'i, kahve dövücünün hık deyicisi yerine sokan zevk ve safa düşkünü ve Lâle devri kahramanı sadrazam Damat İbrahim Paşa, İstanbul'un dört bucağını Nüzhetgâh haline getirirken böyle bir yeri gözden kaçırır mı hiç?

Kalender köşkünün o zamandan kalma olduğunu söyleyenler çoktur. Kefere-den Matos'un yalısı adıyla meşhur olduğu, sonra miriye geçtiği, bir aralık İkinci Mahmud'a ikametgâhlık ettiği de tarihlerde yazılıdır.

Köşkü Tarabya'ya doğru geçince, bugün ecinnilerin top oynadığı, yıkık parmaklıklılı ağaçlık, bir vaktin adlı sanlı Kalender mesiresiydi.

Kalender köşkünün tarihe ilişkinli maceraları var:

İkinci Mahmud zamanında, Rusyalı Devlet-i Âliyye'ye 1244/45 seferini açıyor. Bâb-ı Fetva da bir harp meclisi (?) kuruluyor. Vezirler, lâhik, sabık, esbak şehislâmlar, kazaskerler, hacılar, hocalar toplanıp kararı veriyorlar:

Mukabele-i bilmisle riayetle müdafaaya teşebbüs olunması şer'an vaciptir.

Bu meclisin kararı üzerine sadrazam Selim Paşa dövünüp dururmuş:

"Ah efendiler, vakitsiz oldu. Askerimizi biraz daha çoğaltmalı, hazırlığımızı tamamlamalı idik!"

Keçecizade İzzet Molla cevabı yapıştırmış:

"Vallahi efendim, çok fenadan, az iyi, iyidir!"

Halbuki işin garibine bak, biraz sonra muharebe aleyhinde Hünkâr'a meşhur lâyihasını veren ve gazaba uğrayıp palas pandıras Sivas'a sürülen aynı İzzet Molla'dır.

Maksadım tarihçilik değil, kafalardaki kuş beyinliliği anlatmak için şunları da ilâve edeceğim:

O sıralarda, görmüş geçirmiş bir çok iş erleri bu muharebenin aleyhinde; fakat gel de erbabına lâkurdı anlat.

Bir gün Babîâlî'de yine bir meclis kurulmuş. Reis Pertev Efendi (meşhur Per-

tev Paşa), Hüsnü Bey, kazasker Hekimbaşı Behçet Efendi oradalar... Mısır kapı kâhyası Necip Efendi, Pertev Efendi'yi görmeye gelir. Meclis odasına çağırırlar. Pertev Efendi Rusya sefirinin devlete hayırlı olacağına dair bir rüya görmüşmüş; onu nakle-demiş.

Hüsnü Bey de bunu taktikte... O da Mora'dan dönerken İzmir'de (ehl-i remil ve nücmdan) Naturzade'den işitmiş: (43 senesi nihayetinde ordu-yı hümayûn Kırım'a dahil olacaktı.)

Bu sözler üzerine Behçet Efendi artık kendini tutamıyor. Kekeme olduğu için: "Tatatatar olsa bu sene Kırım'a giremez" demesi meşhurdur.

Rumeli'ndeki askere ordu seraskeri, âsakirî mansureye serasker kaymakamı, başıbozuk efradı toplamaya, levazımı sevke de âmirler tayin ediliyor. Eski âdet mucibince Davutpaşa sahrasına da çadırlar kuruluyor.

(Mevkib-i hümayûn) Rami çiftliği kışlasına yerleşiyor. İkinci Mahmud, Sancak-ı Şerifle beraber oraya gidiyor. Atın üstündeki, kıyafetinin antikalığını da buyurun:

Başında mor kadife şubara. (Enderun kilârilorinden "nevezemin ve Hazerifen" lâkaplı bir Ali Vehbi Efendi varmış. Şubarayı o "tasni" ve sumsırma ile tezyin etmiş; üzerine de en nadide bir şal sarmış)... Sırtında nimten; üstünde ağır sırmalı çepken ve samur gocuk kürk... Belinde mücevherli kılıç ve mücevherli silahlar...

En önde süvariler; arkada, padişahın elbisesinin yalın katını giymiş Enderun ağaları, Daru's-saade ağaları, iki bölük asker...

Rami kışlasında, hünkârın gözü önünde, haftada iki üç kere, süvari talimleri yapıyorlar. Oklar atıyorlar; torbalara kılıçlar vuruyorlar.

Sıcaklar bastırıyor; ortalık deşt-i Kerbelâ; diller bir karış dışarıda... Karadeniz boğazının muhafazasına nezaret bahanesiyle, şevketlû, mevkib-i hümayûnu sallasirt ederek, tıpkı Rami çiftliğine yollandığı (âlâ-yı vâlâ) ile Boğaziçi'ne, Kalender'deki Matos'un yalısına kapağı atıyor.

Civardaki binaların münasipleri silâharağa, sır kâtibi, başçuhadar, kahvecibaşı ve estek kösteklere tahsis ediliyor. Köşkün bitişiğine de dört koğuş kurduruluyor. Darüssaade ağalarıyla Enderun ağalarından olan muallimler de oraya naklediliyor.

Tarih-i Ata sahibi Tayyazade de bunların arasındaymış. Aşağıdaki rivayet ay-nen onandır:

Kalender'deki salaş koğuşlarda bulunurlarken bir gün sır kâtibi Mustafa Nuri Efendi çıkagelmiş; cemaati etrafına toplamış, "Şevketlû efendimiz sizlerin gürültü ve şamatanıza hiddetlendi. Topunuzu asakir-i hassa süvari alaylarına taksim buyuracaklar... Bu harıltı ve hırlıtınız çekilir şey değildir. Kabahatinizi bilin ve bir diyeceğiniz varsa söyleyin!" demez mi?

Zahir oranın havasında mı, suyunda mı var, nedir? Kimbilir, ne derece keyfe gelmişler, coşmuşlar ki sakallının burnu dibinde olduğunu bile unutmuşlar.

"Siz avdet buyurun, biz arzıhal ederiz!" cevabını veriyorlar.

Arzıhal şöyle:

"Bizim ekserimiz lâfzî manâsına muvafık çakır ve çakırzade ve benedeisdak ve benendezade olduklarımızdan" şimdiye kadar her emir ve fermanınız ne ise anı yaptık. Bu fermanınızla beraber bundan böyle şeref sadır olacakların cümlesine de boyun bükürüz. Fakat saye-i padişahilerinde naz ve naim ile perverde olmuş bulunduğumuzdan bizi "ebna-yı cins ve vatani olmayan bir gûruh" içine göndermektense içimizden bir kumandana teslimen harbe sevkedin. Ya gazi, ya şehit... Hangisi nasipse, saye-i şahanelerinde "saadeti dünya ve ahrete mazhar" oluruz. Bu suretimiz tecviz buyurulmazsa mutlaka asakir-i hassaya kalbolunmaklığımız emir ve ısrar buyurulursa, naçar ona da amadeyiz".

Arzıhale cevap çıkmamış; maa mâfih yerlerinde kalmışlar.

Edirne Muahedesi (1245)te imzalandıktan sonra Sultan Mahmud, dadandı kara leyke hesabı, yalnız muzika-i hümayûn takımıyla kurena ve mabeyin hademelerini alarak yine Kalender'e yangelıyor.

"Sancak-ı Şerif" Kalender köşküne konduktan sonra Osmanoğullarına mensuplar, oradan gelip geçtikçe, köşk gözden kayboluncaya kadar gûya arkalarını o tarafa çevirmezlermiş.

Halbuki bu perhizin üstüne lâhana turşusu da var. Şehzadeler, civanbahtlar, damad-ı hazret-i şehriyarîler, futalarla, arabalarla Kalender gazinosunun önünde bir aşağı bir yukarı mekik dokurlarken, hatunlara burmadıkları bıyık, etmedikleri işaret, atmadıkları söz kalmazdı.

Sultan-ı aleyzetüşşanlarda da erkeklere göz süzüş, gerdan kırış, gamze belirtiş girila...

Boğaziçi'nin en kibar, en alafranga mesiresi olan Kalender, cuma ve pazarları ikindiden sonra bin bir ayaktı. Rıhtımın önü sandallarla balık istifiydi. Gazinoda bazen orkestra çalardı. Bir aralık lokantacı Tokatlıyan da burayı işletmiştir...

(Eski konaklar bize neler anlatıyor? Tan, 16 İkinci Teşrin [Kasım] 1936)

Saip Paşa'nın Ortaköy'deki Yalısı ve Konağı

Ali Saip Paşa, serasker ve Tophanei Amire müşiri iken 309'da, Abdülhamid'in ansızın saraya çağırması, fincancı katırlarını ürküttün diye tutturarak siyaya çekmesi üzerine, mabeyincilerin birinin odasında hafakanı tutmuş, bir yanı boydan boya uyuşuk halde, (Beynelhayat velmemat) konağına dönmüş; ertesi gün de Azrail Aleyhisselâma tekml haberini vermiş.

Yalısı Ortaköy'de, camiin Boğaz'a doğru ilerisinde, konağı da Fatih'in ötesindeki Çarşamba'da idi.

Yalı sonraları sultan saraylığı etti. Çarşamba'daki konak ise kavşamış halde bir zamanlar mektep, ardından ahz-ı asker şubesi oldu. Şimdi duruyor mu, yoksa o da enkazcılara mı maledildi, bilmiyorum doğrusu... Haremli, selâmlıklı, kervansaray kırlıklı bir binaydı.

Yalı da vükelâkârî. Arkasında boydanboya koru; koruda alelûsul, rutubetli havalarda domatesi (yani romatisması) artanlar için köşkü.

Ali Saip Paşa; az zamanın adamı değil. Mekteb-i Harbiyye'nin kuruluşundan sonra, üçüncü kademe olarak çıkanlardan ve erkân-ı harb.

Askere 1840'ta girmiş. Mektep künyesi Ali Efendi Balat. Onu Yahudi'ye benzeterek, (Balat kapısından yirdim içeri; yuzeller oturmuş iki geçeli) diye alay geçermiş. Sınıfının piyade ve süvarileri 1851'de, o da erkân-ı harb olduğu için, bir sene sonra çıkmış...

Her halde, gerisi Kırım muharebesi adını alan seferde bulunmuş. Çabuk da (tefeyyüz) etmiş olacak ki 20 sene sonra müşirdir.

Bosna ve Herseğin ayaklanması sırasında, orada vali ve kumandan bulunan Lofçalı Derviş Paşa'nın kündeneden atılması, sadrazam Esat Paşa ile Ali Saip Paşa'nın aralarındaki ihtilâftan çıkmış ve Derviş Paşa'nın yerine müşir Ahmed Muhtar Paşa geçmiş. Sırbıye muharebesinde, Aleksinac'ın zaptına yürüyen kıtaat kumandanları arasında, Ahmed Eyüp Paşa ile beraber Ali Saip Paşa da var.

1885'teki Rumeli gailesinde, Bulgaristan Prensliği'nin Şarkî Rumeli ile birleşmesi ve Sırbistan'ın Bulgarlara harp açması, Devlet-i Âliyye'nin ise uzaktan seyirci olması demlerinde serasker, hazretir.

304 senesi askerî salnamesinde 8 adet (yaver-i ekrem) ve 40 adet (müşiran-ı izam) mevcuttur ki, (sahib-i tercüme) de onlar meyanına dahildir.

Ali Saip Paşa; Rumeli'nde ve Arnavutluk'ta hayli dolaşmış. Bu (eyyamdan bergüzar) bir nesne varsa o da çok evvel ölmüş karısından olma, biricik oğlu Sadi Bey'e (sonra paşa olmuştur) aldığı huri misal, Arnavut gelin.

Keşiş değil ya bu; gene dünya evine dahil; bir hatunla evli...

Aleme iş lâzım. Çayı görmeden paçaları sıvayanlar çoktur ya... Fol yok, yumurta yokken, Paşa'nın hanımına dair de bir dedikodu vakası açıyorlar... Mesele, bertutad Abdülhamid'e aksediyor. Sakallı köpürüyor. Hatunu Isparta'ya sürüyor.

Paşa süt baş ve süt sakal ama eski toprak. Gene keşiş misali, durmuyor... Cariyelerinden, 18-19 yaşında, selvi boylu, kara kaşlı, kara gözlü, bir civana nikâhı basıyor; serasker hanfendisi olarak yalının ve konağın başşedirine oturtuyor; birkaç sene sonra da tenesirde paklanıyor.

Bal tutan parmak yalar elbette... Ali Saip Paşa'nın da hayli irat ve akar sahibi olduğu söylenirdi... Bir vakitler, kırk bu kadar hisse olarak satılan Beyoğlu'ndaki eski Santral birahanesi başta olmak üzere, Tarlabası'nda, Kalyoncukulluğu'nda, Galata'da, Balıkpazarı'nda, Asmaaltı'nda birçok emlâkinin bulunduğu dair de lâf geçip dururdu.

Bunların hepsi vereseşi elinde hallaç pamuğuna çevrildi. Ardarda, çatır çatır satılıp savrularak, paraları kül edildi.

Biricik mahdum, yaveran-ı hazret-i şehriyariden ferik Sadi Paşa, Allahlık bir adam... O kadar safderun ki Kurbağalıdere'deki Sultan Murad kasrının az ötesinde köşk kurduruyor... Bu sebepten dolayı esmayı üstüne sıçrattı ve gözden düştü derler.

Köşkü, Kayışdağı Caddesi'nde, su terazisi karşısındaydı.

Seraskerzade babasına çekmemiş. Erkek ve kız evlatlar tümen tümen. Erkekler 10-12 yaşlarında hünkâr çavuşu; 13-14'ünden sonra da mülâzım olarak hünkâr yaverleriydi.

Sırtlarında pırıl pırıl üniformalar, göğüslerinde nişanlar, ayaklarında gıcır gıcır çizmeler, şehzadegân-ı civanbahtan (?) maiyetine memurlar.

Su terazisinin karşısındaki en cakası kıyak, keyfi bol, mirasyediliği tamam bir köşktü... Gel keyfim gel dünyası orası...

Sadi Paşacağız ahirete göçtükten sonra, çoluğu çocuğu büsbütün ver yansın etti. Yanına bir mislini daha ilave ile köşkü genişlettiler. Cadde üstüne kanarya kafesi gibi bir selamlık bölüğü kurdular.

Haremden bir sürü hanende ve sazende hanım ve bir alay ekti. Selamlıkta beylerin misafir arkadaşları zamane dalkavukları, Borazan Tevfik, Morazan Tevfikler...

Mahdumlar, rahmetli büyük peder hukukunun güme gitmesi, kendileri hâlâ yüzbaşı olduğu halde akranlarının kaymakamlığa, miralaylığa ermesi sebebiyle yukarıya küskün. Artık cicili bicili üniformaları hiç giymez olmuşlar, işi caf cafa vurmuşlardı.

Bir numaralı mahdum ne kadar sülün gibi, babacan, derbedercene ise iki numaralı o kadar azametli, davalı... Mükellef at araba, Macar kadanaları koşulu brik mirik derken, Hassa müşiri topal Rauf Paşa'nın (kep) tarzındaki arabasının örneğini getirtmiş, içine kurulmuştu.

Her cuma ve pazar, Fenerbahçe'nin gediklisi. Öbür günler de, alaneglije kıya-fetle, yaylı bir kira arabasında. Hemen bir kenara çekilip, Gazi Osman Paşazade, can-ciğeri merhum piyanist Cemal ile ve İsmail Paşazade İbrahim Bey'le başbaşa; fiskos fiskos...

Zavalılık civan yaşında öldü. Ağabeysi de perişan halde mevlâsına kavuştu.

Su terazisinin karşısındaki yeşil pancurlu köşk, sonraları Sultan Murad'ın oğluna ve ardından veresesine geçmiştir. Yerliyerinde durduğunu uzaktan görüyorum. Fakat şimdi kimde, kimin üstünde, oralardan malûmatım yok.

(Eski konaklar bize neler anlatıyor? Tan, 24 İkinci Teşrîn [Kasım] 1936)

Abraham Paşa'nın yalısı ve konağı

*M*ısır hidivi İsmail Paşa'nın meramını ve kafasına mihladiğı noktayı söyledikti: Şahlanmak, kuru valilikten kurtulup padişahlık tacını giymek ve tahta oturmak.

Tuttuğu kestirme yolu da anlattıktı: Zahren, İstanbul'daki Mısır işlerini takip ettirmek; batinen ise sarayı ve vükelâyı yola getirecek planları kurmak için bir açık-göz bulmak.

Bu işe biçilmiş kaftan gördüğü adamı nihayet buluyor; Abraham adlı Ermeni'yi, kapı kâhyalığıyla İstanbul'a yolluyor.

Kâhya Efendi kolları ve paçaları sıvıyor. Geçen yazımızda naklettiğimiz veçhile Mısır'dan Kâhya'nın Büyükdere'deki yalısına, Beyoğlu'ndaki konağına akan torba torba sarı liralara, bavul bavul banknotlar oradan da saraya (hattâ doğrudan doğruya Hünkâr'ın kendine ve Valde Sultan'a), Babîâli'ye, nezaretlere (fulus) yağıdırıyor.

Çok geçmeden, Vali Paşa sarayca ve devletçe pek âkil, pek mübarek, pek yarı sadık bir insan mevkiine çıkıyor.

Mısırlıya en ısınık olan ve toz kondurmayan, Valde Pertevniyal Sultan'mış.

Kapı kâhyası, sıvıdığı kolları ve paçalarıyla yalnız velinimetine hidivliği ko-parmak, veraset usulünü onun arzusuna göre, yani evlattan evlâda çevirmekle kalmamış. Daha ne işler de ne işler başarmış. Bir kaçını gelişi güzel sayıverelim:

1866'da Girit yine ayaklanmış. Mısır valisi, gûya matbuuna yardım olmak üzere, bir taraftan Girit'e Mısır askeri gönderiyor; bir taraftan Şahin Paşa'sı vasıtasıyla ihtilâlcilere para, silâh, levazım tedarik ettiriyor; bir taraftan da İstanbul'daki kapı kâhyası, Rus sefiri İgnatiev'le elbirliği ederek, gizlice, Türkiye'deki Rum elebaşılarını kışkırtıyor.

1870'te, Yemen'de gemi aızıya alan ve Hudeyde'yi muhasara etmeye kadar varan Asir emiri İbni Aidin isyanı, doğrudan doğruya Hidiv'in parmağıyla olmuştur di-yenler çoktur.

Bu bapta en büyük rolü oynayanın da mahut kâhya olduğu söylenir. Yine Rus sefiri İğnetiev'le kumpaslar kurarak büyük bir plan hazırlamışlar. Maksat Hidiv'e Yemen'i kaptırmak; Arabistan'a ayak attırıp Hicaz'ın arkasını aldirmek; hilâfeti de en-seletmek.

Âli Paşa tetik davranarak asker gönderip Yemen galesini çabucak bastırma-saymış tut kelin perçemindenmiş.

Hidiv Paşa, istiklâl sevdasında ya, Avrupalılarla müstakil bir devlet gibi güm-rük ve ticaret muahedeleri yapmak salâhiyetini edinmeye de can atmada. İstanbul'da, yine mahut kârgüzar yeddiyle, yüz binlerce lira dönüyor.

İbareye muahede yerine mukavele, devlet yerine de devlet memuru kelimeleri konup, yalancıkıtan göz boyanarak, "Hidivler ecnebî bir devlet memuriyle mukavele yapabilirler" şekliyle ferman mis gibi koparılıyor.

Mısır kadılarının Şeyhülislâm kapısından tayini, Mısır'ın İstanbul nüfuzu al-tında bulunması demek ve bu da mâni-i istiklâl değil mi ya? Kadının değiştirilmesi icap ederse intihap hakkının Hidiviyet makamına verilmesi çibanbaşını koparıyorlar.

Bu fermanı ele geçirmek için İstanbul'dan 100 bin lira istenildiğini, kapı kâh-yası efendisine bildirmiş. Hidiv'in her nedense nekesliği tutmuş, fena öfkelenmiş. "Bir para vermem!" diyerek küplere binmeye başlamış.

Rivayete göre, İstanbul'dakiler Yahudi pazarlığına girişmişler; 10 bin liraya kadar inmişler. Olur şey değil, Altesin inadı inat. Vermem de vermem... Herkes:

"Ne oldu bu hovarda adama?... Artık para pul sızdırmamaya nasıf nusuf tövbe-si mi etti?" diyerek şaşa kalmışlar.

Hüseyin Avni Paşa, sadaretinde bu kaşkarikoları görmüş ve yutmamaya baş-lamış... Sadrazam aradan sıyrılmazsa kâhyanın ve efendinâsının hali harap.

Sultan Aziz, damaya ve satranca olduğu gibi tavlaya da pek meraklıymış. Ser tavlazası hazret-i şehriyarîsi bile var. İstanbul'da, tavlada en usta olanları sarayına ge-tirtmede; en kan kırmızılarının karşısına evvelâ ser tavlazasını oturtmada; adamı çetin-ce gördü mü "Gel karşıma!" demede...

Adamcağıza şevketliyi yenmek düşer mi hiç?... Yenildi mi, sakallıda kah kah kah kahl....

"Bu cenabet böyle oynanır işte!" diyerek tavlayı vurup kapama.

Hünkâr'ın bu tavra merakını Abraham Paşa duymuş. Kendinin de hayli mahir olduğunu kulağına götürmüş... Saraya çağırılmış... Aziz'le karşı karşıya geçmiş...

Dedik a, açıkğöz... İki oyun veriyse bir oyun almış; bir beş yenildiyse bir üç yenmiş. Bu cihetten de Aziz'in gözüne girmiş ve onunla boyuna tavra atmanın yolunu bulmuş.

Bir gün yine oyundalarken, Kâhya Paşa:

"50 bin liraya tek oyun padişahım!" diyor; sakallı da pekiyi basıyor.

Zarları veritiriyorlar. Abraham Paşa, bile bile lâdes, oyunu kaybedip bir tah-

tada 50 bin liralık çeki dayamaz mı şevketlinin gözüne?

Şevketli sevincinden 32 dişi meydanda, herhalde "Dile benden ne dilersin?" demiş olacak, dilekçi de "Hüseyin Avni Paşa kulunuzun teker meker oluşunu" cevabını vermiş bulunacak ki, Sadrazam hemen azlediliyor ve ertesi gün, memleketi olan Isparta'ya sürülüyor.

Paşa bu tekmenin nereden geldiğini sonradan anlamış. Abraham Paşa'ya şu haberi göndermiş:

"Beni nasıl sürdürdiyse öylece getirsin, yahutta üç aya kadar kendini yok bil-sin!."

Can pazarı... Ermeni'nin etekleri tutuşuyor. Hüseyin Avni Paşa bu, dediğini yapar mı yapar...

Çok geçmeden Paşa affediliyor ve İstanbul'a getirtiliyor.

Abraham Paşa'ya Abdülaziz tarafından, 1291'de vezirlik pâyesi bahşedilmiş. Şaşılacak şeye bak, Sultan Hamid tahta çıkıp, Kanun-ı Esasîyi ilan ettirdikten sonra da ayânlığı (bideriği) eylemiş, meb'ûsân ve ayân meclislerinin köküne incir diktikten sonra da veziri yine kayırarak Şurâ'yı Devlet mülkiye dairesi azâlığına tayin etmiş...

Abraham Paşa, çehre züğürdü, kılıksız, lampasa bir adamdı. Eski Çukurçeş-me'deki köhne hanı da dolduran Ermeni ırgatları andırırdı. Sanki saltayı ve şalvarı çı-karmış da iğreti bir elbise giymiş.

Ayvazların memleketlisi, yani Palu'lu, yahut Vanlı olduğunu rivayet edenler vardır. Küflülerinin ve malikânelerinin hadsiz hesapsızlığı, eski barutçubaşı Ohannes Efendi'yi cebinden çıkarabileceği dillerdeydi.

Sultansuyu'nun ilerisindeki meşhur çiftliği bugün, Katırcıoğullarından Mah-mud Muhtar Paşa veresesinindir. Korusu ve meraları, Kambursuyu'nun gerisinden başlayarak Bahçeköyü'nü, Zekeriya köyü'nü, Rumeli Feneri'ni içine alan, ucu bucağı bulunmaz bir âlâmettir.

Bir zamanlar gazino ve kumarhane yapılmış olan, sonra tutuşup yanan Bey-koz'daki korusu da dağları, bayırları kavramıştır. Beyoğlu'nda, İstiklâl Caddesi'ndeki Serkil Doryan, vaktiyle Abraham Paşa'nın kişlik konağı imiş...

(Eski konaklar bize neler anlatıyor? Tan, 21 İkinci Teşrin [Kasım] 1936)

Boğaziçi'nde Kazıklı Yalılar

*P*azar kayığı devrinde Boğaz'daki yalıların hemen hepsi bu neviden, yani suya çakılı kazıklar üstünde imiş. Vapur kalktıktan sonra yavaş yavaş tavsamışlar.

Bundan 35,40 yıl evvel azçok bakiyeleri görülür, bunlara en fazla Rumelihisarı'ndaki (Durmuş Dede)nin kabri sırasında⁽¹⁾, İstinye'de, Anadoluhisarı'nda⁽²⁾, Beykoz'da rastlanır.

Alaturka tarzı mimarîde, üst katları çıkma ve mesnedli, dam saçakları taşkın, berhane kadarları 20,30 odalıları vardı. Altlarında kayıkhaneleri, bazen yanlarında yine kazıklı sundurmaları, mehtabiyeleri olurdu.

Sanki koya demirlemiş bir gemidesin. Süt liman havalarda iyotlu yosun kokusu; esintide şıpır şıpır dalgacıklar...

Ömür tarafları çoktu:

Meselâ Temmuz'un Eyyam-ı bahuru, ortalık fırın gibi yanıyor. Tiril tiril geceliklerle, göğüs bağır açık pencereye geç. Poyrazla serinlen, hayat bul; etrafa bak, gözün gönlün açilsin.

Artık dünyalar senin. Çubuğunu fosurdut, nargileni fokurdut, cıgaranı tüttür, kahveni hüpürdet, buz gibi şerbetini dik.

Suyun yüzünde küçük küçük halkacıklar mı beliriyor, belli ki balık akını. Hemen pencereden oltayı at; atmanla çekmen bir. Nasibinde yalnız istavriti, izmariti, kayası değil tombul tombul lüferi de yazılı.

Hele ehli keyif isen saç mangalı yanına al, üstüne ızgarayı koy. Diri diri cızır cızır pişti mi imam suyuna en güzel meze.

Ortalığı duman muman mı basar, koku mu bürür?... Asla. Pencere hep fora, baca gibi çekiyor.

Bu balık tutma meraklıları arasında yeni ayaklanmış, afacanca çocuklular pencere sövelelerine tahta parmaklıktan iki karışık bir korkuluk da çaktırıverdilemi artık kaygulanmazlardı.

Bütün gün balık balık balık, illâllah; zülbiye olsa bıkılır. O halde erken erken, don gömlekle paçaları sıvarsın. Sığıklarda bakır çalmamış, tehlikesiz midyeler pıtırak; koparıp koparıp toplarsın, mübareklerin dolması, salması, tavası, pilâkisi, nesi olmaz.

Yine mi çeşni değiştirecek? Ağ kepçeyi daldır daldır, tekeleri yakala; gece-den konmuş sepetlerden istakozları, gelincikleri devşir.

Ağzının tadını bilen bir, "Denizden babam kıksa yerim" demiş.

Yahı önleri akşama kadar pazar boyundan, seyir yerinden farksızdı. Necilerin kimlerin kayıkları geçmez ki?

Kanlıkavak, Göztepe, Çırçır, Hünkar suyu varillerini, damacanalarını istif etmiş sucu... Fıçıda sadeyağ, binlikte zeytinyağı, hasırlıda sirke, kazevide pirinç, tene-kede gaz, sandıkta ispermeçetten tut, ocak yakacak çıraya kadar herşeyi yüklemiş bakkal... Kıvırcıkları, dağlıçları, karamanları asmış kasap... Zerzevatın çeşidini yığmış sebze-ci...Seyyar kavun karpuz sergisi, seyyar odun, kömür ardiyeleri...Sesle-nince yanaşsınlar, istenileni versinler...

Başka satıcılar da boyuna sökünde:

Basmacı Ermeni; manifaturacı Rum; makaracı Yahudi. Dondurmacı, kağıt helvacı, kebab kestaneci Amavudlar. Eyüp oyuncakçı, baloncu, destancı uçarılar. Sonra Göksu'ya, Kalander'e, Sultaniye çayırına giden ve dönen süslü püslü hanımlar, beyler ...

Kazıklı yalıların kayıkhanelerine küçük bir kapıdan, ekseriya kapaklı bir delikten girilirdi. Kaç şey değillerdi.

Evvelâ sandallara barınak; saniyen taşlıkları, helâları yıkayacak su depoluğu; salisen deniz hamamlığı... kadınlar hamamı tabiri malûm. Oradan cıngır cıngır yay-garalar, billur billur kahkahalar, cıyak cıyak çocuk feryadları duyuluyor mu, bil ki ha-rem bölüğündekiler çıpı çıpı banyoda.

Lâtife değil, rahmetli büyük yengeden rivayet bir vakayı söyleyeceğim:

İstinye'de, eşraftan büyük babası Ömer Bey'in yalısında, on üç on dört yaşla-rındayken bir sabah kayıkhanenin kapısını açmış, denize girecek. Bir de basamakta ne görsün?

Belden yukarısı insan, aşağısı balık bir deniz kızı altın sarısı saçlarını taramı-yor mu?

Yenge avazı koparıp koparmaz, şark diye düşüp bayılmış. Bağırıtıyı duyanlar yetişinceye kadar ol mahlûku ara da bul.

Hatun "Gözlerimle ap âyan gördüm" diye yeminler eder, kimimiz inanır, kimi-miz de saflığına gülüşüp geçerdik.

Kazıklı yalıların ömür törpüsü cihetleri de çoktu:

Lâf mı ya, üç taraf, alt taraf su. Rutubet işba halinde; kaplardaki tuzlar yamyas; demire, nikele dair herşey pas içinde piyano varsa tellerinden hayır um,

akordcuya abone ol; serpintiden pencere önündeki minder yastıklarının, örtülerinin üstü sanki memlaha; pırl pırl tuz zerreleri.

Büyüğünden küçüğüne kadar herkeste yarım baş ağrıları; kol, bacak, mafsalsızlıları; hançerelerinde daimî nezle ve mütemadiyen gıcık...

Limon dilimlerini çekilmiş kahveye batırıp alınlarına bağlayan bağlayana; at kestanesini boynuna takıp yağın romatizmalı yerine süren sürene; boru çiçeğini cıgara kağıdına sarıp içen içene.

Karadeniz'e, Marmara'ya (Mesajery), (Loyid) filân gibi büyük bir vapur mu geçiyor, temel direklerinde gacır gucur sallantı başlar, fazla safralılar nane ruhuna yanaşırlardı.

Romanya'nın kar beyaz Recele Carol ve Principessa Maris vapurları ilk çıka geldiği günler; "Aman Allahım yine 310 zelzelesi nüksediyor!.." diye dışarılara fırlayanlar olurmuş.

Boru değil, o zamana kadar Boğaz sularının hiç görmediği bir sürat; sıvıya 18 mil. Dalgaları yalnız akılları baştan almıyor, sandalları, futraları da üstüste bindirip çatır çutur hurdahaş ediyor.

Ahbablardan Kanlıcalı bir Ulviye Hanım vardı. "40 yıllık gelinlik döşemelerimin sırsıklam kesile kesile mahvoluşuna mı yanayım, yoksa sokak üstüne naklettiğim misafir odasında gözüğü görmeyerek oturuşumuza mı?" diye dert yanıp dururdu.

Beterin beteri de var ve bir iki kere de vuku bulmuş. Gece yarısı, mışıl mışıl uykudayken yer yerinden oynarcasına bir âfet. Akıntıya kapılıp dümeni tutmayan koca bir şilep binaya toslayıvermiş. Sağ kurtulana, haftasına çıkana ne mutlu...

Kandilli, Hisar, Boyacıköy gibi derin yerlerde vapurlar bugünkü gibi kıyı kıyı geçer, bazen o kadar sokulurlardı ki karşıdan karşıya bile hitaplar ve cevaplar:

" Kaleme teşrif buyrulmuyor mu Ahmed Beyciğim ?..."

Göz kırparak "Biraz namizacım Mehmed Beyciğim !..."

Şirket-i Hayriyye'nin en eski kaptanlarından, sanatının pek mahiri ve zevat-ı âliyenin gözbebeği Zaharaki Kaptan yalılara gayet yaklaşır, kendisine kalıp cigaraları yağdırırmış.

Yine emektarlardan çifte sakallı Macaroviç Kaptan'a mı, pos bıyık Palas Kaptan'a mı , çakıntı ile ahenk edilen odalardan rakı, konyak matraları atılmış.

Hepsinden yamanı Şeref Kaptan. Yalı penceresinden tepsıyla kahve fincanını alıp dönüşte yine yerine bıraktığı meşhurdur.

(Eski günlerde, Akşam, 23 Mart 1940)

(1) Eski gemicilerimizin ermişlerindendir. Gelip geçen her yelkenli, her mavna Dede'yi selâmlar, ona nezir ve uğur olarak yükünden bir miktarını denize atarmış.

(2) Buradaki Köprülüler yalı şekli, tavanlarının ve duvarlarının nakışları, salonundaki mermer havuzu ile pek karakteristik Türk sanat eserlerinden sayılır. Enebi seyiyahlar seyrine giderlerdi.

Mabeyinci Faik Bey'in Bebek'teki Meşhur Yalısı

İlk önce şair Abdülhak Hâmid'in cediti, müverrih Hayrullah Efendi'nin babası ve İkinci Mahmud'un hekimbaşısı Abdülhak Molla'nınmış... Mimarisine bakılırsa, Hekimbaşı'nın büyükbaba, ve büyük kardeşi mesleğini tutup hekimliğe başladığı günlerden kalma değil. Sonraki, Molla'nın kazaskerlik ve reisül-ülemâlık zamanına ait olsa gerek.

Hazret bilgisi derin, şiire vukufu, zarif bir zâtmış. Eczanesinin üzerine yazdırdığı: (Ne aransa bulunur derde devâdan gayri) mısraı meşhurdur... 1853 yılında bu yalıda irtihal etmiş.

Bina, sonra Mütercim Mehmed Rüştü Paşa'ya intikal etmiş. Rüştü Paşa'nın Fransızca bazı eserleri Türkçeye çevirmesi ve mütercimlik lâkabını alması eskidir. Binaenaleyh, yazılarına göz nurlarını bu yalıda dökmeyi meydanıdır. Akla uyan taraf, Mütercim, sadrazamlığında Abdülâziz'in ve Beşinci Murad'ın hal'ı, İkinci Abdülhamid'in tahta çıkarılışı gibi yükleri sırtladığı zamanlar - dalı budağı derin düşünür bulunmasına nazaran- bu yalıdaki yatağında kimbilir kaç geceler sabahlamış, soğuk terler dökmüştür. Akıbet leyleğin attığı yavru haline gelince de, Bebek dağlarına karşı sakal falı aç aça, kimbilir ne kadar pineklemiş durmuştur.

Yalı, gel zaman git zaman, meşhur Ahmed Cevdet Paşa'ya sayfiye oluyor. Tarih-i Cevdet'i yazdığı, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de reislik ettiği, Bursa, Yanya, Suriye valiliklerine gittiği seneler herhalde başka yerde oturmuş... Son nâzırlıklarında ve Meclis-i Vükelâ'ya memuriyetlerinde burada yazları geçirmiş ve 1895'de burada rahmetine kavuşmuş...

Cevdet Paşa'nın vefatından sonra yalı, mabeyinci Faik Bey'in uhdesine geçiyor. Tapusunu üstüne ilk çevirten babası Musahip Lûtfi Ağa mı, yoksa oğlu mu orası bana karınkış... Yalnız bildiğim birşey varsa o da ülemâ, vüzerâ, vükelâ barındırmış olan bu sahilhanenin birdenbire değiştiği. Kırkından sonra azan, çileden çıkıp işi vur patlasın, çal oynasın vuran insanların haline girdiği.

Bebek koyunun sabah sisleri içinde ölgün sulara akisleri uzanan, ortalık karırken selâmlığının aydınlıklar dolu pencerelerinden kadeh şıkırtıları, çatal tabak tı-kırtıları, anason kokuları, keman, tanbur, kanun taksimleri, motlar, el'amanlar taşan, halayık odalarından körüklü Çerkez çalgılarının gıygıyları, kahve ocaklarından bağla-ma zımbırtıları, inek ahırlarından bile kaval sesleri duyulan o keyif ehli yalı nerede?.. Nerede şimdiki soğuk neva suratlı, frijider kılıklı, zevksiz yalı?

O vakitler haremi de, selâmlığı da karınca yuvası gibi kaynardı. Eski eyalet beylerbeyinin, vilâyet valilerinin kapı halkı kadar insan.

Haremden taht-ı nikâhta bir çift halile, sayısız cariyeye, bir alay kakavan kalfa, bunamış bacı, postu sermiş ektipüktü..

Selâmlıkta mededi gür gazelhanlar; nakaratı gaygaylı hanendeler; yayı kıvrak kemanîler; mızrabı oynak tanburîler; tırnağı fıkırdak kanunîler... Sonra, mukallitler, dalkavuklar... Mümeyyiz Bey tavırlı başağalar, kandilli temennahlı uşaklar, yeniçeri yapılı arabacılar, taşı sıkça suyunu çıkaracak hamlacılar, göbekli açşılar, Rumyoz ki-lerciler, ayvazlar, bahçıvanlar, kapıcılar, korucular, inekçiler..

Cuma ve pazarları, ikinci güneşi Anadolu kıyılarını yaldızlarken bir, iki, üç daha sayacağız, dört, beş... Futa ve sandal karayağız yalının rıhtımından karşıya doğru ardarda ve (aheste beste) süzülür..

Öndeki pırl pırl futalarda, guguruklu başlı, kapalı peçeli, en son moda çar-şafı hanfendiler. Arkadaki gıcır gıcır sandallarda, teşrifat sırasıyla, evvelâ teklifli mi-safirler, sonra teklifsiz ahbaplar, daha sonra ekti kadınlar.

Hafif filo, Kandilli akıntısına kendini kaptırmamak için, Rumelihisarı'na doğ-ru ilerleyip biraz orsabocadan sonra Beykoz istikametini hizalar ve tam Gökso önünü bulur... Derede, dinlene dinlene, beş on çarhtan sonra, pazulara ve küreklere kuvvet, yine akıntılar aşılarak haydi Kalender..

Hafif filo Bebek'ten kalktıktan sonra bir ikincisi; yine çala kürek yolların. Ara-larında yarım balyemez menzili var yok.

Bu filonun en önündeki futada sahilhane sahibi... Bugünkü gibi gözümün önündedir. Başında asabası geniş, kulaklara kadar geçmiş fesi; ağzında bilek kalınlı-ğında elması, kehribar ağzlık; sırtında bir redingot veya koyu renk bir elbise...

Çehre kuru, beniz saz, gözleri çukurda, bıyıklar aşağı düşük ve pala pala, göğ-de nahif, kad bükük... (Antrparantez söylemeden geçemiyeceğim. Zât-ı şerife o dem-lerenden çeyrek asır sonra bir yerde rastladım. Ne dersiniz, rengi pembe pembe, göz-leri ayna, kameti dimdik, yani enikonu civanlaşmamış mı?)

Seyran dönüşünde kerahat vakti gelmiş. Hurya çilingir sofralarının başına; gelsin sazlar, ahenkler, gazeller, şarkılar... Arabî ayı on birini on ikisini bulunca yine cümbür cemaat, denizde ve koruda, çalgılı çeganeli mehtap âlemleri.. Horozlar öter-ken sabahî fasılları; güneş doğarken (limonlu!) sayhaları...

O devrin son sekiz, on senesi içinde bu (kârüzarı) göze alabilmek değme ba-

bayiğitin harcı değil... Vaz geçtik böylesini, odalarında ve bahçelerinde bile üç, dört baş bir araya gelemez, içtima oluyor diye cumal edilmek korkusundan herkes tirtir, yeni çıkma ve sivrisinek vızıltısından farksız silindirli fonograflar bile pencere-ler indirilerek çalınırken yalı sahibi işte böyle veryansın ederdi.

Şehremini Rıdvan Paşa'nın vefatından sonra Göztepe'deki köşkünü ⁽¹⁾, Bay Fa-ik, rivayete nazaran 9 bin adet sarı lira sayarak, satın aldı. Bütün kapı halkı ve curcu-na oraya kavança edildi.

Her gece köşkün içi, dışı, (şehrâyin varmışçasına) ışıklar içinde idi.

Şimdi de, cumaları ve pazarları, hafif filolar yerine ayrı ayrı iki araba katarı Fenerbahçe'ye doğru caddeyi tutmada. Öyle konak faytonları ki Hünkâr'ın saltanat arabalarından geri kalmaz.

İrilikleri fil kadar kadanalar, davlumbazlı bato faytonlar, kulaklara dolanacak bıyıklı arabacılar.. Yine öndeki kafile harem takımı; arkadaki selâmlık takımı..

Köşk sahibi faytonunun içinde tıpkı futadaki halinde ve kıyafetinde. Yalnız bir farkı, somyalı maroken döşemenin içine gömülmüş ve ayakları yerden kesilmiş... Mahut sigaralığın ağzında olduğunu unutmayalım

(Eski Konaklar bize neler anlatıyor? Tan, 1 İkinci Teşrin [Kasım] 1936)

(1) Şimdiki Erenköy Kız Lisesi.

Rumelihisari'nda Müşir Zeki Paşa Yalısı

Gördünüz mü akıllı adamı?... Bir kıvılcımcağza kurban gidiverecek ah-şap binaya ikbal buyurmuş mu hiç?... Yalı, granit bir kale gibidir; topla yıkamazsın. Hâlâ yerinde ve daha sittinsene de durabilir...

O vakitler, Müşir Zeki Paşa iki tane: Biri İstanbul'da, Tophane-i Âmire müşiri ve Mekâtib-i Askeriyye-i Şâhâne nâzırı; öbürü Erzincan'da Dördüncü Ordu müşiri.

Yalnız şu farkları var: Evvelkinin göbekadı Mustafa, sonrakinin Mehmed. Bir-birine karıştırmıyalım.

Yalı sahibinin mektep künyesi, Zeki Efendi Bozdoğan kemeri imiş. 1872 yılında Harbiyye'den erkan-ı harp birincisi olarak çıkmış.

O zamanki tâbirle müstaidin müstaidi, hem de müstaidin fazlası. Önceleri şehzadelere hocalık, mocalık ediyor. Rusya harbinin sonunda, Grandük Nikola ile murahhas paşalarımızın Edirne'de mütareke protokolünü imzaları sıralarında, yanlarında bulunuyor. Mütarekenameyi ve bazı evrak-ı mühimme ile haritaları hâmlen murahhasların nezdinden gelen, mabeyin kilercilerinden Tefvik Bey'den (?) evvel, binbaşı Zeki Bey de (daha paşa değil) İstanbul yolunu tutuyor.

O zaman Çatalca hatt-ı müdâfaası kumandanı bulunan Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın rivayetine göre Zeki Bey, Hadımköyü'nden geçerken, hatt-ı müdâfaada alakonmak korkusuyla, kimseye görünmeden sıvışivermiş.⁽¹⁾

Zeki Bey kaymakam, miralay, yaver-i hazret-i şehriyarî ve 1883'te, mektepten çıkışının on birinci senesi, mirlivalıkla Umum Mekâtib-i Askeriyye nâzırlığına tayin ediliyor; babası yerindeki Etem Paşa'ya selef oluyor ki, vasatî olarak 22 yaşında diploma almış farzetsek, 33 yaşında tığ gibi gençken general olmuş demektir.

Artık kul yürüyor; ferikliğe, ardından müşirliğe eriyor.

Hazretin erbab-ı seyifliği yavansa da erbab-ı ilimliğine, hele erbab-ı dillğine hiç diycek yok. (Makine-i âliye) ismile riyaziyata, (sunuf-ı selâse bakiyesi), (tabiye), (sevkülceyş) diye askerliğe dair kitapları var.

Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, hattâ Rumca lisanlarını yutmuş gi-biymiş. Hepsini okur, yazar, elenikasıle de söylemiş. Müzekkerler, müennesler, Al-mancada hünsa (saclih)lerde yanlış manlış yapmak mı?..

Ne münasebet? Ufacık bir gramer, hattâ liyezon hatasının sadır olması imkân ve ihtimal haricinde.

Paşa'nın mektep nâzırlığı, Meşrutiyet'in ilânına kadar, tam 24 sene tutar ki he-men hemen yarım ömür sayılır. Tophane müşirliği de 15 sene sürmüştür.

Ufak-tefek, gözlüklü, son zamanlarda gözlüğü yalnız burnunda taşır ve üstün-den bakar, göbeklice, küçücük elli ve ayaklı bir adamdı.

Bazı hususiyetleri:

O vakitler herkes, hâmil olduğu (nişan-ı zişan)lardan derecede en ilerdesinin kordelâsını omuzdan bele dolardı. Bu zâtaki merak da, hikmet-i Huda, hiçbir kimse-de ve hiçbir diyarda rastlanmadık şekilde, çift kordelâyı göğse çaprazlamak.

Alim ve mütefennin geçiniyor ya; bütün âlimler ve mütefenninler gibi o da dalgın mı dalgın ve bir noktayı idfiks etmişse, kimlerle bir mecliste bulunsa ilk ke-lâmı şu:

"Siz kaç yaşındasınız?" Yahut, "Sen kaç yaşındasın?"

Amma nasıl? Odada kaç kişi varsa, baştakinden başlayarak hepsine aynı su-al... Ve bununla kanaat etmeyerek, hemen arkasından tevellüt tarihinin Arabîsi, Ru-mîsi, Efrencisi...

Arabîyi söyleyip duraladın mı, derhal kaşları çatarak şıpın işi ötekileri cayır cayır dayayıverme. İcabında o kadar inceye gitme ki 29'lu, 30'lu ayları, kebise senele-ri araya sokup muhatabın doğumunu yıl ile, ay ile, belki de gün ile yapıştırma.

Maiyeti bulunan birçok erkân ve ümera bayramda, seyranda Paşa'yı tebrike gitmeden önce mecidiye kâğıtlarını çıkarıp notlar alırlar, imtihana girecekmiş gibi bunları ezberlerler, gene de yanılırlarmış.

Paşa'nın baş kâbûsuna gelince, oda jurnal olmak ve kündeden atulmak vehmi; aleyhinde Hünkâr'a bir arıza takdim edilmek veya bir fiskos geçilmek korkusu... Ma-halledeki birkaç kodamanla karşılaştığı vakit benzi attığı, dili dolaştığı merviydi.

Bir vakitler halli mülklülüğü hiç söylenmezdi. Nişantaşı'ndaki bayır aşağı bahçeli, Yıldız'a nâzır konağı, orta çap, akran ve emsalininkilerle yarışamaz bir bi-naydı.

Zeki Paşa durdu durdu, turnayı gözünden vurdu. Rumelihisarı'ndaki Chateau fort kılıklı yalı da meydanda işte?

Yazlık yalının ve kışlık konağın içi, öbür kapı yoldaşlarınınkinden farklı mı farklı... Haremağalarının işi, öbür kapı yoldaşlarınınkinden farklı mı farklı... Harema-ğalarının gölgesini arama. Takım takım eski çıraklar, dadılar, tayalar, kalfalar, ahret-likler de yok... Bir iki halayık ve Rum hizmetçi; selâmlıkta da tek-tük uşak... Atbaşı beraberlerin konakları içinde en başkası, en alafrangası orası.

Avrupa'dan getirilen kart, gudubet bir matmazel, hem hanımefendinin, hem çocukların enstütrisi; hem de evin direktrisi... Söz hep onda; her şeyin kelkahyası o...

Odalardan, salonlardan kulağa akseden bütün konuşmalar da hep raya dilinde: Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rumca.

Bittabi yemek sofrası da devrim değil, uzun. Nihalenin üstündeki sahana parmak daldıra, kaşık ata ata gidip gelme mafiş. Rum hizmetçi kayak tabağını dolaştırıyor ve dağıtıyor.

Yemekler de buyunlu, rostolu, mayonezli; yani efrançkârî. Pastırmalı yumurta, patlıcan dolması, tatarböreği gibi alaturka değil.

Zeki Paşa, Küçük Sait Paşa kabinesinde Meşrutiyet'in ilânından sonra 7 gün bulunmuş, sonra azledilmiştir. Ali Kemal'in kaynatası olduğunu da unutmalıyım...

(Eski konaklar bize neler anlatıyor? Tan, 11 İkinci Teşrin [Kasım] 1936)

Bahriye Nâzırı Hasan Paşa Yalısı

*B*ozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa, devlet kuşunu başta sürekli tutma, sıvıya ikbal ve saltanat içinde yaşama hususlarında en yavuz meslekdaşlarını solda sıfır bırakmışlardır.

Yalnız bizim kaptan-ı deryalar değil, efrenç diyarlarında yetişmiş değme amiraller bile ona gıpta etseler yeridir. Aşağı yukarı muasırı sayılan birkaç kodamanla onu, kısaca mukayese ediverelim:

Avusturyalıların baş tacı, Avusturya devletinin karariyle donanmada ismiyle mutlaka bir gemi bulundurulan Amiral Tegetthof, 1864'teki Helgoland deniz savaşında Danimarkalıları ezdiği, 1866'daki meşhur Lissa muharebesinde de İtalyanları bozguna uğrattığı halde ancak 1868'de başamirallığe geçebiliyor; üç sene sonra da ölüyor.

Fransızların gözbebeği adıyla denize zırhlı indirilmiş amiral Jauréguiberry, Fransa-Almanya muharebesinde Lâire ordusundan bir kıt'ayı parlak bir surette idare ettiği için göze girmiş. Mesleğindeki ihtisasının ve zabıt ve raptının üstüne de uyar yok.

Parlayışından tam 18 sene sonra Bahriye nâzırı olabiliyor ve bu vazifesinde ancak yedi, sekiz sene kalıyor, kalmıyor.

Meşhur Rus amirali Nachimof, Navarin deniz cenginde, Çanakkale'nin zorlanışında mevcut. Kafkasya'daki kabadayıcı hareketlerinden dolayı zar zor amiral yadağı olabilmış. Sinop'ta Osmanlı donanmasını yaktığı halde hâlâ yerinde saymada... Nihayet Sivastopol müdâfaasındaki kabadayılıkları üzerine amirallığe yükselebiliyor ve çok geçmeden de vurulup ölüyor.

Gel gelelim bizim Bozcaadalı, 22 sene mi, 23 sene mi, hiç ara vermeden kaptanpaşalık etmiştir...

Velinimetî Abdülhamid'in doğduğu sene Bahriye mektebine girmiş; yani alaylı değil, mektepli. (Sivastopol önünde yatan gemiler, nizam topunu atıp yeri gök

inletirken) o da o gemilerin birinde var mıymış, yok muymuş bilmem. Müşirliği ve Bahriye nâzırlığına perçinlenmesi 1879 yılından başlar.

O zamanki vükelâ ve vüzerâ yalılarının, konaklarının hepsi birer kâşane. Boyuna söylediğimiz gibi, içlerinde sayısız insan dolu.

Hüsni Paşa'nın, debdebe ve tantanadan yana, alayının kat ender kat üstünüydü.

Paşa, kapı yoldaşlarının birkaçı gibi (erbab-ı zürriyet)ten, fakat bunun çoğu erkek evlât, yüksek yüksek rütbeli mahdum beyler, mahdum paşalar; bir taneciği de ke-rime...

Koca yalının içi daire daire ve ayrı ayrı mahadem ve haşem gelinlerle ve yalnız bir tek damat paşa veya beyle malâmal...

Hasan Paşa'nın ehl-i keyifliği meşhurdur. Yalısında sayısız Çerkez kızı bulunduğu, bunların yarısından fazlasının da terütaze ve huri misal nesneler olduğu ağız-larda nakaratı.

Abdülmedid ve Abdülâziz devirlerinde bazı vezirlerin cariyelerden mürekkep incesaz takımları varmış ya. Bu iş sonraları tavsamış; 93 Harbi'nden sonra büsbütün ortadan kalkmış. Bu âdeti yeniden canlandıran, öneyak olup ilk takımı kuran Bozcaadalı'dır, derler.

Paşa'nın, kibirsiz gurursuzluğunu, nazik nazeninliğini çok duydum. Yaverleri-ne, ağalarına, hattâ ayvazlarına bile sizli, sizinli, efendimli hitaplarda bulunmuş. Bunlardan biri odaya girince yerinde doğrulur, fes düzeltip göğüs kavuşturur, gireni utancından yerlere geçirirmiş.

O devrin bir zamanki (servet ü sâ mân) mikyası, kaptanpaşaydı. Malûm ya, zengin parası züğürdün çenesini yorar... Karun-ı sanî idüğü ısıtılıp ısıtılıp ortaya konurdu.

Kaptanpaşa kelimesi herkese, her vesilede boyuna dil pelesenkliği de ederdi.

O zamanlar tıkr tıkr para sayıp cariyeye almak âdeti İstanbul'da daha bakî. Me-selâ zât-ı şerifin biri, hatununu peşine takıp bir esirci evine gitmiş. Orta hizmetini gö-recek bir halayık alacaklar. Erkekçeğiz eli yüzü düzgün birini göstererek: "Bu muva-fıkça!" der demez karısında cevap hazır:

" Yağma yok, başıma kaptanpaşa mı kesileceksin?"

Bir konak yavrusu... Harem misafir odası yükünü almış... Aralarında saz, söz bilen tazeler de var; çalıp söylüyorlar. Beyfendi usulcacık kapı aralığından içeriye di-kiz geçerken karısı işi sezmiş. Dışarı fırlar fırlamaz:

" Kaptanpaşadan örnek mi alıyorsun? Marifet böylesi değil, onun gibi tasvir tasvir kızları dizip dinlemektir. Senin haddine düştüyse yap bakayım!"

Cebi yufka bir zavallı, dışından, tırnağından arttırarak beş on kuruş bir tarafa koymuş.. Kadıköy'ünde bir evçeğiz alıyor... Bitişik hakk-ı şufadan dolayı bedavaya, ona da takriri dayıyor; bunu da kızının üstüne edecek. Komşularda gelsin çene:

" Kaptanpaşadan soyu varmış meğerse... Bari bütün mahallenin tapusunu üstüne çevirtse, adını kaptanpaşa mahallesi koysa, bir de cami dikse!.."

Abdülhamid'in en baş umacısı donanma-yı hümayûndü. Günün birinde dışarı hürya edip topları da Yıldız'a doğru çevirdiler mi artık kumda oyna...

Şevketli'deki bu kuruntular bir gece şiddetlenivermiş. Kıvrana kıvrana sabahladıkten sonra işgüzarlardan vallahi bilmem kim, yüreğe suyu serpmiş. Haliç'te lengerendaz zırhlıların bacalarını alaşağı edip fayrap etmek imkânlarını ortadan kaldırmak..

Bozcaadalı (semina ve âtanâ)yı basıyor ve hemen ertesi gün, gemilerin bacalarını cicoz...

Sultan Hamid tahta çıktığı zamanlar, bizim donanma yeryüzünde üçüncü geliyormuş. Bu tarihten tam 21 sene sonraki Yunan harbinde de Bahriye'ce hasımdan kaç kat üstünmüşüz.

Denize indirildiği vakit dünyanın en birinci sınıf zırhlılarından olan Mes'udiye, daha 23 senelik; Hamidiye firkateyni 11 senelik; Aziziye tipindeki dört zırhlı, bir kaç sene evvel (tarz-ı cedide) çevrilmiş. Ayrıca bir zırhlı ve yedi adet korvet... Gambotlar, dubalar, torpitolar, ahşap sefineler de gırla...

Karşımıza çıkacak olanlara gelince, gambot azmanı üç miniminicik zırhlı, üst tarafı hiç mesabesinde şeyler.

Donanma-yı hümayûn sefere hazır ediliyor. İki filoya bölünerek (âlâ-yı vâlâ) ilc, bir ikisi de Cisr-i Atik ve Cisr-i Cedid'i taşıyarak, Marmara'ya çıkıyor. Çanakkale Boğazı'ndaki Nâra burnuna güç varıyorlar ve orada dama diyorlar.

Ocaklar, bacalar çekmez de çekmez; dümenler işlemez oğlu işlemez; kazan boruları tıkanmış; makineleri, top bucurgatlarını pas tutmuş. Teknelerin altı midye turlası...

Paşa, âhir ömründe kaygu görmeden, izzet ve ikbal içinde dünyaya gözlerini yummuş, Meşrutiyet'in ilânı günlerine yetişmemiştir.

(Eski konaklar bize neler anlatıyor? Tan, 8 İkinci Teşrin [Kasım] 1936)

III.Bölüm

ESKİ İSTANBUL'DA KIR ALEMLERİ

Göksu Çayırı

İski İstanbul'un en rağbette, en kibar, en dillere destan mesiresiydi. Bir vakitki padişahlar, saltanat kayıklarına kurularak zırt zırt ikbal buyururlarmış. Daha sonraları saray takımı, vekil vükelâ, rical ve ağniya çektirilere binip sık sık taşınıp durmuşlar. Bu babda bir (teşrifat-ı resmî) bile hüküm sürmede: Yüksek mansıb sahibleri, Eflak-Buğdan beyleri, Patriklik makamındakilerin kayıklarının şekli, küreklerin adedi bir nizamnâmede kayıdlı.

Göksu nihayet umumî seyir yeri olmuş ve Abdülâziz devrinde en şâşâalı günlerini yaşamış. Şarkısı bile çıkmıştı:

"Gidelim Göksuya bir alemi ab eyliyelim

Ol kadehkâr güzeli yâr olarak peyleyelim

Bize yâr olmadı bu talihimiz neyleyelim

Ol kadehkâr güzeli yâr olarak peyleyelim"

Malûm a, Göksu iki deredir. Anadoluhisarı'nın yanındaki Büyük Göksu; Kandilli tarafındaki Küçük Göksu, daha doğrusu Küçüksu.

Küçüğü düzgündür, halbuki büyüğü kıvrım kıvrımdır. Dönemeçlerinde çamurlar biriktirir. O adlı sanlı saksılar, testiler, muharremiyelik kupalar bunlardan yapılır.

Vadi hep çayır, çimen; her tarafında yıllanmış ağaçlar, söğüdlar, salkımlar, mürverler, incirler, bahçeler, bostanlar; kıyılarda sazlar, kamışlar.

Evliya Çelebi diyor ki:

"Ab-ı hayat misal bir nehirdir ki Alemdağlarından cevelân edip gelir. İki cennatlı yüksek ağaçlarla müzeyyendir. Ekser yerleri Halıcızade bahçeleri, un değirmenleridir. Üzerinde bir tahta köprü vardır. Cümle erbab-ı safa bu nehirde ileri ferahfeza köylere varıp ağaçlar altında zevk u safa ederler. Vacibüseyir bir mesiredir vesellâm."

Bundan 40 yıl evvel, cuma ve pazarları, Göksu dolup dolup taşar, dereboyu sandallardan, fotalardan, piyade kayıklarından geçilmezdi.

Bütün Boğaziçi'nin erkekli, kadınlı kibar takımı:

Maşlahlı, yeldirmeli, kaşpusiyerli, zarif zarif hanımlar, ellerinde yelpazeler. Yakası, göğsü, kollukları kolasız frenk gömlekleri giymiş; fular kravatı (alanégligée) bağlamış; arkalarında da siyah veya lâciverd alpakadan ceket; bellerinde portmoneli kemer; bacaklarında pötikare pantolon; yakaya Yediveren gülünü, gözlere mavi yahud vapur dumanı gözlüğü takmış şık şık beyler.

(Tabiat bu ya, o kara gözlükleri ömrümde sevmeydim. Şimdilerde o kadar bol-laştılar ki taşıyanın yüzüne bakamıyorum.)

Bir aralık, bir de dürbin modası çıkmıştı. Bu şık beylerin ellerinde sedef, uzun saplı, küçücük dürbünler. Dört tarafa çevir bire çevir.

Yeniköy, Tarabya, Büyükdere'deki ecnebî sefaretlerin renk renk armalı, sırmalı çepkenler ve poturlar kuşanmış kavaslı kayıkları da arada. İçlerinde mösyöler, madamlar, madmazeller. 1900 yılı sıraları, Fransa elçiliği maiyyetine memur Vautour istasyonunun süvarisi Pièrre Loti dostumuz da bazan mevcut. Başında kırmızı fes, sırtında sadakordan veya bembeyaz ketenden tiril tiril kostüm. Bilmem hangi diyarın sağır sultanı bile duymuştur a, İstanbul'un âdetlerine, manzaralarına, hanımlarına hayran.

Piyade kayıkları Üsküdar, Karaköy, Sirkeci, Haliç iskelelerinden sökün ederdi. Onlarda da daire kalemlerinin kâtib efendileri, çarşılılardan yorgancı, sandıkçı, kunduracı, terlikçi esnafları, kabzımallar, tulumba reisleri, omuzdaşları...

Dere piyasasındakilerin derdi günü hemen seğirdip meşhur Eğri ağacın altındaki köşeyi kapmak. Oracık darlaştığından gelen geçenin ıdığı cıcığı seyrediliyor. Kimin alın bombesi iğreti, kimin saçları boyalı, kimin yüzü gözü kırışık, kimin göğsünü tıkma bezler kabartmış, iki kere iki dört kestiriliyor.

Çayıra gelelim: Kadın, erkek, çocuk, hadsiz hesabsız halk kaynamada.

Göksu, mesireliğinden başka üç şeyiyle nam almıştı: Mısırı, patlıcanı, panayırı.

En civcivli zamanı mısır mevsimiydi. Hem yemişi, hem insanlara ve hayvanlara gıda olan, koçanı bile ocağa yarayan bu hassal nesne kemale erdi mi aliyyülâlâsı Göksu'da.

Sıra sıra, koca kazanlar kurulmuş; altlarında odun, fıkır fıkır kaynıyor. Sopalarla karıştırıyorlar. Uzun maşalarla çıkarıp çıkarıp, tuzunu serpip serpip müşterilere sıcacık sıcacık dayıyorlar, öyle sütlü, iri taneli, kehlıbar gibi mısırlar ki imrenmemek elde değil.

Hemen alıp gövdeye atıvermek ayıp mı? O nemene kelime? Üstüne bir nokta koy, oldu kayıp. Binaenaleyh, gerek hanımlar, gerek beyler kapışırıldı. Sudan ucuz. Tanesi 10 para, okkalısı 20 para. Mideye beton gibi mi oturur? Ne münasebet! Canım Boğaz havası, enfes memba suları varken seyyar suçular Karakulakları, Göztepeleri, Kanlıkavakları sunarlarken beton nerede kalır?

Söyledik a, Göksu'nun patlıcanı da emsalsiz. Renkleri kopkoyu, parıl parıl; içleri pamuk kadar yumuşak. İstedğini seç: Kol gibi dolmalığı, yusuvarlak oturtmalığı, orta boy musakkalığı, bodur bodur turşuluğu. Çarşı pazarda:

" Hey babam hey, Göksunun kara oğlanları!" bağirtısını duyar duymaz hemen koş, düzüne düzüne küfeye doldurt!..

Çayırın gerisinde, pestenkeranilikten yaptırılmış, hak kuran kafesine dönmüş, mahud ömekte salaş bir tiyatro vardı. Cuma ve pazarları Kadıköy'ündeki salaşlardan iskartaya kalanlar, meselâ Şevki, Küçük İsmail, tulûat oynardı. Bazan da önündeki meydanlıkta Kavuklu Hamdi ile bestekârı Küçük Asım (Geçen yıl ölen Asım Baba) ve taklidleri orta oyununa çıkardı.

Ötesinde davul zurna gürler. Dikili direklere gerili ipde canbaz zıp zıp zıplar. Piyasada gözü olmayanlar, güneşin altında pişmeğe katlananlar herifçiğünün ayaklarına su dolu kovalar bağlayarak boydan boya, yürüyüşünü, mangal çıkartıp kahve pişirşini, hopur hopur içişini görürlerdi.

Daha ileride Dört kardeşler; yani hem kahve, hem de gizlice anzorot bulunan meyhane.

" Sulu yoğurt var mı?" parolasını verdin mi kapalı şişede Umurca, Mihyati hâzır; tiryakilerden ve ağzının tadını bilenlerdense;

" Kayıkla geldik, kayıkla gideceğiz!" lâfını yapıştırdın mı? Kayık düzünün ekstrası.

Burayı işletenlerin dört kardeş idüğü martavaldı. Ad oradaki dört ağaçtan türeme. Rivayete göre zavalıcıkların biri gürleyip gitmiş; şimdi üç kalmışlar.

Göksu panayırı yaz sonlarındaydı. An'âneye göre panayırın son günü Rumî Eylül'ün 10'undaki (Evvel-i fasl-ı harif) e yani Kestanekurusu fırtınasına rastlar, pazara kadar kaç gün varsa o kadar sürerdi.

Dere, çayır, dağ, taş, tepe, yamaç mahalakallah. Her zamankilerden maada Tatıvla'nın, Papasköprü'nün, Fener'in, Arnavudköyü'nün, Yeniköy'ün palikaryaları, konaları sürülerle. Bir tarafta lâterna gümbürtüleri; polka, kadril, hora gırla. Bir tarafta alaturka sazlar; zurnalar, çiftenaralar; bıçkın güruhu sıkır sıkır göbek kıvrıyor. Mustafa ve şürekâsının (Göksu tuğla ve kiremit fabrikası) dekovili birkaç kilometre içerideki fabrikaya isteyenleri taşıyor. Dörder dörder. Bir kişinin yürüttüğü vagoncuklar balık istifi. Kadınlar ayrı, erkekler ayrı. Hurya o derecede ki yer kapacağım diye gırtlak gırtlığa, saçsaça başbaşa gelenler. (Sıkıştım!.. Ezildim!.. Tıkanıyorum!..) fer-yadları... Çocukların ağlamaları, sübyanların viyaklamaları.

Yola koyulur koyulmaz da şenlik, curcuna; şarkılar, türküler, maniler; ala ala heyler; (Bir hoca âlim var her kime?)ler... Neş'eden, kahkahadan kırılan kırılna.

Akşam yaklaşıncı, sıra Küçüksu'ya gelir, orası da mahşerleşirdi. Kasır evvelce uluşabmış. 1165'de Devatdar Mehmed Paşa nezaretile, 840 zürra arsa üzerine bina ettirilmiş. Şairlerden Rasih Efendi:

Küçüksu bir büyük nüzhetgeni kâmu safa oldu.

Tarihini söylemiş. Şimdiki mermer binayı yaptıran Abdülmecid'dir. Yanındaki saçak çatılı çeşme Üçüncü Selim'indir.

Toplarönü denilen mevkie, kablo geçtiği için sandallar yaklaştırılmaz, (Yasak!) denilerek uzaklaştırılırdı.

İkinci Abdülhamid'in gün geçtikçe artan, enselere binen baskısı Göksu ve Küçüksu piyasalarının, âlemlerinin içine okudu. Eski neşe, şenlik, civcivlilikten eser kalmadı. Son zamanlarda yavan, tatsız bir kuru kalabalıktan başka bir şey görülmez olmuştı.

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 28 Ağustos 1943)

Tatavla Panayırı

aktiyle bizlerin Apukurya dediğimiz, Rumların Apokriya, daha doğrusu Apokrilas dedikleri, büyük perhizden evvelki eğlenceler, maskaralıklar, geçende yazdığım gibi Şubat ayına tesadüf eder, üç hafta sürerdi.

İlk haftasının adı Kreantini, yani etli. İleride perhize girilecek ya, o hafta bol bol, doya doya et yenilir. Sebze, hamurışı, tatlıyı da istenildiği kadar yemek caizdir.

İkinci haftasının adı Tirint, yani peynirli. Bu müddet içinde de peynirin envaını, tereyağ, kaymak gibi sütlü şeylerin her türlü gövdeye atılır.

Üçüncü haftanın ismi Stridia, yani istiridyeli. Bunda istridye, midye, istakoz, çağanoz, karides gibi deniz mahlûkatı, sarımsaklı, zeytinyağlı nesneler, kuru bakla, ıslak bakla silinip süpülür.

Apukuryanın sonu daima pazartesiye rastlar. O güne Katari Leftera, daha haricâlemi bakla koran diyorlar. İşte o pazartesi meşhur Tatavla Panayırı yapılır, sular karardıktan sonra paydos olur, Rumlar büyük perhize girerler, 40 gün sonra da büyük paskalya başlardı.

Tatavla, şimdiki Kurtuluş'un bulunduğu semte denilirdi, Panayır yerinin neredede olduğunu tarif edelim: Kurtuluş tramvay caddesinden ileri doğru yürü; Tepeüstü denilen durak yerine yaklaş. Sağ kolda sıra sıra dört beş sokağın, evlerin gerisi kırlıktır. Daha geride Sinemköyü Rum mezarlığı vardır. Mezarlığın iki yanı, arkası gene kırlık, tarlalar. Ön tarafta, bir vakitler genişçe bahçeli, kapısının üstünde Limonia kelimesi yazılı bir gazino işleyip dururdu amma bugün orada gene böyle bir gazino var mı, yok mu bilmem.

Bu Limonia gazinosunun tahta parmaklıklı duvarı geçilip hendekli, tümseklili topraklardan bayır aşağı inilince, üç dört yol ağzımsı bir noktada Aya Atanaş kilisesi karşıya gelir. Daha beriden yürünürse, yani Kurtuluş Caddesi'nin tramvay durak yerinde, sağda gene bir kilise ile karşılaşılır: Ayia Dimitri.

Bu inişli yokuşlu kırlar, tarlalar Tatavla panayırının mahşer kesildiği, patırtı

gürültüsü ayyuka çıktığı, tazelere aksederek kulakları uğuldattığı meşhur sahasıydı.

Şurada burada eski püskü, çerden çöpten kahveler, meyhaneler her zaman için mevcut; fakat panayır yaklaştı mı bunların aralarına, yol kenarlarına, sırtların yamaçlarına, o güne mahsus olarak ahşap, etrafı hurda gaz tenekeleriyle kuşantılı, üstleri çadır bezleri ile örtülü bir çokları daha yapıldı. Çatı saçakları, çitaları renk renk uçurtma kâğıtları, balo serpantinleri, defne, taflan yapraklarıyla süslenir. İçlerinde kahve ocakları, içki tezgâhları, şarap fıçıları, rakı hasırılıları, bira kasaları; tahta peykeler, masalar; dışlarında iskemleler, gene masalar...

Hepsi insanla tıklım tıklım. En fazlasını Rumlar teşkil etmek üzere her milletten, her takımdan, her şekilden mostralar:

Şakakları zülüflü, beli kuşaklı, bol paçalı Tatavla, Yenişehir, Papasköprüsü palikaryaları; pabuç kaşlı, gaga burunlu, pos bıyıklı Feridiye, Elmadağı, Pangaltı ahbarları; vapur dumanı fesli, göğsü çapraz camadanlı, yumurta ökçe şıbidıklı tulumba reisleri; fiyakalı omuzdaşlar; saltalı, poturlu esnaf; frenk gömlekli, kravatlı kalem kâtipleri; kürklü yakalı, altın saat köstekli mirasyedi beyler; sırma kordonlu, çiftler çiftler madalyalı bıçkın hünkâr yaverleri...

Gelelim kokonalara: Onlar da hadsiz hesapsız. Bunların gene en çoğu Rum, geri kalanı da Ermeni, Yahudi, Lehli, Romanyalı, Hırvat, Sırp, Bulgar... Mevsim daha kış sonu olduğu halde sırtlarında göğüsleri, kolları açık, al, mavi, yeşil, sarı fistanlar. Temizce giyimlileri Beyoğlu yan sokaklarının malları. Soluk, buruşuk, lekelere mülemma elbiselileri de Büyük Ziba, Küçük Ziba, Büyük Kırılancı, Küçük Kırılancı, Macardakiler...

Galata'dan seçirtenler de sürüsüyle Tophane tramvay caddesinden arkadaki Kemeraltı Caddesi'ne ulaşan Beyzade, Şeftali, Karaoğlan, Arkadi, Arapoğlanı, Zürefa sokaklarının sıska, bodur, leylek, duba, düzgün kuklaları da hep orada... Karadeniz'den kopan Şubat poyrazı ilikleri donduradursun, aldırış eden yok, hepsi açık saçık, sereserpe.

İstanbul havasının cilvesine uyar olmaz. Bir de hafif lodos esip günlük güneşlik içinde ortalık baharı andırdı mı, panayır kaç kat fazla şenlikli olurdu.

O gün sabahdan akşama kadar, gene en başta Rumlar gelmek üzere, İstanbul halkının orta ve aşağı tabaka gezici tozucu kısmı Tatavla'yı boylardı. Limonia gazinosu, Sinemköy mezarlığı, Aya Atanaş kilisesi, Aya Dimitri kilisesinin çevrelediği geniş sahaya her istikametten ardarda kafieler oraya akında. Tatavla, Pangaltı, Taksim, Tarlabası'ndan aşağı sapan dik, daraş, karanlık sokaklardan Dolapdere Caddesi'ne vurup gene eğri böğrü, uçurum gibi sarp, kasvetli sokaklardan haydi oraya.

Yolda giderken ne alaylar, ne curcunalar, maskara kılığında, zurnalı, çifte neralı, lâternalı, mandolin gitaralı kafieler. Tuhaflıkları, soytarlıkları tutturanlar; durup durup oynayanlar; polkaya kalkışanlar; kasap havasıyla omuz omuza horaya girişenler. Gene ayı, eşek, öküz postuna sarılı homurdananlar, anıranlar, böğürenler mi ister-

sin? Mum sandığı ve fasulya yereğinden tulumba kaldıranlar mı? Bacası soba borusundan, direkleri süpürge sırgından, tekerlekler üstüne oturtulmuş mahut vapurla, düdüt!.. düdük öttüre öttüre, paçavraları sallaya sallaya geçenler mi? Daha neler de neler...

Panayır yerine varıldı mı meyhanelere, kahvelere üşüşülürdü. Hiç birinde iğne atsan yere düşmez. Kenarına ilişilecek peyke, iskemle bulunmaz; meyhanecilerin, kahvecilerin ötenen beriden bulup yerlere yadıkları lime lime hasır, muşamba parçalarının çökülecek bir köşeceği bile kalmazdı.

"Destur!.. Varda!... Savulun, yanaşalım!..." bağırtıları boyuna kopup kopup durur.

Ardarda kaç tane sırık araması. Kimi Şarap iskelesinden kayıkla Kasımpaşa'ya getirilmiş 500 okkalık şarap fıçısıyla yüklü; kimi Bomonti'den, bira kasalarını tınaslar gibi yığıp istif etmiş, kiminde de Taşdelen sularınıninki kadar koca koca damacanalara, dört okkalık, üç okkalık binlikler. Bütün bunlar oradaki meyhanelere, kahvelere taşıyor.

Önce gayet bol boluna tedarikli davranılmasına rağmen o Horhor çeşmesinin ağzından akar gibi akışa ne dayanır?

Maskara alaylarına meyhane, kahve kapıları açıldı. Onlar sökün etti mi, evvelce kendisine yer peylemiş olanlar hemen karşılayıp kendi yerlerini verir, değil mi ki çümbüşün âlâsı orada olacak, ayakta, uzaktan seyretmeğe razı olurlardı.

İkindiden sonra artık ortalık en civcivli, en neşeli hali alırdı. Zurna, kıranete, lâterna, Rum çalgısı, davul, darbuka, tef, zillimaşa, kemane, armonik, gayda, çığırta sesleri birbirine karışarak gürültüyü basar, kokonalar içkiden fitil gibi olmuş, yüzlerindeki maskeleri çıkarıp atar; erkekler zil zurna, una bulanmış, karalar, kırmızılar sürülmüş suratlarından zırlı zırlı akan terleri kolun yeni, eteğin ucuyla sile sile, takma bıyığı, sakalı, perukayı da fırlatarak kim olduklarını belli ederlerdi.

Alabildiğine ikitelli, köçek, polga oynanıyor, hora tepilip hoplanıyor, zıplanıyor ve mütemadiyen de içki çekilerek isim tazeleniyor ya; bir taraftan da hiç durmadan kör boğaza abur cubur tıklımada. Zira seyyar satıcıların bini bir paraya. Onlar da işportalarında, tablalarında, küfelerindekileri lâhzada tüketip ve hemen koşup yeniden doldurmak için kim bilir tazelerle mekik dokumadılar.

Ticaret erbabı, dükkân tezgâh sahibi, oldukça kalantor fakat hovarda çorbacı-lardan; Kapalıçarşı'da kuyumcu, basmacı, manifaturacı gibi paralı ahbarlardan da "Keyif bu keyif" deyip, maskara kılığına girerek, Tatavla panayırına gelenler çok olurdu.

İstanbul yakalı külhanbeyler, omuzdaşlar, uçarı kalem kâtipleri, eni konu efendi, bey halli kimselerden, hattâ imam mimam, tekkede derviş merviş, şaklaban mizaç sarıklı ve cübbelilerden de merak sevkile, zevk ve eğlence için kılık kıyafet değiştirerek maskaralar arasına katılanlar, vur patlasın çal oynasınlara karışanlar eksik değil.

Böyleleri, hiç değilse lâternayı sırtlayıp, fes sol kaştı, ceket kartal kanad arkada, arkadaşlarına lâternayı çaldıra çaldıra, zilli küçük tefi şıkırdıta şıkırdıta bir aşağı bir yukarı dolaşırlardı.

Hatırlı bir kazaskerin oğlu, daha beşikte iken rüüs almış ve arpalığı bağlanmış, teşrifatçı generalliğe muadil Haremeyn payeli bir molla beyin dillerde gezmiş, istub-lada paşa parola olmuş bir menkibesini nakledelim:

Kazaskerzade saçlı sakallı, mirasyedi ve gayet ehl-i keyiflerden. Bir gün dal-kavuklarla beraber Beyoğlu'nda kafayı çekerken küme küme maskaraların caddeden geçtiğini görmüş. Tatavla panayırına gittiklerini duyunca tutturmuş:

" Eloğlu dünyanın tadını çıkarıyor. Bizim nemiz eksik, ne duruyoruz?"

Kesenin ağzını açınca hemen lâterna, kıranete, üç dört kadın ve birkaç kopil bulmuş. Önüne katmış; yolu tutmuşlar. Lâterna duruyor, kıranete başlıyor; kıranete kesiyor, gene lâterna gürlüyor. Karılar, kopiller şıkır da şıkır oynamada...

Ağacamii'nin yanından sapıp Sakızağacı Caddesi'nden inerlerken, doktor Na-filyan Paşa'nın muayenehanesinin penceresinde, geçenleri seyredenlerden bir hanım-nine, sayhasını tutamamış:

" Aaa, X Molla bey!.... Zavalıcılık delirmiş galiba!.."

Yürüyüşünü oyun havasının ahengine uyduran, avuçlarla de tempo tutan sakallı, başını yukarı kaldırıp ne dese beğenirsiniz?

" Valdanım hiç üzülme, delirmedim. Bu hallerim edepsizliğimden, yüzüzlü-ğümden!" demez mi?

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 19 Şubat 1944)

Yuşa Tepesine Bir Gezinti

Ağustos ayı girince İstanbullular telâşa düşerlerdi:

" Ağustosun on beşi yaz, on beşi kışır. Neredeyse havalar değişecek, soğuyacak. Kaç yıldır Yûşa Hazretleri'ni ziyaret etmedik. Kuzum çocuklar bu hafta Beykoz'a gidelim, tepeye çıkalım. Hem ziyarette bulunuruz; hem de güle eğlene, kırdada yemek yer, akşama kadar hoş vakit geçirir, safa sürüp döneriz!."

Yemekle gidiş bütün öbür mesirelere olduğu gibi bir gün evvelden hazırlıklara girilir; söğüşler yapılır, yalancı dolmalar doldurulur, helvalar basılır; ertesi sabah elde sefer tasları, sepetler, çıkınlarla erken erken evden çıkılıp Köprü'nün Boğaziçi iskelesine vurulurdu.

Çok kimse de, Beykoz'un o dillere desten, enfes paçası dururken nevale hazırlayacağım, pişirip kotaracağım diye evde hiç yorulmaz, yalnız birkaç boş lenger götürürdü.

Şirket-i Hayriyye vapurları idare-i mahsusanın kiler gibi tonton değil, o zamanlarda yürük. Aşağı yukarı bir saatte Beykoz'u tutarlar.

Kafilede yokuşa gelemeyecek efendi babalar, hanım nineler, göğüsü tıkanıklı hatunlar, nanemolla tazeler, varsa, daha doğrusu kese pek bereketsiz değilse tasa yok.

İskeleye in, İshakağa çeşmelerinin yanında öküz arabaları, talikalar mevcud. İki mecidiyeden kapı açarlar, 30 kuruşa, bir mecidiyeye uyuşurlar.

En keyiflisi öküz arabasıydı. Yan yana, ayakları ileriye uzanık, içine dolunur; sefertasları, sepetler, çıkınlar, ora paçacılarından alınan lenğer lenğer paça gerisine bağlanır.

Üstünde tente gerili, güneş enselerde boza pişirmiyor. Hep bir ağızdan şarkılar, türküler, mededlerle gacı da gacı, gucur da gucur yola revan olunurdu.

Önce sola sapılacak. Yalıköyü'nün içinden, meşhur çayırın arasından geçilip sağa kıvrılacak. Bir müddet gittikten sonra tekrar sağa çarh. İki tarafı çınarlarla sıralanmış yol aşıldı mı Tokat Deresi denilen mahalle erişilir, ilk mola burada verilir,

hemen cepteki pıyollara bakılırdı. İshakağa çeşmelerinin yanından ayrılalı tam yarım saat geçmiş.

Sağa düşen ilk yoldan kestanelik bir ormana varılır, yine kısa bir molada iken bir daha saatlar çıkarılırdı; oraya kadar da tam 45 dakika sürmüştü.

Ötesinde fundalıklar, taflanlarla dolu bayır başlar, öküzcağızlar üvendireyi yeyip durur, hanım nineler arabacıya:

" Müslüman değil misin a adam? Allah aşkına hayvancıkların canını yakma, onlar da Rabbimizin mahlûku. İçimiz hûn oluyor, kaskatı kesiliyor!" diye atılırlar, arabacı hiç umursamazdı bile.

Hâsılı elifi elifine altmışıncı dakikada, deniz yüzünden 190 metre yüksekteki tepeye vasıl olunurdu. Dünya tabak gibi ayak altında. Bir tarafta ucu bucağı görünmeyen Karadeniz; bir tarafta boylu boyunca Boğaziçi; bir tarafta Marmara, Adalar, İstanbul; bir tarafta ormanlar, dağlar, tepeler...

En önce ziyaret keyfiyeti aradan çıkarılırdı. Kabri ilk defa görenler küçük dillerini yutarlardı: Tam 6 metre boyunda, 2 metre eninde, etrafı kısa duvarla çevrili, dağ çiçekleri, yeşillikler içinde bir mezar.

" Himmeti hazır olsun, ne boya bosa malikmiş!.."

" Herkes gibi mi ki? Ebniyadan ayol!"

" Eski insanların bizlerden iki üç misli boylu olduklarını da unutmayalım!.." gibi çenelerden sonra pek sofular iki rekât hacet namazı kılar, basık duvarın taşlarına her murad için, derd için iplikler, bezler, fes püskülleri bağlanır; kundaktaki sübyanlar büyüyünce kametli, levend endamlı olsun diye kabrin ortasına sırtüstü yatırılır; arka çevrilmeden geri geri çekilip münasip bir yere serilen yaygıların, kilimlerin üzeri-ne yan gelinirdi.

Güneş işte burada beyinlerde kaynamada. Gölge mölge hiç arama velâkin mübarek yerde, poyraz püfür püfür. Arabanın yükünü hafifletmek için aşağı atlayıp kestirme yollardan tımanmış olan gençler, tazeler hamam halvetinden çıkmış gibi kanter içinde olsalar bile bu rüzgârın zararı dokunacağını akla getirmek günah sayılırdı.

Biraz soluk alınıp, etraf seyredilerek yürekler ferahlarken, büyüğünde, küçüğünde, kanırlar gurultuda; hepsinde aynı maval:

" Öyle bir acıktım ki. Sanki yaz Ramazanındayız da iftar topuna beş dakika kalmış!"

" Evden acele çıktığımız için ağzıma habbe tanesi koymamıştım. Başım fırl fırl dönüyor, gözlerim kararıyor!"

" Midemin boşluğundan fena halde safram kabardı, gönlümün bulantısından duramıyorum!"

Nihayet yenecekler ortaya konur, bağdaş kurup etrafına halka olunur, kılıktan çıkmış gibi saldırlırdı.

Tepede harap bir cami, külübemsi birkaç evcik, külüstür bir kahve, bir de ku-

yu var. Kuyunun suyu oldukça tatlı, pekâlâ içilir; paraya kıyanlar şişesine kuruşu verip kahveciden Karakulak suyu da tedarik edebilirlerdi.

(Kırda taam) faslı sona erdi mi fazla tokluğun ağırlığından esneyen, gerinen gerinene. Hemen o birkaç evciğin gölgelerine yaygıları taşıyıp yemlihaya yatmış gibi deliksiz uykuya varan varana...

Yûşa denilen zât tarihçe İsrail peygamberlerinden sayılıyor. Milâd'dan evvel 16'ncı asırda yaşamış. Musa'dan sonra kavminin başına geçip Filistin'i zaptetmiş. İslâm an'anesine göre burada gömülü olan odur.

"Hadikatü'l-cevami" adlı kitapta şu satırlara rastlanır:

"Hazret-i Yûşa'nın kabri saadetleri bir rivayette Kudüs-i Şerife karip Nablus şehri kariyelerinden birinde, bir rivayette de Halep kurbundaki bir kasabadadır. Burada medfun olan Yûşa hazretleri evliyaullahtan, yahud havariyyundan bir zât-ı şerif ola. Her ne ise mazanne-i kiramdan bir zât-ı sütude sıfattır. Yakınında hâlâ Macar Kalesi'nin bulunduğu mahal Maı cari bahçesi ismile maruf iken muahharen galat olarak avam lisanında Macar bahçesi denmekle meşhur olmuştur. Bu mahalle karip Abıhayat denilen âlâ bir su vardır."

Bundan 50 yıl evvel (Bizans'ın Son Günleri) başlığıyla eski İstanbul'a dair bir kitap yazmış, bu yolda bazı eserler de neşretmiş olan Almanyalı Doktor Mordtmann ile Ahmed Mithat Efendi merhuma göre burası bir Fenike ibadetgâhıdır. Fenikeliler güneşe ve aya taptıklarından sahilin en yüksek yerlerine mâbedler inşa ederlermiş.

Tarihin son kanaatlerine bakılırsa orada yani camiin bulunduğu yerde O Jüpit-er'in mâbedi varken temellerine, Şark imparatoru Jüstinyanos, Aya Pantaleon adında bir kilise yaptırmış. 1924'deki kazılarda ve araştırmalarda bu kilisenin plânı ile 5'inci asırdan evvelki devirlere ait yontma taşlar meydana çıkmış.

Yûşa Mescidi'nin Birinci Mahmud'un sadrazamlarından Mehmed Said Paşa'nın yapısı olduğu kapısındaki şu beyitten anlaşılıyor:

Gelip hep kudsiyan Akif dedi bu mürsai tarih

Said Paşa makamı Yûşai yaptı liveçhullah (1750-1164)

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 11 Ağustos 1945)

IV.Bölüm

ESKİ İSTANBUL'DA RAMAZANLAR, BAYRAMLAR

İstanbul'da Eski Ramazanlar

n beş-yirmi gün kala, vakitli vakitsiz cami ve mescid şerefelerinde müezzînler görülmeğe başlar, kandilleri yerine takar, sırası bozulmuşları düzeltirlerken, gözü ilişenler:

"Rabbime bin şükür mübarek ay da geldi!.." diye sevinirlerdi. Kudumunun ilk işareti buydu.

Bir iki gün sonra, selâtin camilerin iki minaresi⁽¹⁾ arasında mahya ipleri bağlanırken görenlerde gene memnuniyet ve tehniyet:

"Elhamdülillâh, on bir ayın bir sultanına gene yetiştik çocuklar!..."

Daha ardından Beyazıd meydanında, Serasker Kapısı'ndan içeri galdır guldur beygirler ve iki mantelli top. Ezanda iftar vaktini güртеcekler...

Seyrine üşüşen üşüşene; gene hamededen edene:

Artık adım başında çeşit çeşit Ramazan alâmetleri, her tarafta faaliyet belirirdi:

Cami kayyumları, hademeleri, başlarında dikişli takke, kavukları, cübbeleri atmışlar, kolları paçaları sıvamışlar. Köşe bucağın örümcekleri alınıyor; boydan boya halılar, saf saf pabuçluklar süpürülüyor; camlar siliniyor; kandiller sıcak suda yıkanıp parlatılıyor; mihrabın iki tarafındaki büyük pirinç şamdanlar, avludaki abdest muslukları, şadırvanların tasları oğuluyor.

Evkaftan arabalarla yollanan tulum tulum, teneke teneke kandillik zeytinyağları sırtlanıp indiriliyor. İmam efendilerin, müezzîn efendilerin lüpcülerinde keyif kekkâ. Gelsin elçabukluğu marifetle ham-hum şorolop; okka okka evlerine aşırmento. Artık sofralarında sıvıya fasulye pilâkisi, zeytinyağlı pırasa...

İstanbul'un ana caddelerindeki dükkânlar da çeki-düzene koyulurdu: Şekerciler pırl pırl kalaylı reçel kaplarını yere, renk renk şurup şişelerini raflara dizerler; bakkallar mostralarını çoğaltarak güllâçları, sucukları, pastırmaları sallandırırılar; fırınların tezgâh etrafları pembe, kırmızı uçurtma kâğıtlarının nakışlı nakışlı oyuklariy-

le süslenir, has ekmek, çöroğtulu pide, kazanyağlı, susamlı, makarnalık simitleri çikarmağa hazırlanırlardı.

Bulgar işkebecilere de gün doğardı. Sair vakitler aksataları kıt. Cıvardaki evlerin birine bir misafir damlayacak da sini üstünü yufka olduğu için yumurtasız ikiliğe, yumurtalı üçlüğe çorba ismarlanacak yahud kepenkler ineceği sırada bir Balıkpazarı veya Tavukpazarı avdetçisi düşecek de eve eliboş gitmemek için çeyreği sökülüp beynli bir baş alacak.

Halbuki Ramazan geldi mi kâse dolusu çorbaya kuruşu, yarım okka ekmeğe yirmi parayı veren bütün fıkara-yı sabirin hep hürya ederlerdi.

On bir ayın bir sultanı kapı eşiğine yaklaşırken Beyazıd Camisi avlusunda çat çat, çat çat keser sesleri, testere gıcırtiları...

Sergiciler inşaata girişirlerdi. Yapılan barakaların büyükçelerine Hereke, Karamürsel fabrikalarının, Feshane-i âmirenin, mekteb-i sanayiin, tütün ve tömbeki rejjisinin, İzmir pazarının mamûlâtları istif edilir, öbürlerine de antikacı Bedestenli Ali Bey, sayılı ağızlıkçılar, Buharalı tesbihciler, Akarab hacıyağcılar, "Kokulu bahar, kokulu bahar" diye nağmeleriye meşhur kınalı sakallı Acem yerleşir, bir kaç gün sonra da ortalık iğne atsan yere düşmez hale gelirdi.

Hele Vezneciler'den Direklerarası nihayetine kadarki hazırlıkları sormayın. Mısırlı Zeynephanım konağının (şimdiki Fen Fakültesi) önünü dön aşağıya vur.

Sol kolda, medreseden sonraki arsaya salaş kahvenin damına muşambalar serilmeye. Peykelerine, Valide hanından kiralanmış halılar yayılmada.

Buraya rağbet, araba piyasalarının tam göbeğine tesadüfünden ötesi kıvrım ve dar olduğu için, hanım kupaları çeyrek saatlerle bu noktada istupre mecbur.

Karşıda, Türkiye'nin ilk Türk eczacısı Sakallı Hamdi Bey'in eczanesi. Yanıbaşındaki yangından bakiye arsaya küçük küçük çadırlar, tahta havaleler kurulurdu.

Kimi nişan atış yeri olur, kimine beş ayaklı buzağı, Hindistan ejderhası, kutb-ı şimalî ayı balığı getirilir kiminde de ayna tertibatlarıyla vücudsuz baş gösterilirdi.

Biraz daha aşağıya yürüyelim. Köşede serasker Rıza Paşa'nın inşagerdesi, el-yevm mevcut Letafet apartımanı o zamanlar yok. Fakat altına tesadüf eden mahalde Şems kiraathanesi var. Onun yanıbaşı da galiba gene yangın yeri ve hal-i arsaydı.

Ramazan yaklaştığı sıralar oracığa tahtaperde çekilir, on-onbeş gün içinde çam tahtasından koskoca bir bina yükselir, kat kat localarıyla ya Manakyan'a tiyatro, yahud da at cambazhanesi olup çıkarır, hikmet-i Hüda bayram ertesi de al-aşağı edilirdi.

Direklerarasına gelelim: Faaliyetin başlıcası orada, çaycılarda: Varı-yoğu dışarı çıkarıp duvarları, çerçeveleri boyayan boyayana, yerleri oğduran oğdurana; semaveri, tezgâhı pırıl pırıl edip fazla sandalyeler kiralayan kiralayana... İçlerinden en namlıları Ahmed Rasim merhumun ölmez oğlu ettiği Hacı Reşid bineva. Mersin Efendi de arada olacak amma o zamanlar keskin sirkeliği ve adı-sanı olmasa gerek.

Sıradaki perukârlar, bilhassa Kanunî Şems'de birer semaver, sekiz-on çay bardağı edinip çaycılığa girişir, dükkânların bazılarına da lâstik kulaklıkla kuruşa dinlenen, silindirli fonograf, gene kuruşa deliğinden canlı manzaralar seyredilen kinetoskop, motoskop konur, bir tarafta da ressam Tekezade Said Bey'in küçücük resim sergisi bulunurdu.

Dükkâncığın içinde Üsküdarlı Ali Rıza Bey'in peyzajlarından başlayarak Kuleli idadisi kozmografya hocası Ahmed Ziya Bey'in (İnkılâp Müzesi müdürlüğü eden), Tepedelenlizade Kâmil Bey'in, Baytar askerî rüştiyesi resim muallimi Sami Bey'in (Üstad Sami Yetik), Nünume-i Terakki resim muallimi Asaf Bey'in, sergiyi kuranın küçürek çapta tabloları ve eser sahipleri de ekseriya orada, yarenlikte. (Ant-rparantez, o zamanlar bay Sami'nin burma bıyıklı, tığ gibi çağları).

Ramazan'ın gelişine bir alâmet de askerî mekteplerin tatil oluşu ve mekteplilerin caddeleri, sokakları dolduruşu idi. Şaban'ın on beşi oldu mu cümlesi evci ve sılacı edilirdi.

Harbiyeliler ve Kuleliler koyu lâcivert setreli, pantolonlu; mühendishaneliler de harçlı ve üç sıra düğmeli ceketler, baytar ve eczacı rüştiye-i askeriyyelilerde bu ceketlerin açık mavisî.

İdadiden Harbiye'ye geçenler yeni taktıkları kılıçlarını şıkırtadmada. Sınıf çavuşlarının kollarında eski 8 rakamı şeklinde üç, başçavuşlarda dört kırmızı şerit. Ecnbî dil bilenlerde bir, iki sarı şerit.

Şeker bayramının dördüncü günü mekteplerine dönerler, sılaya gitmişler ise Kurban'a kadar kalırlardı.

(Eski günlerde, Akşam, 20 Teşrin-i Evvel [Ekim] 1939)

(1) Selâtin, padişah yapısı, büyük birden fazla minareli camilere verilen ad. Bir tek müstesna. Kanuni Süleyman'ın vezirlerinden Hilvelce Kasım Paşa'nın Mimar Sinan'a bina ettirdiği Kasımpaşa'daki cami-i kebirmiş. Abdülaziz devrinde ikinci defa yandıktan sonra civarın zengin bazı hayır sahipleri tarafından çifte minareli olarak yeniden yaptırılmış.

*R*amazan gelirken, varlıksızından, varlıksızına kadar herkes haline göre hazırlıklara başlar, en önce nevaleyi ve kileri şenlendirirdi. Esasen büyük konaklarda kilerin adedi iki: Kalın kiler, ince kiler.

Kalını selâmlıkta, vekilharç ağaya emanet; incesi haremde, o da kâhya kadına. Kesesine düğüm üstüne düğüm vuranlarda da birinin anahtarı kendi ceblerinde, öteki hanımefendinin kuşağında.

Askeriyeden olanların aylık tayınları bulunur, miktarları rütbeye göre değişir, umumî maaş gibi iplerle çekilmez, her ay yağ kâğıdını andıran şeffaf ve sarımtırak pusulaları sökün ederdi. Bu (muayyenat) beş kalemden mürekkep: Nan-ı aziz (ekmek), küşt (et), rugan-ı sade (sade yağ), erz (pirinç), şeir ve saman (arpa saman).

Bunlar Levazım dairesi ikinci şubesinin tayinat kısmına merbut fırınlar idaresinden, mezbahalardan, nizamiye erzak anbarından, şeir anbarından verilir.

Hemen hemen çavdar ekmeğini andıran somunlar küfeli beygirlerle hergün İstanbul, Boğaziçi, Anadolu yakasına kapı kapı dağıtılır, et adam yollanıp kasaphanelerden getirtilir, her ay başı yağ, pirinç Sarayburnu'ndaki erzak anbarından, arpa, saman da bilmem nereden arabalarla taşınırdı.

Müşirlerinki şöyle dursun, birinci ferik ve feriklerinki değme bakkal dükkânlarına bol boluna sermaye olabiliirdi.

Kilerin kalını, incesi nedir, şimdi onu anlatalım:

Kalın kilerin muhteviyatı: Teneke teneke Halep, Urfa, Sibir yağı (yani Sibiryamalı); Girit'in, Edremit'in, Ayvalık'ın zeytinyağı; kazevî kazevî pilâvlık Mısır, cılâvlık Amberbu, çorbalık ve dolmalık Tosya pirinci. Çuval çuval un; börekliğe ve baklavalığa mahsus olanı Romanya'ninki, kelle kelle, şeytan külâhı gibi sipsivri şeker. Hevenk hevenk Kumbağa diye maruf Kumla soğanı. Küfe küfe patates; paket paket makarna; tel, arpa, yıldız marka şehriye (son ikisinden evvelkinin ismi ağza alınmayıp işaretle tarif edilir, öbürü de sofı evlerine sokulmazdı).

Sandık sandık gaz, ispermeçet mumu; sahurda pilâva, simit makarnasına toymak olacak hoşafılık kuru kayısı, erik, üzüm; ezilip kaşık kaşık gövdeye atılacak yaprak yaprak pestil.

İnce kilerler de dopdolu; hele bazılarında dişini sık, kuş sütünü bile bul. Onlarda da:

Zeytinin envarı: Ufaklı büyüklü karası, mücellâsi, yeşili, kalamatası. Peynirin çeşiti: Beyaz, çayır, kaşar, kaşkaval, dil, tulum, kirlihanım, hamalökçesi; raya harcılardan delikli gravyer, yuvarlak Felemenk, alacalı bulacalı Rokfor (çok kimse bed rahiye diye adını bile anmaz, duyunca öğürürdü), sonra halis Kayseri işi kol gibi pastırmalar, kuşgönü tarafları; kangal kangal suçuklar.

Reçellerin de türlü: Vişne, çilek, kayısı, erik, ayva, portakal, ağaçkavunu (kebbad), incir, hünnap, Acem üzümü, kabak.. Şurupların şişe şişesi: Gül, frenküzümü, ahududu, turunç, gelincik... Murabbaların kâse kâsesi: Yakut, akik, kehribar gibi...

Bunlar meyvanın mevsiminde, kadın kadıncık hanımefendiler tarafından bizzat veya nezaretleri altında yapıp Ramazana saklanır, pasaklı ve terelelli hatuneli yerlerde de Ramazan kapıya çattığı sıralar Bahçekapısı'ndaki Hacı Bekir'e, Meydanık'taki Rifat'a, Şehzede başı'ndaki Udî Cemil'e, Fatih'teki Şekercigüzeli'ne başvurulurdu.

İnce kilerde turşuların da gûna gûnu. Bunlar da eteği belinde kadınlı harem bölüklerinde kendi elceğizleriyle, yahut ekdilerden bir mücerribine kurdurulur, bu hanımların doğma büyüme Boğaziçililerine kurutulan tütün balıkları, bastırılan lâkerdalar da araya kadanca edilirli.

Bazı alafranga meşreplerde, bilhassa akşamcılık mutadı olanlarda haremde başka selâmlıkta da bir ikinci ince kiler vardı. Mutlaka Rum veya Ermeni bir kilercinin elinde.

O da tınazlar gibi; keenne Galata'da Okçumusa Caddesi'ndeki "Ekonomik" kooperatifinin Tünel Meydanı paşasındaki "Helvetyo"nun bir şubesi.

İçinde kezzap gibi frenk turşularının, İngiliz soslarının, Fransız hardallarının, Rus havaryalarının, Portekiz sardalyalarının her numarası ve içkilerin de daniskası:

Binliklerde Mihyoti düzü, hasırlılarda Sakız mastikası, şişelerde beyazlı, kırmızı Bordo, Burgonya, mavi etiketli Komandarya şarapları; üç yıldızlı Martel, nohudî yaftalı Metaksa konyakları.

Kenarda, bucaktaki küçük evlerin bile karınca Ramazaniyelik nevallesi, derli toplu, güller gibi kilerciği tertemiz, bal dök yala mutfakçı, duvarında üç dört göz, pırıl pırıl tel dolabı olurdu.

Kadıncığız, ayağında tıkr tıkr takunyalar, çorbayı, ardından ortaya konacak bir veya iki kap yemeği oruçlu oruçlu pişirir, tuzunu biberini kapı dışında oynayan sübyanlara denetir, topa beş dakika kala zeytinli peynirli, reçelli, pideli, simitli iftar

tepsisini ortaya kor, top gürlür gürlemez (.. ve alâ rızkûke iftartü) denilip hep birlikte oruçlar bozulurdu.

Sivilden olanlar içinde eli sıkıca ve hesabını, kitabını bilenler bizzat, kese bahsini umursamayanlar ise ekseriya dairede maiyyetlerinde bulunan rütbeli, mevkili (kâr âşına) kişiler, yahut da kâhya ve vekilharçları marifetiyle, Asmaaltı'ndan alış ve-riş ederlerdi. Ramazan üstleri alınanlar her vakıtkilerden çok üstün olur, arabalar erzakla yüklenir, kalınlı, inceli kilerler adamakıllı donanırdı.

Ramazan dolayısıyla girilen hazırlıklardan biri de mutfağa erbab bir hamur-cu ilâvesi.

Allaha şükür kapılar açık; tanıdık, tanımadık, haremli selâmlıklı iftara gelen gelene; sofralara dolan dolana. Bolulu veya Mengenli ahçıbaşı kaç parça olsun?... Çı-rağı pirinç mi ayıklasın, bulaşık mı yıkasın, yoksa elinde kirli salaşpur, hababam ha kara bulut gibi sinekleri mi kovsun?

Börek, baklava açmak için yardımcı şart. Ramazanda velime ve sünnet cemi-yetleri olmadığından düğün ahçıları işsiz ve aylak kalırlardı. Bunlardan biri Beyazıd'taki kahvelerinden getirtilir, imtihanlık yaptığı Nemse böreği, tırtıl baklava, pirinçunu tatlısı tenavül kılınıp beğenildikten sonra götürü pazar dört, beş kırmızı liraya tutulur, biri peşin dayanıp, memnun kalırsa bahşiş ve bir kat çamaşır da vadedilip alıkonu-verirdi.

(Eski günlerde, Akşam, 22 Teşrin-i Evvel [Ekim] 1939)

*M*ahya kuran, birden fazla minareli selâtin camilerdi. Bulutsuz ve berrak havalarda hilâl görülüp iki mümin şahit tarafından müjdelendi mi, yahut gök bulutlu ise, tekmil-i selâsin, yani ay otuz hesabı tamamlandı mı, İstanbul kadılığından Ramazan ilân edilir, hem davullar çıkar, minarelerin kandilleri yanardı.

Evvelce dediğimiz gibi birden fazla minareli selâtin camiler o geceden itibaren mahya kurmağa başlarlardı. Bunların içinde mahyacıları en ustalar sırasıyla Fatih⁽¹⁾ Süleymaniye, Sultanahmed, Yenicami, Beyazıt ve Şehzade'ninki.

Siftahı Ya ramazan, Merhaba, Safa geldinle çekerlerdi ve on beşine kadar yazı:

Ya Allah, ya rahman, ya sübhan; ardından Mustafâ, Ebu Bekirli, Ömerli, Osmanlı (Ya! lar). Ya Ali, ya Hasan ve Hüseyin'i hatırlamıyorum. Alevilik ve Bektaşilik olmasın mı diye yazmazlardı acaba...

Daha ardından (Bismillâh), (İnna fetahna leke), (Elhamdü lillâh)...

Saydığımız Fatih, Süleymaniye, Sultanahmed gibilerdeki mahyacılar, bunların nihayetine (Rahmanürrahim), (Fethan mübina), (Rabbülâlemin) i ilâve ederek boydan boya koca cümleyi tamamlarlardı.

Tam on beşinci gece, Topkapı Sarayı'nda Hırka-i şerif alayı yapan Hünkâr, iftara kalırsa ve dönerken gözü ilişirse diye, işgüzarlar: (Padişahım çok yaşa)ları boylatıverirlerdi.

O geceden itibaren sıra resimde. Çoluk çocuk bunları sabırsızlıkla beklerdi... Ol resimler de şunlar:

Araba, top arabası, yandan çarklı vapur, yelkenli gemi, piyade kayığı, çiftte kayak, köprü, kule, köşk, salıncak, beşik; çiçeklerden gül, lâle, hercai menekşe...

Kadir gecesi gene yazı: (Ya kuran, Ya leyletülkadir) ... Minarelere yukarıdan nısağı, üç dört dizi kaftan giydirilir, arife gecesi de (Elveda)larla iki müvazi hat üzere yollar çizilirdi.

Yatsıya ağız edilirken mahyaya başlanır, teravih sonu halk camiden çıkarken tamamlanırdı. Karda, yağışta şerefede çivi kesmek, bu kadar uğraşma, zahmet, iki saatçik için.

Alaturka dördü bulur veya biraz geçerken, saatlerce yazılan yazı, yapılan resim, üç beş dakikacığın içinde alınivermede.

İlk kandiller, şerefeden kayarken, hele resimler başlangıç verdi mi, çok kimse-lerde merak merak; tahminler:

" Davlumbazlara bak, yandan çarklı vapur yapıyor!"

" Onlar tekerlek ayol, top arabası olacak!.."

" Nargileye benzeteceğim amma!..."

" O mekruh şeye ne lüzum, mis gibi kule!.."

" Çörçöp!... Teneşir tahtası resmediyorlar!..."

" Ha şunun köprü olduğunu anlama!.."

Yazılarda Mustafa, Ömer, Osman dizilir dizilmez, bazılarında (Benim adımlı yazdı) diye keyif ve böbürlenme...

İstanbul içinde, biricik olarak Süleymaniye Camisi'nin içine de mahya kururdu amma doğrusu lâzımsa bunun nasıl ve nereden nereye idüğünü, nasip olup da gözümle görenlerden değilim.

Gece yarısından sonra davullar camları zingırdatar zingırdatar, pek sokak üstü odalarda beşikteki salıncaktaki sübyanları viyak viyak bağırtağa başlayınca, ağız eğri, göz şaşı, yataklardan fırlanırdı.

Uykusu ağırca olup da uyanamamaktan korkanlar, bir iki komşu ile beraber laklak ederler. İçi ölmemişler ve tazeler bir araya toplanıp yüzük, şamdan, çöp, tennen, uçtu uçtu, giriş çıkış, el el üstünde, mum dibi oyunundalar; bilmecelerde, dil tekerlemesinde. (2)

Sahur sofrası umumiyetle basmakalıptı:

Söğüş, düdük makarnası, simit makarnası, pilâv, hoşaf, pestil ezmesi...

Mide ve em'a şekvacıları hoşafa, süte, limonataya iki dilim kızarmış ekmek banar, daha evhamlılar açacağına, habbe tanesi gevelemeksizin niyetlenirlerdi.

Yani kızartma, kuru köfte, yalancı dolma, pastırmalı ve sucuklu yumurta gibi tuzlu, biberli, hararet veren, adamı Deşt-i Kerbelâ'dakilere çeviren nesnelere zinhar iltifat yok.

İmsâk topu atılınca haydi musluk başına; besmelelerle ağızlar çalkalanıp döşeklere..

Öğlelere kadar horul horul uyku. Kazık gibi söğüş, horasanlı harç gibi sinmiş makarna ve pilâv, üstüne hoşaf ve pestil sularıyla içler beton. Şakak, bilek, bacak damarları vura vura, korkulu rüyalar:

Azraile karşılaşarak uçurumlara uçuşlar; bataklıklara batışlar, diri diri mezara girişler.

Soğuk soğuk terler içinde (beynennevîm vel yakaza), hazım barsaklara indikten sonra, mışıl mışıl, (Yemliha, Mekselina, Mislina)larla omuz uyuşurcasına uyku...

Öğle üstü, esneye gerine kalkılır, abdest alınırken bir daha ağız çalkalanıp sabah namazı aradan savulur ve ayaklanılırdı.

Konaktakilerden pašalar, beyler dairelerini boylamak üzere arabalarına âzîm. Hanımefendiler ektilerinin ense kökünde. Küçük evlilerin erkekleri çoktan caddeyi tutmuşlar; kendileri de cami cami, mukabele, vaiz dinlemeğe kapı dışarı.

Bu hinlerdeki oruçluluk veya oruç edahlık cilveleri de tümen tümen... En sol tarafından kalkmışlar, bütün düşkûnleri, işret müptelâlarıydı.

Ellerinde tesbih, dillerinde besmele ve hamdele; yanlarından salavatla geç. Kaşları çatık, suratları asık; canım desen, canın çıksın menzilesinde...

Oruç tarafına zerretüma yanaşmayanlar da bu kabilliği ve numarayı takınır, karınları tıka basa dolu, yedikleri gırtlaklarında desturun teftih üstüne teftih, (Kabahat de mahfi, ibadet de) diyerek, helâ aralarında bardak bardak suyu çekerler, fosur fosur cigaralarını tellendirirlerdi.

Arife akşamı ve bayram gecesi konaklarda çilingir sofraları tepeleme; meyhaneler kapı kapamaca bekrilerle dopdolu. Bayramlıklarını hemen giymişler de, Arife çiçeği, bilmem ne böceği...

(Eski günlerde, Akşam, 28 Teşrin-i Evvel [Ekim] 1939)

(1) Elyevmî Yemiş'de kabızmal bulunan, eski tulumba reislerinden Bay Sami aynı zamanda mahyacılardan sayılılarından.

(2) Bunları bir yazımızda uzun boylu anlatacağız.

Ramazanda Camiler

vakitki Ramazanlarda, aşağı yukarı öğlelere kadar caddelerin, sokakların hali şimdilerdeki nüfus sayımı günlerinin, tayyarelere karşı pasif korunma tecrübelerinde görülen alarm saatlerinin hemen hemen eşi gibiydi.

Gelip geçeni parmakla göster. Sütçü, salepçi, simitçi, peynirlipideci, zerzevatçı sesleri, bağırtıları da yok.

Öyle okunacak da dini bütünlerde sahiden oruç, mürailer de yemeğin mükemmelini kıvırmış dopdolu midelerle yalandan oruç edaleti, evlerinden çıkacaklar; işlerine güçlerine gidecekler.

O saate kadar camilerde de ervahiler. Bunlar da dolmağa başlar, ilk seçitileri küçük evlilerden babaanneler, anneanneler, teyzeler, kaynanalar, konaklara barınmışlardan kâhya kadın, dadı kalfa, ihtiyar bacı ve yaşlı çanak yalayıcılar teşkil ederdi.

Yani ince eleyip, sık dokumayan makuleler. Ne hafızın ses muhriklüğünü, ne kurralığını ve yedi usûl kıraatini, ne de hıfzının kuvvetini aramayan ve hatır ve hayalen getirmeyen takımlar.

Gaygaylı, çatlak zurna savtlı, yalnız beyati makamını bellemiş, dinleyicisi tarafından boyuna yanlış çıkarılan, estağfurullahı basıp düzelten acemi çaylak, bunak, külüstür hafızların etrafındalar.

Yahud da ayıboğan kılıklı, kavuğu arkaya itik, sıtma görmemiş sesle:

"Ey camaat, cehennemliğin cehennemlik. Zebaniler dillerimizi ateşten kerpetenlerle çecekler! Tabanlarımızı kızgın demirlerde gezdirecekler! Bedenlerimizi cayır cayır yakıp küllerimizi küreklerle savuracaklar!" diye rahleye güm güm yumruk vuran yobaz vaizlerin avaz avaz yaygaralarına kulak kesilmedeler.

Bazı muayyen camilerdeki hafızlar ve vaizler yüksek, dinleyicileri de seçmeydi.

Birinci kademede Ayasofya'daki Yerebatan, Vezneciler'deki Abacılar, Direklerarası nihayetindeki Camcı Ali mescitleri.

Bu üçünün gedikli (tilâvethanı), hatuneler baş tacı meşhur Hafız Sami. Aynı saftaki diğer mescitlerde Şehzadebaşı'nda Mimar Ayas, Vefa'da Taştekneler, Lâleli'de Kızıldaş'dı.

Oraların demirbaşları da udi şekerçi Cemil'in ağabeyi, namlı yakışıklılardan Hafız Etem; (Şirin Hafız) lâkaplı, Karacayağız Şevket, nazik, nazeninliğiyle şöretli Yamalı Nuri efendiler.

Ramazanda cennetlemişlerin ruhuna hatim sürdürmek küberaca, hattâ orta hallilerce mergup; yar u ağyare karşı namdar bir hafız peylemek mutad.

İşte saydığımız camiciklere kalantor kalantor hanfendiler buyurur, yanlarında ekdileri de eksik olmazdı ve cümlesi pür tuvalet...

306 tarihinde (1890) yaşmak ferace ba-irade yasak edilinceye kadar, sırtlarda Çarşı-i kebirli terzi Anastas'in, Makasıgüzel'in bol harçlı, kabuk gibi feraceleri; ondan sonraları Yenikapılı Şaşı Manyo'nun, Beşiktaşlı Vasiliki'nin, daha ardından Be-yoğlu Şpigel'in, Efiyeni'nin, Kalivresi'nin dapdaracak, kloş etek çarşafıları...

Anaçkolar Hafız Sami'nin süzüm süzüm didelerine, Hafız Etem'in kumral sa-kalına, Hafız Şevket'in tip şirinliğine, Hafız Nuri'nin edep ve nezaketine hayran, yan-larındakileri dürtte dürtte çoştukları anlarda tazeleri de az ötede, aktarma edildikleri Şehzade camisinde.

Deringâhı eni konu mesire yeri, tuvalet meşheri, aşna fişne merkezi olurdu. İkinci örneği de Sultanahmed'deki.

En yeni diktirilen çarşafklar, içlerinde bluzlar, tepe veya ense topuzlu, alın bombeli, düğüne gidercesine elmaslarla donanırlar, pelerinlerinin altına ikinci, üçün-cü rütbe Şefkat nişanlarını takanlar bile bulunurdu.

Maksureler, ⁽¹⁾ kürsüler, son cemaat yerleri etrafında gelsin piyasa...

Kafes arkalarında beyler. İçeriden dışarıdan lâvanta kokuları birbirine karış-ıyor; türlü pozlarla klâsik işaretlerin, kaffesi çakılıyor; iltifatlar, karşılıkları yağıyor.

Karagöz'deki Gırtlak nine misali acuzelerde: "Boyunuz devrilsin şıllıklar!.. Boynunuz altında kalsın çapkınlar!" diye söyleniş; kayyumlarda sunturlu sunturlu ağız bozuş. Kaşla göz arasında, sık hanımlar da birbirlerine nezzare; müstehzi müs-tehzi dudak bükme, bıyık altından gülme...

Şehzadebaşı'nın nizamiye karakolu köşesinden Beyazıd'daki Maliye'nin önü-ne kadarki araba piyasalarının başlamasına kadar bu vaziyet sürer, sonra dışarıya hurya edilir, beyler iç avluya, meydanlığa alay bekler gibi iki keçeli olarak dizilir son tebessümler ve aşnacıklar teati kılınırdı.

Ol hinlerde ikindiyi kılmak, mukabele dinlemek, sofu suleha görünmek için Süleymaniye'ye, Beyazıd Camisi'ne düşen büyük rütbeli kimseler çok. Birinci, ikin-ci, üçüncü kilerci, seccadeci, ibrikdar, kitapçı gibi saray takımı, devairden hayli rical. Meyanda zahitliklerle maruf bir kaç vezir de var.

Avdetten evvel mutlaka Beyazıd sergisine uğrarlar, Feshane'nin, Karamürsel

fabrikasının, sanayi mektebinin barakalarındaki kadife koltuklarda birer nebze tesbihe vardiktan sonra caddeyi tutarlardı.

Yıldız'da, selâmlık yerindeki mahud bomba hadisesinden ⁽²⁾ sonra buna çıkışanı da mumla ara...

Daha büyük kırattakilere, oldum olası yağma yok. Hattâ ne şeyhislâm efendiye, ne de Halife-i ruy-ı zeminin mührünü kesesinde taşıyan sadrâzam paşaya. Sebebi de, gelip giderlerken kaçamak yaparak, bir ücra yere daliverip Jön Türklerle kafadarlık mı ediyorlar şüphesini uyandırmamak.

1891'de 41 yaşında apansızın sadaret koltuğuna oturan, iki buçuk sene kadar duran müşir Cevad Paşa'nın rüyasına mı girmiş nedir, bir Ramazan günü Fatih Camisi'ne gideceği, civarında medfun rahmetlilerinden birini ziyaret edeceği tutmuş...

Sen misin bunu yapan? Lâhzada Yıldız'a cumal cumal üstüne; hünkârda telâş, heyecan, hiddet; akabinde de adamcağızın azline dair irade. Barut fıcsısı ayarı Girid ceziyesine vali ve kumandanlıkla sürüvermiş zavalılığı...

(Eski günlerde, Akşam, 4 Teşrîn-i Sanî [Kasım] 1939)

(1) Camilerde parmaklık veya kafesle çevrilmiş mahaller.

(2) 21 Temmuz 1905 de

Arife Günleri

*R*amazan sona ermeğe, arife kapı eşiğine yaklaşmağa başlarken, en başta çoluk çocuğu - daha doğrusunu söyleyelim - içki içenleri ve bekrileri bir sevinçtir alır; bazı kimselerin de yüreğini bir tasadır kaplardı.

Bunlar arasında en önde, cami cami dolaşan kadınlarla zırt zırt konaklara düşüp, iftarda mükemmel karın doyurduktan sonra dış kirasını da cepleyen açık göz erkekler gelirdi.

Eski Ramazanların ömür taraflarından biri büyük konakların iftarlarında çeşit çeşit reçellere, çerezlere, baklavalı, börekli mükemmel yemeklere tırpan attıktan sonra üstelik bir de dış kirasına konmak.

Bahsettiğim tarihten kırk, elli yıl evvelleri, yüksek devlet ricalinin, ağniya takımının dış kiraları yamanmış. İşbu zevât, (Tehadu, tehabu) sırrına ermek için, akran ve emsalleri hazerata, meselâ zümrütlü çubuk, elmaslı enfiye kutusu, mineli tütün tabakası sunuverirlermiş.

Bizim çocukluğumuzda dış kiralının böyle "giranbaha"ları artık görülmez olmuştu. Payeli ve mevkililere verilmesi küstahlık sayılırdı. Aradaki ülfet pek senli benli ise, hatıra ve yadigâr kabilinden - o da pek nadiren- ya Kazasker Rakım Efendi hattıyla bir En'am-ı şerif, veya 33'lük bir kehribar tesbih yahud da üç vecheli, üzerleri kuzılmamış, necef bir mühür peşkeş çekilirdi.

Vergili takım, dairesindeki bazı bendegânını, konağa müdavim hanende, sazende, mukallid beyleri memnun etmekten geri kalmaz, kimine Sarkizof markalı, tek kıpuklu altın saati; kimine Osmanlı Bankası'nın mavi renkte beşlik banknotunu; kimine de kuş gözü kadar incili kravat iğnesini bahşederlerdi.

Taya, sütnine, çırak çıkarılmış kalfa kocalarına, mahalle imamına, muhtar-ı evveline bir aded; mahalle müezzine ve diğer muhtarlara yarım aded sarı lira; konuk sahibinin mensup olduğu tarikatın derviş ve zakirlerine bir mecidiye, cerraz yobazlara da iki çeyrek toka edilirdi.

Ehl-i keyifler arifeyi iplerle çeker. Bütün Ramazan hepsi dut yemiş bülbül, yemini yemiş ispinoz. Sabahtan akşama kadar baş işleri durmadan takvime bakmak; kantar ağırlıyor mu, ağıracak mı?

Zorun zoru, ayın onbeşini bulmak. On beşini atlayıp kantar ağırdı mı gerisi çorap söküğü gibi gider.

Vakta ki bayram arifesi gelip çatınca, bunlara gün doğardı. O günkü kaygı da:

" Ah şu son iftâr topu atılsa da cananıma kavuşsam!."

Yakın tanıdıklarından biri vardı. Gayet nekesliğinden ötürü mahallede adına cimri lâkabını eklemişler, Cimri Nuri derlerdi. Büyük teyzemizin emektarlarından Aramidil Kalfa'nın damadı. Şehremanetin Cerrahpaşa'daki üçüncü dairesinde kâtip mi, mukayyid mi, neydi? Haseki'de otururlar.

Nuri Efendi, kırk sekiz, ellilik; cimri mi, cimri. Amma o derecesine ki evine aldığı zeytinyağının binliğine, sade yağının tenekesine, pirincin kazevicliğine işaret kormuş. Çaylaklar gelinceye kadar (yani aşağı yukarı dört beş aylık zaman), şuracık-tan ötesi bıçak tersi kadar eksilmeyecek her perşembe, Avrat pazarındaki Perşembe pazarından on kuruşluk zerzevat alır, mütemadiyen kulak bükermiş:

" Haftaya kadar idare edeceksiniz ha!."

Faraza, sininin etrafına toplanmış, yemek yiyorlar. Üç beş lokma alınır alınmaz, sahanı kapmasıyla tel dolaba koyması bir:

" Doyuldu, doyuldu; yarına kalsın!" Çok yenmesin diye bayatını alır, tek zeytini ısırtıp ısırtıp üç dört lokmaya katık ettirir. Mevsim yemişlerini sokaklarda ibadullah hale gelip efkâr-ı fukara harcı olunca -o da yalnız bir kere- eve sokarmış.

Gelgelelim, akşamcılardan. Bir akşam içmeden yapamıyor. O zaman oncağız ucuz. Kayık düzü, Mihyoti filan şart değil a, kuruşu verdi mi yüz dirhemlik şeyeyi doldurttu gitti. Meze dersek, on paraya kol kadar hıyar turşusu nesine yetmiyor?

Aramidil Bacı anlatırdı:

Arife günü oldu mu, Cimri Nuri Efendi horozu başına bağlayıp evden fırlarmış. Artık para, pul gözünde yok. Doğru Karaköy'e; börekçinin ilerisindeki vükelâ kasabına. En pahalı kıvrıcıkta yarım okka kıyma kıydırtır, arasına bir kaç böbrek koydurtur; Balıkpazarı'na vurup rakının ekstra ekstrasıyla okkalık şişeyi doldurtur; Karamanlılardan yüzer dirhem pastırma ile suçuk, balıkçılardan barbunya balığı; ardından kuru yemişçilere dalıp fındığı, cevizi de paket ettirir; Koska fırından has francelalar, Aksaray pazarından yeşil salata, bayır turubu, kırmızı turup aldıktan sonra kucağı, elleri, parmakları bir hamal yükü eşya ile dopdolu, evine dönermiş. Mutadı, kimseyi karıştırmadan, mezeleri kendi eliyle hazırlamak, taratorun fındığını, cevizi, sarmısağını kendisi dövmek, balıkları ayıklayıp tuzlamak; kıymadan cızbiz köfteleri, böbrekten kebablıklar yapıp табаğa dizmek.

Kulağı kırışte, topta. Top gürler gürlemez, çilingir sofrasına oturup bir (oh!) çekişten sonra çakıntıya girişir, arada bir kalkıp kalkıp köfteleri, böbrekleri, balıkları

yine kendi eliyle kızartır; karısına, kaynanasına, gelinlik kızına tabaktakilerden habbe kadar tattırıp dermiş ki:

" İşte imrenme, mimrenmeniz gitti bitti. Senede bir defacık keyfime karışmayın."

Gece yarısı, külçe kesilmiş gövdesini bir kilime yatırıp, yıssa bosalarla yatağına taşırlarmış.

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 16 Eylül 1944)

Bayram Alayları

*N*ükelâdan paşaların, hatırlı vezirlerin, mabeyn erkânından göz bebeklerin aileleri, yani anaları, kızkardeşleri, karıları, kızları, gelinleri hattâ torunları da, mensup oldukları kişi gibi. Bayram alaylarına gider, sonra Dolmabahçe sarayında muayede, Türkçesi bayramlaşmaya iştirak ederlerdi.

Bayram alayı hemen daima Beşiktaş'ta Sinanpaşa Camii önünde yapılırdı. Sabahın alaca karanlığında, büyük üniformalarını giymiş şehzadeler, damadlar, paşalar, beyler, cami kapısından itibaren, teşrifat sırasıyla dizilirler.

Sarayın harem takımı da, yaşmak feraceli, göğüslerinde şefkat nişanları mücevherlere müstağrak, İstabli âmirenin (Arma-i Osmanî) damgalı landolarına, kupalarına binip, perdeler yarıya inik alay yerini boylarlar. Hanedan azâsının ve diğer erkânın arkasına, yine teşrifat dairesinde, arabalarını çektirirler.

En önde, şayet hayatta ise, "makam-ı mehd-i ulya" denilen padişahın analığı; hayatta değilse, sultanların en yaşlısı; ondan sonra da başkadın efendiler; kart, taze sultanlar. Bunların ardında, sadrazam ve şeyhişlâmdan başlayarak meclis-i hassa memur nâzırların, kalburun üstüne gelenlerin familyaları.

Boru, müzika, "Padişahım çok yaşa" sesinden araba beygirlerinin ürkmek ihtimali var ya; şahlanma mahlanma, çifte mifte atmalarla ortalığı velveleye vermesinler diye hayvanlar landolardan, kupalardan çıkarılıp yedeğe alınır, ötelere götürülür.

Nöbetçi borazan, zincirin en başında gözcüdür. Hünkâr'ın saraydan çıkışını görür görmez işareti verir; bando, Hamidiye Marşı'nı gürlendirir, "Padişahım çok yaşa" bağırtiları kopar.

Şevketli, arabasında, yaveran ve bendegâni etrafında yayan, camiye gelip aynı minval üzere Beşiktaş sarayına dönerler. Alaydakilerin büyük rütbelileri, yabancı devlet elçileri, banka ve şirket direktörleri hep oraya dalar; hanımlar harem bölüklerine yayılır.

Bir buçuk, iki saat istirahat. Hazır ve nâzırlara sigaralar, kahveler; çaylı ve süt-

l  kahvaltılar... Vakti gelince Muayede salonunun kapıları a ılır, i eriye hurya edilir.

Salonda dizili  de te rifata g re. Ortanın gerisinde saltanat tahtı. On be , yirmi adım kar ısında yarım ayvarı vaziyet alınır. Sağda hanedan, damadlar; solda v kel , v zer , rical; sefirlerin, direkt rlerin mevki-i de y ksek e bir seddin  zerinde. Salonun harem tarafındaki kısma da kafesler konmu , kadın cemaati de orada.

H nk r tahtına yerle ir, fasıl ba lamı tır. Yine en y ksek payeliler  nden giri erek, v cud b k k, ba  eğik, g zler yerde, bir bir yana ırlar; sa ak  p l r, bu ve hile arz-ı ubudiyet ve tebrik t edilir.   bu tehniyette veliahd efendi hemen hemen hi  bulundurulmaz. Mal m a,  ehin ahın indinde taun mikrobu kadar tehlikeli. Y z n  ne kendi g rs n, ne de kimse...

Pek fazla tevecc  he mazhar kimseler sa ağa varırken,  ehriyar canibinden "Esağ  rullah!"larla  lenir. Yava  a    be  m nasip kelime ile taltif ve ihya kılınarak yoğurt g n lleri ayran edilir.

Erkeklerin muayedesini bitip de kadınlara sıra gelince ortalığın halvet olmasına emir sadır olur. En evvel valide sultan makamındaki, mezbure diyar-ı ukbaya gittikten sonra kızkarde ler, arkasından kadın efendiler; sultanlar; babadan, amcadan yadig r emekdar saraylılar, haremağaları ve nihayet pa alar hazeratının takımı taklavatı s k n ederler; sadrazamın,  eyhi l mın, seraskerin, kaptan pa anınkiler ve il h... Sıralarını savarak geri geri  ekilip salonun dibindeki kapısından  ıkarılır.

M nasebeti gelmi ken, dillerde d mbe d d k olmu  bir vak'acığı araya sokayım:

Gen  denecek ya ta (kariha-i ilham-ı sabihadan) v kel  sandalyasına oturtulmu  bir z t-ı  erifin hem iresi, g vendelik bu ya, sa ak  per  pmez, tahtın yanına dikilmi . Aliyyet   an kadın efendiler, ikballer, g zdelere bile partiyi savdıktan sonra  ekiliyor. Geri kalanlardan safta bekleyenler i arete, haznedar ustası usulcacık pıst pıstlarda; hi  oralı değil. Bug ne bug n bir v kel  hem iresi, hem de ablası değil mi ki?

Sultan Hamid'in tepesi atmı ; belki de vehimlenerek ku kulanmı . Sabrı t kenerek, hanımefendi, hanımefendi de unutarak:

"Kadın" demi  "sairleri gibi sağdaki kapıdan  ıkacaksınız !.."

Bayram Muayedesini nihayet buldu mu, pek ba  tacı ki ilerin haremli, kerime ve gelinleri, l tuf ve cemile kabilinden Yıldız'a davet edilirlerdi.

Mal bulmu  mağrebiye d nerek derhal oraya seğirtirler, haznedar ustaların dairelerinde ağırlanır, m kemmel maidelere konarlar, bilvasıta (Sel m-ı sel met encamı  ahane ile beğam) buyurulup ak am yemeğine de ahkonurlardı.

O g nlerde (Zillullah)ın keyfi yerinde ise, g nl n n yaz tarafı h k m s r yor-sa, m him bir jurnal dayanıp istifi bozulmamı sa;

" Gece de kalsınlar, tiyatroyu seyretsinsinler!" iradesini savurur.

Tiyatro yatsıdan sonra ba lıyor. Sarayın m  stemil tundan, geni  bir sofa kadar,

hepsinin önu kafesli on, on beş locası, perdeli merdeli sahnesi, önünde orkestra mahalli bulunan duvarları, tavanı yaldızlı bir tiyatrocuk. Derununa girmek ikbaline ermişlerin çıtı bile çıkmayacak; ühü ühü bile etmiyecekler; hiç kıymıldamadan kafeslerin arkasında manken gibi duracaklar.

Oraya buyurmuş hatunlara, hiç hatır ve hayallerinde yokken, yepyeni bir lütuf ve âtîfetin cilve ediverdiği ekseriya vâkiydi.

Temaşa esnasında haznedarlar, telâşlı telâşlı, soluk soluğa seğırtip kulaklara fısırlarlar:

" Kuzum kadını, bitişik locadakiler duymasın. Efendimiz sizi huzurlarına kabul edecek!"

Bu eşi bulunmaz in'âm ve ihsana nail olan hatunlar sevincinden çılgına döner, usulcacık dışarı sıvışır, huzur-ı hümayûna girer.

Kocalarının (kârîgüzarlıkları, sadâ-yı kati mücerrebeleri) hakkında birkaç cümleyi müteakip bir atıye-i seniyye bahş kılınırdı. Meselâ kırmızı atlâs torba içinde pırl pırl liralara; yahud kuyu fındığı iriliğinde tek taş yüzük, badem büyüklüğünde bir çift peru küpe, at nalı kadar pırlanta broş...

Bu saray tiyatrosuna, İstanbul'u ziyarete gelmiş Avrupalı prenslerin, yabancı misafirlerin, büyük devlet sefirlerinin davet edildiği de çok; Onların madamlarına da bu yolda giranbaha mücevherler sunulurdu.

Tiyatroda neler mi oynanıyor? Alafranga tertibi tutturmuşsa, operetçibaşı İtalyan, Müzika-i Hümayûn kadrosunda kaymakam rütbeli Stravolo'nun idaresindeki kumpanya tarafından Traviyata, Truvatore, Sevil Berberi gibi operalar; Madam Angonun Kızı, La bel Elen, Maskot gibi opera komikler. Alaturka tertibe girişmişse, Abdürrezzak ve diğer komiklerin tulûatından gülünçlü komedyaları.

Tuhaflikları seyrederken gülmek mülmek, kakhaha mahkaha kat'iyyen tutulacak, zerre kadar ortalığa aksettirilmeyecek, fıkırdanmayacak bile. Zira edeb ve terbiyeye biğayet muğayir.

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 8 Eylül 1945)

Kurban Bayramları

*K*arıya gelişi Beyazıt Meydanı'na, Fatih'e, yangın yerleri arsalarına biriken koçlardan belli olurdu. Başlarında gocuklu, kepenekli Arnavut celepler, çobanlar bulunan sürüler; birbirlerine karışmasın diye sırtları al, mavi, yeşil boyalı kümeler; etrafta da bir yığın küfeli hamal.

İlk günler fiyatları pahalıca olurdu. Cıvzları 5 mecdiyyeden başlamada; mutlak muvafıkları 8, 10, 12 mecdiye. Arife günü, hele akşama doğru, akşam pazarı hesabı piyasa hayli düşerdi. Hamallara yükleyip peşlerinden revan olan olana.

Selâtinlik, saraylık, vükelâlîk, birde nikâhlılık koçların maşallahı vardı. Hepsisi de iri, gelişmiş, azman Sakız koçu.

Bunlar sürü, mürü harcı değil. Erbabı, daha kuzu iken gözünün karasını, burunun tümseğini, geyreklerini iyice yokladıktan sonra almış. Rüstem, Dilâver, Şahin misillü ad takarak evlâd gibi, fıstık üzümle büyütmüş. Haftada bir iki gün yanına katıp cami avlularında, başka meraklılarınkilerle boy ölçtürmüş; iki yaşını bulunca da satılığa çıkarmış.

Pahaları en aşağı 10 altına idi. İçlerinden en şahaneleri padişahlık. Binaenaleyh en seçme ve iri kıyımlardan 20 adedini hazine-i hassaya taşırlar, sarı liraları cephelere atarlardı. Bakiyeleri şehzade ve sultan saraylarına, geride kalanlar vükelâ konaklarına, alt tarafı da yakında güvey girecek mahdum beylerden nikâhlılarına.

Delikanlı canibinden helâlîna koç göndermenin usûl ve erkânı vardı.

Kılı kırk yaranlar lââkal bir ay evvel, hünkârlık münkârlık olmadan hayvanı edinir, gene fıstık üzümle bir kat daha tavlandırır, biçareyi eni boyu bir ülema beygiri kılığına sokardı.

Kurbana iki üç gün mü kaldı, önce Arap sabunile, sonra Hacı Cemali ile yıka babam yıka. Kar beyaz tüyleri seyrek dişli sakal tarağıle mükemmelen tarayıp aslan yelesi gibi kabarttıktan sonra alnına, arkasına lâl şekerci boyasından süsler; boynuzlarına varak yaldızlar; başına kırmızı papaziden ve iki yanı kırmızı, pembe kurdelâlarla

fiyangolu hotoz veya duvak; şakaklarına birer tutam gelin teli.

Haydi atları gösterişli, boyası yolunda, dingilleri sağlam bir faytonun içine. Yanına da efendi kılıklı, rabatlı halli, emin bir kişi; doğru tazenin evine.

Onlar da hazırlıklı. Bir ipekli erkek mendilinin ucuna, mürüvvete göre bir veya iki lira bağlamışlar. Koç tesellüm edilir edilmez: "Kusura bakma efendicağızım" fısıltısıyla mendil usulete adamın cebine.

Arife günü Beyazıd'dan, Tophane'den, Beşiktaş açığındaki Utarit karakol gemisinden 21 pare ikinci topları atıldıktan sonra rahmetlilerin kurbanları kesilirdi.

Bu, tamamiyle fakir fıkaraklık. Ekseriyet habbe mikdarını alıkoymaz dağıtırsa da o akşam yemeğine bolca kavurmalık ayıranlar da bulunurdu.

Asıl kurban kesiş bayramın ilk günü, namazdan döner dönmez. Gene şartı şurta mevcud.

Bu iş hemen daima kâhya efendiye, baş ağaya, emekdar taya veya süt nine ayallerine muhavvel. Abdest alıp kurbanı kesileceklerden her birinin, en büyüğünden başlayarak ayrı ayrı vekâletini alırlar, haremdekiler için mabeyin kapısının önüne gelip aralıktan sorarlardı:

" Tarafınızdan vekiliniz olup kurbanınızı keseyim mi?"

" Kesiniz!..."

Cevabı verildi mi tamam.. Şu da var ki işe sabah sabah başlanacağından alaca karanlıkta ifade almak lâzım. Sinirli ve gece uykusu tedirgini hanımefendilerin, öğlelere kadar uyuyan kerime ve mahdumların vekâletleri bir gece evvelden aradan çıkarılırdı.

İlk vazifesini savan vekil efendi ceketini atıp kolları sıvar, beline yollu peştimalı dolar, çukurun başına gelir. Bir kenarda bilenmiş bıçaklar, satırlar. Bir kenarda öd ağacı yanan buhurdan; yanında değirmi değirmi, bir sere eninde verev katlanmış salaşpurlar; gül suyu şişesi; kâse dolusu tuz.

Koçun yüzüne gözüne gül suyu serpidikten, ağzına tuz sunulduktan, gözleri de salaşpurla sarıldıktan sonra (kanlı bezleri kullanıp hayvancağıza kan kokusu duyurmak kat'iyyen mekruh) tepinerek kolay can versin diye bir ayağı bırakılıp üçü bağlandı mı, tekbirle sahibinin nâmına kurban edildi gitti.

Bir bacadından üfleye üfleye şişirilip yüzüldükten ve ağaç dalına, duvardaki çengele asılıp ortadan ikiye bölündükten sonra sağ tarafı fukaraya, tekkelere, medreselere, imaretlere, komşulara; sol tarafı da çamaşır leğenleriyle eve... Postekilerin en tok ve tüylüleri kaşla göz arasında kâhyanın, ağaefendinin, ahçıbaşının; geride kalanlar da Hicaz hattına toplayıcı Belediye kavaslarının.

Artık her konakta, her evde gelsin lop etlerden kavurma, inciklerden tatlı yahni, kemikli taraflardan sarmısaklı yahni, ciğerlerden külbastı ve tava, işkembelerden çorba, bumarlardan dolma, paçalardan donma.

Kaç erkek ahçı bulunursa bulunsun, faaliyet harem bölümü mutfağında. Bu iş-

ler hep ekdi büktü, çırak ıkımış kalfa, eski bacılarda.

Kurban etini pek taze et olduğı için midesi ve barsakları zayıflara imtilâ karın ağrısı yapışını, avuç avuç karbonatlara, papatya menkularına, zamk-ı arabî sularına yanaşışlarını da unutmayalım.

Büyük konaklardan aldıklarının kavurmasını, kıymasını yapıp toprak kavanozlarda senesine kadar idare eden yoksullar sayısızdı.

(Eski günlerde, Akşam, 23 Kanun-ı Sani [Ocak] 1940)

V.Bölüm

**ESKİ İSTANBUL'DA
SEYİRLİK EĞLENCELER, ÜNLÜ SAN'ATÇILAR**

Sinema

Biraz Tarihi, İstanbul'a Düşüşü

*A*slı olan sinematoğraf kelimesi eski Rumca'da hareket manâsına kinemas, atos ve yazmak manâsına olan Graphein'den geliyormuş; yani hareketleri yazan demek.

Vaziyetten vaziyete değişip duran şekillerin tesbitini ilk düşünenlerden biri, Yanssen ismindeki Fransız fizik ve heyet alimi. 1874'de Zühhal seyyaresinin birçok fotoğraflarını çekerek etüdlerde bulunmuş.

San Fransiskolu fizikçi Poleritz, yanyana duran ve adeseleri elektrikle ve sıra ile açılıp kapanan 40 fotoğraf makinesiyle bir atın muhtelif resimlerini alarak tetkike girişmiş.

Bu yolda daha başka tecrübelerle baş vuranlar da çıkmış amma dakikada yirmibeş, otuz klişeden fazlasını elde edememişler. Neticeler yarım yamalak; umduklarından da uzak.

Elektrik lâmbasının ve fotoğrafın mucidi meşhur Edison, 1894'de en mühim adımı atıyor. Keşfettiği kinetoskop, aynı nazariyeye dayanmakla beraber muvaffak bir âlet olup çıkıyor.

Ardarda alınmış resimleri bir adeseden çabuk çabuk geçirerek, manzarayı hareketli gibi göstermek esasına müstenit.

Yüksek ve büyük bir sandıktan ibaretti. Üstündeki deliğinden bakılır, aşağıdaki lâmbanın aydınlığıyla bir buzlu cama akseden hayaller canlı gibi görünür ancak bir dakika devam eder etmezdi.

Meselâ örsde demir döven ve kıvılcımlar saçan demirci; çiftesini boşaltıp kuşu vuran ve köpeğini salan avcı; boks yapan iki boksör...

Kinetoskop 311 yılında İstanbul'a getirilmiş, ilk önce Beyoğlu'nda, sonra Direklerarası'nda ikiliğe, kuruşa halka seyrettirilmişti ki ben de hayal meyal hatırlayanlardıyım. Biraz sonra bu koca sandığın çekmece kadar küçükleri, manivelâsı elle çevrilenleri de çıkmıştı ki Motoskop denirdi.

Şunu da unutmayalım: O vakitler Beyoğlu'ndaki (Bonmarşe), (Pazar Alman)ın oyuncak dairelerinde, üstüvane biçiminde, yanları delikli delikli mukavva kutularda satılırdı. İçlerine çepeçevre, iki parmak eninde, resimli kağıtlar konur, kutu mihveri etrafında döndürölüp deliklerinden bakılırdı:

İp atlayan çocuk; yerinde yatan canbaz; taklak kılan palyaço ilh...

Keyfini kıvamına getirip, bugün dünyanın dört bucağına yayılmış, en lüzumlu maddeler kadar ihtiyaç halini almış olan kılığa sokanlara, ona Sinematoğraf adını ta-kanlara gelemim:

Fransalı Auguste ve Louis Lumière kardeşler.... Öteden beri fotoğrafçılık bahsinde ihtisasları var; cam kağıt fabrikalarının sahipleri; Karun kesilmişlerdi.

Harekette olan cisimlerin saniyede lâakal 16 resmini çekiş, bunu upuzun bir pelikol kurdeleye geçiriş ve bir ekrana aksettiriş yolunu bulan onlar.

Marifetlerini ortaya koyacakları gün, Paris'in fen ehillerinden bir alay saçlı sakallı toplanıyor. Makineyi ve teferruatını inceden inceye gözden geçiriyorlar; elliyorlar, küllüyorlar. Hepsisi de bryk altından gülmede ve alayda:

" Züt, barutu icad ettiler galiba!" ⁽¹⁾

" Ombre chinoise mi seyredeceğiz?" ⁽²⁾

Vakta ki makine işlemeğe koyulmuş... Bre, bre, bre...

Askeri bir kıta manevralar mı yapmıyor?.. Ateş saçağını sarmış bir eve itfaiye neferleri mi koşuşmuyor? Lyon şehrindeki en büyük cadde karınca yuvası gibi mi kaynamıyor?

En çok beğenilen ve pes denilen, anası tarafından yemek yedirilen bir miniminik kızın masumane tavırları olmuş.

Profesörlerin sayhaları ayukta:

" Yaşayın Lumièrele!..."

Hâdiseyi en ciddi ve nafi ihtiralar meyanına dahil ediverip Fen akademiyasının kütüklerine kaydedivermişler.

Sinematograf, gel zaman git zaman, canlı fotoğraf adıyla İstanbul'a döndü. Bütün nev icad nesneler gibi ilk olarak Beyoğlu'na.

Günün birinde, rahmetli babam: "Haydi, canlı fotoğrafa gidiyoruz" dedi. Baba, oğul, o zamanlar Halep çarşısı denilen, içinden at canbazları hiç eksik olmayan binanın ⁽³⁾ kapısına geldik.

Girebilirsen gir, ıskarça. Güçbelâ dalabildik... Her taraf tıka basa dolu. Beyoğlu'nun bütün kibarları, tatlı su frenkleri, vezirzadeler, damad beyler... Localardaki maddamlar tuvaletler, elmaslar içinde; mösyöler de monokllar, smokingler, ganlar; beylerde sırma kordonlar, altın madalyalar...

Aşağı kapıların önü kördövüü. (Komple!) diye bir harazadır gidiyor; polisler, kanunlar birbirine giriyor.

Çıngır çıngır zil öttü; orkestra bir havaya girişti. Zıpır iki Rumyoz hava gazı

lâmbalarını kıstılar. Zira büsbütün söndürülürse meşaleli sırkılarla yakmak müşkül.

Nihayet beyaz perde aydınlandı; gürültü, patırdı, ağız kalabalığı kesildi ve canlı fotoğraf başladı. Paradinin ara yerine kurulmuş tahta bölmeden öyle bir patırdı çuturdu ki tıpkı Eyüp oyuncaklarının kocakarı zırlıtısı

Hayatımda ilk defa olarak gördüğüm o filmleri dünyada unutamam:

Siftah, Amerika'da Niyagara şelâlesi.... Minare boyu yükseklikten harıl harıl sular akıyor, köpükler saçıyor... Oh, yürek ferahlatıcı, âlâ; gel gelelim zırt zırt beyaz beyaz lekeler; bardaktan boşanırcasına yağmuru andıran şakulî şakulî çizgiler. Derken efendim çatırdı istoper. Perde bembeyaz; Niyagara da kayıplarda... Meğerse kordela koparmış.

Arkasından bir manzara daha: Alp dağlarının yamaçlarında kızak kayan kayana. Yine gökte kuyruklu yıldızlar çarpışmış gibi, koca koca parıltılar, pırıltılar; ceviz gibi yağın dolular...

" Maynalar bu kere de devamda..."

Daha arkasından bir komik numara: Amerika'nın göbekli göbekli polisleri, tavuk çalan bir hırsız takibe seğirtiyorlar. Herif tavuklar kucağında, dere tepe, iniş yokuş, bucak buçak kaçıyor. Şişkolar parmaklıklar, duvarlar, damlar aşarak, yuvarlana yuvarlana peşinde.

Paydos olunca kulaklarımızda uğultu, kafalarımız kazan, gözlerimiz şiş şiş Cadde-i Kebir boyunu zor bulmuştuk.

Sinematograf da öbürleri gibi bir müddet sonra İstanbul yakasına geçti. İlk ayak batığı yer Direklerarası nihayetinde, Çukurçeşme'ye sapan yolun köşesindeki Feyziye kiraathanesindedir ⁽⁴⁾.

Yavaş yavaş taammüm etti. Komik Büyük Şevki'nin⁽⁵⁾ Kel Hasan'ın, Küçük İsmail'in tulûat tiyatrolarında, yeni yeni kantoların akabinde gösterilirdi.

Neden sonra sıra salaşlarını boyladı. O vakitler elektrik, melektrik ne gezer; ışık kallavi kallavi oksijen, asetilen depolarından bin zahmetle ediniliyor. Patlama, cana okuma tehlikesi de cabası.

Bicare Şevki merhum, cilvesine uğrayıp canını zor kurtardı ya!...

O sıralarda bu vadiye en gözü açık çıkan, aksatlarını tıkrına koyan Sroçkin biraderlerdir. Kadıköy'ündeki Mısırlıoğlu bahçesinde senelerce para çektiler, banker kesildiler.

(Eski günlerde, Akşam, 4 Kanun-ı Evvel [Aralık] 1939)

(1) Malûm a Fransızlarda bu tabir, muhal bir şeyi başarmak mânâsına.

(2) Çin'den Avrupa'ya aktarma, karagözvari perde kurup, şema yapıp suretler oynattıkları, kâr-ı kadîm bir nevi hayal oyunu.

(3) Şimdiki Şehir Tiyatrosu'nun komedi kısmı oynanan mahal.

(4) Sebilin karşısındaki şimdiki tahta havaleli, boş arsayadı.

(5) İstanbul'da sinemacılığın en eski erbablarından bulunan ve şöhrêtşiar kantocu Şamram Hanım'ın kocası olan E. Aleksan elyevm şişli'de, son tramvay istasyonundaki hanesinde mukimdir.

Beyoğlu Tiyatroları

*A*şğıdan yukarı, yani Tünel'den Taksim'e doğru, sıra ile Tepebaşı kışlık, Tepebaşı anfisi, Konkordiya, Halep çarşısı, Odeon tiyatroları olarak beş adedi. Bunlar yıllarca ne bir arttı, ne de bir eksildi.

Tepebaşı kışlık tiyatrosu, içlerinde gûya en şatafatlısı, kibarı, şahanesiydi. Yazları kapıları kapalı, kilidli, kışları devamlı işlemez.

Avrupa'dan, Avrupa'nın da en ziyade Fransa'sından Cezair'e, Tunus'a, Mısır'a turneye çıkan, erkek veya kadın bazı meşhur artistlerin idaresi altında bulunan truplar, dört-beş gün, bilemedin, bir hafta kalıp pılıyı pırtıyı toplarlardı.

Oncağızları sorarsan: Mösyö Mouret Sully, Albert Lambert Fils, Feraudy; Madam Sarah Bernardt, Rejane, Suzanne Depres gibi kişiler.

Bu kumpanyalarda, kalburun üstünde olarak ele başları göze çarpar, ötekileri derme çatma aktörler teşkil eder, figüran migüranlığı da yerliden, işsiz güçsüz tatlı su frenklerine yaptırırlardı.

Oynanan oyunlar, trupu toparlayıp getiren kodamanın repertuvarında en muvaffak olduğu, en alkışlanan piyesler. Fiatlar tuzlu da değil, biberli, baharlı, hardallı:

Ön localar beş aded sarı lira; yan localar dört lira; tavan katındakiler üç lira, parterde koltuklar lira, sandalyeler yarım lira; paradi mecidiye.

Böyle üç beş günün içinde torbalar dolusu paraya konanlar ötedenberi düşer-miş. Fakat sonraları artmıştı. Evvelleri aylarca, bütün yaz, bütün kış devamınca postu serenler, kazık kakanlar olurmuş. Meselâ Packard'ın kumpanyası.

Sebebi var: Madam Sandre Packard hüsnü an, endam ve reftar, işve ve cilve itibâriyle elhak binemend. Saçlı sakallı, gayet yüksek payeli zevattan bile yanan y-nana. Hattâ:

Şevkinle, hayalinle olur neş'e bedidar

Günlerce fakat ağladığım bunca gamım var

Afet mi nesin, ah nesin, sen nesin ey yar,

Her derdi unuttum da senin derdine düştüm

Gibi şarkı güftelerini yazanlar bile mevcud.

İstanbul'da Şubat ayı sonlarında çıkıp ancak bir ay süren pekmezle nardenk arası çeşnide, içe lök gibi yayılan (Salvator) ve buna rakip (Saint Benno) birası piyasa görüldüğü sıralar Tepebaşı tiyatrosunda kalantor harcı, maskeli, maskesiz bir kaç balo verilirdi. Kimine (Terzi kızlar), kimine (Çamaşırcı kızlar) diye bir kulp takılır, kimi de Balıklı Rum ispitalyası, Ermeni katolik eytamhanesi gibi müesseseler menfaatine yapılırdı.

Bahçenin sağındaki Anfi berhanesi Şehremini Rıdvan Paşa'dan yadigârdır. İlk açılışında, Castellano'nun trupu selâmünaleyküm diyip yıllarca oraya mıhlandı.

Gelin İtalyan operaları: Traviata, Rigoletto, Seville Berberi, La Bohème, La Toska... ilâh.

Pazar matineleri ve haftanın yedi gecesi, sahnede Bianchini adlı mahbube bül-bül gibi şakramada; bir alay koro heyeti; peri beylerden balet takımı; 30, 35 kişilik orkestra da terennümde.

Tiyatro müşteri kalabalığından ha yıkıldı, ha yıkılacak. Kapıdan içeri dalışa gelince sudan ucuz: Koltuklar mecidiye; (stalle) denilen dört beş sıra, sandalyeler iki çeyrek; ortalığın dörtte üçünü kaplayan kanapeler çeyrek.

Akar oluğun tadına doyamıyan Sinyor Castellano'nun yerine günün birinde Gontran adındaki Fransız kavañçe oldu. Bu kumpanyanın oynadığı oyunlar da: Faust, Mignon, Sapho gibi Fransız operaları; Carmen, La Mascotte, La belle Helene gibi opera komikleri; Les saltimbanques, La poupee kabilinden operetler.

Vander Mounth ismindeki dilberin huri misalligine herkes hayran. Hele (La Poupee) de göğüs ve kolları fazlasıyla çıplak, fistanı diz kapaklardan yukarıda, kurma bebekler vari (Pappa!. Mamma!..) diyerek şanoda tıptış tıptış gezişine bütün ağızlar açık.

Vaktaki sinema modası alıp yürümeğe başladı. Berhaneye Pathee biraderlerin sinematoğrafı yerleşerek, operacıları, operetçileri künededen attı.

Öyle bir dolup dolup taşış ki sorma. Bin güçlücke içeriye kapağı atar, yer karparsın. Bir piyano, iki keman, bir flütten mürekkep salon orkestrası senfoniden siftah eder.

Programa geelim: En başta buzlu denizler, Alp dağları, Como gölü nev'inden bir manzara. Sonra Napoli'de mercancılık, Lizbon'da balık konserveciliği, Lyon'da ipek dokumacılığına dair fenni bir kordela. Arkasından bir veya iki kısımlık küüstür komedi. Beş dakika ara verilir. Şimdi, seyrine en doyum olmaz filmlere sıra gelmiştir.

Aman efendim aman, dört veya beş kısımlık ne dramlar da ne dramlar: Alexandre'le Gabrielle Robine'inkileri mi istersin? Ancelo Ferra ile Lyda Borelli'ninkileri mi? Yoksa Orlando bilmem kimle Pina Menichelli nâm afet-i devranın herkesi mestedici şuhluklarını mı?

Nihayet bir kısımlık komikten sonra Pathee firmasının horozu, kafa uzatarak, kanat silkerek ötüş hareketlerinde bulunurken lambalar yanar, sinema paydos olurdu.

O devrin komikler şahı Max Linder'di. İnce, zarif, pek sempatik bir herifcağızdı. Bir de Rigaden lâkablı, Prince adlı, Paris'te tiyatro artistliği eden adamcağız vardı ki soğuk neva mı soğuk neva.

Konkordiya tiyatrosu şimdiki Saint Antuvanne Kilisesi'nin arsasındaydı. Bina salaş amma geceniş, kat kat localar. Yanındaki bahçesinde yazlık sahne; avlusunun sonunda Bartoli'nin lokata ve birahanesi.

Boğuntu yerinin dik âlâsı orada. Sabah horozları ötünceye kadar işler. Akşam yemeği suları, gecenin geç saatleri mahşer mi mahşer... Bütün Beyoğlu'nun, karşı kaldırımdaki Cristal kafeşantının aktris ve şantözleri; Glavani, Venedik Sokağı otellerindeki ecnebî kırmaları kokotlar; Yeniçarşı'daki pansiyoncu Henriette'in kokonaları hep orada.

Konkordiya tiyatrosuna evvelce opera ve operetler de gelirmiş. Gitgide, yerlerini varyetecilere kaptırmışlardı. Bura şanosunda boy göstermiş nazeninlerden niceleleri vardır ki sadrazam, vükelâ, zaptiye nâzırı gibi pašaların oğullarına metreslikle çatmış, hatta bazıları nikâhla varmış, çocuk sahibi olup hanım hanımcık oturanlarına da rastlanmıştı.

Yaver-i husûsî-i şehriyarî Fehim Paşa'nın güzellik şöhreti afakı tutan meşhur Margueriti de Konkordiya devşirmelerindendi.

Halep çarşısındaki tiyatro, ortası çepeçevre değirmi meydanlı bir sirketi. Tourner'in, Pierre Antoni'nin at cambazhaneleri oradan eksik olmazdı. Her nedense bu cambazhaneler ayağı kesince, sinematograf da revaçlanınca oraya da beyaz perde kuruldu.

Sözüm yabana ilk sesli sinemayı burada gördük. Meselâ dalgalı deniz gösterilirken perde arkasından çinko levhalar sallanır; atlar koşarken dizlere avuçlar vurularak nal sesleri taklit edilir; vapur, şimendifer gözüktü mü boru, düdük öttürülür; silâh milâh patlarken kapsullu tabancalar atılırdı.

Odeon nâm-ı diğer Verdi tiyatrosu bugünkü Şark sinemasının bulunduğu bina idi. Boyuna Rum kumpanyaları gelir; komediler, dramlar, operetler temsil ederlerdi.

Apukurya, yani karnaval zamanlarında kapıları ardına kadar açık. Bütün Beyoğlu halkı akın akın dolar.

Maskeli bolanın harcâlemi orada. Dühuliyesi erkeklere 10 kuruş; kadınlara o da yok. Loca tutacaksan; en âlâsı beş mecidiyeye.

Timoni, Derviş, Çiçekçi, Yeniçarşı, Çeşme, Sülogo, Bayram, Küçük Yazıcı, Fıçııcı Sağsol, Çukur, Büyük Ziba, Küçük Ziba sokaklarının malları hep oraya...

Hepsi maskara kıyafetine girmiş, gâh önde lâterna, gâh zurna ve çiftenara; horalarla, oyunlarla, meyhanelere uğrayıp uğrayıp içkileri tazeleye tazeleye, kafilerle sökün ederler.

İsteyen dansa koyulup polkalara, mazurkalara, kadrilere, lansiyelere girişsin. İsteyen de yukarı salona çıkıp, masasına rakıları, şarabları, biraları getirtsin. Kemanî İhsan'ın, Bülbülî Salih'in incezasını dinleyerek, kafayı çekip çekip fitile dönsün. Aşka gelince de çalgıcılara bir avuç para atarak çiftetelliği tutturup şakır şakır kıvırsın..

(Geçmiş zaman olur ki,Son Posta, 18 Eylül 1943)

Yazlık Tiyatrolar

*S*ayfiyelerde gerek köşkleri, yalıları olanlar, gerekse oralarda yazlığa çıkmayı âdet edinenler Hıdrellez'den bir hafta evvel taşınma hazırlığına koyulurlardı. Denkler bağlanır, sabahın alaca karanlığında öküz arabalarına yükletilir, ardından ev halkı toplanıp önde en dini bütün yaşlının elinde mushaf, küçük bir çıkında tuzla ekmek, menzil-i maksuda göç edilirdi.

Mayıs girer girmez de yazlık tiyatrolar (tiyatro perveran hanımefendilere ve beyefendilere) kapılarını açar, (lûbiyat)a başlarlardı.

İstanbul'da dört kumpanya demirbaşı: Manakyan'ın "Osmanlı Dram Tiyatrosu"; Kel Hasan'ın "Meserrethane-i Osmanî"si; Abdürrezzak saraya alınıp çanına ot tıkanıldıktan sonra en uyanık aktörü Küçük İsmail'in idaresinde, komik Şeyh Hakkı'nın da ortak olduğu "Handehane-i Osmanî"; bir de Şevki'nin "Eğlençehane-i Osmanî"si.

Bunlardan ilk üçü cuma ve pazarları Kadıköy'ünün gediklileri. Kuşdili, "Hadi-ka-i Basriye" adlı Papazın bahçesi, Söğütlüçeşme civarındaki Zamboğlu bahçesi sa-laşlarında, her yaz köşe kapmaca oynarlar.

Şevki telgrafhane kâtibliğinden türediği, zanaatçı pişkin olmadığı için, cuma ve pazarları Kadıköy'ünde yer bulamazdı. Kış mevsiminde Beyoğlu'nun Halep çarşısına gelen, akar oluğun tadına doymadığından pııyı pırtıyı toplayıp gidemeyen To-urnier'in veya Piyerre Antonin'in at canbazhanesi de derme çatma bir kadro ile bu canibe kapağı attı mı Küçük İsmail'le Şeyh Hakkı'nın elleri böğürde kalırdı.

Daha evvelleri Yoğurtçu çayırında da bir salaş varmış; orada Abdürrezzak oynamış. Yıkırlılınca meydan büsbütün daralmış.

Hep Kadıköylülerin mi keyifleri yerine getirilecek? Başka sayfiyelerde oturanlar tiyatrodan mahrum mu kalsın? Bu da temin edilmiş, o kimselerin yüzleri de güldürülmüştü.

Kışıklı Millet bahçesinde, Bağlarbaşı'nda, Üsküdar İcadıyesi'nde, Göksu çayırında, Bakırköy Millet bahçesinde pedavra tahtalarından yapılmış, aynı örnekte salaş-

lar; Sarıyer'in Çırçır suyu, Küçük Çamlıca'nın Libade, Merdivenköyü'nün Mama mesirelerine çerden çöpten kurulmuş panolar vardı.

Yani, dediğimiz dört demirbaş kumpanya, hafta arasındaki pazartesi, salı, çarşamba, perşembe ve cumartesi günleri maşınkların mağrıba, mağrıbdan maşrıka, İstanbul'un kaç bucağında mekik dokurdu.

Salaşların yer katındaki localarla (parterre) erkeklere, yukarı kattaki kafesli localar ve mevkiler kadınlara mahsus. Bir iki yıl, tiyatro tahta havale ile ortadan ikiye bölünmüş, fakat kazanca kesad getirdiğinden, vazgeçilerek gene eski hale dönülmüştü.

Bütün oyunlar ezanî saatle 7 buçukta başlar. Hepsinde birinci sınıf localar 55, ikinciler 44, birinci mevkii 11, ikinci mevki 5 buçuk kuruş (kesirler Darülaceze payı).

Bina yükünü almağa başlar. Manakyan'ınkine kırmızı saçlı Toni Grok'un sekiz kişilik orkestrası (müntehap opera parçaları) çalar; diğerlerinde Kemanî Aşkın'ın, İhsan'ın, Bülbülî Salih'in (beş hanende ve sazendeden mürekkeb incesaz takımı ehviye-i lâtife terennüm ederken) gürültüden ne baş, ne beyin.

"Sucis!... Otuz iki dişe mızıkla çaldırıyor!..."

"Peynir, simit!..."

"Eğlencelik fındık, fıstık!..."

"Dordurmam kaymak!..."

Bağırtıları. Kadınlar hamamı gibi ağır kalabalığı; memedeki sübyanların viyaklamaları; çocuk feryadları. Çalgının nağmeleri hallaç üstü gibi araya kayıyor.

Çıtaları seyrek kafeslerin arkasındaki nazeninin şivekâımlarla, alt kattaki iki dirhem bir çekirdek burma bıyıklıların hâli bir âlemde. Kimi birbirinin yavuklusu; kimi hemen oracıkta işini pişirmiş; kimi de bal aylarında, turfanda karı koca. Gelsin karşılıklı işaretler: Baygın baygın bakışlar, göz süzüşler, kaş oynatışlar; renk renk mendilleri yüze tutuşlar; birteviye yelpaze sallayışlar; sigara yakmak bahanesiyle boyuna kibrit çakarak (Ben böyle yanıyorum) demeğe getirişler; alev derunu çayır çayır tutuşturduğundan ceketin düğmelerini birden çözüşler...

İşportalı seyyar yemişçilerden Palabıyık Toros, Selâmsızlı Mihran, Yeldeğirmenli Tanaş bardak eriklerini, kayısıları, şeftalileri, çavuş üzümelerini localara taşıyıp, kimin peşkeşi olduğunu usulca göz kırparak bildirmede.

Manakyan'ın müşterileri hep kibar, ince, hassas kişilerdi. Oyunları zırva şeyler değil, gayet hissî dramlar: Meselâ (La dam O kamelya), (Dalila), (Fanfan Klodine). Yahud tüyler ürpertici, sekiz on perdeli, o miktarda da tablolu facialar; Mesela (Kızıl Köprü Cinayeti), (Peçeli Kadın), (Balmumcu)...

Seyreden hanımların hali içler acısı; hıçkırma hıçkırma ağlayanlar, sinirleri boşanıp zangır zangır titreyenler, çarpıntıları kalkıp tukananlar. Bunu bildiklerinden tertibli geliyorlar. Yanlarında kolonya, lokman ruhu, hattâ hattâ bazılarında posyon kordiyal.

Allahın kulları hep böyle elem keder gayyasına mı garkedilecek? Biraz da tatlı tarafı lâzım. Bu sebeble Manak Efendi sona bir perde komedi de eklemeye başlamış, daha ileri vararak Kemella'ya kanto da oynatmıştı.

Haspa'nın Arab rakslarındaki kıvrılışına, alafranga danslardaki zıpız zıplayışına uyar yok; fakat şekil ve şemalceğizini hiç görme: Kupkuru bir yüz; armud sapı gibi boyun; köprücük kemikleri fırlak; kolları, bacakları deynek. Sesi güvercin tersi yemiş gibi, dili ise çetrefil mi çetrefil; sanki kuş dili ile ötüp duruyor.

Kel Hasan, Küçük İsmail, Şevki tulûat oynarlar, bazan da tabanca, bıçaklı, katmer katmer cinayetli dramları da araya katarlardı.

Bu tulûat kumpanyalarının repertuarı basma kalıptı: Önden bir perde komediya, arkasından kantolar, daha arkasından asıl oyun: (Aşıklar), (Pembe Kız), (Çifte Köy Düğünü) kabilinden şarkıları; (Garketon Harabeleri), (İki Bedbaht Lostracı), (Canavar İninde bir Kadının 10 Günlük Hayatı) nevinden dramlar.

Komediya savılınca perdenin altından cild cild notalar mızıkacılara dağıtılır; zira her kantocunun söyleyeceği kantolar başka başka. Nihayet çingırak çingırdar; çalgı ara nağmeyi tutturur; perde yavaş yavaş kalkmağa başlar.

Siftah olarak Viktor, Tereza gibi narin yapı, yeni yetişmelerden biri boy gösterir. Ardından Küçük Virjini, Minyon Virjini gibi balık etiyle şişman arasındakiler sökün eder; daha ardından lop lop gövdeli, kocaman şişkolar: Peruz, Şamram, Küçük Eleni, Küçük Amelya...

Kantolar başlarken localardaki beylerden geriye çekilen çekilene. Adamcağız-larda şanoya sırtı dönüş; yalnız bir iki kerecik bakarak (Ne mendebur mahlûk'a!) dercesine yüz ekşiştir. (Sen dildadem mevcudken çeşmanıma başka kadın girer mi?)yi iş-rab için.

Çünkü ol dildade (nezzare)de. Hele geriye çekilmesin, sırtı dönmesin, bakarken yüz ekşitmesin, tazenin derhal cinler başına üşüştü; baygınlıklar, aygınlıklar içinde tiyatroyu yarıda bırakıp cicozu çekti; pişmiş aşı da su katıldı gitti.

Tulûat tutturulup sırar (Ermenice âşık manâsına sirahardan) sahneye çıkarken aşağıki burma bıyıklı da tetik üstünde. Hasan'ın Todorisi, Küçük İsmail'in Nurisi, Şevki'nin Nobari makulesi yakışıklılar (arz-ı didar) edince kafes arkasındakinde de yana yüz çevirip hiç ona bakmayış; bir iki defa göz kaydırıp yüz buruşturuş. Öyle ya, onunki can da erkekceğizinki patlıcan mı?

Hasan, kendi menfaatine verilen oyunlarda, rejisörü Kâmil'in, hatırlı artistle-rinden Peruz, Küçük Virjini, Püzant, Deveci Agâh'ın menfaatlerinde, başına hotoz takarak, düzgünlerle allıklara bulanıp fistan giyerek, (Todilerde çengi çıkar), (Yağlıca bumbar, Tuzluca bifték) kantolarını söyler, salaş fariden, yani alkıştan yıkılırdı.

Yüksek kırat paşaların familyalarıyla teklifsizdi. Onların konak arabaları kapıya yanaştı mı bilet gişesinden hemen fırlayıp, yerle beraber kandilli temennaları savura savura, (İhya buyurdunuz velinimetler)le karşılar, localarına kadar götürüp otur-

tur, biraz yarenlik ve tuhaflik edip çekilirdi.

Bu gibi menfaatli dramlarda Manakyan'ın madaması, gelini Aznif, Hekimyan, Binemeciyan, bir hafta evvel faytonlara kurulup büyük köşkleri dolaşırlar, yaldızlı loca bilâtları sunarlar, kırmızı liralari, iki buçuklukları, pek kalantorlardan beşlik banknotları çantaya atarlardı.

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 31 Ağustos 1943)

zamanlar (oğullu) lâkab Rumlara, Karamanlılara mahsus, bir de hokkabazlara ve yordaklarına. Bunların ekserisinde de yemiş, çiçek isimleri: Portakaloğlu, Çiçekcioğlu, Karanfiloğlu... Oğulsuz tek müstesna, Usta Kanarya.

Bu adamlar hep Balatlı idiler. İçlerinde Hasköylü, Kuzguncuklu, Demirkapılı, Kuledipli yoktu. Bu husustaki bir ikinci müstesna da Ortaköylü Yasefin oğlu.

Usta Kanarya kerliferli, Rızapaşa ve Fincancılar yokuşunda döşeme saçağı, muşamba, tabak, çanak satan mağazacıları andırırlı. Dediğim senelerde 45, 50'lik, boncuk göz, iri burun, sarışın bir adamdı.

Kanaryalığı sarılığından değil; kollarını sıvadı mı kanarya gibi ötüşünden... Halbuki içlerinde en az kelâmlı, en ağır ve sahte vakarı o. Zanaatine güvende; kendini de beğenmişlerden.

Meselâ bir sünnet cemiyetinde yakınında endam aynası mı var, gözleri hep orada. Bahçede çadır altında, yahut mesirede açıklıkta mı, kaşla göz arasında cebinden bir mezad malı aynası çıkarması, fesini, bıyıklarını düzeltmesi hazır.

Gelgelelim hanımlar nazarındaki gradosu bozuktu.

"Aman ne kurumî, ne donyağı, soğuk neva herif!... Mehareti, el çabukluğu, göz boyacılığı kendinin olsun!..." derlerdi.

Ötekiler on, yedi, hattâ beş mecideyeye kadar fit; halbuki buncağız üç sarı liranın on para aşağı bir yere adımını atmaz. Üstünlüğüne sebep emsalleri içinde hakikaten en mahirleri oluşu. Marifetleri çeşitli, kuklaları boy boy, rakkaseleri parlak, çalgısı da enikonu takım. Yalnız kemanla deften ibaret değil; udlu, kanunlu, lâvtalı...

Yardağı Portakaloğlu kumral sakallı, iri yapı, karınlıydı. Bu yolun en namlısı olduğu halde yavan ve basmakalıpçı...

O zamanlarda en baş üstünde tutulan hokkabaz Ortaköylü Yasefin oğluydu. Ufak tefek, etepati yani kukla gibi bir mahlûkcağız amma çevik, tetik; miri kelâm, terbiyeli, nazik.

Yanındakine hitablarında: "Ulan!... Herif!... Gidi!..." kabalıkları yok; hep "Amma benim pehlivanım!..." Açık saçık tabirlerden de uzak; her sözünün nihayetinde "efendim".

Sonra da temiz pâk, zarif giyimli. Kalıplı fesli, kolalı yakalıklı ve kravatlı, arkasında gri yahut bej rengi kostüm.

Hokkabazların en genci, en şıkı, en tırandazı oydu. Oyun esnasında öbürleri gibi altalta üstüste didişmez, çarnaçar fazlaca hareketlendi mi derhal yakasını göğsünü düzeltir, pantolonunun ütüsünü bozmamağa çalışırdı.

Çeneleri durmayan o hatunelerde asıl şimdi fiskos:

"Boyposça biraz da simaca, lâteşbih velâtemsîl şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'yi andırırsatı yok mu kardeş?"

"Ondan ziyade eski Gümrük nâzırının küçük damadının örneği gözüüm!"

"Sözü sohbeti bu derece yerinde bir genç böyle ter döküp helâk olacağına bunca rayalar gibi Hariciyeye, mariciyeye başkâtîp, mümeyyiz filân olsa imiş ya!..."

Yasef'in oğlunun yardağı Çiçekçioğlu, Portakaloğlu'ndan daha yüksek, işinde daha ehil. Üstünü de yok değil, Boyacioğlu.

O da sakallı, kurada, çelimsiz, çiçekbozuğu, çirkinlik mostrası. Fakat tuhafılık, cefakeşlik kendisinde tamamdı.

En çok kötek yiyen, itilip kakılan, didik didik didiklenen, havuzlara atılıp sırsıklam toza toprağa karıştırılan o biçare.

Seyirlerde ayak takımı ve çoluk çocuk, düğünlerdeki uşaklar, ahçılar, ayvazlar bile saldırırlar, üstüne maşrapalar, kovalar boşaltılırdı. Cebe atacağı bir iki mecidiye avalidi, bir o kadar da bahşişi can tüketmesiyle hak ederdi.

Demin bahsettiğimiz hatunlar bu halleri görünce de çeneler;

"Beşaret herif büsbütün şafî köpeğine döndü!..."

"Maymunakinin canı çıkacak da haberi yok!..."

"Kıkırdayıverse de kurtulsa bari!..."

Boyacioğlu'nun ustabaşısı Karanfiloğlu... Yağız, kara kuru, posbıyık, kılık kıyafet züğürdüydü. Başka bir yerde gör, Kumkapı'nın, Samatya'nın ahbar balıkçılarından san ve hemen yavaş:

"Agop Ağa Boğaz'dan torik akını var mı, uskumru kuruşa düştü mü?"

Hünerleri şöyle böyle, patavatsız, patırdıcı, hoyrat, dayağı bol bir Yahudi.

20, 25 sene, belki de daha fazla zaman var ki hokkabaz yüzü görmüşlüğü yok. Bildiğimiz şekilde hâlâ bazı takımlar varmış; aynı usûl ve tarz üzere imişler. Eski oyunlarının hangileri duruyor, hangileri araya kaynadı bilmem. Şimdi burada o vaktiki numaralarının aklıma gelenlerini ve başlıcalarını hatırlatacağım.

Malûm a bir kenara masa konur; arkasında dalavereler olacağı için muhakkak üstü yere kadar örtülür. Hokkabazla yardağı önüne geçer. Ustalar önce hırkalı, min-tunlu, şalvarlı imişler, ceketle pantolonu sonraları giymişler.

Yardağın başında çevresi dapdaracak, kıpırdasa düşecek bir külâh; sırtında beli kaytan kuşaklı basma entari, altında basma don. Bir kenarda da çalgıcılar.

Gaygaylı türküler, makamlı bağtırlar, def cacafları, ala ala heylerle işe girişirlerdi.

Siftah, hokka oyunu. Masanın üstünde tenekeden üç hokka; mantardan, kap-kara üç de yuvarlak. (Hokka da üç, yuvarlak da üç!... Ne sihirdir ne keramet, el çabukluğu marifet!. Bir onun altına, bir şunun altına, bir ötekinin altına!..) derken, (Ete-peta, mestepeta!... Püf, püf!...)lerle hepsi bir tanesinde topyekûn oluverirdi.

Seyredenlerin kiminde yarımyamalak alkışlar; kiminde: "Gene o kokmuş keş-keği ısıtıp ısıtıp ortaya koyuyor!" şikâyeti; kimi de ayaklanmış:

"Şimdi fanilâmı, gömleğimi ters giyip geleyim de marifetlerini yapsın bakalım andavallı!..."

Zîra, bir nesne vücade ters giyilirse tılsımın, göz boyacılığın bozulacağına dâir bir rivayet mevcud...

Mahud numaranın antika tarafı, yuvarlaklardan birinin soytarının boğazında kalmasıydı. Ağzına alıp gevelerken yutuverir, boğazına tıkanır, gözleri evlerinden dışarı uğrayarak, alıal morumur, boyun damarları oklava, öğüre öğüre, çırpına çırpına hâza can çekişirdi.

Etrafta geyire geyire hafakanı tutanlar; su, limon, lokman ruhu isteyenler; eteklerini açıp sünnet çocuklarının önlerine siper olanlar...

Külâh oyununda da buna bir benzeri daha; itiş kakışlar, tepeye enseye şaplaklar esnasında, külâh sakallıcağızın kafasından çenesine kadar geçiverirdi. Boca, çıkmaz da çıkmaz. Gene boğulur gibi boğuk boğuk sesler, deprenmeler, başsız tavuk gibi zıplamalar... Bu sefer de sinirlenenler, meraklananlar, bakamayanlar...

En kıyaklardan biri de düdük faslı. Yardak çığırta çalıışındaki yamanlığından açar, beriki de: "Hodürü meydan, göster bakayım kendini pehlivanım!" diyerek düdüğü eline dayar. Çenesi pırtı mı pırtı... Düdük ağza varırken mütemadiyen el atıp durdurmada, dili işletmede:

"Aman en önce gayet pesten perdeyle firaklı firaklı suzinaktan girişeceksin. Hicaz, hicazkâr, hicazkârı kürdi, karcigar, mahur makamlarında biraz dolaştıktan, rasttan bestenigâra, ardından sebahiye vurduktan sonra uşşak da karar kılacaksın!"

"Hay hay, emret! Aslanım!..."

"Velâkin meclisimizi şenlendiren velinimet efendilerimizden ısfahan, hüseyini, düğâh, segâh, ferahnak, eviç makamâtını arzu edenler de bulunur belki..."

"O da olur!..."

Hülâsa yarım saat mi diyeyim bir saat mi, düdük bir türlü dudaklara değemez, biri makineyle söyler, öbürü çileden çıkıp üstünü başını paralar, bunlara bakanlardan sığır yüreği yutmuşları bile heyheyler bastırır, nihayet düdüğü üfleyip unlara bulanır şaklaban, curcunayı tuttururdu.

(Geh bili bili!... Gık gıdak!...)larla don paçalarından yumurta düşürüşler, ağızdan avuç avuç toplu iğne ve kulaç kulaç kurdele çıkarışlar, mendilin düğümünde kaybolan mecidiyeyi, havanda tuzbuz olan saati burunlardan kayışlar, birbirine girift halkaları ayırd edişler... Her zamanın küllü çörekleri.

Gece yarısı oldu mu ipli kukla partisi, sabaha karşı da ateşbaz oyunu... Gören kim?... Erkeklerin hepsi sızmış; kıpırdayabilenler de kenarı bucağı, kanape, sandalye altlarını yokluyorlar; gazelhan sarıklıların mest pabuçlarını rakı şişesi diye ağızlıyor.

Gündüzden başlayan fasılalar rakkaselerin sırası idi ve gelsin parsa. Ev sahibi yumuşaksa, erken başgöz olmuşlardan olup hanımcağızı da yaşını başını almışlardan ise, davetliler arasındaki bekriler de ziyade ise parsalar bitip tükenmezdi. Akı başında olanlardan Boyacıoğlu'na betelenler de olurdu: "Boyacı küpü mü burası?"

Memnunlar da sayısız. Gelirken sarrafları boylayıp mecidiyeleri onluğa, yirmiliğe tahvil ettirmişler, alayını tükettikten sonra kuruş, ikilik, çeyrek yapıştırmağa başlamışlar da hesapsız... Kızlara: "Yandım sana sarı papa!" deyip mecidiye sunanlar da bol boluna...

Tutulacak hokkabazların ilk sualleri şuydu:

"Parsa var mı, yok mu?"

Zîra bazı kişiler misafirlerini tedirgin etmemek için parsasızlığı şart koşarlardı. O zaman da iki üç misli fazla para verirlerdi. Parsa varsa fekis mekis, çalgı çağanasıyla beraber üç beyaz mecidiyeye koşan hokkabazlar çok görülmüştür.

Nerede olurlarsa olsunlar, hattâ Beykoz, Sarıyer, Yakacık, Adalar, Ayastafanos... Şafak sökerken pıllarını pırtılarını toplamalarıyla ortalıktan sırta kadem basmaları bir olurdu.

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 20 Nisan 1939)

*K*ursaklı, Abdülâziz devrinin baş cengisi imiş. Bu nâmı almasına sebep boynunda koskocaman bir ur bulunması; tûlbendle sarılı amma oynarken hop hop göğsüne doğru sarkması... Asıl ismi Leylâ.

Müteaddit defalar Maarif, Maliye, Adliye nâzırlıklarında bulunmuş olan Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın oğullarına yaptığı, civarlardan yüzlerce çocuğu da araya kattığı meşhur hitan cemiyetinde, Kursaklı da mevcudmuş ve o vakitler en parlak zamanı...

Mısırlızadelerle beraber sünnet olanlardan rahmetli bir dayı beyimiz vardı ki, üç gün üç gece süren o düğünün cıfcafını söyleye söyleye bitiremez, çengi başının boynunu görünce korkup ağladığını da unutamazdı.

O tarihlerdeki cerrahlık bu uru çıkaramıyacak kadar mı yavanmış, yoksa kadıncağız mı el değdirtmemiş, bilmem.

Kursaklı'nın âdeta kâhyası, bugünün spor menacerleri gibi anca beraber kanca beraberi Hafız Hanım da nereye gitse peşinde.

Ondan sonraları İstanbul'un en göz bebeği çengisi Mahbup. Adı üstünde; herkes tarafından muhabbete mazhar, mahbub-ı kulub.

Kursaklı Leylâ'nın yetiştirmesi imiş. Hakikaten pek dilberlerdenmiş: Dalyan gibi boy, balık eti vücut, karbeyaz ten; kaşları kalkık kalkık, sarı elâ gözleri çekik çekik, kumral kirpikleri kıvrık kıvrık. Edalı, ince halli, kibar, ağır, kendini satar dururmuş.

İpekçi Kâni'ye çıkarılmış olan meşhur türküde bile ismi var:

Vanlıyı aldı

Hanımlar kaldı

Düğününde bile

Çengi Mahbup çaldı.

Şöhretinin en taşkın günlerini de söyleyelim: 1296'da, yani 1880 yılında sabık

sadrazamlardan Mütercim Rüştü Paşa'nın Vefa'daki konağında, (şimdiki Vefa Lisesi'nin bulunduğu binada) hafidesine pek alayışlı bir nikah cemiyeti yapılmış.

Mahbup, haremde çırağı ve partöneri Paşakızı ile karşı karşıya rakslarında cümleyi teshir etmiş. Hanfendilerden elmaslı papatya iğneler, gül yüzükler, nazarlık firuze madalyonlar bezleden edene...

Paşakızı'nın babası sahiden paşa. Merak bu ya, bu zanaatine hevesli. Ufak ya-pı, minyon, karakaş karagöz, civelek ve fıkırdak bir tazecik.

Bir kademe daha sonrakilerden Şakırşukurun Fatma'nın oyununa gayet şakırşukurlu, kendisine de fevkalâde güler yüzlü ve neşeli derlerdi.

İlk nazarda pek göze çarpmazmış. Boyu, endamı, hattâ hoşurluğu da yok. Kısacıcık, yusuvarlacık. Beyazlığına beyaz, gözleri yabana atılmayacak kadar. Lâkin ağızcağızı fazla büyük ve gülüşü de mütemadî olduğu için azı dişleri bile görünür-müş.

Dedik ya, oyunu canlı. Zeybekdeki diz büküşlerine, gemicideki ayak çabuk-luklarına, horadaki zıplamalarına, hülâsa cıva misallğine hayran olan olana...

Bir kusuru, fazla alınganlığı. Tombul, hattâ şişman. Bu kadar şen, şatır, umur-suz ve deryadil olması, herşeyi vız geçmesi lâzım ya!...

Hayır; buluttan nem kapar, gözünün üstünde kaşın vardan manâ çıkarır, her la-fı bir kinayeye, rümuza hamleder, derhal suratı asıp küsermiş.

Bununla beraber inatçı değil. Yalvarmalar, yakarmalar, pohpohlar üstüne gev-şer, gene eski şevkli halini alıverirmiş. Vüzeradan ve vükelâdan Kâni Paşa konağının harem bölüğü gediklisi, hanfendinin de nedimesi.

Binnaz Hanım bu tumturaklı çengilerin son merhalesindekilerden, kaç yıllık komşuluk dolayısıyla de tanıdıklardandı.

Adam evlâdı ve aile kızı. Daha küçükken gerdan kıra kıra, göğüs titrete titrete oynar, görenleri şaşırtır, soyuna sopuna da "Bu bacaksız çengi mi olacak, nedir?" de-dirtirmiş.

Zengin, kart, gudübet bir adama vermişler; on dördünde köşeye oturmuş. Ya-pamaz tabii, ayrılmış. Dedikleri de yerine gelmiş çengiliğe sülûk etmiş.

Yaşlılık hali gözümün önündedir: Kuru yüzlü, mavi gözlü, zerdeçala boyalı saçlı ve gayet zayıf, nahifli. Edebi, erkânı, terbiyesi haddinden fazla; hak hukuk gü-der, ahbaplarına cidden dost ve yar bir hatuncağızdı.

Çengiliği bırakalı seneler geçmiş, torununu bile evlendirmişti. Velimelerde da-vetlilere soygunluk yani teşrifatçılık yapar, sigaralar, kahveler, tatlılar verilmesine ne-zaret ederdi. Daimi aramgâhı da esbak sadrazamlardan Mahmud Nedim Paşa hafide-leri, yani Maarif nâzırı Haşim Paşa'nın, Rüsumat müsteşarı Mehmet Ali Bey'in yalıla-rı.

Kâhya kadınlıktan daha üstün bir mevkide. Kendine mahsus odası, abdestha-nesi, hizmetinde halayık, ahretlik...

36, 37 sene evvel. Göztepe sakinlerinden Ahmed Bey'in küçük kızının düğününde, bazı hatırlı kimselerin rica ve niyazlarını kırmayıp ortaya çıkıverdi. Bir oynadı bir oynadı ki, nefes nefese bitirince boynuna atılanlar, kucaklayanlar, sarmaş dolaş olanlar...

Binnaz Hanım umumî harp senelerinde hayattaydı. Birdenbire yok oluverdi. Herhalde ukbasına kavuşmuştu.

Loncalılardan, kıptilerden de çengi çok, fakat büyüklerce onlara rağbet az. Getirtenler esnaf mesnaf takımı, kenar mahalleliler, cebi yufkalar. Bunların en üstünleri Ceylân'dı. Ne göz, ne de biçim itibariyle Ceylân'a benzerliği yok. Direk gibi upuzun, göğsü kagırğa, esmer; badanalarla yoğurtlu patlıcan.

En güvendiği tarafı, topuklara kadar bir kucak, simsiyah saçları. Döker dağıtır, boyuna arkaya eğilir, kolanlarını yerlere değdirirdi.

Eski usûldekilerin sonuna kalanlardan! 25, 30 sene evvelkilerden. Kâr-ı kadîm oyunların arasına Peruz'un, Şamram'ın, Küçük Virjin'in kantolarını katıştırır, (Nice feryad edeyim)leri, (Nale-i cangâh)ları, (Küçücükden bir yar sevdim)leri araya sokardı.

Çengi kolu, biri baş olmak üzere iki veya daha ziyade çengi, bir keman, bir ud ve tefli (sıracılar)dan mürekkep. Hepsi kadın. Kemancılar bostan dolabı gibi kemanı gıcırdatır, udcular göğüs tahtasına vura vura udunu zımbırdatır, sıracılar teflerini darbuka gibi gümbürdete gümbürdete çalarlar, daire denilen sedef kakmaıları ele almışlar gibi aheste aheste dümtekateklere girişmezlerdi.

Çengilerin numaraları çeşidli: Köçekçeler, ardından çoban, zeybek, arabis, acem, koç bilezik, gemici, hora...

İlk parti köçekçelerdi. Sırtlarında sırmalı kadife camadan, içinde ipek kadife eteklik. Raks esnasında çehreler gayet ciddî tebessümü bile arama.

(İlkbahar olunca şen olur dağlar), (Bülbül olsam konabilsem dallara), (Selânik kahbe Selânik), Aydın havalarından (Ağlatırlar güldürürler, çeşmim yaşın sildirirler), dağilerden (Ne geçersin kömür gözlü yolumdan) gibilerin sıraları savulduktan sonra (Çoban)da biri erkek, öbürü kız olur.

(Zeybek)de hakezâ. Erkeğin başında, yazma dolanmış yıkık fes; gene kadifeden veya atlasan sırmalı cepkenle şalvarlı.

(Hoppala zeybek tararara ram)larla beraber yavuklusunun karşısına geçip bıyıkları mı burmaz, cebine vura vura paralar mı şıkırdatmaz, göz kırpıp kırpıp işmarlar mı geçmez?

Arabis de başta agel, sırtta Şam kutnisinden entari. Maval ağziyle yaleller ve Arap oyunu...

Nuh nebilik (Koç bilezik) faslında da:

Koç bilezik, koç yüzük, kolda Naziko

Koç yârimden ayrıldım, bana da yaziko

Gemicide Tersaneli yaka, salta marka ceket, kısa pantolon. En nihayet de, ensede püsküller, belden aşağı katmer katmer fistanlarla kasap havasiyle hora...

Bütün bu oyunlar parti parti oynanırdı. Kursaklı, Mahbup, Şakırşukur gibi davâlılar, parsaya asla yanaşmaz, sıracılar tef dolaştırırlardı.

En mühim noktalardan biri de kaç göç keyfiyetinin hiç kale alınmayışı; çengi hanımlar, baş, göğüs, kollar açık, erkekler meclisinde de aynı tertip üzere kıvrırırlardı...

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 25 Nisan 1939)

Kavuklu Hamdi, Pişekârları, Zenneleri, Taklidleri...

*H*amdi, 903, 904 senelerinde Mama'da oynadığı zamanlar 55, 60'lık kadar görünürdü. Saçları, bıyıkları kır; orta boylu, kalıpcıcana; sevimli yüzlü ve halli; gençliğinde yakışıklılardan olduğu besbelli.

Malûm kavuklu kıyafetinde: Başında beyaz tülbent sarılmış dilimli kavuk; sırtında etekleri bele dolanık entari üstüne kırmızı cübbe; ayakta çedik papuçlar...

Pozları katiyen aykırı ve mübalâgalı değil, tekerlemeleri açık saçıklıktan ve sululuktan uzak, hazır cevablığı yerinde... Gayet tabii bir şaşalaması, gözlerini kırpıştırma kırpıştırma bakması vardı.

En önce zurna pişekâr havasını tutturur. Pişekâr elinde şakşağıyla gelir; ortayı bir iki dolaştıktan sonra yerden temennahını edip: "Bugünkü oyunumuz Çifte Sahaf-lar veya Kanlı Nigar ve yahut Yalova Safası" dedikten sonra zurna tekrar başlarken kavuklu çıkar.

Peşinde iki adet kambur ve bir cüce: Kambur Mikail, kambur Sadi, cüce Vasilâki...

Pişekârın vaziyet alıp yerle beraber selâmlarına Hamdi'de kuşkulana kuşkulana ne bakış? Temennahlar devam ederken etekleri tutuşmuş, "Kış, kış!" diye ne çırpınış? Etrafta kovan var da anları kovuyor sanmada, kendi de dört dönmede...

Nihayet tanışıp ahabab çıkarlar. Hamdi: "Başıma gelenden haberin var mı cancağızım?" diyerek lâfı alır. Kâğıdhane'ye gittiği kayığın batışı; Yakacık yolunda bindiği atın azıp kaçışı; davet edildiği düğün evinin göçüşü kabilinden korkunç ve netameli bir menkıbe nakleler, "Yatağın içinde gözlerimi açınca hâlâ yüreğim gümbür gümbür atıyordu" diye hepsini rüyaya bağlardı.

Kâffesi karihadan ve kendi buluşu olan bu rüyalar elliyi, altmışı aşkınımış...

Hamdi Eyyüplü. Orta oyunculuğuna nasıl başlayışını rahmetli Ahmed Rasim anlatır:

"Mahallede arkadaşlarıyla bir araya toplanırlarmış. Kimi evinden eski bir fera-

ce giyer, kimi manava yalvararak peştimalını alıp bağlar, kimi oyuncakçılardan bir havan ister, döve döve gelirmiş. Bu da amcasının kavuğunu aşırıp başına geçirmiş.

O zamanlar Meddah oyunu denilen oyunu taklid ediyorlar. Konudan-komşudan etraflarına toplanan toplanana...

Bir gün, biri akıl öğretmiş: "Gelin şu tahtaperdeli yerde oynayın, ben kapıda durayım; girenlerden beş on para alırsak pay ederiz!..."

Tahtaperdeden içeri girmişler; hâlâ o giriş."

Gitgide iş büyümüş. Silâhtarağa'da oynamağa başlamışlar... Devir Abdülâziz devri... Mabeyincilerden ve yaverlerden biri hünkârın kulağına götürmüş olacak ki günün birinde saraydan haber; çağırılıyorlar.

İhlamur köşkü meydanındaki oyunlarını Şevketli seyrettikten sonra fermanı dayamış; takıma Zuhuri Kolu denilmiş.

Abdülhamid'in tahta çıkış senelerinde o Zuhuri Kolu ile Şehremini'nde Hastane çayırında, kale dışındaki Kavasın bağında oyunlarına berdevamlar. Müşteriler omuz omuza, kazançları yolunda ve o demler Hamdi'nin gençlik anları...

Gelini Berrak Hanım, yani belediye kavası Enver'in karısı, pek yakın bir akrabamızın evinde sütünelik etmişti. Arada münasebet ve tanışıklık olduğu için Hamdi'nin hususiyetine dâir epeyce malûmatım var.

Para tuttuğu zamanlarda zendost, hovarda ve eli gayet açıkmiş. Kayıklarla Kâğıdhane'lerde, arabalarla Çırpıcı ve Veliefendi çayırılarında vur patlasın, çal oynasın... O sıralar Haliç'te bir kaza geçirmiş; sandal alabora olup batmışlar, güç-belâ kurtulmuşlar... O günden sonra da denizden ödü kopmuş. Yıllarca deniz kıyısına bile yaklaşamaz, köşe-bucak kaçarmış...

Başta gelen çekilir. Seneler geçtikten sonra Kadıköy yakasına Üsküdar vapu-riyle, adaklarla ve selâvatlarla geçtiğini, yaz sonunda aynı halde dönüp, horozlar kestirdiğini söyler dururlardı.

Pek çocukluğumda kış ve Ramazan geceleri Şehzadebaşı'ndaki Abdi'nin tiyatrosunda ilk perdelik komedyaya çıkardı.

Hamdi'nin orta oyunlarının en mükemmel ve rağbetli zamanı Nerdiban kariyesi denilen Merdivenköy'ündeki Mama nâm mesiregâhta oynadığı demlerdir. Müşterilerin hepsi rütbeli, mevkili, saçlı-sakallı zevat; hatırlı, yaşlı hanımefendiler...

Çarşamba günleri orası dopdolu. Oyun yeri ağaçlık altı idi. Erkekler tarafında çepeçevre masalar, sandalyalar; kafesler ardında da hanımlar. Hasan'ın, Şevki'nin salırları kantolu-mantolu tulûâtçılık yaptığı çam tahtasından şano da karşıda.

Orta oyunu oynanıyor amma öyle de kaydı-kuydu var ki: Her şeyden evvel seyirci hazerât vaktiyle gözden geçirilecek: Meselâ devletlû filânca paşanın gayet alıngın valideleri veya kayın valideleri mi var, zennelerin anası Büyük Asım'a fazla ça-çırönlük memnu. Kavuklu'yu görünce kızlarının önüne düşüp: "Kabaramazsın kel l'atma, annen güzel sen çirkin" diye makam tutturması, hele feracesini uçura uçura

aptal oğlanın peşinden dört nala koşması, alta-üstüste pataklaması, zinhar caiz değil...

Keza hazırûn meyanında fazla meriyûlhâtlardan bir Akarap varsa taklidlerden, Tahtakaleli baklavacı, Amavud mevcudsa, Bayrampaşalı bahçıvan, Karadenizli bulunuyorsa hallaç, Kayserili hazırsa pastırmacı, saraya mensublardan bir râya buyurmuşsa balama tabir edilen tatlı su frengi, fazla şıklardan bir paşazade veya damad bey teşrif etmişse Razzakizade'nin numaraları kaldırılıverirmiş.

Hamdi çok toz gözlüydü. Öbür tulûatçılar böyle mesire tiyatrolarında müşteriler kıvamını bulmadan perdeyi açmazlar: (Haftaya!) diyerek, biletlere bir işaret, derhal toplanıp giderler. O zavallı on, on beş kişiyle oyununa başlardı. Yardaklarını, zurnacı ve naracısını hiç değilse beş on kuruşla selâmetlermiş...

Hamdi'nin en eski pişekârı Tosun. Bir müddet de Küçük Asım'la karşılaşmıştı ki o biçare Asım Baba'nın evvelki seneye kadar sağ olduğunu Beyazıd'da rastlayışımın biliyorum.

Fakat Hamdi'ye en denk pişekâr, aynı ipin en ehil cambazı Küçük İsmail... Tulûat üstadlarındandı. Meşhur Abdürrezzak'ın sirarlığından, yanı jön prömiyeliliğinden, daha doğrusu akıl hocalığından gelme.

Maşalanmış bıyıklarıyla, bir parmağı yeleğinin koltuğunda, öbür eli pantolonunun cebinde, sahnede bir arz-ı didar edişi vardı ki.

Oldukça mürekkep yalamışlardandı. Lûgat paralarken kemküm etmez, efail ve tefailerde baş göz yarmazdı. Abdi'nin bir çok komedi dramlarını yazan, tertib eden odur. Meselâ: (Canavar ininde bir kadının on günlük hayatı), (İki bedbaht lostracılar), (Ava giden avlanır) ve saire...

Sahneye çıktı mı hazâ evinde, odasında. Zerretüma yadırgama madırgama yok... O vakitler (tiyatro ağzı) denilen basmakalıp bir ifade vardı ki (â part)le başlardı. Mutlaka da şu şekilde:

"Çok şey, çok şey!"

"Evlâdın var mı, derdin var!."

"Heyhat, bunca servet ve sâmanıma rağmen yazık yazık bu emeklerime!.." Bu kabilen çenlerin hiç birisini Küçük İsmail'de arama...

(Ferahla Şirin) oyunundaki Ferhadlığı dünyada unutamam... O gün Mama'-da oynuyorlar; pişekârlık Küçük Asım'da... Küçük İsmail şanodaki delikanlılığı gibi gene pudralar içinde, sırtında sırmalı çepken, dağlar devirip ırmaklar akıttıktan sonra, derdli ve ümitsiz halde, sendeliye sendeliye ortada... Kıssa malûm, tatlı canına kıyacak.

Elindeki külüngü tepesine indirir gibi yapıp yere serilecekken bir de baksın ki ortalıkta taşlar, kayalar. Bunları birer birer sağa sola attıktan sonra rahat döseğe varır gibi yaslanıvermez mi toprağa? Gülmekten kırılanların haddi hesabı yok...

Zenneler arasındaki Büyük Asım'ın eşi ve emsali bir daha gelemiz.

Kız Tevfik esasen yakışıklı, gayet güzel kaşlı, gözlüydü. Yaşmağının altına benleri koydu mu, kırım kırım da kırttı mı kırmançlara kulak misafiri ol ve dinle:

"Kaymaktabağı'ndaki Pamuğun aynı!..."

"Fitnatın Afitabının eşi!..."

"Benli Hümmüzün İnci yezidine ne de andırıyor yarabbim!..."

Bilmem doğru bilmem yalan, o senelerde Fransa sefreti maiyetine memur Vautour nam sefine kaptanı olarak İstanbul'da bulunan Piyer Loti dostumuza bu orta oyununu seyrettirmişler. Kız Tevfik'in erkek oluşuna bir türlü inanamamış. (Mümkünü yok, bu bir kadındır; bizim Mistingetimiz ayarında bir afacan) deyip durmuş.

Diğer zennelerden Fahri "Hayali Şair Ömer" düzgün kelâmlılardan, Ahmed ve Zihni yasak savanlardan, Şataret bacılığa çıkan Üsküdarlı Arab Ahmed ise fevkalâde lerdendi. Üstünü başını, koltuğundaki bohçasını didikliye didikliye bir babası tutardı ki.

Takımın başlıca mukallidlerine gelelim: Yaşlı aptal rolünde komik Ali Rıza, gencinde Göztepeli ve Beyzade Refet birer harika idiler. Kayseriliye çıkan Terzi Salih biricik. Şalcı Acem olan meddah Aşki esasen mücerreblerden. Balama'lıkta Armanak Antuvan üstündü. Rumeli muhacirliği yapan İsmail'le hallaç, kalaycı veya manavcı olan (?) da sayılılardandı.

Zurnacı duba misali Şişman Ahmed, taksimlerde Yakomi, Arab Mehmed ayarında olmamakla beraber öttürüşü usta; narazeni Şahin de uyarıydı.

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 14 Mart 1939)

Komik-i Şehir Hasan Ve Kumpanyası

*S*açsızlığından herkes ona Kel Hasan derdi. Burnunun yassılığı hakkında-ki rivayetler muhtelifdir:

Anadan doğma böyleymiş... Sıbyanken salıncaktan yüz üstü düşmüş... Kaydırak oynarken yüzüne koca bir kaya parçası çarpmış... Galata'daki Avrupa tiyatrosunda Abdi'nin çömezi iken bir gün ustası celâllenivermiş; yakalayıp şanodan aşağı fırlatır fırlatmaz, çalgıcılar yerinin demir parmaklığı burun direğini hurdahaş etmiş...

Bizimkilerin eski yazlığı Kızıltoprak. O vakitler Hasan da oralı. Ağabeyisi polis Hacı Fital'in Kuyubaşı'ndaki evinde; 15, 16 yaşlarında kadarmış.

O zamanlar konukomşunun birleşerek, öbek öbek köşklerinin önlerine seccadeler yayıp Kayışdağı Caddesi'nden gelip geçenleri seyre koyulmaları ve sohbeti tutturmaları âdet...

Hasan da aralarında; çağırın çağırana, söyletip katılan katılana. O yaştan nekre... Bu münasebetle bir fıkra nakledeyim:

Eski ahbablarımdan gayet sinirli, her dem "Çarpıntım tuttu; bayılıyorum, ölüyorum" diye şekvacı, ölümden son derecede korkan bir hanfendi bizimkilere gece yatısına misafir gelmiş... Bermutad kapı önüne çıkılıp oturulmuş...

Hatunun evhamları öyle bir üstünde ki... "Aman şu Hasan gelse de biraz tuhaflık etse..." derlerken dört gözle bekledikleri çıkagelmiş... Kadın gene "Amanın fenalâşıyorum, her tarafım uyuşuyor, gidiyor muyum nedir?" diye kırk yıllık küllü çörek pelesenklerini tutturunca, Hasan:

"Vasiyetin masiyetin varsa ediver, helâllaş, kadını; hafifliktir!..." der demez, hanfendi şarkadak bayılıvermez mi?... Ayıltıncıya kadar halolmuşlar...

Hasan, Hayalhane-i Osmanî ismiyle ilk kumpanya kurduğu zamanlar Direklerarası'nda Mehmed'in gazinolüğundan tiyatroluğa çevrilme binada oynardı ki, şimdiki Millî Sinema'dır.

O zamanki komikler veçhile başında boru gibi fes, yüzünde sekiz rakamıvarı

kalın kalın kaşlar, boyalı boyalı bıyıklar. Sirtında kırk yerinde yamalı hırka, elinde gaz tenekesiyle süpürge, peşinde Kambur Mehmed...

Kudeması ve kerliferli zevat Abdürrezzak taraftarı oldukları için buna (Fazla perdebirünane kelâmlı) diyerek uğramazlardı. O zamanki baş müşterileri saray harem ağaları ve tüfekçileri, paşazade, hünkâr yaverleri, omuzdaş kılıkçılar, ayak takımı ve çoluk çocuk...

Hasan'ın, mudhikebazlıkta Abdi'den, Atıf'tan, Hakkı'dan, Şevki'den çok üstünlüğü, tulûâtçılıktaki üstadlığı muhakkaktır. Esasen şekli tuhaf, çevik, zeki ve hazırcevaptı. Yalnız nükteleri fazla açık saçık ve müstehcendi.

Yukarıda dediğimiz gibi, önceleri emsalleri misillû, gaz tenekesi yuvarlıya yuvarlıya, süpürge sopasını sallıya sallıya şanoya çıkardı. Baş marifetleri de ağasına kahve getirirken fincana aksırıp içine parmak batınmak; çiftlik sahibi misafirin yanındaki sandalyada ayak ayak üstüne atarken pabucu suratına fırlatmak; komedi dramalarda kont veya baron cenaplarını karşılarken pehlivan peşrevi yapıp omuzuna atılmak. Mösyö hazretleriyle kuş dili, kutu dili, kepçe dili ve ardından: Koman sava, ne haber sütçü Sava?... Tre biyen, Tarabya'da burnumu yiyen... gibi basmakalıplar...

Sonraları bu numaraları bırakmış, başındaki o kallavî fesi takyeye, parçalı hırkayı bumar gibi cakete çevirmiş, çok ta tekemmül etmişti.

Oyunlarının en meşhurları: Rüyada taaşşuk, Aşıklar, Horozlu düğün; cinaîlerden: Gargeton harabeleri, İndiyana, Simone Mari, yahut Perlaşez mezaristanı cinayetli...

Rüyada Taaşşuk'taki taklidleri, hele oyun kendi menfaatine ise, tiyatro da lealebse, görülecek şeydi.

Amuröz (tulûâtçılıkta maşuka rolüne çıkan genç kadın) sahnede iskemle üzerinde uykuda mı, efsunlanmış halde mi bilmem, gözleri kapalı, yalnız kalır. Hasan kendi kendine gelin güvey olur ve tek başına taklidlere girer: Davetliler gibi ferade ferade mi gelmez? Çalgıcılar gibi sazlar mı çalmaz, gazeller ve şarkılar mı okumaz? Dımad bey olarak tazeye ilân-ı aşklar mı etmez? Bilmukabele de türlü şiveler, cilveler. Nihayet rica, niyaz gelini raksa kaldırır, yani kendi kalkar. Nazlı nazlı, gerdan kırır kıra, omuz titrete titrete bir oyun ki...

Aşıklar'daki beyitlerinin çoğu hayide şeyler olmakla beraber, esprilileri yok değildi. İnce sesi de yanıktı. Horozlu Düğün'de kanad vura vura horoz gibi ötüşüne kılıkahalar kopardı.

Kendi veya seçkin artistleri menfaatine verilen oyunlarda başında hotoz, pudralar, allıklar içinde fistan giyip Todilerde çengi çıkar, Yeşillenmiş karşıkı dağlar kantolurunu oynar, alkıştan ortalık inlerdi.

Abdi saraya alındıktan sonra Hasan'a gün doğmuş, komiklik seven bütün hanfendiler, beyfendiler müşterisi olmuşlardı. Öbür meslektaşlarının hepsinden girgin olduğu için, buyuranların cümlesiyle ahbap ve senli benli.

Bilet gişesindeyken, kapıda bir konak arabası durdu da içinden filânca paşaninkiler mi iniyor, derhal fırlayıp koltuklarına girer, localarına kadar götürür, karşılarındaki sandalyaya ilişip kalıp sigaraları sunar, bir nebzecik de tuhaflik edince "İlâhi ölme sen, çok yaşa Hasan efendiciğim!" iltifatlarına nail olurdu.

Yazları gedikli olduğu tiyatrosu Kuşdili çayırında, dereye bitişik, sonraları Galatalı Hamdi Reis'in ince sazlı gazino işlettiği yerin gerisi... Diğer kumpanyacılar gibi hafta aralarında İcadiye'ye, Bakırköyü'ne, Hünkârsuyu'na, Libade'ye, Mama'ya gittiği, bazılarında ortaoyunu faslı yaptığı da vaki...

Ramazanları ve kışın cuma ve pazar geceleri Direklerarası'ndaki şimdi Hilâl Sineması olan binada, Apukurya mevsiminde Beyoğlu'ndaki Konkordiya'da oynardı.

Ramazan günlerindeki hali de gözümün önündedir. İkinci üstleri Beyazıt Camisi avlusuna kurulan mahud sergide, baharcı Acem'in barakasında oturur, ezana bir saat kala, araba piyasalarının en ateşli anlarında çaycı Reşid'de veya Kanunî Şemsi'nin perükâr dükkânında caddeyi seyrederdi.

Arkasında sarı samur yakalı palto, setresinin göğsünde Osmanî nişanının roze-ti, elinde 33'lük kehrüba tesbih; karşısında da aynı kılıkta rejisörü ve akıl kâhyası Kâmil Efendi...

Ramazanın gayri zamanlar ise Kâzım'ın kiraathanesinde, tavlâ başında. Tavlâdaki mahirliğine menend yokmuş. Beş altı pul çıkarsın, zarları fincanla atsın, karşılarındaki değme ustayı iki mars bir oyunla şipşak mat ediverirmiş.

Hasan, sahnedeki neşesine, canlılığına rağmen marızdı. Derdi midesinden ve mütemadiyen perhizde. İstibdadın son senelerinde kâr ve kisbinin pek yolunda olduğu, hayli para tuttuğu, Macar kadanaları koşulu mükellef bir faytonu bile bulunduğu söylenirdi.

Devir değiştikten sonra gene oyunlarına devam etti. Gayretten geri kalmaz, eski şenliğini ve hareketliliğini muhafazaya çalışırdı amma nerede o eski günleri?..

Başlıca artistlerine gelelim: En erbapları kumpanyanın sırası, yani âşık delikanlısı Todorî idi ki Galata tiyatrolarında pandomimacılıktan yetişmedir. Baba ve ihtiyar rolüne çıkan Terlikçi Büyük İsmail veya Deveci Ağâh, bu işte ilk safta gelenlerden.

İlki vaktiyle terlikçi kalfasıymış, ikincisi de kömür develeri önünde eşekle gider gelirmiş. Aktörlüğünde de hep eşekle gezerdi.

Tiran, yani hain kişiliği yapan Külhanyan'ın zanaatkârlığına diyecek yok ama ayık zamanı da yok; Bekrilerden... Kambur Mehmed ilk perdedeki komedyada sözüm ona komiklik ederse de ihtiyar, malûl, felekzede bir biçareydi.

Anne olan Bayzar tulûatta en usta kadın. Başka kumpanyalara ayartıldığı zamanlar yerine konan Alis, yaşlılığa hiç yanaşmadığı için surat asar, boyuna kaş çatıp dururdu.

Çıngırak çalınırken, kemancı şabb-ı emred Yorgi de fazla faaliyet mi var, bil

ki baş kantocu K    k Virjini'sinin sırası. Perde a  ılınca geride mutlaka kameriyeli bir bah  e manzarası bulunacak; fanus yerlerinin arkasında lâmbalar yanacak. Enikonu   ehr  yin...

Hanım hanımcık, elinde sahici g  vercin, me  hur:

G  vercinim beni sever

Benimle hasb  hal eder,

Kantosunu tutturdu mu foriler, alkı  lar ya  mada...

Minyon Virjini hayli ya  ızımtraksa da i  vede ve edada yekt  ; hayranları t  men t  men. "Ate  i hicrinle yaktın bu dili bi  areyi" kantosunda ne kadar s  z  m s  z  m s  z  l  rse, ka  ıkları takıp Varaninni'de de o kadar kıvrak ve civelek.

Todorini'nin karısı K    k Amelya'da bir dil vardı ki haf  zanallah!...   etrefil mi   etrefil. S  yledi  i   ince mi, Caponca mı anlıyabilene a  kolsun. Yalabuk, tombul, fıkırdak ta oldu  u halde (Hay dilini e  ek arısı soksun!) diyen diyene...

En ak  a pak  a, eli y  z   d  zg  n ve k  rpeleri olan Tereza, ortadan bir sırta kadem basıvermi  ti ki, bir daha adı sanı bile duyulmaz oldu.

(K  rk yıl evvelkiler, Ak  am, 19 Mart 1939)

*J*lk zenaati Bedesten tellâllığı imiş. "Satıyorum, satıyorum! Haraç, haraç!... Sattım!..." diye bağırışı meşhurmuş.

Cüsseli ve gövdeli, gayet şen ve alaycı da. Etrafı seyir yerinden farksız; üşüşen üşüşene, birden bir tepsi kapıverir "Parsa, parsa!..." diyerek parsaya kalkmış gibi yapar, herkesi güldürmüştü.

Gel zaman, git zaman, belki etraftan teşvik görmüş de olacak, oyunculuğa merak sarmış. İlk önceleri o da Şehremini'ndeki Hastane çayırında, Kale dışındaki Kavas'ın bağında orta oyunculuğuyla işe girişmiş.

Ardından alafanga tertip, yani perdeli, aktrisli, kantolu, muzikalı tiyatroculuğa baş vurmuş. O zamana kadar Rum pandomima kumpanyaları oynayan Galata'daki Avrupa Tiyatrosu'nda şanoya çıkıp tulûatçılığı kurmuş.

Bir müddet geçtikten sonra yazları Bağlarbaşı'nda Beyleroğlu bahçesindeki tiyatroya, kışları Şehzadebaşı'na aktarma etmiş.

Abdülhamid'in Gedikpaşa'daki meşhur Osmanlı Tiyatrosu'nu bir gececiğin içinde belediye amelelerine yıktırması, sahibi Güllü Agob'u da Muzika-i Humâyûn'a alıp çanına ot tıkaması malûm.

Güllü'nün ileri gelen aktörlerinden Fasulyacıyan, Dikran Kalemciyan, Manakyan Bursa'da, İstanbul'da mutad dramlarına ve operetlerine devamda olsunlar, eski rağbetin ve kazancın yarısı yok.

Fırsattan istifade eden Abdi. Bir defa cana yakın, sevimli, şen, şakrak. Saniyen oyunları yerli, tuhafıklarının çeşni arzulara uygun. Kurduğu Handehane-i Osmanî kumpanyasına dolan dolana...

Gelenlerin çoğu beyden, paşadan kişiler ve bütün dillerde, ceridelerde Abdür-razaki uzhuke ahlâk'ın medh ve sitayışı.

Bu umumî muhabbet, popülerlik, ekâbirin tiyatroya dadanışı, birbirleriyle temasta bulunmaları ihtimali Abdülhamid'i kuşkulandırıyor. Güllü Agob'a yaptığı gibi

günün birinde Abdi'yi de Muzika-i Humâyûn'una çekiverip biçarenin ocağına inciri dikiyor ki zannederim 314 senesinde olsa gerektir.

Keyfiyeti şöyle hikâye ederlerdi:

Kadı karyesindeki Zamboğlu bahçesi tiyatrosunda hanımlara ve beylere (icrâyı lûbiyyat) edilen bir gün, kantolar bitip ana piyes başlayacağı ve tam da Abdi'nin şa-noya çıkacağı sırada, şakır şukur bir hünkâr çavuşu ve hoppala:

"Abdürrezzak Efendi'yi serian Mabeyn-i Humâyûn'a istiyorlar!..."

Zavalılıkta betbeniz gidivermiş. Sebebi ne ola acaba?.. Hapı yutacak mı? Si-gaya çekilip, Fizan'ı, mızanı mı boylatacaklar?

Hemen kaşlarındaki, bıyıklarındaki boyaları yıkayıp, çavuşun önüne düşmüş; palaspanıras yolu tutmuşlar. Gidiş o gidiş...

Onu sabırsızlıkla bekleyen, el, ayak vura vura tiyatroyu inleyen müşterilere Küçük İsmail çıkmış:

"Direktörümüz anî surette hastalandı, kum sancısı tuttu. Bugünkü oyunumuz-da mumailiye Kambur Mehmed Efendi vekâlet edecek!..."

Saray tiyatrosunun o zamana kadarki baş komiği, Abdülâziz devrinden ve 30 seneden beri miralay kalan ve muzikalıların en kıdemlisi olan meşhur Mehmed Şah Bey.

Büyük oğlu ve gene muzikalı Halim Bey, 314, 315 senelerinin Ramazanların-da Direklerarası'nda kukla oynatmak müsaadesini, her nasılsa koparabilmiş, Meşrutı-yet'ten sonra da Şehzadebaşı'ndaki Felek ve Sirkeci'deki Ali Efendi sinemalarında pi-yanistlik etmişti.

Yıldız tiyatrosunda ilk huzur oyununa çıkacağı gece Abdi'de yürek gümbürtü-de. Ya bir pot kırarırse? Kaş yapayım derken göz çıkarırsa? Nihayet ya herrü ya merrü deyip, besmeleyi de çekip dalmış sahneye; girişmiş mutad şaklabanlıklarına.

Allah'tan olacak ki, padişah, o sabah sağından kalkmışlardan, günlerden de ayın son çarşambası değil. Hayli mahzuz olmuş, gülmüş. Yeni komiğin mülâzım-ı ev-veliğe terfiine ve beşinci rütbe-i Mecidi'sinin dördüncüye tebdiline de irade...

Abdi'nin sarayca gözde olduğu günlerdeki bir menkıbesini anlatırlar:

Gene bir huzur oyunu gecesî. Ortalıkta yabancı mabancî misafirler yok. Al-lah'a şükür Zillülla'h'ın da yüzü tebessümkâr... Koca komik tutturmuş tuhaflıkları ve şevketmeabî neşelere garketmiş. Gene nişanı bir derece tebdil ve mabeyinci Faik Bey vesatetiyle 20 altın da ihsan. Kulise çağrılan ve liralari alan Abdi ortaya gelip yerle beraber temennah ve arz-ı ubudiyetten sonra yüz buruşturup demez mi ki:

"Avucumun içinde birbirbirinden güzel yirmi sarı kız var. Gelgelelim bu dilber-ler benim gibi şişko, göbekli herifi beğenir mi? Anaları, büyük anaları olsa diyeceğim yok!..."

Dikkat ediliyor mu? Sakallılıktan, yaşlılıktan bahsedip de zülf-i yâra dokun-muyor.

Hünkâr efendi, mucizeye mütevakkıf olan kahkahasını atmış:

"Sarı kızların analarıyla de (yani iki buçuk liralıklar) belki uyuşamaz. Büyük analarını alsın!" diyerek 20 beşbiraradayı sökülüvermiş.

Abdi'nin tu kaka oluşunu da şöyle duydum:

Gene bir gece; Yıldız tiyatrosunda sahnede; Hünkâr da locasında. Oyun icabı çat çat kapı çalınıyor. Biraz sonra uşak içeri giriyor.

"Bir zat geldi, sizi görmek istiyor!" diyor. Hane sahibinin "Getirsene buraya!" diye bağırması üzerine, uşak:

"Zorladım; inad ediyor, çıkmıyor efendim!" deyince Abdi araya karışıp:

"Ne diye çıkmıyor, maaş-ı umumî mi bu?" deyivermez mi.

Gaflet tarafına gelmiş ve çamı devirmiş. O geceden sonra bir daha ne oyuna çağırın, ne de arıyan soran var. Muzikalıların kışlasında pinikle babam pinikle...

Hoş Abdülhamid de, evhamlar bastıra bastıra, tiyatrosunun semtine uğramaz olmuş ya...

Abdi sokakta iken eski Bedesten tellâllığı kıyafetini bırakmamıştı. Fesinde beyaz sarık, sırtında kazeki üstüne kürk, göğsünde sanayi madalyası, belinde şal kuşak ve altında şalvar.

Sahnede önceki fesi boru gibi uzun, sonralardaki de limon kabuğu kadar ve alnından yırtıktı. Dallı basmadan entarisini haydarî hırkaya çevirmişti.

Sakallı, kelle kulaklı, iri kıyım ve göbekliydi. Bir zamanki halkça çok sevilmiş ve tutulmuşlardan olmakla beraber komikliği yavancaydı. Zerafet ve nüktecilik hususlarında Kavuklu Hamdi'den, zekâ ve hazırcavaplıkta da çırağı Hasan'dan geridir.

En baş numarası mükemmel göbek atmak. Oyunda düğün demek olup da davul zuma başladı mı göbeğini tutamaz, (Meram anlatamıyorum buna) diyerek tempo ya uydura uydura hoplatsın dursun.

Meşrutiyet'in ilânı senesinde (Vatan yahud Silistre) piyesindeki Abdullah çavuşluğu da -yaşlılığı bir tarafa- sönüktü ya. Ondan sonra bir iki sene kadar yaşamış, mevlâsına kavuşmuştur.

Handehane-i Osmanî'nin belli başlı oyuncularına gelelim:

Kumpanyanın genç delikanlısı, aynı zamanda da rejisörü Küçük İsmail. Geçen yazımızda söylediğimiz gibi gerek şarkılı oyunların, gerekse komedi dramların hemen hepsi onun tertibi.

Başları saraya alındıktan sonra İsmail Handehane ismini değiştirmeyerek aynı takımla, ekseriya komik Şeyh Hakkı ile birlikte, hayli müddet mevcut oyunlara devam etti.

Kumpanyanın ihtiyarı Kel Hamdi çok eskilerdendir. Hain kişisi olan Manoil kekeme, kılık kıyafetsiz, sıskanın biri; boş kaldığı zamanlar Karaköy'de, Beyoğlu'nda seyyar şerbetçilik ederdi. Aşod da fare yutmuş gibi iki kara bıyık; Küçük Eleni ile beraber düettoyaya çıkışı da var. Garbis beynine kan hücum etmiş kadar yüzü gözü pan-

car, mor burunlu ve opurdu. Kulis arasında can vermiş olan Rafail Üç Kamburlar düetτοςuna da karışanlardan.

Aktrislerle gelem:

Bayzar, geçende de dediğimiz gibi kadın tulúatıların en ustası ve örneksizi. Gelgelelim at burada, at orada; boyuna kapı değiştirmede. Nemzur Abdi'nin karısı, takımın genç kadını olan Loıka da Kúük İsmail'inki.

Kumpanyanın kantocusu tek, o da Kúük Eleni. Gayet hareketli, kantoyu söylerken telâşlı mı telâşlı; fakat raksta, bilhassa gemici ve ayak oyunlarında bir tane mi bir tane. Rumca bir kantosu vardı, kelimeler ağzından o derece çabuk çıkardı ki beş kişilik orkestra yetişemeyip âciz kalırlar, yalnız gran kasa, yani zilli ve değnekli davul gürler dururdu.

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 22 Mart 1939)

VI.Bölüm

ESKİ İSTANBUL'DA
HANENDELER, SAZENDELER

zamanın en dillerde, en harc-ı âlem udîsi meşhur Afet. Ekseriyetle hemşehrileriyle beraber, Kemanî Tatyos'un, Aga'nın, Kirkor'un takımlarındaydı.

Konaklarda ud öğrenecek tazelere baş ustalardan biri de o. Udu elinde oynayacak, mızrabı cambaz, zımbırtıları tutturdu mu, parmaklarındaki kartal tüyünü göre-mezsın. Sazına bu kadar hâkimine şimdiye kadar ne rastladım, ne de bundan sonra raslıyabilirim.

Çalışında âdetâ ne sihirdir, ne keramet, el çabukluğu marifet vardı. Hele biraz pohpohladın mı, daha aşka gelir, udu kapıp, kendi tabiriyle enksede yani ensesinde, sırtında, bacaklarının arasında çalardı.

Gel gelelim taksimlerinde tesirlilik, muhrilik arama. Sanki sürat şampiyonu bir daktilo, yazı makinesinin önüne oturmuş, dünya rekoru kırmağa uğraşıyor.

Şarkıyı tutturunca bütün telleri altüst ederek ara nağmelere taklak kıldırır, tür-külere ve keriz havalarına girişince daha azıtır, çatırçuturları cazda tahtaya vurulan değneklerin coşuşunu andırırdı.

Afet karakaş, kara göz, kemer burun, viran ağız, orta boy ve kavruk yapı idi. Dinince dinnensin, iyi kalbli, sokulgan, candan bir mahlûkcağızdı.

Emsallerinden bir müstesnalığı da rakıya yanaşmazlığı; oyunbozanlık etme-mek için bir iki kadehe bile yutum yutum varışlığı...

Gayet çeneçallardandı. Akrabalardan birine meşke geldiği için yakından bili-rim. "Selâmün aleyküm" derdemez, gıra başlar. Leke sabunu, maden cilâsı, tabak ça-nak zamkı satanlar yanında haltetmiş...

Neler de neler anlatmazdı. Bilhâssa gençlik demlerine dâir ne övünmeler: De-likanlığında kadınlardan dad bir feryad iki çekişi; peşinden koşanlara metelik ver-meyişi; "Evliyim" diyerek hepsini zarızari inletişi...

Sen misin kafa tutan?... Geçen yazılarımızın birinde araya soktuğumuz veçhi-le, Kantocu Peruz'a abayı yakıvermiş ve alev bacayı sarmış. Paluzendam'ın en sevdi-

ği kantosuna nazireler güftelemiş, bestelemiş: Mıstık diye bağırırken fıstık gibi sesi var.

Bunları söyleye söyleye bitiremediği seneler, ellisini aşkınlardanken gene iç çekip: "35 yıllık küllenmiş ateş duruyor" diye kalbini gösterir, derhal de: "Kapatalım o yaprakları, şimdi bunlara karışmışız!" diyerek iç çebinden kabine bir fotoğraf çıkarırdı:

Yan yana iki sandalyada kendisi ve madaması; arkalarında da bacak kadardan selvi boyluya kadar ben deyim beş altı, siz deyiniz yedi sekiz evlâd...

Udî Selim'deki mızrap gayet pes perdeden, son derecede ağır ezgi, fıstıkî makam; akabinde yaleller başlayacakmış gibi, Arab tarzı nağmeler...

Her halde İstanbullulardan değildi. Suriyeli, belki de Mısırlı, yahut da oralarda çok bulunmuşlardan. Aklımda kaldığına göre dilinde Arab'a çalarlık, hulkumî savt, ayınları çatlatma matlatma yok.

Şam'da, Beyrut'ta, Suriye şehirlerinde memuriyetle bulunmuşlardan kimler mevcudsa kâffesi hayranı. Onu dinlerken: "Kemen yâ avvad!"ları savuran savurana...

Mezkûr avvad, Memduh'un takımında; Memduh'un alay alay müşterilerine bunlar da katık.

Küçük yengemizin bir biraderi vardı ki, Mâliye'de memurken vefat eden Ekrem Bey'dir. Merhum şabb-e emredliğinde, Hayriye tüccarlarından ve Mısır Çarşısı'nın en kalantorlarından Hacı Bey nâmındaki büyük babasından mirasyedi. Başında kavak yeli estiği sıralar, önceleri cimnastiğe merak sarıp, Cambazbaşı Rıza Bey'e çömezlik etmiş, dişleriyle güllerini kaldırma, gerinerek zincirler koparma, göğsünde koca kayalar kırırma, kılıç kalkan oynama gibi numaralarda beraber fotoğraflar çekirmiş, ardından musikiye heves eylemişti.

İşbu Udî Selim'den meşk alma, nota öğrenme, falan fıstık derken, az vakitte öyle bir terakki ki değme sazendeler onun yanında elhap...

Bir gün ustasını misafir getirdi. Baş sedirlere oturtuktan sonra udu eline verdi. Taksim başladı. Bir taraftan hoca mızrapla gezintide, bir taraftan da şakirdi dil dökmede:

"Bak bak bak, Hüzzam'dan Acemaşiran'a geçti üstad!... Allah Allah, Ferah-nak'ten Müstear'a atlayışındaki tatlılığa ne buyrulur? Yaşşa kuzum, Mahur'la Hüsey-nî arasında dolaşıyorsun?... Rica ederim, Yegâh'la Segâh'ı nasıl ayırd ettiğinin farkındasınız ya!..."

Ve birden yerinden fırlayıp iki eline atılma; şapır şupur öpüş:

"Bu Beyatiaraban'da karar kılışına pes hocacığım!..."

Odada, kapı dışında do, re, mi, fa'yı biraz çakanlar, alâküllühâl ud da tıngırda-tanlar varsa da bu radde vukuf kimlere müyesser?... Belbel bakan bakana...

Bahsettiğim 42, 43 yıllık lâftır.

Udî Selim, hayal meyal gözümün önüne gelişine göre, saz benizli, dar göğüs-

l ,  elimsiz, i reti giymi  gibi elbisesi bol ve buru uk, kel msız ve soh etsiz, pısırsık bir adamdı.

   d rt sene evvel bir iki arkada  Beyo lu'ndaki Muleru'da - imdiki Halk operetinin yerinde- otururuz. Sahnede kadınlı, erkekli, 15, 20 ki ilik saz heyeti.

Ud veya c mb    alanların arasında matru , aydede y zl , pehlivan  bir gen  irisi taksime girmi ti. Ortalık tıs; m barek d kt r yor.

Biribirimize soruyoruz: "Bu kim ?" H k m  de veriyoruz:

"Her halde yeni  ıkanlardan birisi olacak, fakat yaman  alıyor. Bu d nyada ne istidadlar var!".

Me erse  u adlı sanlı, 40 yıllık Mısırlı İbrahim de il mi imi ? Civanlı ına a -zım a ık kalıvermi ti. Nazar de mesin, Ma allah diyelim, ka ın kurası oldu unu bil-enlerdeniz.  u kadcarcı ı fıslayiverece im:

"Bizler mamel elbise, kısa pantolon giyerken, hazret Memduh'un takımında, boru gibi fesi ka ına e ik, Tanrı'dan s rmeli s rmeli g zl , kara bıyıklı, esmer yakı- ıklısı, ana  bir erkekti."

Mesire sazlarındaki kafeslerin arkasından paralanana paralanana, ka larının g zlerinin g zelli ine bayılan bayılana; "Beyazın adı var, esmerin tadı var" meseline iman getiren getirene...

Vezneciler'de Bo nak per k rların biti i inde senelerce ud im l eden, yeni  arkıların notalarını bastırıp satan  amlı Selim'in d kkanı hıncahıncı. Mısırlı'nın fo-to rafı bulunan notaları kapı anlar hadsiz hesapsız...

 imdi Klark Gebel, Garri Kuper, Rober Taylor ve emsalleri ne derece ra bette ise o zaman da mumaileyh aynı ayarda...

Sanatına gelince, Allah i in nadirlerdendir. Adı  st nde, aslen Mısırlı; musiki-mize en has, en yerli na melerde burada do ma b y me, aramızda yeti me erbablar ge mi lerdendir.

Udiler meyanında bir de Ar ak vardı ki sonraları hayli maruflardan oldu. Ken-disiyle tanı mı lı ım, konu mu lu um yok, yalnız g z   inalı ım var. O da adı yakı- ıklıya  ık mı lardandı.

Bize gelir giderlerden ve modistralık edenlerden Pangaltılı bir Madam Aranik vardı. Kapalı ar ı'da bir vaktin me hur ferace terzisi Anastas'ın kalfalı ından yeti -me... Altmı ına merdiven dayamı  olan dudunun a zında boyuna Ar ak'ın l fı...

Evinin bir odasında pansiyonmu ; aklı ba ında, ba ı  n nde, kuzu gibi bir de-likanlıymı  amma, temizli e son kerte meraklı oldu undan arada biraz titizlenirmi .

Yatak  ar afında tek tahta kuru u kanı g rse,  ar afı cayıp cayıp yırtıp pencere-den a a ı atar, yorganından bir pire  ıkrsa yorganı mangalda yakacak raddeye gelir, frenk g mle inde nokta kadar leke g rse par alayıp par alayıp ba a fırlatırmı ...

Aranik Hanım hi   ik yet i olmayarak, a zı kulaklarında:

"Cail gen tir, hi  tınmam. Canca ızı sa olsun!..." diyerek kırklık kiracısına

enesinin titrediğini belli eder, herkesi de bıyk altundan güldürürdü.

Doğrusu lazımsa, Arşak Efendi'nin udu, mızrabı hakkında fazla bilgim yok.
Pek kuru kuruya şöhret olmaz. Mesleğinde kalburun üstünde kilerden olsa gerektir.

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 28 Mart 1939)

Piyasadaki Kemanîler, Kemençeciler

*B*ir vaktin kemanî K r Sebu 'u,  ıra ı Ser e Tefv k    r d nyaya g   tmi . Lavtac  Lambo, gazelhan Arab  brahim, kemen ecileri Akribaz g rleyip gitmi . Lavtac   air Serkis'in o lunun takımından eser kalmamı . K r Civan, karde leri Ud  Andon, Hanende Hristo darmada ınk; bunların kemen ecisi Vasil  tede beride  alıyor amma hen z   hret bulmada...

O devrin piyasa sazandeleri i inde en k demli olan  Keman  A a idi.

"Kemanın a ası i te bu hazrettir" diyene; kaba telden taksimlerine "Ya hey"i basan basana...

Kuledibi'ndeki mahud Pirin  i'nin gazinosunda  almı lardan; Be ikta lı Sofi'lerin, Yahudi Ester'lerin Roza'ların gazellerine refakat etmi lerden...

Ahbarlardandı. Kır bıyıkl , yumruk g rtlaklı, sıska iri kemikli, ya ız bir adamdı. Adı ustaya  ıkmı lardan; aynı zamanda da kart ve  ehre z   rd  ya, k   k hanfendilere, gelin hanfendilere me ke de giderdi.

314, 315 senelerinde  stanbul'da reva  bulan,  imdilerdeki radyo gibi, b y k konaklardan k   k evlere kadar girmi  olan fonografin silindirlerinde alaturka ahenk olarak ilk i itilen Keman  A a'nın sabah , yeg h, seg h taksimleridir.

Beyo lu'ndaki Bonmar e'den, Vezneciler'deki makineci Salim'den, Birinci Belediye dairesini ge tikten sonraki Necati'den bu kovanlar adedi g m   meciddiyeye alın rd .  al nırken ya lılar avu ları kulaklarının arkasında hayran hayran dinler, gen ler ise ka acak delik aradı.

A a'nın yay  eki inde bostan dolab  gibi derunlara ezginlik vericilik, sinirleri uy  turuculuk, uykuyu davet edicilik vardı.  oluk  ocu u ninni gibi uyutur, kap  diplerine diz   km   olan kalfaları esnete esnete haleder, Arab bacıları horul horul horuldat rd ...

M barek narkotik mi narkotik...

Tatyos, hakikaten  stadlardandır. Taksime giri ince erbab : "B t n makam

üzere revan, elhak yegâne-i zaman" derlerdi. "Denizde kum, bunda usûl" denilirdi.

Boş lâf da değil, adamcağız, sahiden üstadlardan. Bestelediği kaç tane peşrevi, semaisi, şarkıları mevcud; hâlâ da çalınıyor.

Gür ve çatık kaşlı, pos ve düşük bıyıklı, orta boylu, tıknaz, kılık kıyafeti kaller ve alabarda, yakası bir tarafta, paçası bir tarafta, her dem de ağzı eğri, gözü şaşlı.

Önünde rakı mı yok, ne eline kemanı ver, ne de "Çal!" de. Pırnığı çekmeden sazına el sürmez, parlattıkça açılır, açıldıkça Nuh yılından kalma eserleri sıralar; gözleri aralık, daha vecde gelince büsbütün kapalı, kemanını çalıp dururdu.

Yuvarlayıp muvarlayıp cıvıması yok ha!... Yalnız dalına binme, damarına basma.

"Aman hocacığım, şenliklice bir şey, köçekçe möcekçe lütfet!..." dedin mi, derhal küsüp ve kemanını kutusuna koyup fasıldan çıkar, daha ileri varan bir keyf ehli zuhur ederek ısrara kalkışırsa, ifrit kesiliverirdi.

Yakacak, Büyük Çamlıca, Sarıyer, falan feşmekân onun için değil. Dağ taş demeyip gece yarısı caddeyi tutuşu, en yakın meyhanelerden birini boylayışı çok vaki.

Kırkor, kemancılığıyla beraber nisfiyeci de, yani karnî neyin kısasını üfliyenlerden... O da fonograf silindirlerine taksim, şarkı, türkû dolduranlardan; müşterisi de çok olanlardan...

Alaycı, çenebaz ve hacıyatmazlardandı. Kına gecelerinde çengi kolbaşılarını, sinnet düğünlerinde hokkabazları ve yadıklarını gölgede bırakırdı.

Kemanî Memduh, 20 sene mi diyeyim, 25 sene mi -erbabınca (kemanilikte nefs-i mütekellim-i vahde) elkabını almışlardır. Hakkını verelim. Bihakkın sazını rametmişlerden bir sanatkârdı. Hicaz'dan giriştiği, Arab nağmeleri karıştırarak gene Hicaz'da karar kıldığı taksimlerinde kâbına varan mafîş. Fasil arasındaki nağmeleri de gayet rabitalı...

Loncadan yetişme olduğu rivayet edilir. Temiz pâk giyimli, kalem efendisi halli, edebi ve erkânı kıvamındaydı. Divanyolu'ndaki Arif'in kiraathanesinde, Şehzadebaşı'ndaki Şems'te, Fevziye'de, Beyoğlu'nun Eftalopolos'unda, Pangaltı'da hamama dönerkenki gazinoda çalardı ve senelerce aynı takımda:

Udîsi önceleri Selim, sonra Mısırlı İbrahim; kanunîsi Şemsi; hanendeleri de namılı Karakaş, Ahmed Bey, Astikzade Boğos...

Şeytan tüyüne de maliklerden Çırçır, Hünkâr, Sultan suları gibi mesirelerde, velime ve hitan cemiyetlerinde civarında hatun hatun üstüne. Kendinde ciddiyet, vakar, fakat fırl fırl da gözler.

Bir mazhariyeti de, Voronof aşısı yemişçesine hiç ihtiyarlamamak, zerretüma kirmaçolaşmamak. Darısı dostlar başına...

Çocukluğumda iken kaytan bıyıklıydı. Bizler yaşlandık, başladık; boy beraber evlâd sahibi olduk. Bir ahbap evinde rasladım; kızlarına musîki öğretiyormuş.

Gene kapkara saçlar ve bıyıklarla, nevcivan halde karşıma çıkıp: "Vakt-i şerifler hayrolsun" demez mi?...

Kemanî Tahsin de Loncalı. Yayı en oynak, en fingerdek oydu. İşte curcunaları, köçekçeleri bundan dinle...

Hafif çiçekbozuğu, sümbül bıyıklı, tombalak, yakışıklı, emsalleri arasında en delikanlı, yayı gibi içi de oynak, 28'lik, 30'luk kadardı. Genç yaşında vefat etmiştir.

Paşa ve bey düğünlerine ilâve olarak getirtilenlerden... Bunların ince saz ped-desinin önü tıklım tıklım ve Tahsin'in yüzü suyu hümetine, nidalar yağmada:

"Tahsin efendiciğim, Bende takat kalmadı, ihsan senin şarkısını ihsan et!..."

"Mecbur oldum ben bir güleyi çalar mısınız, iki gözüm!..."

"Dili biçare seninçin ağlıyoru rica ediyoruz, cicim!..."

Tahsin, bunların cümlesine, bıyık burarak baş eğmede...

Kemanî Aşkı ve takımı, Komik Hasan'ın gerek Direklerarası'nda, gerekse yazlık tiyatrolarında, perde aralarındaki ahenkçisi...

Halkın gürültüsü, satıcıların bağirtisi yüzünden zavalılıkların çalışları hallaç öksürüğü gibi araya kaynar, güme giderdi. Duyabilene aşkolsun...

Kemanî Zafiraki, sonradan şöhret bulmuşlardır. Parmaklarındaki mahareti, nota bilmekteki vukufu, bilhassa terbiyesi ve sözü, sohbetiyle herkesi kendine bendetmişlerdendir. Fî tarihinde Eflak ve Boğdan beyliklerine nasb kılınagelen Fenerli Rum reâyâlarına andırışı vardı. Cemaziülevveli'ni bilmiyoruz a, belki de ol kimesneler ahfadından biridir de...

Bülbül Sami, kemanını bülbül gibi öttürmesiyle, İhsan da kantocubaşı Peruz Hanım'ın gözbebekliğiyle meşhurdur...

Kemençeci Vasil, Silivrilî imiş. Cahilliğinde önce klâmete merak sarmış. Yurkarda bahsettiğimiz veçhile, Kör Civan'ın takımında kemençecilikte ilerlemiş ve üstad olup çıkmış.

Alâkadarlar ve merhum Ahmed Rasim, pek kıymetli addedilen peşrevlerini, bestelerini sayıp tüketemezler.

Ağırbaşlı, mütevazı küberaca hatırı sayılan bir sanatkârdı.

Kemençeciler arasındaki Selâmsızlı Kantar pek eskilerden. Bu lâkabı, kantar topuzu gibi yuvarlaklığından; ismini, künyesini bileni arama...

Abdülâziz devrinde, Çamlıca Millet bahçesindeki ince sazların arasında mevcudmuş. Biçare son demlerinde çok düşmüş, derme çatmalarla, İcadiyelî armonikçi Bağdasar'la, çok kereler de zurnacı Arab Mehmed'le panayıır yerlerine düşmüştü.

Kemençeci Anastas, her halde Vasil'in çıraklarındandır. Memduh malûm takımdan çekildikten sonra yerine o geçti. Onu pek aratmadığı da şüphesizdir.

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 26 Mart 1939)

*L*âvtacı Lambo'nun gazelhanı Arab İbrahim'e bizler yetişmedik. Melez etsiz cansız, öksürüklü tıksırlıklı, tartsan 30 okka ya gelir gelmez, yani hastanelik bir şehir çocuğu imiş.

Zîra küplülerden. Rakıyı sıvamaca bardakla ve yumruk mezesiyle içermiş. Bi-nâenaleyh ciğer, miğfer çoktan gitmiş. Yaradanın hikmetinden sual olunmaz; medede bir girişti mi o gümrah sesi Kâğıthane, Göksu derelerini, Sarıyer, Beykoz dağlarını çin çin çınlatır, İstanbul kıraathanelerinin, Beyoğlu gazinolarının camlarını zıngır zıngır zıngırdatırmış.

Bu da cambazlardan, içkili yerlerde para yiyenlerden biri mecidiye mi fırlatıyor, yakalaması anide; gayrete gelen başkaları da endahta mı koyuluyorlar, mihveri etrafında fır dönerek hepsi avucunun içinde.

Otuzunu aşmış aşmamış, veremden gitmiş.

Karakaş, Arab İbrahim'i taklit ederdi derler. Adına bakıp da Ermeni sanmayın, halis muhlis Ben-i İsrail'dendi. Kulaklarını içine alan büyük bir fesi, allık sürmüşçesi-ne kırmızı kırmızı yanakları, gıranetenin bilmem ne perdesi üzere gayet gevrek, luabsız pürüzsüz sesi vardı.

Düm teka tekli besteler ve şarkılarda gayet usûl içre gider, meyanlarda büğülü nam boru gibi öter, icâbında baso tonunu tutar, hülâsa hepsinin hakkını vererek bir okurdu ki, kulak kesilen kesilene...

Yalnız dili eşek arılık. Meselâ Hacı Arif Bey'in Nihavend makamından: "Meyler süzölsün meydana gelsin; Meclis donansın peyman gelsin" veya Hacı Faik Bey'in Dügâhdan: "Sümbülü zülfün döküp gerdanına; Başka revnak vermiş hüsnü anına" ve yahud Ali Bey'in Uşakdan: "Aşkın ile bülbül gibi artmaktadır ahım; Kaydet beni de defteri uşşaka a mahım" şarkılarında suzulsunlar, yelsinler, menclisler, zumbullar, zulufar araya kaynamada. Fakat,

Devr-i lâlinde baş eğmem badel gül fama ben

Saye-i pîri mugânda minnet etmem cana ben
gibilere girişti mi münşî ve kâtip kişi olanlar harekete gelir, Muallim Naci, Şeyh Vasfî efendilerin kulakları çınlatılır, "Bu adam şu mısraları kendi diliyle, harekeli harekeli yazıp da ezberlese ne olur" sözleri sarfedilirdi.

Hususî takımlarda çok amma piyasadakiler arasında Ahmed Bey'den gayri bey lâkaplı yok. Ustalığı mevcuttu, hem de arabasiyle. Bilmem neden, mütevazılığından mı yoksa nazıllığından mı, yalnız araya karışır, gazele mazele pek nadiren yanaşır, orkestralarda tempo tutan ikinci kemanları andırırdı.

Dumanî tüten kalıplı fesi, kabuk gibi redingotu, altın kösteği, rugan kaloşlarıyla Babiâli yokuşunda rastla, "Amedi kalemi serhalifesi midir acaba?" zehabına düş.

Astıkzade Boğos da fasılda figüran misali; yalnız ağır oynatsın dursun. Burunilerden ve cart curtçulardandı. Takım mola verince hemen aşınalarının masasında ve şu kabilden çenede:

"Pederim irahmetlinin pederinin pederi, Sultan Mahmud Firdevsi Aşyanın Kazaz Artin Efendi ayarında bendelerinden imiş. Cennetmekân: "Ulan Agopcuğum!" diyerek sırtına yumruğunu vurur, "Muhayyer ile Müstearı karıştırarak bir gazel et!" dedikten sonra kırmızı atlas kese içinde..." ilh...

Kemanî Tahsin'in hanendesi Aslan, santuri meşhur İzak'ın kardeşiydi. Eski ahbablarımızdan olan kızı Bayan Suzan ve damadı manifaturacı Bay Jak elyevm Balat sirtlarındaki Sultanhamamı'nda mukimdirler.

Hanende İbrahim daha sonrakilerden. O zamanlar ince saza yeni yeni karışan giraneteye refakatle Odeon markalı plaklara hayli şarkı doldurmuştu.

Edimeli Hayım da hakezâ: "Karakaş milletinden biri bastırdı" dedikleri kadar şöhretlenmişti. Onda da çok güür, Hacivad lahninde bir ses ve makamattan ayrılımyarak bir pes...

Gene plaklarda Memo, Kuzu, Kesik Kerem gibi dağileri, semai, koşma, destan kabilinden soloları bulunan bir ahbar vardı ki elân sağ olan Agyazar mıydı acaba?

Nasib Hanım kadın hanendelerimizin ilk profesyonellerinden biridir. Şöhreti afakı tutmuşlardandı. Büyük konakların harem bölüklerinde var mı Nasib Hanım yok mu Nasib Hanım?

Ele geçirene ne mutlu; mumla ara. Evine ardarda kâhyanım, ağafendi yollıyacaksın; bastırabildin mi, bir hafta evvelden randevulaşacaksın. İstedğin kadar yalvar yakar, yanındaki evlâdlığına sualde:

"Bu hafta boş günümüz var mı?... " Cevabı almaya kalkmadan, tamamlıyan gene kendisi:

"Yarın akşam Nişantaşı'nda filân paşalardayım... Öbür gece Serencebey yokuşunda falan beyefendilere davetliyim... Daha öbürgün feşmekânların Erenköy'indeki sünnet cemiyetine çağıldılar... Saliya mı diyorsunuz, imkanı mı var cicim, Naime

Sultan dört gözle beni bekler... Çarşambayı hiç hesaba katmayın sıcağa gidip başıma boya koyacağım!..."

Nasib Hanım'ı da tarif edelim. Sülük gibi iki karakaş, tesbih tanesi gibi de iki karagöz. Esmer, ellicene, kısarak; hayda hayda 45, 50'lik. Sesi oldukça yerinde, revşî usûl üzereydi. Boğaziçi'nin kırıntısı döküntüsü kalmış olan mehtap âlemlerinde bir kadın heyheyi yükseldi mi, yalılardakilerin hepsinde keşif alesta:

"Nasib Hanım!..."

Sonraları onun tektük gezintiler, mededler de büsbütün gaipere karıştı ya!...

O devrin hanende hatunelerinden Topal Sıdika Hanım da Habeşti. Kıvrır kıvrır saçlarında ipek işlemeli baş örtü, kaşlarında rastık, gözlerinde bol sürme; hafif pudrası ve allığı da vardı galiba.

Kısa boylu, şişman, geçince ve lâkin gençlere taş çıkartanlardan. Girgin, sözlü, sohbetli, neşeli, alaycı, âdetâ bir kul çengilerden. Fenerbahçe'nin cuma ve pazar piyasalarında bulunduğu arabadakileri gıdıklıyorlarmış haline getirir; tenha günlerde ağaç altında gazeli tutturur, hemencecik ekşiyen kırık udlu, çatır çutur mızrablı Zenoba uyarak etrafı kahkahadan kırırdı.

Mumaileyha da belli başlı ekâbirin, bilhâssa serasker ve Tophane müşiri Ali Saip Paşa konağının, oğlu Sadi Paşa'nın Feneryolu'ndaki köşkünün gediklisi...

Sıdika Hanım'ın ayrı bir hususiyeti söylene söylene cıllığı çıkmış, dinlene dinlene gık denilmiş şarkılara, gazellere yanaşmayı; en turfanda güfteleri, en güzel beyitleri geçişi; okuyuşu derungâhtan ve duyarak...

Bir de Hatice Hanım vardı. Vükelâ hanelerine sellemehüsselâm girenlerden biri de mezbure. Vakti zamanında hanendeliği beğenilir, sözü çekilir, düğünlerde soygunluk yani davetlilere teşrifatçılık yaparmış.

Son günlerinde bohçacılık ederdi. Birkaç sene evveline kadar kapı kapı dolaşır, peşinde kakavan Çerkez ortağı, koltuklarında küçücük iki bohça, tepsi örtüsü, tabak altı, işlemeli mendil, levanta, pudra, allık, krem filân gibi şeyler satmağa yeltenirdi.

70 yıllık gözlerinde gene kuyruklu sürmeler; iki üç dişli ağziyle:

Huriler bilmem güzel mi hüsn-i cananım kadar

Mihri mah parlar mı aya şems-i tabanım kadar'ı

tuttururdu. Bu acınacak haline rağmen para dokunduruşu, ârsızlığı yok. Eski tanıdıkları beş on kuruşla gönlünü hoş ederlerse eyvallah...

Piyasa hanendelerinden bahsederken, alaylı tarafı da lâzım ya, Borazan Arab Ahmed'i unutmayalım:

Bu da melezlerden ve o günlerin en meşhur tiplerinden. 17, 18'inde tostoparлак, şişşirin, gayet uçarı ve omuzdaş nağmeli bir Habeş. Külüstür bir kemancı, udcu ve tefciyle, seyyar takım halinde dolaşırlardı.

Ahmed'de tam bıçkın bir kıyafet. Elinde huni şeklinde tenekeden koca bir bo-

ru, borunun üstünde zil, çingırak gibi dalavereler. Ağzına aldı mı öttürerek, gûya perdelerde parmaklarını oynatarak, zile çingıraklara vura vura, gayet afice pozlarla ahenge bir girişirdi ki...

Ne göz süzüşler, omuz çarpıtışlar, bel kırışlar; bomborteular gibi boruyu eğip eğip akıttuktan sonra tek ayak üstünde dönüşler...

Bazen de yanındakinin tefini alıp yanık sesiyle mâni, semai söyler, kalenderi, divan, yıldız, muamma da karıştırdı.

Asıl mekânları Galata kahveleri, meyhaneleri, Yüksekaldırım; Beyoğlu'nun Çiçekçi, Timoni, Derviş gibi yan sokakları... Mort sezonda, yani yazları sayfiyelere düşerler, köşkleri, yalıları sıralayıp daldıkları bahçelerde hemen çalgıya başlarlardı.

Elebaşları Arab Ahmed ya, Ramazan beyitçileri gibi mevkîe uygun bir cümle ile tefi uzatırken pencerelerden çeyrekler yağar, hepsini çenesine sürüp kemancının cebine atardı.

O da sarhoşlardan ve şişesi cebinde. Hayatta mıdır acaba?... Sağ ise altmışını geçmişlerden olacak.

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 2 Nisan 1939)

Coğu filân dairede mümeyyiz, falan kalemde kâtip, beyden, efendiden kişilerdi. Piyasa takımlarına karışarak, bir mecideyeden bir liraya kadar avalidle kırathanelere, gazinolara, mesirelere, donanma gecelerine, düğünlere gitmezlerdi.

Ahbabları ya bizzat, ya da adam gönderip rica, niyaz edecek de buyuracaklar; yahut da bu zâtlar âmirleri himâyelerinin eksilmesi doğru olmadığı için, çarnaçar gelecekler.

Beylerden mürekkep ince saz, itibarca ve umûmî alâkaca en birinci sınıf piyasa takımlarından üstün sayılırdı. İsterse içindekiler acemî çaylakların dik âlâlarından olsun.

Musikiye ve usûle vukufu cümlece musaddak, fakat derûnlarda gizli, ismi asla zikredilemeyen bir üstad vardı ki, Hacı Kiramî'dir.

Bir tarihte Veliahd Reşad Efendi'ye imamlık mı, müezzinlik mi etmiş ve leyleğin attığı yavruya dönmüş. Yanına sokulmak, merhabalaşmak ne gezer, adını ağza alamazsın; gördüğün yerde karşı kaldırıma kaçmağa mecbursun. Zira hafiyelerce göz hapsinde, mütemadiyen takipte, temas edecekler de tantuna gitmek tahlikesinde...

Adamcağız, vaziyeti bildiğinden, ortalıkta hiç görünmez, sokağa mecburen çıktığı zamanlar başı önünde, sağına soluna bakmayarak, tanıyıp seslenseler, dürtseleler gene aldırınmayarak, çekingen çekingen, âmâlar gibi tın tın giderdi.

Bu raddeyi bulmadan evvel, Muharrem'de bir tekkede mersiye okumuş. Orada büyükçelerden bazı kimseler de bulunuyormuş. Hemen ertesi gün, hepsinin yakalanıp sürgün edildiklerini duymuştuk.

Hafız Kiramî, Habeşimsi, avurdu avurduna çökük, son derecede nahîf, âdeta müsteski halli, daha doğrusu bir vakitler Servet-i Fünun ve Malûmat mecmualarına resimleri konan Hindistan kahitzedegânının eşiydi.

Arada şüpheli bir kimse bulunmazsa medh ü senaya girişilirdi. Hacı Arif, Hacı Faik, Şevki, Nuri beyler, Santurî Etem, Hünkâr imamı Ali, Medenî Aziz efendiler ve

Mızıkalı Lâtif Ağa ayarında olduğunu fısırlar, "Sesi fazla pes ve nakâfidir. Oda içinde dinlemek meşrû" derlerdi.

Hürriyet'in ilânı senesi Tepebaşı kışlık tiyatrosunda, Manyasizade Refik Bey'in himâyesi altında gayet muhteşem bir alaturka konser verilmişti. O vakte kadar İstanbullulara iştirmek nasip olmamış olan en müstesnâ üstadların sazları ve sesleri hep bir arada.

Hafız Kiramî, ellerini dizlerine vura vura, "Yel lele lelle", "Ten ten tene tenna"larla gayet yavaştan bir iki beste ve kâr okumuş -o zamanlar el çırpışların ve "Yaşa!"ların mebzul oluşu da caba- fevkalhad alkışlanmış, zavalılık yerle beraber temennahtan sonra, nefes nefese, yüzüne su serpilecek, bumuna limon koklatılacak halde sandalyesine oturmuştu.

Oğlu Arap Cemal, Daire-i Askeriyye ketebelerinden, mukallid, Karagöz oynattır, bir aralık da Mama'daki orta oyunlarında taklide çıkardı.

Hafız Osman, sarığı, cübbesi, şalvarı ile mum gibi hocafendi kıyafetli. Gözleri şehlâ, kara sakallı, selâmı, kelâmı, oturuş, kalkışı da oldukça vakarlı idi.

Sesi Davudî, nağmeleri de falsosuz ve gayet usta harcı. "Hüzzam ve Hüseyinî gazelde bununla yarışacak bu memlekette doğmamıştır" diyenler çoktu.

Çilingir sofrasının etrafında ukalâ, rabitasız biri varsa, Osman'ın derhal nevri döner, ev sahibi idâre-i maslâhat için, "Hafızcığım, sen yer minderine rahat rahat oturmağı seversin!" diyerek bir erkân minderiyile önüne ayrı bir tepsi getirtirdi.

Hafızcık bir iki parlatıp elini şakağına koyunca, mededlerin en yamanlarını artık dinle; "Acem kızı" gibi dağlıları, "Hasretle bu şeb" gibi müstezadları, "Öyle sermestim ki" gibi divanları bekle...

Gradoyu kaçırıp mest olan olana; rütbeyi, mevkii unutup cıvıyan cıvıyana:

"Senin gibisinin ayak türabı olayım hocam!... Rumeli kazaskeri olasın inşallah!... Şeyhislâmlık bile sana azdır, nurum!..."

Ramazanların meşhur mukabelecisi Hafız Sami de hanendegândan, fakat o nisa tayfasınca mergup, bu ise iştin anlayan erbabların kâffesince mücerreb...

Devrin asıl baş tacı Nedim Bey'di. Bu derece gür ses kimselerde ne görülmüş, ne iştirilmiştir. Bir defa daha söyledikti amma, asıl yeri burası olduğu için tekrarlayalım:

Ahmed Rasim merhumun kavline göre, hazret, Üsküdar'daki Aziz Mahmud Efendi dergâhında bir yatsı ezanı okumuş, Fındıklı, Kabataş, Cihangir taraflarından duymuşlar.

Nedim Bey, pek küçüklüğümde büyük babama misafir gelir, üst katın balkonunda gazel tutturup âfakı cınlatır, konukomşu evimize dolar, bütün mahalleli karşıki tarlaya üşüşür, hatta Göztepe istasyonu biletcisi yekçeşim Miltiyadi bile madaması ve çocuklarıyla bahçemizde soluğu alırdı.

Nedim'in en sevdiği ve çok söylediği gazeli:

*Naka Leylâ mahmelin çekmiş beyaban seyrine
Eyle mecnunu bu hâletten haberdar ey ceres
Baş şarkısı da:
Fırakınla zalim harab oldu can
Aman, el'âman, el'âman, el'âman!...*

Merhumun o vakitki halini hatırlarım. Alnı fazlasına geniş, kaşları kara ve seyrek, elmacık kemikleri biraz çıkık, yanakları apal, çene kısmı dar, boyu orta; arkasında daima redingot ve altında çizgili pantolon.

Bilmem hangi kalemde kâtip, Bâb-ı Seraskeri'nin istihkâm ve inşaat dairesi veznedarı Cemal Efendi'nin Yeldeğirmeni'ndeki hanesine damad ve çoluğa çocuğa karışmışlardandı. Sonra Mısırlı Halim Paşa'nın kızı Prenses Zehra ile evlenmiş, vakitsiz rahmetine kavuşmuştur.

Üsküdarlı Domates Ahmed Bey de kalem memurlarından ve oldukça namlı hanendelerden. Domates lâkaplılığına sebep, hadden fazla kanlılığı, yüzünün pancar gibiliği ve vücudunun yusuvarlaklığı...

Onun sesinde de bambaşka bir çekicilik, az buçuk kısıklığına rağmen son derece bir tatlılık bulurlardı. Satışlılık, kendini dev aynasında görüşlük etmez; az, fakat temiz okur, badeye yanaşmadığı için, herkesin ağzı bumu çarşambadayken, o, ödüllü almağış tasarlamış, tıknaz bir başaltı pehlivanı gibi, dimdik dururdu.

Gene Serasker Kapısı kâtiplerinden Osman Bey de hanendelikte meşhurlardan ve kıymetinin delili de meydanda: Zamanede hiçbir kimesne evine çalgıcı çağanacı toplayamaz, silindirli fonografla hall ü hamur olurken, her tehlikeyi göze alıp konağında en müstesna âhenkleri eksik etmeyen ferik Amavud Paşa, iş bu Osman Bey'i yanından ayırmazdı. Her akşam ezana kadar da Fevziye kiraathanesinin yan penceresinden sokağı seyrederlerdi.

Osman, albominliler gibi, göz kapakları şiş, konuşkanlığı vasat, sesi beğenilen, hattâ bazılarınca emsalsiz addedilen bir zât-ı şerifti. Gezme tozma arkadaşı Defterhaneli Rıza Bey Kovacılar'daki süt tüccarlarına damad girdikten sonra seyir yerlerinden mahrum kalışına derd yanardı.

Bülbül Asaf, askeriyeden ve o zaman mülâzim-i evvel. Liselerde Almanca muallimi iken, genç sayılacak bir yaşta vefat eden Mübahat'ın ağabeyisidir.

Asaf, namlı yakışıklılardandı. Fesliğin gibi kıvrıcık saçları, vav gibi bıyıkları, kısacık harçlı ceket, mayo kadar dar pantalonuyla Köprü'nün Boğaziçi, Kadıköy, Adalar iskelelerinde Tünel'de, Beyoğlu'nda, mesirelerin hepsinde hâzır ve nâzır...

O nerede, fındırdek hanımlar da etrafında. Sesinin derecesi, adının bülbüllüğe çıkışından belli. Öyle yüksek, saçlı sakallı kimselerin konaklarına hiç uğramaz, akranları ve dostları arasında okur, derlerdi.

Meclisinde bulunamadım, fakat çok defa Fenerbahçe dönüşlerinde güzel kadınlı arabaların yanından geçerken "Yar hey!"leri kulağıma çalınmışlardan.

Mübahat merhumun da musikiye müntesipliği vardı. Pek sevdiği ve boyuna tekrar ettiği:

Kapanıp sine-i nerminine koysam başımı

Okşasan kır saçımı, silsen elinle yaşımı

şarkısını ondan başka hiç kimseden işitmedim; hattâ ne radyoda, ne gramofonda...

Daha sonrakilerden bir de Üsküdarlı Etem vardı ki, Vefa idadisi mezunlarından ve galiba da Ziraat Bankası kâtiplerindendi.

Bundan 32, 33 yıl evvel, bazı arkadaşlarla birleşip bir Kayışdağı âlemi yapmıştık. Orada, biraz ötemizdeki toplantının arasında ufak tefek bir genç saza refakatile, gayet güzel ve dokunaklı bir sesle boyuna gazelde, şarkıda... Cümlemiz, etraftakiler, setin üstündeki hanımlar memnun mu memnun...

Delikanlı, ardından Kavuklu kıyafetine girerek orta oyununa çıkmaz mı? Musikideki kadar bunda da son derece meharet gösterip herkesi hayrette bırakmaz mı?...

Yukarıda ismi geçen Etem'di. Civan yaşta merhum olanlardandır.

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 4 Nisan 1939)

İstanbul'da bundan 40 yıl evvel fonograf, o barid olunca gramofon modası son derecede revaç bulmuştu. Ucuzlaya ucuzlaya bir silindir iki çeyreğe, plak ta mecidiyeye kadar düşmüştü.

Seçme kişilerin gazelleri, taksimleri; istediğin takımların peşrevleri, şarkıları; opera, vals, marş parçalarının envarı; meddah, Karagöz taklidleri... Beğen beğendiğini al...

Gel gelelim Tanburî Cemil'in kovanları yirmi beşe, otuza, diskleri liraya ve alan alana; verdikleri paraya, "Helâl olsun"u basan basana...

Üstad'ın bizzât kendisini dinlemek mazhariyeti pek nadir kimselere nasip ve müyesser, yüzünü görenler ender. Şekil ve şemailini Orfeon plaklarındaki resminde bilirdik.

Hazret, bir dostunun evinde gayet candan bir bezimde bulunacak; ısrar mısırar yok, içine doğacak; ondan sonra sazını eline alacak.

Geçenki yazımda söylediğim veğhile, Meşrutiyet'in ilânı senesi Tepebaşı tiyatrosunda, Manyasizade Refik Bey'in himâyesinde verilen şahane konserde, herkes gibi bizler de Üstad'ın tanburunu, yaylı tanburunu, kemençesini, rubabını hayran hayran dinliyebildik ve alkış tufanının arasına katıştık.

Rahmetli, tamamiyle kendine hâs bir tarzda, musikimizde yepyeni bir üslûb, bambaşka bir çeşni yaratanlardandı. Kirişli ve yaylı sazlarımızda yegâneydi; viyolenselde de mahirmiş.

Alâkadarlar: "Evvelâ virtuoaz, saniyen bestekârdır" derlerse de birçokları, her iki şık da aynı kıratı olduğu kanaatindedirler.

İkinci Mahmud'un kaptanpaşası ve oğlu Abdülmecid'in sadrazamı olan meşhur Koca Hüsrev Paşa'nın, evlâdı olmadığından ötürü, boyuna köleler edinerek, bunları okutup tefeyyüz ettirişi malûm. İçlerinde vezirliğe kadar yükselmiş bir çok zevat mevcud.

Bu meyanda bulunan ve aslen Macar olan Mustafa Reşid Efendi, Cemil Bey'in babasının babası. Semti Mollagürani olan Üstad, Hariciyye Umur-ı Şehbenderî kaleminde kâtipken, nefsinin tamamıyla musikiye verebilmek için memuriyetini tepmiş ve kendi âlemine çekilmiş... O şaheser besteleri, saz semaileri o günlerinin mahsulü...

Udî Ali Rifat Bey, uda kimselerin erişemediği bir çığır ve âhenk vermişlerden, eşi gelmemiş sanatkârlardandı. Suriye'de, Mısır'da ona "Rabbül ud" derlermiş.

Yalnız şark değil, garp musikisinin de bütün inceliklerine vakıf. Bizim armonimize Avrupa tekniğini mezcetmek fikrini güdenlerden; piyano da dahil olmak üzere, sazların envaını muvaffakiyetle çalanlardan...

İstanbul'daki ud yapımcılar, bilhâssa Galata'daki meşhur Manol, yalvara yakara Rifat Bey'i dükkanlarına çağırırlar, göğüs tahtası yapıştırılmadan evvel udlarını muayene ettirirler, hangisini beğenir, içine imzasını atarsa, her biri için beş adet san lira hediye ederlermiş.

Mezkûr udları saraylardan, vükelâ konaklarından, Mısırlılardan kapışan kapışana...

Ali Rifat Bey İstiklâl Marşı'mızı ilk besteleyen, hükûmetin resmen koyduğu 500 lira mükâfatı da Hilâl-i Ahmer'e terkeden bir zâttır.

Bir vakıtlar şehrimizde müstesna ve cazip konserler vermiş olan Kadıköy'ündeki Şark Musiki Cemiyeti'ni kurmuş, erkekli kadınlı hayli kıymettar sanatkârlar yetiştirmişti. Udî Şerif Muhiddin için: "Bu talebem beni fersah fersah geçti" diyerek tevazu ve kadirşinashıkta bulunurdu.

Mektab-i Harbiyye'nin emektar muallimlerinden, miralay mütekaiddi ve harp malûlu, çok eski dostumuz İsmet Bey merhumla, Hale sinemasının üstündeki fasıl provalarında bir iki kere bulunmuştum.

Ali Rifat Bey, vaktiyle Dahiliye Nezâreti mümeyyizlerinden. İstidadı irsî; aslen Macar olan büyük babası Hurşid Paşa, Türkiye'deki askerî bandoları tensîk ve ihya edenlerdenmiş.

Şair ve mütefekkirimiz cennetmekan Samih Rifat'ın ağabeysidir. Sadrazam Said Halim Paşa'nın hemşiresi Mısırlı Prenses Zehra Halim'le, meşhur gazelhan Nedim Bey'in vefatından sonra, evlenmişti. Beş altı sene evvel rahmetine kavuştu.

Udî Nevres Bey pek gezgincilerdendi. Ramazanlarda, Şehzadebaşı, kışları Be-yoğlu Cadde-i kebir, yazları da bütün mesireler onun.

Fesinin arkasından ensesine inen bol saçları, esmer ve zayıf siması, yeşilimtrak gözleri, incecik boynundaki gayet dik aleretur yakası, pelerinli makferları, dapdaracak pantolonu, kanarya sarısı iskarpinleriyle devrin şiir ve edebiyat meraklılarını çok andırırdı.

O da nazlılardan; onun udunu işitebilenleri de parmakla göster. Ve caddede göründü mü etraftaki ağızları dinle:

"Bak bak, Nevres Bey geliyor. Şu zatın udunu dinleyemedik vesselâm. Öüne

kesakçeler koysalar, ahbaplarından gayri yerde çalmazmı!..."

"Öyle hassas, aşk ehli imiş ki, hem mızrap vurur, hem de hüngür hüngür ağ-larmış!..."

"Bazen o radde coşarmış ki fenalaşarak baygınlıklar geçirirmiş!..."

Uzatmalıym, bahsini kaç kere geçtiğimiz Tepebaşı tiyatrosundaki mahud konserde nihayet bizler de ol hazreti dinledik. O vakti kadar ki kulak dolgunlukları-mız lâf değil, baştan aşağı hakikatmış. Üstad hiç duymadığımız, tanımadığımız bir lâ-hin üzere sazını dinletirken herkesi gaşyetmiş, arada gözleri sulananlar, ağlayanlar da olmuştu.

Bilmem nedense Nevres'in fonograf silindirlerinde, gramofon plaklarında ahenkleri yoktu, yahud da var, ben bilmiyorum. O da, Ali Rifat Bey gibi, bir bayan için, "Bu talebem beni geçti" dermiş.

Devrin hususî udîleri arasındaki Şekerci Hafız Cemil'i de unutmayalım. Velûd ve yaman bestekârlardandı. Şarkıları çok beğenilirdi. Muzika-i Hümayûn'a dahil, ya-ni mülâzim veya yüzbaşı rütbeliydi. Arzu edenlere meşke de giderdi. Kara sakallı, kı-saca boylu, sakın, temiz bir adamcağızdı.

Şekerci denilmesinin sebebi akide, lâtilokum filân gibi şekerler satan dükkânı bulunması. Direklerarası'nı yürü, Lâleli'ye giden yola sapmayıp eczaneyi ve fırını geç, oracıkta, zannedersen dediğim yerde şimdi de şekerci var.

Hicazkâr'dan "Lâyık mı sana bu dili sevdazede yansı", Hicaz'dan "Bir nigâh et ne olur halime ey gonca dehen" şarkıları ve İsfahan'dan "Karar etmez gönül murgu bu bağın şahende" semaisi Cemil Bey'in en dillerde gezen eserlerindendi.

Udî Sürur da o zamanın belli başlı simalarından ve şayan-ı dikkat tiplerdendir. Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın biraderi udî Şakir Paşa'nın haremağalığından yetiş-me.

Udu, efendisinden öğrenmiş. Sonra Müzika-i Hümayûn'a yazdırılmış; rütbesi de mülâzim-i sanî.

Kübera konaklarının baş ud ustası oydu. Uzun boylu, iri dudaklı, kuzgunî si-yah, gayet sevimli, ifrat derecede terbiyeliydi. Her an elleri birbirine kavuşuk, yani divan durma vaziyetinde; her söze temennah temennah üstüne. Zorla sandalyenin ke-narına ilişir; iltifatlıca kelimelere karşı kalkıp kalkıp gene yerle beraber temennah-lar...

Kelâmı doğru dürüst ve dinlenirdi. Ekseri haremağaları gibi gökyüzünden top atmaz, sed derken sepet demezdi.

Udu pratik, yani notasız motasız çalar, tellere gayet hafif vurarak fazla yavaş-tan tutturur, araya fasılalar sokar, bu çalışma pek tesirli ve hazin olurdu.

Erenköy Kız Lisesi'nin edebiyat ve Türkçe muallimi Bay Nejad Tahsin dostu-muzun uddaki nağmeleri ona andırır.

Sürur Efendi haremağası ya, kızına, gelinine, karısına ud meşkettirecek ne ka-

dar kıskanç erkek varsa hepsi onun ocağında; ustalığa pileyen pileyene, gözünün içine bakan bakana.

Şunu da ilâve edelim, adamcağız evliydi, bembeyaz, taptaze, Çerkez bir hanımı vardı. "Refika cariyeniz şunu dedi; Azad kabul etmez halayığınız bunu dedi" diye dilinden hiç düşürmezdi.

Ağzından bir eksik olmıyan da ispiro kokusu, fakat gayet az, belli belirsiz, edep ve terbiyesine hâlel getirmiyecek raddede. Herhalde evinde işi azıtanlardan, fazla kaçıranlardan olacak ki, vefatında kırkına varmamış, vereme kurban gitmiştir.

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 9 Nisan 1939)

Kadın Hanendeler

*T*ncesaz fasıllarına karışan hanende bayanlar, hele bir iki yıldan beri çoğaldıkça çoğaldı. Radyoda adlarını, seslerini duyuyoruz. Gazinolara, bahçelere gidenlerin dediğine göre her takımda hiç değilse sekiz, on tanesine rastlanıyormuş. İçlerinde seçme ve hatırlı tutulan solistler birkaç şarkı, türkü söyler söylemez kayıplara karışmış. Haydi tâ neredeki başka bir takım. Geri kalanlardan ikisi, üçü saz başladık-tan bitinceye kadar boyuna okuyorlar; ahengin olanca yükü onların (hançere)lerine yükleniyor; öbür bayanlar da, tıpkı tiyatrolardaki (figüran)lar gibi ağız kıpırdatıyor-larmış.

Bundan kırk, elli yıl evvel, kaç göç devrine rağmen İstanbul'da kadın hanende yine yok değildi. Hanımlar içinde bu işi meslek edinmiş profesyoneli, san'atın altın kolyesini gırtlığına takıp o yolda geçineni vardı. Meselâ:

En başta Nasip Hanım, ondan sonra Topal Sıdika Hanım, daha sonra Soygun⁽¹⁾ Hatice Hanım...

Gelgelelim Loncalı, Sulukuleli, Selamsızlılar arasında sürüsüne bereket: Gülistan, Safinaz, Andelip; bunların çıraklarından Elmas, Küçük Şöhret, Ceylan vesai-re...

Bir vakitler, Nasip Hanımın adı sanı İstanbul afakını tutmuştu. Var mı o, yok mu o? Menendi gelmiş mi acaba? Gazelde meyan çıkışına, şarkıda nakaratları kıvrak kıvrak tekrarlayışına uyar yok. Medede siftah ettiği, en benimsediği gazellerden:

"Dideden çıkmaz hayalîn bir zaman ey mehcemal

Silse de fîret hayalimden hayalî âlemi

Ben ne anlardım hayatımdan bu matemhanede

Sevmeseydim sen gibi bir nevnihali âlemi"

Hicaz'dan girişip, makamları dolaşa dolaşa Rast'ta karar kılışına kimseler do-yamaz;

"Habîgâhı yâre girdim arz için ahvâlimi

*Bir perişan halini gördüm, unuttum hâlimi
Leblerinde, sinesinde gizlenen âmalımı
Leblerimle topladım, tebrik edin ikbâlîmi".*

Şarkısını tutturuşuna dinliyenlerin hepsi coştukça coşar, bütün borçları helâl ederlerdi.

Hanende Nasip bizim çocukluğumuzda kısaca boylu, topluca, esmer, kirli kara tabir edilen tende, ferah ferah 45'likti.

Velime, sünnet cemiyetlerine çağırılır, elden kaçırmamak için on, onbeş gün önce haber salınır, ekserisinde:

"Vaesefta ki gelemem, dediğiniz gün için daha bir ay evvelden başka yere sözlüyüm!" cevabı alınıp, hevesi kursakta, boynu bükük kalınırdı.

Buyurunca, horozdan kaçanlardan değil, rind meşreb. Başında işlemeli başörtüsü, sırtında sadakor yeldirme, tefi alıp saz takımına, erkek sazandelerin arasına karışır.

Düğünlerden başka, konaklara, köşklere, yalılara da mütemadiyen davet edilir; beyefendiler, hanımefendiler taşlık kapılarından karşılarlar, baş sedirlere oturtup gözünün içine bakarlar; pek sevdiği iki yemekcağızı, bol kıymalı kavata oturtmasıyla frenk arpasından sütlâcı mutlaka pişirtirlerdi⁽²⁾.

Başka yemeklerden, meselâ nar gibi kızartılmış kuzu dolması, zar gibi açılmış Nemse böreği ve tırtıl baklava, halis Halep yağıyla yapılmış Amberbu pirinçli pilav, tokmağı buzlu komposto gibilere zinhar el sürmez, kaşık atmaz, hiç kimse de;

"Aman ye!" diye zorlamazdı.

Huyunu biliyorlar: Burulur, şevki kaçar, küsüverir.

Orada bir, nihayet iki gececek kalır. Fazla duramaz. Zîra: Ya arayanlar olursa, gönülleri kırılırsa? Annesi, göğsü illetli, tıkanıklı; başını boş bırakmıya gelmez... Her gün pamukçuğuna nafakasını peylemiş amma ciğerci hem çeteleyi çinter, hem de hayvancağızı aç bırakırsa?

Köşklerden ve yalılardan birine düştü mü -ki mutlaka mehtaba rastlardı- hemen akşamdan gayrete gelinir, onun kavata oturtması, frenk arpasından sütlâcı kat'iyen unutulmaz, kafiledekilerin kırdı çevrilecek kuzuları, dolmaları, helvaları hazırlanır, mutlaka ertesi sabah bir mesireye gidilip aydınlığında dönülürdü.

Daha yolda, öküz arabalarında, sandallarda iken bile Nasib Hanım (bülbül misali), şakramağa başlar. Sesi fazla gür değil, fakat tiz, pürüzsüz, usul güdücü ve oynaktı. Güvende, (nazlı ve edallıklılardan) değildi.

Çevrilen kuzunun mis gibi kokusuna, patlıcan dolmalarının pırl pırlılığına, ırmık helvasının (zülbıye) gibi duruşuna dayanamayan hatun;

"Bakındı hele, içim çekti!" diyerek kolları sıvar, mükemmel tırpan atardı da.

Topal Sıdika Hanım da kalburun üstüne gelenlerden. Habeşin bir gömlek fazlası, açık çikolata renginde. Yüzünde hafif pudra, gözlerinde sürme, (sürme, zenci

kısmına yakışır zaten); kısa boylu, tostoparlak, gayet çenebaz ve şen, fakat zavalılığın bir bacağı doğumundan sakat.

Arkasında önü sırmalı Bağdad maşlahı meşhur nakışçı Kurbağalidereli Zehra Hanım'ın işlediği başörtüsünü örter, ipincecik tülbindin altından kıvrıcık saçlarına takılı taşlı taraklar görünürdü.

Büyük konaklarda, köşklere haftalarca, aylarca mihman; en (kelli felli) hanımefendilerin kafadarı, (yâr-ı vefadarı) adetâ şakan lâlesiydi. Musikî usûl ve erkânında, dümtekâteklere gayet ustalardan sayılır, gazelde El'aman'ları pesten bastığı için pek hazin ve yanık olur, gözler yaşartırdı.

Hele (dagi)lerden:

*"Şu karşıkı dağda bir kuzu meler
Kuzunun feryadı bağırmı deler
Eşinden ayrılan böyle mi meler
Gel kuzum ağlama, vazgeç eşinden"*

şarkısını okusun, bağı yufkalar hüngür hüngür ağlardı.

O da "derya dil" olmakla beraber piyasa çalgıcılarının arasına katılmazdı. İllâki kalem malem kâtibi beylerden hususî sazandelere, yahud evin mahdumu, damadı gibi saz çalar gençlere refakat edecek.

Baş mekânı, sabık Seraskerzade'nin köşkü; gelin hanımefendinin anca beraber, kanca beraber.

Soygun Hatice Hanım tazeliğinde buğdaysı, koyu yeşil gözlü, uzun kirpikli, eteği belinde, girgin, çok hamarat ve apikolardanmış.

İğne atsan yere düşmeyecek yüksek düğün derneklerde, koca berhanelerde sanki arayıcı fişeği. Aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya dört döner; vükelâ, vüzerâ familyalarının koltuklarına girip ağırlar; feracelerini; çarşaflarını soyup bohçalar; hatırlı seyircilere de, zerre kadar yan çizmeyip, yerle beraber temennahtan sonra gelin odasını, yatak odasını, çeyizi çimeni gösterirmiş.

Sesi güzel, eni konu hanendelerden de. Yaşlanınca cami temelinden yıkılıp mihrabı olan o yaman gözlerin nuru, ferî kalmamış, sesi de kısılp gitmiş, biçare hırt-lambaya dönmüştü.

Gözlerinde hâlâ kuyruklu sürme, konak konak dolaşıp bohçacılık eder, içtikleri su ayrı gitmeyen kul cinsi görümcesini yanında taşır, kapıdan dalıp harem bölümü merdivenleri çıkarken berbad sesle;

*"Öyle sermestim ki idrâk etmezim dünya nedir
Ben kimim, sakî olan kimdir, meyü sahba nedir
Gerçi canandan dili şeyda için kâm isterim
Sorsa canan bilmezim kâmu dili şeyda nedir"*
gazelini tutturdu.

Kıptı güruhundan Gülistan'ın, Safınaz'ın Andelip'in türkülerine, manilerine

küçük evlerdeki düğün halkı, Kağıthane'de, Silahtarğa'da, Çırpıcı'daki ayak takımı bayırlardı.

Daha eskilerden hanende Beşiktaşlı Sofi, Hasköylü Ester, Kuzguncuklu Şarika, pek meşhurlardanmış.

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 21 Temmuz 1945)

(1) Kibar düğünlerinde davetilere teşrifatçılık eden, feracelerini, çarşaflarını soyarak bohçalara yerleştiren hatunlara (Soygun) denirdi.

(2) Kavata, küçük ve sarımtırak domatesi andırışlı, sülfato katılmış gibi apacı bir nesnedir. Frenk arpası ise büyük bakkallarda bulunur, arpa şehriyesine benzer; sütlü helimeli mi helimeli.

VII.Bölüm

ESKİ İSTANBUL'DA YOLCULUKLAR

İstanbul'da Şimendiferler, Tünel

*İ*stanbul yakasındakilere (Şark şimendiferleri), Haydarpaşa ve ötesindekilere de (Anadolu şimendiferleri) denirdi. İkisinin arasında, yalnız Marmara değil dağlar var.

Neydi o Sirkeci'ye gelip giden trenler hey Allahım?... 1814'de George Stephenson'un icad ettiğinin eşi, şoselere silindir geçen lokomobillerden farksız, çocuk düdükleri gibi (düt, düt) öten, boyuna (paf, paf) islim salan bir lokomotif. Arkasında küçücük küçücük, yandan höcre höcre basık tavanlı 25, 30 vagon.

Banliyö istasyonlarının bugünle farkı Çatladıkapı ve Bez fabrikası ilerisindeki Yenimahalle'nin yokluğu; Zeytinbumu'nda memurlar için yalnız bir iki postanın durduğu.

Katarlar zevalî saatle hareket ederlerdi. Müşterilerin çoğunda yalnız Serkizof da bulunan bir tarafı alaturkaya bir tarafı alafrangaya ayar edilmiş saatleri ve mübarekler derd mi derd. Huyundan mı, suyundan mı bir türlü doğru gitmezler, muttasıl aksarlar, sahiplerinde de heyheyler...

Yine o zamanki değişikliklerden biri Bakırköyü'nün avamca şimdiki isminde oluşu ve lâkin tarifelerde istasyon levhasında, kibarların dilinde Makriköy olarak bulunuşu.

Gişedekilerin, kondüktörlerin, kontrollerin başlarında şapka, sırtlarında beyaz şeritli mavi ceketler.... Bakırköyü'ne gidişin birinci mevki çeyrek, ikinci mevki üçlük. Florya'da ağaçlar altında hava almak, Kemanî Kirkor'un sazını dinlemek, kafes arkasındakilere de çeşmiçerez niyetile Küçükçekmece'ye kadar boylanacaksan yandın. Birinci, 9, 20, ikinci 6, 10 kuruş...

Vagonlar hep birbirinin örneği idi. Yalnız dışlarındaki 1, 2, 3 rakamları, içlerindeki soluk kadife, çatlak muşamba minderler ve tahtakurusu yuvası kerevet bozuntularıyla ayırd edilirdi.

Kir, toz toprağa müleme, yandan fazla inmez camlara parmakla yazı yaz. Ka-

bak çekirdeği, fındık, fıstık, mısır koçanı, sardalye kafası, çiroz kılıcı, yumurta kabuğundan geçilmiyor. Taaffünden burun direklerinin hayrını gör.

Nihayet kalkma vakti gelir. (Dan, dan, dan) kampana vurulur; ardından baştan aşağı "Fertik!" sesleri... Malûm a kelime Almanca ve "bitti, tamam, hazır" manâsına... Fertîği çekmek, fertîği kırmak tabirleri buradan yadigârdır.

Yol tutulup gidilirken garçadak yan kapı açılır, kondüktör daldardı. Kaşının üstünde şapka; zülüfleri taşmış; dudaklarının kenarında izmarit; bir omuzu kalkık, öbürü inik; kuşağının ucu sarkık... Arkasında lâternası eksik bir palikarya.

Elindeki zımbayı cark cark ettirerek, tıpkı Galata pandomimalarının merdivan başlarındaki ağızla:

" Biletis!... Biletis!..."

Öyle bir kurum, edalet ki bumundan düşen bin parça... İzmariti sönmüş de çekiyor çekiyor almıyor mu, pencereden dışarı fiskiye gibi bir tükürükle attuktan sonra hadi kulağının arkasındaki ağıza ve gözüne ilk ilişen cıgaralıya yanaşma...

"Müsaaade!... Pardon!... Signomi!" filân, yaktıktan sonra da temanna, "Merisi!... Sas efharisto!) falan arama.

[Bir vakitler "Figaro" gazetesi muharrirlerinden Jules Huret'in "New York'tan Yeni Orlean'a" başlıklı bir seyahatnamesini okumuştum. Amerika trenlerindeki zenci kondüktörlerin lâubaliliklerine, kompartımanda ayak ayak üstüne atıp fosur fosur püro içişlerine dair sahifeler doldurmuştu. Dediğim seneler bir de Deraliyye'ye buyursaydı, muhakkak ki bu hususa koca bir fasıl ayırırdı]

O yandan kapılı, bölme bölme, Nuh yıllık vagonların başka bir baş belâsı da Bakırköy, Ayastafanos, Küçükçekmece gibi uzun yollarda, aceleye gelip dar seğırtenler için, sıkışmak keyfiyeti. Hele yaşlılara, idrar zorlulara Allah imdat eyliye...

Bir kenarcıkta yüz numara, müz numarayı geç; koridora, basamak başına çıkmayı bile mumla ara... En yakın istasyona incek müşteri yoksa kapıyı açacak da gözükmeyen oğlu gözükmezdi.

Anadolu kumpanyası katarlarının kat ender kat üstünlüğüne diyecek yoktu. Kallavî kallavî, tok sesli, çekici lokomotifler. Tek tük seferler yapan, İzmit ve Adapazarı'na giden bir ikisinde o kahrolası vagonlar bulunursa da Haydarpaşa ile Pendik arasında işliyenlerin kâffesi yüksek tavanlı, ön veya yan koridorlu, yepyeni ve gıcır gıcır, hava kararcınca da elektriklerle pırıl pırıl...

Pencereleri keenne ayna. Bir biçimine getir, alındaki ergenlikleri sık; biçimsiz kaçmış kravatını çözüp tekrar bağla; iğnesini tam yerine oturt... Kanapeler gül gibi. Yerler süpürülmüş, silinmiş, hala nemnak.

Burada fertik, mertik yok; boyuna "tamam"!... Ya "personel"deki efendi kılık-lılık: Başlarında kalıplı fes: setreler, pantolonlar tertemiz; kunduralar, potinler boyalı... Sonra, öyle de bir terbiye ve nezaket ki.

Mahut zımbaları hafif hafif (şık, şık) ettirerek, edebli edebli gelip bileti keser-

ler. Yüksek mevki sahibi saçlı sakallılara, Müslüman konduktörler, varak buyurtacak bir Amedi kalemi halifesi, Hristiyanları ise eski Divan-ı Hümayûn tercümanlarından Fenerli bilmem neyin revşile, göğüs ilikliyerek sokulup, yerlere kadar kandilli temannahı müteakip ve çoklarına şakk-ı şefe etmeksizin geri geri çekilip dönerler.

Boru değil, Nafia nâzırı paşadan, tut, hayli vekil vükelâ, mabeyinci beyfendiler, damad-ı şehriyariler hep o caniblerin mukimi. Nabızgirlerin şahi, kumpanya direktörü Hügnen cenapları alayının kulağını boyuna büküp durmada.

Cuma, pazar ve çarşambanın gayreti bu trenlerin aşağı inenleri içinde öğleden bir, bir buçuk saat evvel Haydarpaşa'ya varanları, akşamdan da bir, buçuk saat evvel yukarı dönenleri kalbur üstüne gelen kişilerle dopdoluydu. Nafia nâzırına tahsis edilip, hiçbir yere uğramıyarak doğrudan doğruya Erenköy'ü tutanı da vardı.

Hamburg'un "Hovald" fabrikasından gelme, çiçeği burnunda üçüz beyaz vapurlar, yani (Halep, Bağdad, Basra) martı gibi uçmağa başlayıp Haydarpaşa'ya 12 dakikada yanaştıktan, merasim salonları kılıklı vagonlarda kudüm buyurduktan sonra tek silindirli "Ferah"a paşa, bey taşıyan Macar ve Rus kadanalı konak arabaları ile Kadıköy'üne taşınış tavsamıştı.

Akümülatör elektrikleriyle donanmış vagonlar o derece hoş gitmişti ki zevkini çıkarmak için "Şehr-i âyin seyredeceğim" diye geç vakit Pendik'e kadar gidip inmeden dönenler mi ararsın?

Bu tarafın o vakitki farkı da Söğüdlüçeşme, Suadiye, Küçükyalı, Yunus durak yerlerinin yokluğu.

İstanbul tüneli aşağı yukarı sittin seneliktir. 1873 yılında açılmış. Dediğim tarihlerde rub'u asırlığı çoktan geçmişti.

Şimdikinden aykırı cihetleri Beyoğlu'ndaki methali, vagonları, biraz daha ya-vaşça gidiş ve daha seyrekçe işleyiş...

Turnikeler, fişler, mevkiler aynı aynına, duhuliye de 30 para, 20 para...

Eski vagonları nazarlıktı. Tavanlarında kolza yanan yağı ekseriya tükenip göz gözü görmez hali veren iki kandil... Birinci mevki kapalı; ikincisinin de biri kapalı, bitişigindeki açık.

Yaz günleri ömür, püfür püfür rüzgarlı; kışları da çivi kes... Köşeler muhadde-rata mahsus ve perde ile ayrılmıştı. O perde hiç de adam akıllı kapanmaz, bir tarafı açık kalır. Derununde dilberengizler ve lâvantaları buram buram... Perde dışında, ense köklerinde de şık şık aynagöz aynagöz beyler.

Karşılıklı bakışlar, işmarlar, tebessümler; hem sarı kapaklı üç buçuk franklık Fransızca romanından, hem de aralıktan göz ayırmayan şılık fesli, sünbül bıyıklı, ale-retur yakahılar ve durmadan lâf atanlar...

Geçenlerde bir ahabap evinde tünelin o eski günlerine dair söz açılmıştı. O vakitler İstanbul'da gözlerinin ahuluğu ve gayet şıklığı ile maruf bir hatun hikâye etti:

Beyoğlu'ndan alış veriş dönüşü tünele girmişler. Kapılar kapanırken "Dur!" di-

ye bir bağırtı kopmuş. Zendostlığıyle meşhur bir sadrâzam paşazade s    n etmiş ve hanımlar perdesinin yanına dikilmiş.

İki dakikacık yolda ne katip ağız c  mleler, Fransızca kelimeler. Tam incekleri sırada da bir aktris-i şehir Peruz'un meşhur kantosu.

Ayıplaman beni dostlar, yare bend oldum.

Yanık pervaneler gibi derde d  ş oldum.

T  nele adımını atamayanlar da   ktu. Mesel   Aksaray'ın Onikinler'inden, vurduğu vurduk, kestiği kestik Kavanoz Mehmed, Galata'yı susa durdurmuşlardan, Be-yoğlu'nda sekiz, on Kefalonyalı, Maltalı kabadayıları yalın saldırma ile   n  ne katıp   il yavrusuna d  nd  rm  şlerden olduğu halde bu yer altından gidişe   d   koparmış.

(Eski g  nlerde, Akşam, 29 Kanun-ı Sani [Ocak] 1940)

İstanbul'da Atlı Tramvaylar

vaktin atlı tramvayları üç kısımdı. İstanbul yakasıninkiler, Beşiktaşınkiler, Beyoğlununkiler.

Hepsi de sıska, bir deri bir kemik, sakağılı, yelyutan, tökezleyen beygirler çeker, kamçı veriştiirmekten kolu kanadı bitik seyisler sürerdi.

Hızı kalmayıp kıra salınmışlardan değiller. Arada bir Macaristan'ı boylayan müteahhidince seçilme, içlerinden bazıları paşalar, beyler tarafından alınan endamlı, cüsseli hayvancağızlar. Bu hâl-i pürmelâlleri bakımsızlıktan. Açlıktan gelip geçenlerin elbiselerini bile harttadan kaparlardı.

Arabaların ortasında, müşterilerin oturduğu yerin arasında, otomobil direksiyonlarının küçüğü ve ufksî bir çarh vardı. Arabacının eli altındaki gevşek gelir veya bozulursa hemen sapından tutup fır çevirdin mi tekerlekleri durduruverirdi.

Sonra, her arabanın ön tarafı, ileri geri alınabilen portatif tahta havaleler ve ara yeri perde ile kadınlara mahsus. Perdeler yırtık pırtık. Boy boy ayrık. Yazları açık pencerelerden, kışları kırık camlardan giren rüzgarla mütemadiyen açılırlar, fingirnozlar da peçe kalkık, gerdan ve göğüs fora, boyuna erkeklere arz-ı endam ederlerdi.

Oturacak yerler bomboş olsa bile hep aralıkta, ayakta durup karşıya aşna fişne. (Meşrutîyet'te bu perdeleri ilk kaldıran, İzmit mutasarrıflığından gelme, polis müdürü Selânikli Sadeddin Bey merhumdur.)

İstanbul ciheti tramvayları ötekilerden biraz daha genişçe hatlı, yayvan ve oturaklıydı. Başlangıç noktaları Eminönü'nde Köprü tahsildar barakasının bitişiği. Gene şimdiki gibi Sirkeci, Hamidiye türbesi, Soğukçeşme, Salkımsöğüt tarikiyle yokuşa vururlardı.

O zamanlar caddenin Alemdarlığı, malemdarlığı ne gezer? Alemdar kelimesini ağıza alabilen kim?

Mahud Alay köşkünün altındaki ahırlarından patlıcana dört değnek sokulmuşa benziyen iki yedek beygir daha takılır, avucuna tükürüğü basıp üç kulaç kırbaça yapı-

şan tramvay güdücü, şark şurk şark şurk bayırı tutar, eklenen kamer taylor Ayasofya'-da çıkarılıp gerisin geri edilirdi.

Bu kamçı sallayışların cilvesine uğrayan uğrayana:

Kalıplı fesleri toza, çamura yuvarlananlar; peçeleri, gogoruklu başları bozulurlar; ensesine, suratına yiyip uğunanlar. Daha beteri de mevcud.

Pek eski ahbablardan, Tahire Hanım'ın kızı denilen kadıncağız Salkımsöğüt'teki telgrafhaneden taşrada bulunan damadına telgraf çektiler çıkmış. Tıptı tıptı Nakilbend'deki evine dönerken haydi gözünün bebeğine bir kırbaç. Misafirdi, filânda derken dağlara taşlara yekçeşim kalmıştı.

Tramvay, Sultanahmed'teki Belediye bahçesini geçtikten sonra, gene şimdiki minval üzere Beyazıt'a varırdı. Şehzadebaşı, Fatih, Edirnekapısı yok; Koska'dan doğru Aksaray.

Hat gene ikiye ayrık: Sağ Topkapı'ya, sol Yedikule'ye.

(Eminönü'nden Aksaray'a, Aksaray'dan da iki nihayete birinci mevki 60, ikinci mevki 40 para).

Karşı yakada da Azapkapısı'ndan Ortaköyü ve Karaköy'den Şişhane karakolu, Kabristan Caddesi, Galatasaray ve Taksim güzergahiyle Şişli'yi tutan iki yol vardı. Tünel meydanından ötesini arama.

Voyvoda yokuşu çıkılırken gene yedek iki düldül imdada yetişir. Altıncı Daire'nin az ilerisindeki ahırların kapısından aşağıya salınırdı.

Bugün hiç mevcud olmıyan şey, Beşiktaş tramvayları denilen alttakilerin iki katlı, yani frenkçe tabirle "İmperiale"li oluşu.

Arkada, binilecek yerde dönemeç bir merdiven. Yukarısı güneşe, yağmura karşı örtülü, havadar, kuş bakışı da nezaretli amma oraya çıkınca gözü peklik, safrası kabarmazlık şart. Hep Yıldız'ın ikinci fırkasına mensup, Sultan Hamid'in zuhaf ve Arnavut neferleri, beş para vermeksizin, beleşine dolarlardı.

Dediğim gibi bu taraf tramvayları daha dar olduğundan müşterileri büsbütün omuz omuza, diz dize, burun buruna. Bu münasebetle bir fıkra anlatacağım:

Memuriyeti ve çoluk çocuğu Trabzon'da olan, mezuniyetle İstanbul'da ve bizde misafir bulunan bir akrabamız, bir akşam kem surat halde geldi. Beyoğlu'na çıkar-ken tramvayın balık istifliğinden, tam karşısına oturan dudunun sarmısak kokusundan, kucağındaki bızdığının öksürüp öksürüp yüzüne dahme gibi saçışından yaka silkip durdu.

Haftası geçti geçmedi, adamcağızda bir öhö öhödür gidiyor. "Genzime tükrük kaçtı!", "Galiba hançereme nevazil iniyor!" derken, süt kardeşimden başlayarak, ben, iki ahretlik, koskoca dadım, ardından yakın köşkteki dayızademin kızı ve bir besleme, yani tam yedi nefer kişi Denizli horozları gibi ötmeğe, morarıp morarıp, boğula boğula çırpınmağa başlamıyalım mı?

Boğmacanın mükemmeli değil mi imiş?

Aylarca neler çekişimizi, ne merkep sütleri içişimizi, Çiftahavuzlar'daki zift fabrikası, Kurbağalıdere'deki Gazhane civarlarına nasıl taşınıp durumumuzu ben bili-
rim.

Tramvaya binmek kibarlarca avam harcı ve ayıp sayılırdı.

"Çeyreği, yedi buçuğu verip, bir arabaya yaslanarak ayak ayak üstüne atamı-
yor mu? Ne cimri şey!..." derlerdi.

Maa mâfih alçak gönüllülük edip kenarın dilberi bir ev tavuğunun peşine düş-
müş beyden kimselerin de tiksine tiksine, tanıdığa görünmemek için perdeleri siper
ede ede, dışarıya hiç yüz çevirmeyerek, kehle mehle gelmesin diye itinalı bulunmağı
da feramuş etmeyerek kerevetlere yarım yamalak ilişkileri ekseriya vaki.

O devir tramvaylarının düdüklü vardacıları da meşhurdur. Sirkeci, Beyazıd'taki
Merkez kıraathanesinin önü, Aksaray karakolu; karşıda da Voyvoda yokuşu, Cadde-i
Kebir'in Dörtolyağı, Taksim çeşmesi gibi kalabalık yerlerde yalınayak, başı kabak,
dörttnala piriñ borularını öttürürler, bazan seyisin yanındaki basamağa fiyakalı fiya-
kalı tutunup feryadı verirlerdi.

Çoğu köşlülükten, omuzdaşıktan yetişme, taban tepmeğe, kurt dingili gitme-
ğe idmanlı; atik, çevik, cambazlaşmış makuleler. Ayağı sürçmeden, sendelemen zıp
aşağı, zıp yukarı..

Yangın olunca Beyazıd Meydanı, Yenicami merdivenleri, Galata'daki Aziziye
karakolu önlerine biriken tulumba meraklıları gibi bunları da köşe başlarından, piya-
de kaldırımlarından seyredenler ve çene veriştirenler mi istersin:

"Herifçi oğluna tevekkeli Çaylak İbraam dememişler. Fehim Paşa'nın yağızla-
rını bile geçiyor billâhi!..."

"Pire Ali bu, pire gibi atlar zahir!..."

"Şu meşhur Burunsuz'u gördün mü? Geçen gün tam Kuşlu'nun meyhanesinin
karşısında, aşağı atlar atlamaz kaptan paşanın arkasındaki yavere yetişti; bir kalıp ci-
garası isteyip yaktı!..."

(Eski günlerde, Akşam, 3 Şubat 1940)

İstanbul'un Kira Arabaları

*K*ira arabaları üç nev'iydi. Numarasız lüksler, gündüzükiler, gece-ninkiler.

Numarasızlar Beyoğlu'nda, Pera Palas'ın önünde, Cafe Splendide adlı, yalnız gazino ve lokanta olan Tokatlıyan'ın yanındaki sokakta, bir de Ağacamii'ndeki Grand Hotel'in önünde dururlardı.

Hepsi de değme konak arabalarından farksız, hattâ üstün bile. Seyislerindeki burunu, nazı görmeyin. Öyle ufak tefek yerler için dizginleri ele almak şöyle dursun, yarım ağız, baştan savma, "Müşterim var!" demeğe bile tenezzülleri yok.

Kâğıdhane'ye mi gidiliyor, lâakal Dragon'u mızraklıyan süvarili, altı mecidiye rayicli İngiliz altını feda edilecek. Daha uzaklar, meselâ karadan Boğaziçi tarafları, Veliahd Reşad Efendi'nin Balmumcu çiftliği dolayısıyla ecnebilere ve has bende-gândan gayrisi için yasak...

Bu kabildekilerden biri İstinye üstünden Tarabya veya Kalender i mi tutmak niyetinde, en aşağı Nemse lirası iki kremisi, yani 170 kusura, Hacıosman bayırından Büyükdere'ye ise beheri 95 kuruştan iki buçuk, üç Napoleonu verecek.

Bu lüks kiralara daha alâyişlileri Boğazkesen'de, Firuzağa'da, Pangaltı hamamındaki ahırlarında bulunurdu. Erkence davranıp oraları boylamak, gidilecek mahalli söyleyip ve kaparoyu verip peylemek şart.

Ne de şahâne şeylerdi. Ok başları şakır şukur zincirli, varda için bisiklet borulu, lâstik tekerlekli, kadife diz örtülü... Koşucularında iki sıra parlak düğmelerle yerlere kadar lâciverd, neftî setreler; ellerinde güderi eldivenler; ayaklarında yukarısı beyaz, altı rugan çizmeler...

Hünkâr'ın kayını, sakal kralı Çerkez Hüseyin Paşa'nın kula beygirli saltanat arabasıyla hemen hemen at başı beraber gibiydiler; yalnız arabacının yanında kolları çaprazlayacak ispiri eksik.

Bunları angaje edenler, en ziyade damad-ı şehriyarının dildadesi Kamelya⁽¹⁾.

Fransız operet kumpanyasının direktresi ve Şehremî'nin Leylâ'sı Madam Sandre Parker, "Malûmat"çı Baba Tahir'in ciğer köşesi ve Muzika-i Hümâyûn viyolonistinin kız kardeşi Matmazel Vondra gibi cakalı ve çalınımlardı.

İkinci kademedekiler, gündüzlük, harciâlem arabaları. Başlıca durak yerlerini sayalım:

Beyoğlu'nda Taksim, Ağacamisi, İmam Sokağı, Galatasaray'ın yanı, Tepebaşı bahçesinin önü, Asmalımescid'in Bahçe Sokağı, Tünel Meydanı...

Galata'da Karaköy, Mumhane, Hallaçyan hanının köşesi ⁽²⁾. Köprü'nün öbür tarafında da Eminönü, Ayasofya, Sultan Mahmud türbesinin yan duvarı, Beyazıt Meydanı. Aksaray'ın göbeği, Şehzadebaşı'nda İbrahim Paşa sebilinin karşısı...

Bir aralık, kira arabalarına belediyece gûya tarifeler de yapılmıştı:

20 dakikayı bulmayacak yollara 5, 7,5 kuruş, 40 dakikadan eksik mesafelerin saati 10, güneş battıktan gece yarısına kadar 15, ondan sonrasına beş kuruş zam... 40 dakikadan fazlalarinki saat başına 15, hava kararınca 20 badehûsu 25. Sabahtan akşama kadar kapı kapamaca ücret, 100 para köprü mürüriyeleri hariç olmak üzere, 4 meciydi. İki atlıların dört, teklilerin üçten fazla adam almaları da memnu.

Bunların levhaları içlerine asılmış, ecnebî dilindeki bazı rehberlere bile aynen alınmışken kulak asan ve tatbik eden kim?

Adaklar adanıp, okunup üflenip yanaşılacak o içler acısı gece arabalarıydı. Yıllarca tramvaya saçını süpürge edip iskelet haline geldikten, gözden, bacadan da olduktan sonra Atpazarı'nda bedavasına haraç mezad edilmiş beygirler. Paramparça koşumları iplerle, tellerle bağlı.

Kupaların çatısı, arkası kambur kumbur. Yanları çatlak, gaz sandığından tahtalar mıhlı. Faytonların körükleri boy boy yırtık: döşemeleri patlak, otlar fırlak, kolde-mirleri kırık. Açarsan kapanmaz, kaparsan açılmaz.

Sonra dingiller, maslaklar yanpiri yanpiri ve zambur zumbur; cıvatalar, çiviler tek tük ve hep laçka; tekerlek tabanları kavşak. Fenerlerin biri var, biri yok, o da cansız, hattâ kiminde donanma geceleri konak duvarlarına asılmışlardan biri.

Sürücülere gelince inadına okkalı, göbekli, kafayı çekmiş, dilinde metelik dönmeyen Kırımılı veya Dobrucalı Tatarlardı. Kagirgaların boyunlarında bomboş yem torbaları; arabanın üstünde veya içinde de şişkolar, boyuna yumruk mezesine dayanarak bekleyip dururlar.

Meselâ, vakit gece yarısı geçmiş Konkordiya, Odeon balolarından avdet edip Meyit yokuşu inilmiş. Cisir-i Atik açık. Güç bela bir kayık bulup, ayaz kese kese Unkapanı'na varılmış, gidilecek yer tâ neresi?

Çamâçar bir arabaya tıklındı. Beylik un değirmeninin ilerisinden yokuşa vurulurken zınk!... Arabacı celâllenir; küfrün bini bir paraya, aşağı atlayıp kırbacın sapını yapıştırır bre yapıştırır. Zeyrek yokuşunun altbaşı tutulur tutulmaz, küheylânın biri haydi yüzü koyun kaldırımın üstüne...

Duba, nalçalı ökçelerini, ihtiyat sopayı, çizmesine sokulu temel çivisini etine buduna veriştiire dursun, yerdeki bana mısın demiyor. İnadı inad; keenne Arabistan çölündeki deve, kafasını kes, kurtul...

Arabanın derunundakiler çoktan dışarıya fırlamışlar... Nihayet tabana kuvvet yokuşa vurulup rikâb tutulur, son Konstantinopolis imparatoru Onikinci Konstantin'in kafa kemiği bulunduğu rivayet edilen soldaki sütçü kârhanesi geçilir. Vefa meydanına ayak basınca artık illâllah çekilip ve:

"Azat buzat, cennet kapısında beni gözet!..." denilip halâs olunurdu.

Bu gece arabaları dolayısıyla de bir menkıbe nakledeceğim:

Eski ahbablardan, seyir ve seyran düşkünü, yakışıklığına da gayet emin, aske-riyeden rahmetli. X beyle yar-ı şefiki Mekteb-i Mülkiyye mezunlarından Y bey, Ra-mazan'ın on beşinde, Şehzadebaşı'nın o civcivli piyasasını kaçırmamağa azim ve cez-metmişler.

Fakat, aylık yıllık üç dört ayda bir çıktığı için ikisinin de cebi kof; arabacılar ise babalarının nikâhını istemedeler.

Dolaşa dolaşa, Fatih'teki Malta çarşısından nisbeten hallice bir gece kupası bulup 30 kuruşa pazarlık etmişler içine kurulmuşlar.

Beyazıd'taki Kâğıdcılar'dan dönüp tam Vezneciler'deki Avni Bey'in Japon ma-ğazasının önünü bulur bulmaz ayak bastıkları yer göçüvermesin mi?

Arabalar ard arda zincirlenmiş, kıpırdamanın imkanı yok; iki taraf da sıra sıra piyade seyircilerle mahşer.

Hemen ayakları kenara dayayarak, diken üstünde oturuyormuşçasına, ter döke döke, bir taraftan da neşe ve fesad, bıyık buruşları, sağa sola tebessümleri ve işaretle-ri hiç bozmayarak, top gürleyinceye kadar piyasadan geri kalmamışlar.

(Eski günlerde, Akşam, 7 Şubat 1940)

(1) Bursa sokağındaki evinde anası, hizmetçisi, uşağı ve fino köpeğiyle ktır ktır kesilen meşhure.

(2) Bugün Ziraat Bankası'nın bulunduğu nokta.

Şirket-i Hayriyye, Tarihçesi, Vapurları...

Boğaziçi'nin zümrüt, firûze sularını yara yara, sağın solun yalılarına, korularına, gölgelerine baka baka, yüreklerden ferah taşa taşa gidiyoruz, geliyoruz. Bindığımız vapura da Şirket-i Hayriyye'nin diyoruz. Hep dillerinde olduğu halde bu çifte kelimenin iç yüzünü bilmeyenlere kısa bir tarihçesini yapacağım:

1286 Hicrî yılında (1871), Sadaret müsteşarı Fuad Efendi (sonra sadrazam olan Keçecizade Fuad Paşa) ile yüksek ülemadan Cevdet Efendi (meşhur tarihin sahibi Cevdet Paşa) Bursa kaplıcalarının birinde yıkanırken, içlerine bir ilham doğurmuş:

Boğaziçi'ne vapurlar işletecek, o ıssız yeryüzü Cennet'ine hayat verecek bir şirket kurmak...

Bir vakitler Şehriyar kasır ve seyrangâhları, ricâl ve ağniya sahilhaneleri sayısızmış amma şimdi hepsi tavsak. Yazın en sıcak aylarını orada geçireceklere göç için irade çıkması şart.

Çektiriler ve kayıklarla Sirkeci iskelesine taşınıp dururlar, Ağustos'un on beşi olunca konaklarına dönerlermiş.

Rumeli kıyısında Yeniköy'ün, Anadolu kıyısında Kanlıca'nın ötesi bilâd-ı baideden; Beykoz'a nefyedilenler bile mevcudmuş.

Kükürtlünün veya Çeliklinin derunundaki hazretler hemen kaplıcanın soğukluğuna çıkıyorlar. "Şap şap!" el vurup, çıkma getirmeğe seğirten yavaşmadan hokka kulemle kağıt istiyorlar; sıcaklığına şirketin ilk nizamnâmesini çırpıştırıyorlar.

Boğaz'da görülenler hep pazar kayığı, ateş kayığı, balıkçı alamanası, yelkenli oladursun, bir müddet evvel iki ecnebî vapuru işlemeğe başlamışmış; bundan gayrete gelen, Tersane-i Amire bir vapur tahsis etmiş. 19 Cemaziyelâhîr 1267 tarihli Takvim-i Vekayi'deki ilâna göre akşamın dokuzunda Köprü'den kalkıp yolcuları köylere çıkararak çıkara İstinye'ye kadar varacak. Geceyi orada geçirip ertesi sabah dört sularında hareket ederek, aynı minval üzere limana dönecek.

İstanbul'dan Kandilli'ye ve Kayalar'a gidiş ücreti, maiyette bir uşakla beraber mahiye 250, İstinye ve Kanlıca'ya kadar 300 kuruş. Yalnız son durak yerinde iskele bulunduğundan müşteriler kahvede, güneşte, yağmurda beklerler, açıktaki vapura kayıklarla giderler, gene öyle dönerlermiş.

Bu kadarı ihtiyaca kâfi mi?

Kafadarlar Bursa'dan İstanbul'a dönünce, Sadr-ı vakit Mustafa Reşid Paşa'ya meseleyi açıyorlar. Adam uyanık, çarçabuk icabına bakıyor. Şirket-i Hayriyye'nin teşkiline dair 24 Rebiülevvel 1267 tarihli ferman çıkıyor.

Türkiye'de ilk tesis edilen anonim şirkettir. Her sınıf tebaanın hisse almalarına müsaade olunarak beheri üç bin kuruştan 1500, akabinde 500 daha katılarak, yani iki bin hisse ile kumpanya kuruluyor; Baltacı Manolâki bezirgân vasıtasıyla İngiltere'ye sekiz vapur sipariş ediliyor; bezirgânın şartlarının diğerlerden menfaatli oluşu, kendisine kâr kalacak 1300 kesakçayı da şirkete hediye edişi mahzûziyyet-i Şahâne'yi mucip oluyor.

Wight adasında, mister Jones Robert'in fabrikasında yapılan ve birinci kafilende gelen altı vapurun tekneleri ahşap, makineleri 60 beygirlik. Üçü 188 tonluk ve 7500 lira bedelinde; diğer üçü de 197 tonluk ve 500 lira fazlasına. İsimleri de: Rumeili, Tarabya, Göksu, Beylerbeyi, Tophane, Beşiktaş...

Bunları kullanacak kaptanlara gelince, hepsi yelkencilikten, lostromoluktan yetişme Rum ve Hırvatlar; ilk Türk, meşhur Ömer Kaptan.

Bir hat Köprü ile Üsküdar, öbür hat da Beykoz'a kadar olmak üzere 1852'de yapmışlar.

Hele Üsküdar kayıkçılarındaki ve mavnacılarındaki yaygarayı sormayın. Derhal çala kürek yolun üstüne sıralanmalar; ağız açıp gözü yummalar; taşlar, kayalar fırlatmalar.

Gidiş ve idare sarpa sardığı için şirketin maktuan idaresini Antuan Kalciyan ve Agop Bilezikciyan isminde iki tüccara 1100 keseye, altı sene müddetle ihale etmişler. Bunlar da bocalamağa ve işi devrettikleri Resimci Mıgırdıç "Ben batıyorum!" diye çırpınmağa başlayınca mevcut 30 hissedardan biri olan Sakızlı Ali Hilmi Efendi ilk müdürlüğü alıyor.

Mumaileyh, Asakîr-i Mansure seraskeri Ağa Hüseyin Paşa'nın köleliğinden ve çiftlik kâhyalığından Hayriye tüccarlığına erişme... On sene kadar süren müdiriyetinde vapurların adedi on altıyı bulmuş.

Selefi olarak iki sene kadar kalan, esbak Maliye nâzırı Nafiz Paşa kâhyası Raşid Efendi devrinin belli muvaffakiyeti Adalar'a da posta yapışı... Bunun yerine gelen Kandiyeli Hüseyin Haki Efendi, 29 senelik idaresinde Şirket-i Hayriyye'nin tekemmülüne çok çalışmış, ikinci müessisi denilecek mevkiye ermiş.

Acaip değil mi, onun da eski mesleği aynı. Mısırlı Prenses Zeynep Hanım'la kocası Arapkirli Yusuf Kâmil Paşa'nın kâhyası. Vefatından sonraki müdür Hafız Veh-

bi Efendi gene Yusuf Kâmil Paşa perverdelerinden. Silsilede Ali Bey'in, kâhyalığı mahyalığı yok, Hüseyin Haki Efendi zadelığı var.

Şirket-i Hayriyye idaresi en önce Bahçekapısı'nda Nafia hanında, sonra Galata'da Mehmed Ali Paşa hanının üç odasında, daha sonra gene Galata'da Tuzlayıcı hanı ile Balıkhane binasında, ardından Sirkeci'deki Kosova hanında, nihayet Galata'da şimdiki bulunduğu yerde işlemiş durmuş.

İlk zamanlar iskeleden bir marka alınıp vapura binilir, biletle müşteriye mar-kayı isteyip teneke kutudaki deste biletlerden birini verir, üstünde iskele miskele adı bulunmazmış. Bunlar her akşam toplanıp bir kontrolün nezaretinde fırında yakılmış.

Güç iş; saniyen biletler taş basması olduğundan taklidleri kolay. İskele isimli, perforeli, uzun biletlere yetişti. Yerlerine mukavva ve günlük tarihli kaim oldu.

Vapurlara gelim:

13 numaralı Galata'dan evvelkilere babalarımız bile yetişmemiş. Bu hayırsız rakamlı pat pat, zikzak zikzak, dilenci vapurluğu ettikten sonra Hasköy'de ambar olmuştu.

Direk başlı, 17 ve 18 numaralı Bahariye ve Asayiş bir vaktin en yaman gemileri imiş. 21, 22, Sürat, Tayyar isimlerine müsammayken, çabalıya çabalıya tontonlaşmışlar, galiba gene karşıdan karşıya saillik ederlerdi. 26 numaralı Sühulet araba taşıyıcı. Mal oluşu sekiz bin lira ve tek silindirli. Havaleli ve su kesimi az olduğundan 1869'da İngiltere'den getiren İngiliz kaptan Marmara'yı buluncaya kadar akla karaya seçmiş ve böyle bir gemi ile Okyanuslara açılmamağa yemin etmiş.

27, Sahilbend'de araba nakline mahsustu. Eşinden farkı, makinesinin çift silindirli ve dört bin lira daha pahalılığı.

Yandan çarklıların en fiyakalı ve yürükleri 37, 38, İhsan ve Şükran denilen ikizlerdi. Gel gelim o gruba dahil 39, 40 hantal ve fosta. 41, 42, Metanet ve Rasanet kardeşleri büsbütün geç. Üsküdar'ı tutarken çat çat çat, ikisi de olduğu yerde.

Resanet 1900 senesinde Köprü'de yatarken, bir römorkör tarafından çekilen yelkenlinin demirini karnına yiyerek batıvermez mi? Ba irade, Tersane'nin dalgıç bölüğü ve ahşap havuzu tarafından çıkarılıyor, adı Eser-i Merhamet'e tahvil ediliyor...

43 ilâ 46 numaralı dördüzler de güzel ve kıyak gidişli idiler.

Bütün bu vapurlar sonrakilerden başka şekildediydi. Kaptan kamaraları çark davlumbazlarının üstünde ve pek yüksek kimseler onun içinde, "Kaptanla konuşmak memnudur" lâvhasına rağmen gelsin çene...

Sonra üst güverte kısacık. Orta kısımda salon yok; kibar takım yan kamaralarda kutu sardalyası. Geri kalanlar ise kar kıyamette bile yelken bezleri arasında.

Buranın hoş ciheti, Sarıyer sularına gidilip gelirken, Karadeniz'den esen poyraz anafora çevirip perdeleri al aşağı etti mi, yerlerine takılınca kadar hanımlar tırafinı seyret, dur.

1838 yapısı, 25 bin tonluk ve zamanının dev gemisi, 1865-66 da Avrupa ile

Amerika arasına ilk telgraf kablosunu döşeyen Great Eastern günlerinde miyiz ki hâlâ yandan çark makbul olsun?

Binaenaleyh 1902 de, Şirket-i Hayriyye de uskurlu gemi yaptıрмаğa niyetleniyor. Kaptanların çoğunda "Bu sularda işletemeyiz!" diye itiraz üstüne itiraz. Bereket versin "Pekâlâ işler" diye, Palas Kaptan'a...

Reyi kabul edilip siftah olarak uskurlu iki vapur Fairfield tezgâhlarına ısmarlanıyor ki 47 ve 48 numaralardır.

Çok fayda ve kolaylıkları görüldüğünden artık sıvıya, gelsin mabadı.

(Eski günlerde, Akşam, 12 Şubat 1940)

VIII.Bölüm

ESKİ İSTANBUL'DA
GELENEKLER, GÖRENEKLER

Selâmlar, Müsafahalar, El Öpmeler

*S*elâm yalnız elle verilir, fakat çehrenin ve vücudun şekli değişip dururdu. Adına temennah etmek denilirdi.

Kelime, (temenna)dan geliyor. Manâsı temenni, rica, tazim yolunda eli başa kaldırmak.

Selâm, karşısındakine göre derece derecedi:

Pek fazla meriyyühatlara, hemen setrenin düğmeleri iliklenerek, yüz ciddî, kamburu çıkarıp çıkarıp büklüm büklüm, kolu sallıya sallıya, zeminden sineye sonra tepe fevkine veriştirişlere kandili temennah denirdi ki ekstrası.

Bir gömlek farklılara, gene göğüs kavuşturup, gövdenin zembereği gevşetilir, kolun tek hareketiyle elin aşağıdan alın hizasına gelişine yerle beraber temennah tabir olunurdu: Birinci nevi.

Bir kademe alttakilere sağ dizden kalkan el köprücük kemiklerini, badehu baş istikametini bulurdu ki ikinci nevi.

Mevkice emsallerde kolun varıp geldiği mesafe daha kısa: Üçüncü nevi.

Omuzdaş takım, hacı hoca, tekke müridi ve zakirleri, Arnavud celep ve Boşnak korucu gibilerde de avucu iman tahtasına bastırarak: Merhaba!

Fazla ceberutlulara hâs, sinek koğma kabilinden bir temennah daha vardı ki bu da sonuncu nevi. Eş dost arasında, vükelâ lâyiğı kandillileri savuranlar:

"Terfi-i rütben için yarınki meclis-i hâsda senin nâzırın kulağını bükeceğim. Akşama gel, Udî Nevres'e refakatle birkaç gazel oku!"

"Emret velinimet!..." kabilinden şakalaşmalar da çok.

Maahaza, usûl ve erkândan hariç olarak, gençlerden frenkmişvarlılar da: Bonjour, Bonsuar'larla baş eğişler de hayli vaki.

Temennahın mutlaka sağ el ile olması şarttı. Aceleye, dalgınlığa gelip, yanılıp sola kavançanın zırva tevili kabul edilmez, saniyede celâllenilirdi:

"Herif düpedüz beni tahkir etti!"

Selâmı alan, aynı nevile iadeye mecbur. Bunda da telâşla görememişlik, derecedeki fark hakaret sayılır, derhal hüküm verilir:

"Burnu Kaf dağında, fûrumayenin; mutlaka birine çatmış!."

Bu sebeplerle kaç yıllık hukuku ayak altına alıp ülfeti kesenler mi sorarsın?

Kadınların temennahları muhtasar müfid; mide ve sağ böğür hizasından bir kalkış iniş. Fakat bu şekil Yıldız'a mensup bazı müthiş avurt zavurtlulara karşı değil.

Huzurlarına girilirken, onlar da sedirlerde kurulurken, gafil mi bulundun? Etraftan fısılayan fısılayana:

"Dosdoğru eteklerini öp!"

"Diz çök, ayaklarına yüzünü gözünü sürsene!..."

Temennah teatisinin daha şartı şurtu çok:

Rütbe ve yaşça büyüklere boyun ve kamet bükülüp, hürmetkâr bir vaziyetle muntazır bulunacak. Evvelâ onlar sarkıtacaklar; "Allah ömürler versin efendim"le mukabele.

Müvacehedeki akransa önce davranılacak. Meselâ caddede, kıraathanede, vapur iskelesinde rastlanılmış, refakatinde âşına olmayanlar da mevcut. İşbu yabancı zâtlar da dahil olmak üzere, cümlesine mütebessim mütebessim topyekûn selâm vacip. Zira ahbabın ahbabı da ahbaptır.

Müsafaha, lûgatte: (İki âdem birbirinin ellerini tutuşmak) diye izah ediliyor. Şeriatçe de sünnetmiş.

Yalnız Şeker ve Kurban bayramlarına, Hicaz'dan dönen hacılarla hacılaşımağa münhasır ve ikinci şık da fazla olarak muanaka yani birbirinin boynuna sarmaşmak da lâzımdı.

Babî'î'nin Âmedî, Beylikçilik odası, Mektubî kalemi hülefaları gibi otomatik teşrifat mostraları bile bu harekete riayetden geri kalmazlardı.

Usûlü, el ayyarını sımsıkı kavuşturup: (Emsal-i kesiresiyle...)yi, (Tekabbel Allah)ı yapıştırmak.

El sıkış, yukarıda bahsettiğimiz alafranga beylerin her günkü mutadları. Tünel başında, Cadd-i Kebir boyunda, kitapçı Vaysin kapısında hemen:

"Vay mon ami!"yi bastırıp, içine arı kaçmış da sokmuş gibi çarçabuk sağ eldiveni çıkarır çıkarmaz, çoka.

Kadınlardan tazelerde gene âdet değildi. Nemse kırması piyano ustası, (La pri-
ère d'une vierge), (Reproche d'amour), (Vagues argentines) kılıklı morsoları haldır
huldur çalan; Alyans İzzailit'den yetişme enstitütirisinden (Manon Lescaut), (Paul et
Virginie), (Graziella) romanlarını sökmüşlerin çoğu bile bu sadede girişmezlerdi.

Maa mâfih daha monden müstesnalar tümen tümen. Bu çeşitlerden biri misafir salonuna çıkagelip etrafta tokalaşır, baş kesişirken, seyirci hatunlarda fısıltı hazır:

"Manakyan'ın tiyatrosundaki Hekimyanının eşi."

"Bari şanoya çıksa da (Kontes Sara'yı oynasa!..."

Ziyaretler, Misafirlikler

Evlenip ayrı ev kurmuş oğul ve kızlar, birader ve hemşirezadeler, yani yaşça küçükler, büyüklerini sık sık ziyaretle mükelleftiler. Baba, ana, hala ve teyzeleri de karşılık onlara gider, gönüllerini hoş ederlerdi.

Yalnız dede, hacıamca, babaanne, anneanne gibi ihtiyarlardan sıra gütmek beklenmezdi.

Varılıp elleri öpülünce "Otur!" dedikten sonra bir kenara ilişilecek. Ayetli, hadisli, kelâm-ı kibarlı nasihatâmiz cümlelerine, eski divanlardan mesel getirilme hikmetâmiz beyitlerine kulak kesilenecek.

Nezdlerinde fes çıkarmak, ayak ayak üstüne atmak, sigara içmek, yemekte bulunuluyorsa evvel sahana el uzatmak, onlar şakaya girişip gençliklerindeki Kâğıthane ve Çırpıcı âlemlerinden tutturduklarında aşka gelip gazele mazele, şarkıya markıya girişmek küstahlıktı.

Böyle edep üzerelere büyüklerin de ruy-ı dilden geri kalmamaları vacip: Cümleye ayrı ayrı memnuniyet beyanı ile iltifatlar; masumları okşadıktan sonra uslulukları, güzel güzel mektebe devamları, açık zihinlilik ve çalışkanlıkları iştirilegelmekte idüğüne "fetebarekellâh!"lar ve şükürler...

Yakın akrabayı ziyarette ne miktar oturulacağıнын vakti, saati olmaz, icabında yemeğe kalınır, zorladıkları takdirde gece de yatılırdı. Maa mâfih pek ihtiyarların odasında yerleşip akşamı etmek, yatsılar geçiştirmek de muvafık mı ya?... Muhteremler belki başlarını dinleyecek, mindere uzanıp şekerleme kestirecek, lâzımlığını, mâzımlığını istiyecek...

Konukomşu ziyaretleri, meyanede fazla candanlık varsa, en yakın akrabaların kinden farksızdı.

Malûm a, komşuluk hakkı pek büyük. Şeriat kitaplarında bile Hakk-ı mücavere babında nice emirler zikredilmiş. Riayet edenler hem dünya, hem ahret mükâfatlarıyla tebşir ediliyor; etmeyenler de şiddetle levmolunuyor.

Kapı komşular için her gidişe karşılık beklemek aranılmazsa da biraz teklifli ahbablıkla sırayı ve iade müddetini kollamak, geciktirip duruyorlarsa, hiç uğramamak âdetti.

Ev sahibi misafirini memnun ve güler yüzle karşılamağa mecbur. Olur a, işi çok, başını kaşıyamayacak halde: Meselâ dağ, taş çamaşır yıkıyor, ortalık silinip süpürülüyor, yahut damadın veya gelinin tutarakları tutmuş. Adamcağızın, hatuncağızın hâlâ hafakanları devamda. Ölmüş babaları mezardan çıksa yüzünü görececek halleri yok.

Gene de vaziyeti belli etmeyecekler; kem surat durmayacaklar; tam tabiriyle kan kussalar, kızılıklık şerbeti içtim diyecekler.

Kapıdan girildi, misafir odasına buyuruldu. Bir hazırlık, telâş eseri seziyor. Zât-ı şerifin pardösü, avniye, kamsele nevinden dışlığı sırtında; kaloşları sokak kapısının önüne çevrilmiş.

Zât-ı şerifenin ayna önünden henüz ayrıldığı dumanı tüten kıvrık saçlarından, blûzuna yayılmış pudralarından belli. Çarşafının altını bile giymiş; içindeki tafta etekliğin hışırtısı duyuluyor.

Bir yere çıkmak üzereler; belki de bir mesireye gidiyorlar. Hiç oralı olmayarak odaya çökmek, minder eskitmek insafsızlık değil de nedir?

Bu gibi vurdumduymaz, kel ayvazlara karşı, beş on dakika dış sıklıdıktan sonra mazeret hazır:

"Affet birader, mektep şerikim mabeyinci X beyefendinin bacanakzadesi evleniyor; akd-i müteyemmenine davetliyim!..."

"Kusura bakma hemşire, damadın ablasının yedi döşeği kalkıyor. Adımız zaten büyük, gitmesek vallâhi tefe korlar!..."

Misafirlikteki normal oturuş, bir, birbuçuk saatti.

Hane sahibince çekinilecek hususlar daha var:

Misafirlerin üst tarafına oturmak; hep kendi söylemek ve başkalarının ağzını, mütemadiyen "Lâfınızı balla kestim" diye kapatmak; inadcı inadcı münakaşa; hap yutmuş gibi düşünce; rahatsızlık ve istirahat muhtaçlıktan bahis; sık sık saate bakış; zırt zırt odadan çıkış.

Bunlara koymadan beter etmek denir; artık orada durmanın âlemi var mı?

Hedef olanların:

"Terbiyesizlik onda kalsın!..."

"Kenarın dilberi ne kadar nazik olsa nazeninin olamaz!"ları derundan geçirip müsaade dilemeleri nezaket muktazasıydı.

Gel gelelim sohbet kıvamında; dereden tepeden keyifli keyifli yarenlik gidiyor.

"Rica ederim gitme birader, tatlı tatlı konuşuyoruz!..."

"Allasan otur kardeş, bilmem ne paşanın 40 yıllık karısının üstüne odalık alış-

nı anlatacağım!...." kabilinden ısrarlar devamdayken kalkmak da saygısızlık...

Misafirin de çekineceği noktalar çok:

Sellemehüsselâm baş sedire geçmek; yaşça ve mevkice büyüklerin yanında ayak ayak üstüne atmak; fosur fosur sigara tellendirmek; Kavuklu Hamdi'nin orta oyunundaki hallaçvarî makine gibi çene işleterek, herkese illâllah ve resul çektime; lüzumlu lüzumsuz, Kel Hasan'ı seyrediyormuşçasına kahkahalar atma; Amerikan bezi yırtıyormuş gibi sümkürme; hapşu hapşu aksırıkta, öhö öhö öksürükte, gart gart teftihte avucu ağza siper etmeyişi, estağfurullahı unutuş; kuşgönü pastırmayı, sarmısaklı cacığı, Tatar böreğini kıvrıp gelişi ve rayihalar neşrediş; odanın, salonun döşeme dayamasına, konsolun üstündeki tefariklere bakıp bakıp eski servet ü samandan, ölmüş baba, yanmış yalı, batmış gemiden bahis; uşağa, kalfaya, ahretliğe âmirane âmirane hitap; yeni bir ziyaretçi gelince, tanışıklık yok diye ruhsat talebi...

Mahalleye yeni taşınanlara "safa geldin"e, yani "hoşâmedî" ye gidilmek borçsa da, ev alarak mı geliyorlar, yoksa kiracı mı, önce bu ciheti etraftan, esnaftan tahkik elzemdi.

Öyle ya, uygunsuz takımdan olabilirler. Ufak bir şüphe hasıl olup, hele kasap, bakkal gibiler dudak bükerek: "Yumurtadan sağlama benziyorlar!" deyiverirse, artık semtlerine uğranılmaz, halecanlar, sabahı sabahlamalar başlardı:

"Gördün mü olanları şimdi? Delikanlılarımız, tazelerimiz baştan çıkacak!..."

"Eyvahlar olsun, gece yarıları sokağımızda nâralar atılacak; camlar, çerçeveler inecek, baskınlar kopacak desene... Sarhoşlukla lâmbalar, mangallar da devriliş kapı kapamaca yanacağız..."

Boğaziçi, Çamlıca, Anadolu yakası gibi yazlıklarda yalı, köşk tutanlara gel geç kısmından denilir, safa geldine pek rağbet edilmezdi.

Buradaki yerlilerin baş derdi de gece yatışı misafirleri. Faraza Ruzuhızır'dan iki gün evvel göç edilişin ertesi, Nisan'ın otuzu, Ağustos'un on sekizi.

Bir de bakarsın, önde efendi, ardında karısı, daha arkada oğlu, gelini ve yanda, kucakta, memede süyanlar; sürü sepet sökün ediyorlar.

Koltuklarında ünâs gibi bohçalar. Hanımın elinde, evin sevgili hafid veya hafidesine küçük bir pakette acıbadem kurabiyesi, veya Saraçhanebaş'ındaki Rifatpaşa fırınının bir dizi gevrek simidi ve yahut o günlerde çıkan kirazdan iki değnek üstünde sekiz, on tanecik... Maksadları ertesi günkü Hıdrellez'i, 1 Mayıs'ı, ertesi geceki cülûs donanmasını kaçırmamak.

Haremde, selâmlıkta yer, içer, gecelerce postu serer, veledler ağaçlardaki yemişleri temizler, tarhlardaki çiçekleri yolar, dolap beygirlerini taşılayıp maneji tulum-baları paramparça ettirir, sonra ufacak bir söze alınarak, suratları bir karış basıp giderlerdi.

(Eski günlerde, Akşam, 27 Şubat 1940)

IX.Bölüm

ESKİ İSTANBUL'DAN ÇEŞİTLEMELER

Tulumba Reisleri ve Omuzdaşlar

*M*aiyetindeki Onikiler'in adları batmış, kendi de kocamış, fakat "kurt kocayınca maskara olur" meseli onun yanına hiç yanaşmamıştı. Attan inip eşeğe binmemiş, bilâkis eşekten küheylana atlamıştı.

Adla sanla tulumbacı başı Arab Abdullah Paşa oluvermişti. Marifetlerinden çok bahsettiğimiz için bunları tekrar ısıtıp ortaya koyacak değilim. Paşacığın son zamanlarından biraz bahsedeceğim.

Hâlâ tıraşlı kafasında kulaklarına kadar geçmiş babayanî bir fes, kuru ve kirli kara yüzü bumburuşuk, arkasında gene kukuleteli fakat gocuk değil, siyah çuha Avniye Divanyolu'nda, Beyazıd'ta, Şehzadebaşı'nda dimdik yürür giderdi.

Kara cahil, elifi görse direk sınır velâkin girgin, mizacgir, Saray'daki büyüklere, nüfuzlu paşalara, beylere ötedenberi mensuplardan, bu çatkinlığı da eski hovardalığından ve tulumbacı reisliğinden bakiye,

Gelişi güzel yangınlara aldırış etmez, istifini bozmazmış. Ateş Beşiktaş, Serencebey yokuşu, Yenimahalle, Nişantaşı gibi ekâbir semti olacak ki, harekete gelsin; gelince de damlara, duvarlara çıksın, canla başla çalışsın.

Seccadecibaşı İzzet Bey destek olmuş, paşalığın en aşağı kademesi olan miri-ümeralık rütbesini enselemişti.

İki ay kadar evvel, Sami isimli bir okuyucumdan aldığım mektupta Borozan Tevfik'ten rivayet birkaç menkibe vardı. Hoş ve mevzuyla alâkadar olduğu için nakledeceğim:

Arab Abdullah Komik Hasan'a takılmayı severmiş; nerede rastlasa "Vay Kel Hasan, ne var ne yok?" diye girişirmiş. O da kel denilmesine tahammül edemeyenlerden ve artık canına tak etmiş!

Bir akşam ikinci esvapçı İlyas Bey'in konağına gider. Şundan bundan konuşurlarken, keyfiyeti açıp yalvarır yakarır:

" Kuzum Beyefendi, Arab Abdullah Paşa'ya emret de bana herkesin yanında

kel demesin, çok gücüne gidiyor!.. "İlyas Bey tenbih edeceğini vaadede-

" Vay Hasan Efendi!.. Canım ciğerim, sen Hasan Efendi'sin, sana Kel Hasan diyen haltetmiş; zinhar sen kel değilsin. Velinimetime yemin ettim, bundan böyle seni görürce kel kelimesini ağzıma almayacağım!.."

Diye uzattıkça, çaycıdaakiler de kakhahaları kopartıkça Hasan İlyas Bey'e gittiğine, söylediğine bin pişman. Alelacele konağına koşar, eteklerine sarılır:

" Aman Beyefendi ben vazgeçtim, Paşa'ya söyle de bana eskisi gibi kel desin!"

Hadiseyi dinlerken Esvapçı gülmekten katılır.

Gene bir Ramazan, on beşine tesadüf eden Hırka-i Saadet alayı günü Direklerle-rarası'nda araba piyasaları oluyor. Arab Abdullah çaycı dükkanından ortalığı seyirde...

Yağız kadanalar koşulu, arabacının yanında ispir, mükellef bir araba sökün ediyor. Bir de bakar ki, içinde sarı kürk yakalı paltosıyla Şehzade Abdülkadir Efendi. Paşa hemen elpençe divan durup kandilli bir temennah çakar. Arabadaki mukabele eder. Çaycıdaakilerden biri:

" Paşa sen şimdi kime selâm verdin?" diye sorar. "Şehzade-i civanbaht Abdülkadir Efendi hazretlerine!" cevabını alınca makaraları koyuverir:

" Ayol o, oyuncu Kel Hasan'dı!"

Arab'ın gözleri uzaktan seçemiyor. Hırsından çatlayacak. Dört gözle arabanın dönüşünü bekler; yerinden fırlayıp durdurur:

" Ulan ben seni Şehzade Abdülkadir Efendi zannettim. Yerle beraber temen-nahların onaydı, sana değil. Ver selamımı geriye!..." diye balta mı balta...

Meğerse Beyazıd Camisi'nde mukabele dinlemeye giden hazretlerden biri, av-luya kurulan serginin kapısında Hasan'a tesadüf etmiş, biraz gezdirilmesini arabacısına emreyleymişmiş...

Şu iki fıkrayı da ilave edeyim: Hürriyetin ilanından bir müddet sonra,

" Hasan Efendi, sen şu hürriyetten ne anladın, bize de anlat bakalım!" demiş-ler. Derhal cevabı vermiş:

" Kalkın ey ehl-i vatan dediler, kalktık; yerimize başkaları oturdu."

Yani o sıralar heveskârlardan, amatörlerden boy boy, takım takım türemiş olan tiyatro kumpanyalarını imâ ediyor.

Hastalığında, bir ahabı yoklamaya gitmiş. Gıcığı tutarak yanındaki tükürük hokkasına tükürürken salyası uzamış. Ölüm döşeginde iken bile demez mi ki:

" Keçili makara mı yuttum acaba?"

Şimdi, 40 yıl evvelin namılı omuzdaşlarına gelem:

Aksaray tulumbası reisi Gugulık Süleyman, Onikiler'in en ilerdelerinden Ka-dayıfçı Ali'nin kardeşi. O da ağabeyisi gibi yamanlardan. Peşden yetişip sandık kap-ma ve bu aradaki harazalarda başkaları gibi kırbaça, tulumba koluna, usturpaya yana-

şışı yok. Kafa vurmada bir tane; gerilip gerilip toslamaya kalkıştı mı iskambil kağıdı gibi yıkılan yıkılana...

Mengene Haydar da bu sandıktan. İki pençesi varmış, haza mengene. Bir yere yapıştı mı, hele maazallah ümüğe mümüğe, artık hayrını gör...

Haydar Ağa Yemiş'de kabızılmal ve birkaç sene evveline kadar sağdı.

Davudpaşa mahkemelilerin reisi Kör Fehmi'nin ikinci lâkabı da Horoz. O derece atik, cevik ki marize kayacağı sıralar havaya sıçrar sıçramaz horoz gibi tepeye biniveriyor. Döğüşken horozların gaganalmaktan ekseriya bir gözleri kör olur. Onunki de öylesi...

Çerkez Hursit hem Galata'da reis, hem de kumar kahvesi işletenlerden. Şöhretini bilek kuvvetinden ziyade arkalı oluşuna hamlederler, "Cılkdır, kalıbının adamı değildir. Çeşmemeydanlı... Arab Reyhan'ın yanında süt dökmüş kediye döner; o kodesde iken borusunu öttürür" derlerdi.

Dediğimiz gibi polislere, komserlere, bilhassa Çerkez Mehmed Paşa'ya da sırt dayamışlardan... Arada aklına eser, Voyvoda karakolundaki serkomiser Şemsi Bey'e haber salarmış:

"Malûmatı olsun bu gece filan, falan yerde sarhoşluk edeceğim!..." O da devriyeye çıkacakların, noktaların kulaklarını бүker, oralarda gezmelerini tenbih edermiş. İmanım reisin Kemeraltı'nda Arkadi'de Zürefa'da (Dan dun, dan dun) tabanca atışlarını, cam çerçeve indirişlerini seyret artık.

Galatalı Hamdi (sonraları Kuşdili'nde gazino işleten), Hendek tulumbacılarının reisi; o da kumar kahvesi sahibi. Bunun daha kofun kofu olduğu, Fehim Paşa bendeliği, cartcirtunun bu sayede idüğü söylenirdi. Eli ayağı da Altındış Nuri ile İnce Ali; ikisi de fedaisi. Atalar sözünü unutmayalım: El elden üstündür arşa çıkınca...

Bir gün Pehlivan Hüsni adında bir türedi Galata'da peyda oluvermiş. Şaka değıl, vurduğu vurduk, kestiğı kesdik. Tepesi atan Hamdi haberi yolluyor.

"O yalancı pehlivan buralardan ayağını çeksin; yoksa karışmam, temizleyiveririz!..."

Bunu işiten Hüsni soluğı kumar kahvesinde almış:

"Siz mi beni temizleyeceksiniz, ben mi sizi görelim!" diyerek iskemleyi kapıncı oradakilerin hepsini çil yavrusuna döndürmüş...

Bunun üzerine bir gece pusu kurdurarak, en yamanlardan birini apansızın gadları ile Pehlivan'ın üzerine saldırtmışlar. Hüsni fesini avuçlar avuçlamaz koca bıçağı- nı clinden alivermez mi? Kırıp attıktan sonra söğüd yaprağıyla birkaç yerinden şişle- yip,

"Aval herif", demiş, "beni öldürecek, 15 sene yatacaktın. Bak ben seni hacamıt ettim. Baharda kan almanın ziyanı yok, faydası var!..."

Hamdi Reis bu vakadan sonra Pehlivan Hüsni'ye yevmiye 30 gümüş kuruş muno bağlamış.

Ayı Ömer'in idaresindeki Firuzağa sandığı düdüğü ile anılırdı. Omuzdaşlarının kurttingillileri o derece ki, hızdan düdük, düd, düd ötüyor.

Fethiyelilerin Sami Reis'i yalnız raconu, takım açtırması, kıyak nara atmasıyla değil, Fatih minarelerindeki mahyacılığı ile de meşhur. "Ya Ramazan", "Safa geldin" gibi şeyler yazmak, "Çifte kayık", "Top arabası" resimleri yapmak ona göre solda sıfır. Beyazıd kulesini, Kız kulesini aynı aynına konduruvermede...

İki sene evvel kendisiyle görüşmüştüm, Meyvahoş'da kabzımaldı.

Rum ve Ermeni takımları arasında da Tepebaşılıların Aleks'i'si, Tatavlılıların Demirci Lefter'i, Samatyalıların Deli Agob'u gibi sayılı reisler vardı. Balat, Hasköy, Kuzguncuk gibi Yahudi yataklarının sandıkları bulunduğu göre David, İzak, Salamon adlı omuzbaş başları da elbette mevcut.

Reis, elinde gümüş saplı kırbacı, ya beraber takım açıp koşar, beygiri varsa -mutlaka da demirkırı olacak- fesi yıkıp, fiyakalı fiyakalı arkalarından tırs tutardı.

Bab-ı Zaptiye'nin, Gümrüğün, dairelerin sandıkları Kürdlerde; peşlerinde de resmî elbiseli ağaları...

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 25 Mayıs 1939)

Kaldırım Kabadayıları

nikiler'in en taşkın, pervasız, şımarık zamanları 98'le 303-304 senelerinin arası.

Başları Tıfılbızzade Kahraman Bey ölüm döşeğine serilmiş. O sığağa kar mı dayanır? Gece gündüz haşarılık, içki ciğerlerini çürütmüş, gövdesini yıpratmış. Ağzından bağıl bağıl kan geliyor; mükemmel verem.

Ölürse yerine kim geçecek, mesele. Zîra herbirinin gözü o mevkide; hepsi kendini ehil görüyor. İşte o sıralarda mahud Arab Abdullah gene açıkgozlülük etmiş.

Meşhur Çerkez Mehmed'i, Direklerarası'nda, Kâzım'ın kıraathanesinde bir gün gafil avlıyor; sırtına kamayı saplıyor.

Mehmed, Onikiler grubundan hariç, bilâkis bunlara hasım ve dördünü, beşini tek başına tepeleyeceklerden; üç Arab Abdullah'a bedellerden.

Öcünü alacak amma yarası ağır; saniyen Arab tetik bulunarak fırlamış tâ nereye?. Hulâsa Çerkez gürleyip gidiveriyor; beriki de boru değil, Şehzadebaşı gibi bir yerde, kalabalık arasında, güpegündüz Çerkez Mehmed kıratta bir adamı haklayıvermeğe yürek ister.

Soluğu kodaman velinimetlerinin yanında alan Abdullah kolaycacık kurtuluyor: Güya önce kendisi taarruza uğramış. Maktul, saldırmasına asılırken bu evvel dıvranıp müdafaa-i meşruâda bulunmuş. Velhasıl bir kaç şahidle işi kitaba uyduruyor.

Bir iki sene sonra Abdülhamid, etraf şiddet ve ceberutunu arttırmağa başlayınca, paşaların ve beylerin de eskisi gibi korunmağa cesaretleri kesilince, Onikiler'in çınlarına ot tikaniyor. Çok geçmeden büsbütün dağılıyorlar.

Eski kafadarlıklarından, kumpaslardan, alıkıran başkesenliklerinden artık eser yok. Herbiri bir tarafta:

Arab, Birinci Daire-i Belediye'de tulumba ağası; Karakulağın Lûtfi Bozdoğan kemeriinde su yolcu; Dökmeci Hayrullah Mısırcarşısı'nda attar ve pamukçu; Kadayıf-

çı Ali Aksaray'daki dükkanında; Şehab Gümrük'te kâtip; Mektepli Raşid ağabeyisi Bahriyeli Süleyman Paşa'nın evinde; Tütüncü Tevfik'le Dragon Ahmed tütün kaçakçılığında; Kazasker Ahmet Şehislâm kapısında; Enderunlu Mehmed'in Hazine-i Hasa'dan aylığı var; Kavanoz Mehmed Edimekapısı'nda kuşbaz; Şemseddin Beyazıd yangın kulesinde köşklü.

Fakat adları kalmış, Onikilik kaldırım kabadayılığına alem olmuştu. Peşlere musallat olan, cam çerçeve indiren, döven, vuran, kesip biçen, mutlaka Onikiler'den addedilirdi. Bu nâm hâlâ dillerde gezer, ödler kopardı.

Meselâ hanımmine kızını, gelinini, torunlarını yanına almış, Kâğıdhane'de, Çırpıcı, Veliefendi mesiresinde. Akşam ezanına daha saatler varken tazelerini usulca-cık dürtmede:

" Artık derlenin toplanın, hava kararmadan selamette evceğimize gidelim. Onikiler yolumuzu kestirirse kargatulumba ederler alimallah!..."

Yahut yatsı suları, iki sokak ötedeki bir komşuya oturmağa gidiyor:

" Deli kız oynattın mı sen?.. Çabuk boz tepedeki guguruğu; başını yaşlı harcı bağlayıp yüzünü gözünü sımsıkı kapa; kamburunu çıkarıp kocakarı gibi yürü. Geçtim karşımıza Onikiler'den biri çıkar, mikarsa!..."

Eldeki, kucaktaki, memedeki çocukları bile korkutuyorlardı:

" Yumurcak susacak mısın, yoksa Onikileri çağırayım mı?"

Sayılı fırtınaların arkası kesilir mi ki? Şimdi de günâğünaları türemişti: Yalnız kesesine güvenip boru öttürenler. Merdlik ve hakkaniyet davâcılığı güden, kancıklıkla ifrit kesilenler. Ve kemafissabık, lüzumlu, lüzumsuz, fiyakayı ancak çingarda, us-turpada, saldırmada bulanlar...

Birinci şıktakilerin mostrası Taksim çeşmesine memur su yolcu Tahsin... Çok yakışıklı ve gayet raconlulardanmış. Yeleğinde altın saat köstek, belinde pırıl pırıl Trablus kuşağı, ceplerinde liralar, mecidiyeler...

Kelle kulaklı, iriyarı, kibar külhanın daniskalarından amma dövmesi, kırması, kıyması yok; üstünde tırnak çakısı, topluığne bile arama... Bununla beraber ihvanları nazarında hatırlı mı hatırlı; zîra para kabadayısı.

Semti Firuzağa. Yalnız oradakilerin değil, Boğazkesen, Cihangir, Kılıçali, Fındıklı, Tophane tulumbalardaki bütün reislerin ve omuzdaşların hepsi ona kul köle, emrine âmade...

Parasız kalanlar, dost sofrası kuracaklar, Paskalya'da kokonasına iskarpin, fis-tan alacaklar hep etrafında... Bey aşağı, paşa yukarı...

" Aman Tahsin beyciğim, ocağına düştüm paşam!..." dediler mi birini boş çe-virmiyor, dilediğini verip yüzünü güldürüyor.

Diyecek yok, âlâ fakat hovardacağız bücür, karakuru, bir avuç leblebi atsan hepsi suratında kalacak derecede çöpür, Şahin isimli Duduya aşık.

Bütün Beyoğlu Tahsin'in avucundayken, ayıp değil a gönül verip Ağahama-

m'nda beş odalı bir eve çekmiş. Hizmetçisiz, ahçısız bırakmıyor; üstüne de katiyyen başka gül koklamıyor.

Topuğuna kadar merdin, tam yığitin bir nümunesi de Babahaydarlı Kel Eşref. Haksızlık ve zorbalık gördü mü, kallesizlikle karşılaştı mı, âciz bir kimseye çullanışa rastladı mı ânide fitili tutuşarak bomba gibi ortalığı tarumar etti gitti.

Yaşını başını almışlardan, Onikiler devrinin adamı, ve lâkin onlara dahillerden değil. Elinde tespih, daima apdestli, beş vakit namazında, 30 Ramazan orucunda. Besmeleyle oturuyor, kelime-i şهادetle kalkıyor. Eli öpülecek, duası alınacak mübareklerden.

Mahallenin de hakikaten kel kâhyası, akıl hocası, hâmisî. Kızların, dulların, delikanlıların namusları hep ona emanet.

Hele ırz düşmanının biri fikir bozsun, yan baksın, hapı yuttu, bitti.

Arada uzaklara açılır, Galata'ya, Tophane'ye, Beyoğlu'na, bazan da Üsküdar'a kadar boylanmış. Karşıdan gözüktü mü, zıpırlar haydi dörtlü kahvelere, küllhan ağabeylere:

" Haberiniz olsun, Eşref Ağa geliyor!..."

Çoğu arka kapıdan cicoz; kirişi kıramayanlar peykeler sinerek kuzu... Gözü kızınca, Ağa ne mi yapıyor?... Bıçağa, silâha lüzum yok, yumruğuna tükürüp girişi-verdi mi tamam; adam, cüdam, peyke, masa, iskemle, tezgâh, kapı, pencere darmada-ğın...

O vaktin bitirim fideliklerinden en başlıcası da İstinye. Yetiştirdikleri atbaşı beraberlerdi: İstinyeli Salih, İstinyeli Suphi, İstinyeli Salan Rıza.

Salih yorgancı, daha doğrusu tapiçer, yani döşemeci ve sanatında erbâblardan...

Ekseri zevât İstinyeli'yi tercihteler. Binaenaleyh büyük konaklara girip çıkıyor, efendi efendi çalışıyor, paşalar ve beylerle karşı karşıya rakı da çakıştırıyor... Terbiyesi, sözü sohbeti yerinde; mürekkep yalamışlığı da gereği gibi...

Ver eline kâğıtla kalemi, lâhzada mümeyyiz beyler misillü tesvid ediversin varukayı.

Gelgelelim dışarıda ele avuca sığmayanlardan... Bıçkın mı bıçkın, belâlı mı belâlı...

Bu sebeple daima gırtlak gırtlığa; vurmada, vurulmada, karakolda, eczanede... İ'nkat dedik a, himaye edenleri çok, yakalanınca derakap kefalete mefalete bağlanarak salıverilmede. Yamanlığını arkallığına verirler, İstinyeli Suphi'yi daha çetin bulurlar, İstinyeli Salan Rıza'yı ise ikisinden de baskın sayarlardı.

O yılların nâmlı diğer kabadayıları da şunlar:

Acem Şevki (Sülûklülü Şevki Hoca), Sarraf Niyazi (Koska'da Sarraf), Şehlili Mehmed (Şehli Kartal kazası köylerinden), Çeşmemeydanlı Arab Nuri, İспенç İsmail (Ç'ırşıkapısı'nda terlikçi)...

Hıristiyanlardan: Galatalı Tabaka (Panaiya Kilisesi tulumbacılarından), Uskumru Yani, (deniz hırsızı), Mike (kasa hırsızı), Burunsuz Hayık (Elmadağı'nda sobacı)...

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 1 Haziran 1939)

Yosma kendi evine, ev tavuğu peylediği yere, mahalleye duyurmadan, el altından zampara alır, dalaveresini gizli gizli yapardı. Evde daimâ istorlar inik, perdeler kapalı. Gelen erkek pencere önüne oturtulmaz. Lâmba geriye değil de yana konsa bile, belki fesinin, bıyığının, elbisesinin gölgesi dışarıdan görülür diye sigara yakarken ona kibrit çaktırılmaz, gıcığı tutsa öhö öhö etmesine bile razı olunmazdı.

Olacağı ne yapsan faydasız. Aksi şeytan var mı, yok mu? Bin cehd eyle bin murada, olmaz mukadderden ziyade.

Zanparacağız sık sık gırtlak temizlemeği huy edinmiş; huy canın altında, sık sık iki üç kere öksüreceği tutuverir.

Semtin delikanlılarının, bıçkınlarının kulağı kirişte; yeni gelen bu kiracılardan zaten işkilliler. Taşındıklarından beri yalnız aşağı odalar ile üstündekine yurtık pırtık perdeler asmışlar. Aralıktan, eşyaların yığılı durduğu görülüyor. Diken üstünde oturdukları, çabucak pılyı pırtıyı toplayıp savuşacakları, yani uygunsuz takımdan oldukları besbelli. Fitili alırlardı;

"Mahalleye esnaf gelmiş!.."

Yosma, şüphe uyandırmamak için kalın peçesini indirmiş, torba çarşafını örtünmüş, babayani babayani köşeyi dönerken hemen önleyerek, üstüste bir kaç öksürük; ardından, yandaki arkadaşa;

"Ne kadar dişini sıkarsan sık tutulmaz bu mübarek!"

Ve manâli manâli bakışla;

"Katalavis?"

Bu, kurnaz yosmanın kulağına küpe olur. Gidişat sezildi, kendini denk almak lâzım. O günden itibaren, evde öhö öhö değil, alt odada lâmba, idare kandili bile yanmaz. Mahallenin gençlerinde tasa, merak:

" Enayi yerine konuyoruz. Aksata cayır cayır gidiyor da ipucu elde edemiyoruz !"

Artık hepsinde iş gücü, orayı kollamak. Arka tarafın viranelerinde, yangın arsalarında gece yarılarında kadar kolaçan, kulak kabartma.

Kahvede buluşunca birbirlerine işaretler, parolalı lâflar: Göz kırparak zanpara mı sorgusuna,(hayır) makamına yüz buruşturup, kaş kaldırmalar.

"Dolu muyuz boş muyuz?" sualine:

"Nanayız!..."cevapları

Vaziyet çıkmazda; zîra kadın hinoğlu hin. Meşhur mesel; öylelerin dokuz do-nu olur.Birini giyer, sekizini ele giydirirler...

Yosma ne kadar saman altından su yürütürse yürütsün, bakarsın ki herifcioğlu bir iki tek parlatıp damlamış. Maksadı gönül şenlendirmek. Masanın önüne oturup habire çakıyor. Rakı bu, şişede durduğu gibi durur mu? Yalvarma yakarmalar bir kulağından girip çıkıyor. Yavaştan yavaşa derken, gazeli, maniye tutturmuş.

Tetik üstündeki delikanlılar lâhzada kahveyi boylayarak hali ortaya çıtlattılar, yaşlıların da:

"Evlâtlar, acele işe şeytan karışır. Aman dikkat edin, bitişiklerinde Bektaşî Mürteza Baba oturuyor. Küplülendendir; gazeli, maniye o söylemesin!..." diye kulak bükükleri sırada, uçanlar bir daha gidip baksınlar ki ev zifiri karanlık; ses pes yok. İçerdeki dışarı uğratılmış.

Delikanlıların hepsinde apışma, afallaşma.Bunun üzerine gene sokakta naze-nine rastlayınca, işi daha açığa vururlar: Meselâ, karşıdan gelen arkadaşlarına:

"Gidiyoruz be!..."

"Hayrola, nereye?"

"Mısır çarşısına, yıldız almaya! Amma bunun acısını çıkaracağız."

Güya açısını da çıkarırlar.Yatsı vakti geçip ortalıktan el ayak çekildikten sonra kırık küreği abdesthaneye daldırıp daldırıp kapının üstüne sıvamalar. Ertesi gece gene o kürekle çıkarılana değneği bulaştırıp bulaştırıp direkli,yelkenli, kalyon resmi yap-malar. Daha ertesi gece kapının simitlerine sopa geçirmeler, yahut çamaşır ipini dola-yıp sımsıkı bağlamalar. Bu gibi şeyler, uygunsuz takımlara yapıla gelen en baş işler-den.

Zîra içeridekiler kapalı kalır. Şuna buna seslenip sopayı, ipi çıkartmağa kalkış-salar mahallece duyulur. Gelen geçenin gözüne çarpması, mostranın meydana çıkma-sı da caba.

Hangi müşkülün kolayı bulunmamış? Köş dinlemiş acuzeler, sütçülere, salep-cilere cumbadan silik iki kuruşu atarak kapıdaki kenetleri çıkartırlar; daha olmazsa bir civan cevikliğiyle arka viraneye atlayıp kendileri sökerlerdi.

Eve düşen kişi hovarda, denizde kum onda para takımından ise iş değişir. Bir hamal yükü tetemmatile gelmiş; binlik dolusu rakı; mezenin türlü-sü; yemeklik olarak da kaç tane koyun başı, okka okka su böreği, tırtıl baklava.

Hepsi ortaya konmuş. Nazenin ve şivekâr, sözüm ona ablası, hanımınne de-

dikleri koca karı, el ulakları siyahî bacı binliğe, mezelere tırpan atmağa girişip zivanadan çıkmışlar. Nihayeti baskın değil mi ? Her zamanki küllü çörek, onu çoktan göze almışlar. Abla hanımın elinde ud, koca karının tef, bacının tef makamına kahve tepsisi. Yosma, parmaklarını şıkırdata şıkırdata, gerdan kıra kıra, omuz titrete titrete İkitelliyi oynuyor. Aşka gelen bey de şap şap avuçları vurarak,

" Oh oh !. Yallah yallah !." larla tempo tutuyor

Trafta, pusudaki gençler dört nala kahvede soluğu alırlar :

" Ulan Sırım Ali, Kavanoz Ömer, Paytak Hüsni!.. Artık tüy diktiler, basalım; hergelenin, kaltakların ağzının tadını verelim!... "

Derhal bekçi çağırılır. İmam, muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani yataklarından kaldırılır. İmam Efendi'de uyku sersemliğinden eser kalmamış; sakalını sıvazlamada "Peki , fakat ama ve lâkin mummaileyhalar ibriktar başıya mı, kuşcubaşıya mı mensup-tur, diyorlardı."

Halbuki mantar. Kapı, kafes aralığından kaz gögsü gibi sinisini, asmakabağı gibi kollarını görmüş; geviş getiriyor. Belki bir gün olur da ben de nasiplenirim kuruntusunda; o sebepten keyfiyeti savsaklamada.

Nihayet çamaçar boğun eğmeye mecbur kalır. O önde; muhtarlar, bekçi, mahalleli arkada, mahut evin kapısına dayanırlar.

Çat çat çat!.. Ses yok...

Güm güm yumruklar vurulurken, içereniden:

" Kim o? "

" Aç!.."

" Ebeyi mi istiyorsunuz? Ebanım öbür sokakta oturuyor ayol!.."

Evin içi karışır. Hovardanın yanında dalkavukları da varsa hamamda deli var-mışa dönerler. Potinler, elbiseler çıkarılmış; terlikler, entariler giyilmiş. Aceleyle Ali'ninkini Veli, Veli'ninkini Ali giyen giyene.

Sızanlar kendine gelemmez. Ağız eğri, göz şaş; hâlâ mırıltıdalar:

"Ver ablacığım, o tombul elinden bir tek daha içelim!.."

Kadınlar, yangın saçağı sarmışçasına telâşta. Mirasyedi beyin mavi gözlüğü-nü, yanar döner boyunbağını, gümüş başlı bastonunu, dalkavuklarının kulaç kulaç yılın kuşağını, avcı yeleğini, fakfon tabakasını toplamakla meşgul.

Dışarıdan "Açın kaltaklar!" sesleri, kapıya yumruklar, tekmeler yağıyor.Bağır-tılar kopuyor:

"Louga Raşit, koş arka viraneyel!.. İtoğlu itler tüyer ha!.."

"Torik Şakir, sen de caminin karşısındaki sokağa!.."

"Altıkariş Necati köşe başını tuttu mu tutmadı mı, söylesene be omuzdaş!.."

Acemî yosma zanparayı yüke, tahta boşa, çatı arasına saklayacak olur. Bazıla-rı da bahçedeki kuyuya, tavuk kümesine, taşlıkdaki gömülü küpe sokar. Halbuki en önce aranan oraları.

İncir veya erik ağacından duvarı aşır arsayı atlamak en kolay; gel gelelim bunu göze alacağın yüreği pek, eli ayağı tutar, ceylân gibi koşar olması lâzım. Yolunu kesip yakalamağa kalkışanın burnuna muştayı, ayağına çelmeyi vermişti mi fertiği kırar.

İçeridekiler böyle atik takımdan olupda kırı kırıldılar mı pencereden cingir cingir feryat:

"Buna rezalet, tecavüz derler. Gelin, girin, Her tarafa bakın. Amma şunu da bilin ki cümlelizden davacıyız. Namusumuzu temizleyeceğiz!.."

Yakayı sıyrımının en kolay yolu, sokak kapısının arkasına gizlenip kalabalık hurya edince, dışarıdan geliyormuş gibi araya katılmak.

Şayet, keyfi kursağında kalan erkek yakalanacak olursa, bir iki sille tokatla okşandıktan sonra kadınla beraber karakola götürülür, oradan Zaptiye Nezâreti boylatılırdı.

Görecekları zılgıt devede kulak. Kadın aynalılarıdansa, yahut erkekde dişli kimselere ilişiklik varsa komiserler gevşek davranıp meseleyi örtbas ederler, aksi takdirde bir hafta kadar hapis yatıp çıkarlardı.

Fıkra meşhurdur:

Mahalleli, bu yolda bir evi basmak üzere. Ara ara, imam yok. Muhtarları, bekçiği öne katıp kapıya gelmişler. İmam Efendi, kalabalığı görünce, kafesi kaldırıp pencereden başını uzatmış:

"Hepiniz elhamdülillâh Müslümanınız; şeriatin emrine amenna dersiniz değil mi?"

"Hay hay!.." demişler.

Sakallı, hemen kadını yanına çağırmış:

"Ben seni aldım, sen de bana vardın mı?"

"Vardım efendim!.."

"İcap ve kabul hükmünce nikahımız bilasale mun'âkit oldu; Hatun bu güne bugün helâlimdir. Defolun oradan bakayım!.."

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 4 Birinci Kanun [Aralık] 1943)

Yosmalara Dair

*T*er bıyıkları yavaş yavaş büyüyüp gürleşmiş; "Maşallah bıyıklarını ele aldı" tâbiri yerine gelmiş. İnce cep tarağını taktı mı düşmeden duruyor. Hattâ uçları epeyce uzamış; iki parmağı yalayıp bura bura yukarı kıvırdı mı, vav harfinin şeklini alıyor.

Artık evdekiler, anneannesi, annesi, teyzesi, ablası tuttururlardı:

"Oğlan delikanlılık çağına girdi, tosunlaştı. Kanı kaynıyor; bin yıllık mesel boşuna mı söylenmiş, kan deli deli damarlarında dolaşiyor. Şeytan kulağına kurşun, evlerden ırak havalanmadan bir baş göz etsek de helecandan kurtulsak!.."

Artık hepsinde telâş da telâş. Etekleri bele dolayıp, paçaları sıvayıp, peçeyi, çarşafı örtünüp komşu komşu, ahbap ahbap, hamam hamam, aylardan Ramazansa, cami cami dolaşırlardı.

Komşulara, ahbaplara selâmünaleyküm der demez:

"Aman kardeş, Halimciğimi evlendirelim diyoruz. Allah lillâh aşkına bildiklerinden helâl süt emmiş bir yavrucuk var mı?"

Hamama adımı atar atmaz ustalara, natırlara, analara:

"Kuzum gözüm aklınızda olsun, bizim mahdumun mürüvvetini görmek istiyoruz. Sevabı büyük, tanıdıklarınızdan körpe, gözü kapalı bir kızcağız varsa söyleyin!.."

Camilerde mukabele, vaaz dinlemeğe gidip dizüstü çöker çökmez sağa sola usulca:

"Hemşire, her ne kadar muarefemiz yoksa da hayırlı tarafından açacağım. Rabbim cümleninkini bağışlasın, aslan gibi bir oğlumuz var. Kaleme devam ediyor. Yıkında maaşa geçecek, evrakları dolaşiyor. Namuskâr, yarı vefadar bir fındık kurdu arıyorum !.."

Anneanne, anne, teyze, abla boyuna pabuç eskitsinler, çene çalıp dursunlar, delikanlı çoktan işini pişirmiş. Vakîâ kurt komşusunu yemez, fakat gençlik bu, dinler mi?

Semte yeni taşınanlar onu çileden çıkarmış. Sabahları sütçüden süt, öğleleri ekmekciden ekmek, akşamları gazcıdan gaz alırken, kadınların hallerini görmeyin. Kaç göç hiç birinin yanından geçmemiş. Kapı aralığından başörtüsüz gözükmeler, dirseğe kadar sıvalı kolunu uzatmalar, takunyali çıplak ayaklarını göstermeler.

Mahallede hiç kimse "safa geldin"e bile gitmemiş.

"Günahları üstlerinde kalsın uygunsuz takımlardan oldukları besbelli!..." deyip yaka silkiyorlar.

Açıkgöz mahdum, kalemine gidip gelirken, bu yeni türedilerin en tazeleriyle gizlice aşna fişneye başlamıştır.

Haspa kan kırmızı. Oğlan gelip geçerken, faras silmek bahanesiyle kapıdan, fesliğini sulamak vesilesiyle kafesi kaldırıp pencereden, çamaşır asmak meramıyla tahtaboştan sarkıp sarkıp gülümseyiş. Köşeden çıkagelirken, udunu kucaklayıp gevrek gevrek şarkıyı tuttuğu:

Lâyık mı sana bu dil-i sevdazede yansın

Bu ateş-i hicrana nasıl sine dayansın?

İş kıvamına girdi ya, ardından işaretler: Elinde çiçek, gözlerini süze süze koklamak; avucunu kalbine bastıra bastıra iç çekmek; mendili yüzüne tutup hıçkıra hıçkıra ağlar gibi hallere girmek.

Berikinde ateş saçakda. Zaten toy, çayır çayır yanıp kavruluyor. Kapının, pencerenin, tahtaboşun önünden geçerken (ah!) lar, (of!) lar, (pof!) lar...

Şimdi sıra mektuplaşmağa, karşılıklı (nâme teatisi)ne gelirdi. Gene önyak olan hasba. Sübyan mektebiyle kalmamış, (Kaf)dan sonra (Mushaf)a çıkıp hatim indirince hocaefendinin önünden alınmamış, inâs rüşdiyelerinden birine gidip gazeteyi sökmüş, yazı çırpıştırmayı yarı buçuk başarmışlardan.

Günün birinde, delikanlı karşıdan yaklaşırken, incecik sesiyle bağırıyor koparıyor:

" Piiisss!.. Mestan ne yaramaz oldun sen!.."

Dışarıdakinin oradan göz ayırdığı yok ya, ne olur ne olmaz baktırmak; bakarken de kafesin bir delikçiğinin arasında bükülmüş, minimini, kenarı çiçekli, lâvanta kokulu bir zarf. İçindeki şöyle bahıyor:

"Tende canım, gonca dehanım, mürüvvetli sultanım".

Fingirmoz uyanıklardansa kağıdın en başında, dillerde geze geze cıllığı çıkmış gazellerden bir kıt'a; meselâ:

Huriler bilmem güzel mi hüsn-i cananım kadar

Mihrümah parlar mı aya şems-i tabanım kadar

Yok benim bir sevdiğim vallah sen gibi

Söyle dil sevmez miyim cananımı canım kadar.

Dedik a, delikanlı bu yola yeni kanat alıştırılanlardan. Bu sözlere karşı büsbütün kalbgâhından vurulmuş, sevdası katmerleşmiş. O da (Haşim Bey mecmuası),

(.....) gibi şarkı ve gazel kitaplarından beyitler toplayıp, sızlayan yarasının al kanı rengindeki mürekkeble çiziktiriyor; ardından aşkına dair satırları diziyo; hattâ kâğıdın çiçekli köşesine okla delinmiş yürek resmi yapıp el ayak çekildikten sonra kafes aralığından içeri atıyor.

Cananıyla başbaşa, iki kelimecik olsun konuşmaya can atmada. Fakat nerede o bahtıyarlık? Dildade kurnazlardan, fındıkçı mı fındıkçı; kendini ağır satıp abayı ya-kanı kıvrandırmğa alışmış.

Konuşmayı monuşmayı geç, şeklini, şemailini bile saklıyor.Yalnız simasını o da bir hayal gibi, gösteriyor. Bücür mü, ece mi, çarpık bacak mı, bunların birinden bağı yanıgın haberi yok.

Artık dayanamayıp, Allahın emriyle almağa kalkışsa, evdekilere çıtlatacak ol- sa, hemen lâfı ağzına tıkayacaklar:

"Öyle şıfıntıları alır mıyız sana?... Vallahi babaannen, büyükbaban mezarla- rından çıkar da hortlak olup başımıza dikilirler!..."

Arkasından:

"Atalar sözünü bilmiyor musun? Duymadınsa işit, kulağına küpe et: Sevip de dostuna, boşanıp da kocana varma".

Üstelik bir de gözdağı, zılgıt:

"Alimallah analık hakkımı helâl etmem. Şayet gene kafanın dikine gidersen bir mememden emdiğin kan, bir mememden emdiğin irin olsun!."

Buraları da geç, hadi kız nazdan vaz geçsin. Selâmeti varmada bulup daha gönülü alevlemek için görüşmeğe razı olsun. Nerede görüşecekler? Sokakta buluş- mak tenhalarda dolaşmak, bir arabaya binip gezintiye kalkışmak hadlerine mi düş- müş? Bıçkınlar, külhan beyler balta olmağa hazır:

"Âleme şapır şupur da bize yarabbi şükür mü? "

Bu fasafisolar şöyle dursun, boy beraber evlât sahipleri, torunlara karışanlar bile yanyana sokakta yürüyemez, hele bir arabaya binemezlerdi. Muşmula ninelerle uksakallı efendi babalar hasta halde doktora filân gidemezlerdi.

Erkek önden yürüyecek, kadın sekiz on adım peşinden gelecek.

Erkek başka arabaya binecek, kadın arkadaki kupaya girecek.

Aldırış etmediler mi polisler o dakika ensede:

" Bu ne rezalet, haydi karakola!."

Gelelim, bu perhizin lâhana turşusu da mevcut. Kadıköy yakasında, Boğazi- çi'nin Rumeli kıyısında, Adalarda yasağı dinleyen yok. Tepeye kaydırılmış başörtü- stinden saçlarının bombesi taşmış, maşlahının açık göğsünden dekoltesi tabak gibi meydaında hanımlariyle faytona kurulan, hattâ mesireleri boylayanlar çok.

Dünya kuruldu kurulalı, yeryüzünün hiçbir diyarında (uygunsuz takım) deni- leni yosmalar eksik olmamış.

Galata, Beyoğlu ötedenberi elde bir. Henüz henüz havalanmışların, felekten

gece çalmağı adet etmişlerin, saçlı sakallı oldukları halde, "Filancanın sünnet cemiyyetine davetliyim!.. Falancanın kına gecesine çağırıdılar!" diye kıtırı atarak caddeyi tutanların baş uğrağı o canibdi.

İstanbul içinde de gizli koltuklar, bu yola sapmış ev takımları tümen tümendî. Bir vakitler sayılı evler cayı cayı işleyip durmuş: Çapa çeşmesinde Acem'in dostu Fitnat'ın, Aksaray'ın Şekerci sokağında Kaymaktabağı'nın, Benli Hüzmüz'ün, Acıçeşme'de Bahri'nin, Karagümrük'te Mumcu Ahmed'in, Sena yokuşunda Altıparmak İfakat'in, Lânga'da Paçası b.....lu Fatma'nınkiler vesaire...

Bunların kapıları üst tabaka kişilere açık. Devrin Zaptiye nâzırından tut, rütbeli, mevkili paşalar ve beyler, har vurup harman savuran mirasyediler müdavimi. Aksaray'ın Onikiler'i de, şerlerine lânet, hep orada.

Evlerin sakinlerine gelince: Kendileri gibi isimleri de seçme: Pesend, Kumru, Teranedil, Konca, Cihanyandı, İncitap, Pamuk, Büyük Allı, Küçük Allı, Büyük Cenap, Küçük Cenap, Sidikli Perver, Cami gelini Seher, Uzun küpe Firdevs, Şaşı Zarife ilâh...

Pesen'de:

"Hükmeder pek müthişane âşkın vicdanına

Dilpesendin gözleri bin can değer kurbanına."

Kumru'ya:

"Yüzünü görmeyeli hayli zamandır

Acep ol Kumru civan kande nihandır."

Teranedil'e:

"Teranedil gayet güzel,

Biz söyleriz şarkı, gazel."

Gelibolu'ya sürülüşünde Kaymaktabağı'na:

"Bozuldu lânesi üftedegânın,

Perişan oldu bezmi âşıkânın."

diye şarkılar bile çıkarmışlar.

Bu yosmalar kupalara dolup kafil kafil Kâğıthane, Silâharağa, Çırpıcı, Velifendi, Kavasın bağı, İncirli gibi mesirelere gider, yağlı kuyruk müşterileri peylerlermiş. Bazen de sürüp sürüşdürüp, takıp takıştırıp, caddelerde piyasaya çıkarlar, peşlerine paralı ve fiyakalı beyler takılır, Kapalıçarşı'da, Çemberlitaş'ta, Vezneciler'de, Koska'daki muhalebicilere dalıp kafesin arkasından birkaç fiskosla aksatayı yola koyarlarmış.

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 13 İkinci Teşrin [Kasım] 1943)

Meşhur Hafızlar

zamanlar Ramazanlarda ölülerine Kur'ân okutacak kimselerin ilk işi, yorganına göre ayak uzatarak, hâfızı peylemek... Vakıa Allah kelâmına paha biçilmez; fakat hediyesi ayak teri yok mu?

Bu da derece dereceydi. On, on beş mecidiyeden tut; beş, yedi buçuk, on liraya kadar varmada... Vaktini ve camisini tekrâr ettirmek de mesele...

Yüksek hâfızların boş bir yarım saatçiğini bulmak, başkaca okuduğu yerlere yakınlık aramak şart... Meselâ semt Çarşamba'da; rahmetliler de Edirnekapısı'nda; binâenaleyh surun dibindeki Mihrimah Camisi tercih ediliyor.

Yol çapraşık, uzak; araba parasını gözden çıkaranlar bile muradlarına eremezler, Ayasofya'daki Yerebatan, Vezneciler'de Abacılar, Vefa'daki Taştekneler, Lâleli'deki Kızılağaç gibi bu bâpda klâsikleşmiş camilerden birinde karar kılmağa mecbur olurlardı.

Bunu müteakıp tilâvethanın şanına lâayk minder yapıp mezkûr camiye gönderilir, Kadir günü hatim duasıyla beraber, cennetlemişlerin isimleri bir bir sıralanır, hesap kitap da kesilir, atâsı müzdead olanlar bohça içinde bir kat çamaşır da bahşediverirlerdi.

Hafız Osman gür, davudî sesi varken bir vakitler elbette bu minderlere oturmuşlardan olsa gerektir. Fakat asıl şöhetri saz âlemlerine karışmasında, gazellerinde ve şarkılarındaydı.

Asıl adlı sanlı, Hafız Sami'ydî. Elân sağ ve âlil haldeymiş. Bilhassa hanımların, el üstünde tutulurdu. Handiyse (Altın beşiğe kim biner, alacalı bulacalı bey biner) rüddesine gelmişlerden...

Galiba çiçek bozuğuydu amma gel gelelim güvende, çalımlı... Kar gibi sarık, kûbuk gibi lata, rûgan iskarpinlerle, vakarlı vakarlı sökün eder. Kat'iyyen etrafa metelik veriş, çeşmiçerez edişi yok... Sürre emini olmuş, kaftanlar dolanmış da, ertesi sabahlı Üskûdar'a geçecek, tahtrevana binecekmiş gibi bir halde...

Hak var, insaf var. Allah için savtı, usul ve kıraati, hele Hüseyinî makamına girişince de lâhinlerin envanını dile getirisi İstanbul'da bir tane...

Ramazanlarda başlıca makarnı yukarıda saydığımız Yerebatan ve Abacılar Camisi... Cami kapıları, avluları mahşer... (Maşallah tü tü)ler, nazar değmesin diye okuyup üfleyenlerin arasından orsa boca, pırl pırl atlas ve pufla minderine diz çökerken, altın saatini çıkarıp bakar, hemen Euzüye başlardı. Dakikaları sayılı; zîra kaç yere mukaveleli...

Bir Ramazan başına geleni anlatırlardı: Gene etrafı dopdolu, omuz omuza olan bir gün, hatimi sürüp, saati avucunda, fatihayı dedikten sonra ayaklanacak olmuş.

Bir türlü doğrulamıyor. Meğerse arka tarafındaki hatunenin biri cübbesinin eteklerini kalın yorgan tiresiyle mindere dikmemiş mi?

Alay malay değil ha, uğraşsın da çabuk gidemesin, yüzünü biraz daha fazla göreyim diye...

Şehzade Camisi'nin imamzadesi Hafız Etem de namlılardan. Muzika-i Hümayûnlu, bestekâr Şekerci Cemil'in ağabeyisi...

Kalıplı, kumral sakallı, hayli yakışıklı adamdı. Sonraları şimdiki Letafet apartmanı altına rastlayan yerde bir bakkaliye dükkanı işletirdi. Şeyhislâm Cemaleddin Efendi'nin teravilerini de kıldırırdı.

Müezzini de Edirmeli Hafız Şevket. Bu kabillerin en genciydi. 38, 40'lık... Karayağızca, fakat nuranî samı, üç haftalık tıraş kadar sakallı, hanımlarca adı Şirin Hafız'a çıkmışlardandı...

Halbuki zavalıcığın o tarakların hiçbirinde bezi yok... O derece sofulardan ki hıfzını ortaya koyarken, "Abdestim sakatlanmasın!" diye gözleri kapalı...

Kurra hafızıydı. Yedi usûl kıraat üzere ve zerre kadar da hata ettiği görülmemiş... O kendisine, tanıyanlar da ona o kadar eminler ki yanına oturup, mushaf açarak dinlemezlerdi bile...

Yamalı Hafız Nuri de tanınmışlardan. Geçenlerde bahsettiğimiz bakıcı Eyüplü Nuri zannedilmesin... Bu başkası. Bunun da yüzünde lekeler bulunduğu için ismi böyle.

Nafia muhasebecisi, donanmacıbaşı, Bostancı Sadi Bey'e müdavimlerden.

Sadi Bey meşhur Koca Namık Paşa'nın damadı. Köşkü tekke misal; misafir bölüklerinin kapıları ardına kadar açık. Her gelen yiyor, içiyor, yan geliyor; sazende-ler, hanendeler dökülüp taşıyor.

Ev sahibi inadına besmesiz kapı eşiği atlamaz, abdestsiz yere basmaz, ağzına da içkinin katrasını koymazlardan...

O vaktin Hafız Hasan'ı da ismi geçenlerdendi. Yaşlı, öksürüklü, tıksırlıklı idi... Besmeleyi çekerken öhhö öhhöleri tutturur, gıcıkta tükürüğünü yutamaz, (Rahmanür-rahim)i güçlkle tamamlardı. Komşumuz olan bu Hasan Efendi'nin bizlere de epeyce

hakkı geçmiştir. Kur'an, tecvid ve Arabî okutmağa gelirdi. Arapça kelimelerdeki samit harfler için:

"Bunlar Yüra ve lâ yukra kabilinden, görülür ve lâkin okunmaz harflerdir!..". deyişleri hatırımdadır.

Hafız Aşır, doğma büyüme Etyemezli; Sancaktar Hayreddin mahalleli. Herkes gibi hafızlığı çocukluğundan...

Gençliğinde Nafia'da kâtipmiş... Ses mükemmel, makamâşına, musikiye behredar. Hidir'in annesi Valde Paşa'nın baş hanenesi.

Kaşlı gözlü, beyaz, al yanak, mülâhhamca, yakışıklı erkeklerdendi. Ona da hayran hanımlar arabasiyle: Bir tarihte, Şehzade Camisi'nde, etrafa dinletiyormuş. Kafeslerin arkasındakilerden biri yanaşmış yanına: Hafızcık tam vecd üzere ve gözleri kapalı iken, ağzına kaymaklı bir lâtilokumu sokuvermiş.

İstanbul'da ilk fonograf ve gramfon ticarethanelerinden birini kuran, Odeon markalı plaklarında gazellerini, Kesik Keremlerini, Kuzularını dinleten odur.

Sirkeci'deki (Gülistan) mağazasını senelerce işletmişti; fabrikatör Blumental'le hissedar olduğu da söylenirdi. Son zamanlarda Beyazıd Camisi müezzinliğinde de bulundu.

Hafız Recep Mevlûdhan. Mevlûdhanlığıyla, Yeraltı Camisi imamı Hafız Ali de kurra hafızlığıyla meşhur.

Saydıklarımızdan bir nesil değilse bile yarım nesil sonralığı şüphesizlere gelelim:

En üstünlerinden biri Beşiktaşlı Hafız Rıza'dır. Yedi çeşit kıraatindè olduğu kadar terbiye ve nezaketinde de yekta.

Muzika-i Hümâyûn'dan yetişme idüğünü söylerler... Benim diyeceğim şu ki, on, on iki yıl evvel, akrabalarından birinin mevlûd cemiyetinde bulundu. Ol rütbe tesirli bir makam üzere okudu ki, göz yaşlarını döken dökene.

"Aman Rıza Beyciğim, bu mevlûd-ı şerifin irtihal kısmını okuma... Anacığımın, teyzeciğimin kolları uyuştu!..." diyen diyene...

Hafız Rıza, şimdiki asrî Ağacamisi'nin imamıdır.

Hafız Yaşar iki tane... Biri Etyemezli; sesinin güzelliği, tilâvetinin muhrıklığı, lûnnendelikteki üstadlığı, yakışıklılıktaki dört başı mamurluğu ve kadınlara sertacılığıyla zebanzed. Bir zamanlar hanımlar camilerde onu tavaf eder, saz âlemlerinde yakınının üşüşür, ahlâr oflar birbirine karışır.

Adaşı Aksaraylı, yalnız mukabelede seçkinlerdendi...

(Kırk yıl evvelkiler, Akşam, 14 Mayıs 1939)

Eski Yazılar, Hattatlar

*Z*amanede elyazısına hiç itina edilmiyor. Satırlar gelişigüzel çırpıştırıldığından güçlkle okunuyor veya kargacık burgacığa benzediğinden büsbütün muammalaşıyor. Bereket versin yazı makinesine...

Vaktiyle mahalle mekteplerinde Elifba cüzü bitirilince (Babeb, Babec, Bedser) kabilinden sülüs karalamalar, (kaf) a çıkılınca Besmele'ler meşkedilir; iptidaiye ve rüştiyelerde rehber-i sıbyan defterlerine nk'a örnekleri doldurulur; her mektepte hüs-nühat hocaları, Galatasaray Lisesi'nde çiftler çiftler calligraphie muallimleri bulunur; yazılar okunaklı olurdu.

Hele resimli mecmualarda, duvar afişlerinde, mağaza vitrinlerinde rastlanılan sözüm ona modern, artistik, kübik yazılar o kadar kötü, zevksiz, berbat ki medet Allah!...

Eskiden:

"Bizde kullanılan yazıların temeli sülüstür; ötekiler, yani nesih, rık'a, tâlik, celî, divanî, küfî, siyakat, reyhanî, tevki, icazet, şecerî vesaire bunun teferruatı sayılır;" denirdi.

Sülüsü ilk ortaya çıkaran, rivayete göre, Bağdat'taki Ali İbni Mukle imiş; git-gide hattatlarımız tekemmül ettirmişler. İstanbul'un ve sair şehirlerin cami, şadırvan, sebil, çeşme gibi binalarını, saraylarını, konaklarını süsleyegelmışler.

Sülüs, nokta hesabıyla yazılır, mizanı noktalarla ayarlanırdı. Meselâ Elifbanın her harfi üst, iç, alt itibariyle muayyen noktalar alır; bunların adedini gösteren cetvel daima yoklanır, sekiz on yıl muktedir bir hocadan meşk alınarak meleke hâsıl edilirdi. Bir sene sülüse devam eden adam 10 yıl nk'aya çalışandan kat kat düzgün yazı yazar, fakat araya fâsıla vermeğe gelmez, üç beş gün bırakılırsa, el çâlâklığını kaybeder; (cim)lerin, (ha)ların karından, (sat)ların, (mim)lerin kuyruğundan derhal belli olur derlerdi.

İstanbul camilerinin kapısında, dahilinde, çeşmelerinin üstünde bulunan çok

kıymetli kitabeler nümune olarak gösterilirdi: Fatih'te Nalburlar cihetindeki türbenin yazıları; Deve hanı karşısındaki çeşmenin (Ve cealna minelmâ...) âyeti; Tophane'de Nusretiye Camisi derunundaki (Nebee) sûresi; Sirkeci'deki sebilin (Aynen yeşribü biha...) âyeti; Eyüp hamamına bitişik Kazasker kabrinin kitâbesi Hattat Râkım'ın yadigarlarıydı.

Râkım merhum Ünyelidir. Memleketinden İstanbul'a gelince yazıda meharetini iletmiş; ekâbir çocuklarına ders vermiş. Resim yapmakta dahi mahir idüğünden Üçüncü Selim'in tahta çıktığı sıralar, bir resmini yaparak padişaha takdim eyleyip Saray'a kendini tanıtmış. O zaman yeni basılacak paraların suretini çizmeğe memur edilmiş. Sultan Abdülmecid'e yazı meşki vermekle beraber, Osmanlı hükûkârlarına ait tuğraların son şekillerini o çizmiş. Ölümü 1825'tedir.

Celî denilen hat, sülüsün kalınıydı. Bu vâdinin üstatlarından Şeyh Hamdullah (1436-1519), yukarıda adı geçen Râkım, Kazasker Tosyalı Mustafa İzzet Efendi (ölümü 1868'de), Trabzonlu Mustafa Efendi mesleklerinde yekta imişler.

Babasının Buhara'dan Anadolu'ya göçüşünde Amasya'da doğan Şeyh Hamdullah sülüs, nesih öğrenip behresini yükselterek kendine mahsus bir yazı şeklini meydana çıkarmış. İkinci Beyazıt'a şehzadeliğinde ders vermiş, padişahlığında musahhip olmuştur. Bayazıt Camii'nin mihrabı üzerinde, kubbesinde, orta kapısındaki yazıların onun olduğunu Tuhfetül Hattatîn kaydeder.

Vaktiyle Ayasofya'da asılı duran yuvarlak, koskocaman Cihârî yâri güzün levhaları; eski Alipaşa'da Hırka-i Şerif Camii'nin celî levhaları, Tosyalı Kazasker'in eseri. Yine eskiden Ayasofya'da, mihrabın sağındaki Lâ ilâhe illâllâh ile Topkapı sarayının Hırka-i Saadet dairesindeki Allahü veliyül tevfik, İkinci Mahmud'un bizzat kaleme aldığı; keza önce Ayasofya'da bulunan Hüves semiyülâlim tâlik şaheser Kazasker Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi'nin (ölümü 1848) idi ki terbi usûlüne, hendesî vasıtalarla müracaat etmeksizin vücuda getirdiğini, hayli emek sarfettiğini, lüzum gördüğünü kesip yamadığını anlatırlardı.

Yesarîzade'nin tâlik hatta üstad olduğu ve gayet hoşsohbet, lâtifeci bir zât olduğu, fazla mübalâğayı sevdiği, belki de alışkanlık dolayısıyla yalanlar uydurmaktan çekinmediği, rivayet edilir. Bu huyundan kinaye, vaktin şairlerinden biri "Yemin etse Yesarîzade gerçekten yalan söyler" mısramı kondururmuş.

Aksaray'da Valde Camii'nin celî yazıları Trabzonlu Mustafa Efendi'nindir. Mithaa-i Osmaniye hattatı İzzet Efendi, Bâbîâlî Nişan Kalemi mümeyyizi Sami Bey, Tophaneli Hâfız Tahsin, Mızıkâ-i Hümayûn imamı Hacı Rıza, hattat Mustafa Nuri, Bâb-ı Seraskeri erkân-ı harbiyesinin hattatı Hacı Nazif Efendi'nin sülüs, celî, nesih hattı kudretleri müsellemdi. Mezkûr İzzet Efendi, ötedenberi diz üstünde yazılan yazıyı masa üzerinde yazmak gibi bir meharet ve teceddüt göstermiştir.

Üstadlar, kaleme alacaklarının taslağını bir ressam misillü çizer; günlerce çalışarak tenasübünü, tevazününü gözden geçirir, âhenge mugayir taraflarını tashihe ko-

yulurdu. Büyük yazıların müsveddesine kalıp derlerdi. Kalıplar muhtelif usûllerle vücade getirilirdi. Bazıları sulu mürekkeple, kaba kâğıtlara taslağını yaparlardı.

Recai Mehmed Şakir Efendi makasın uçlarını matlubu veçhile aralayarak kâğıdın üzerinde gezdirir, izlerinden kalem yürütürmüş. Şefik Bey şimdiki Üniversite'nin cümle kapısındaki Daire-i Umur-ı Askeriyye celisini iki kurşun kalemini yan yana bağlayıp çizmiş.

Kalıp ikmal edilince arzu edilen yere nakli kalır, bu keyfiyet için İğnelemek usûlüne başvurulur; tezhibçiler ve mücellitler böyle iğneledikleri kalıplardan bir çok müsveddeleri aynen istinsah ederlerdi.

Tezhib ve telvinde yazı ile zeminin rengi arasında imtizaç gözetilir; alâyişli levhalarda altın yaldızı, üstübeç, çivit, kırmızı boyalar sühr, patalumba kullanılırdı. Zemin renkleri umumiyetle siyah, neftî, lâcivert, mor, beyaz olurdu.

Tezhibçilerin ikinci vazifesi yazının etrafını nakışlarla süslemek, süslerin zevk-i selime uygun düşmesine, tenafür uyandırmamasına dikkatti. Levhaları Osmanlı, Arap veya Acem tezyinatiyle bezendimeğe gayret edilirken sonraları maatteessüf bu çığırdan sapılmış, nice tâlik yazılar -hiç alâkası olmadığı halde- kûfî zıhlarla Arap-kârî kuşaklarla çevrenmiştir.

Eskiden levhaların hangi üslûba tevfi ken süsleneyeğı evvelâ kararlaştırılır; eğer sülüs veya celî iseler Osmanlı, yahut Arap tarzı, tâlik iseler İran tarzı tercih olunmuş.

Yazının nevi ile ziynetin tevhide hususuna da riayetden geri kalınmazdı. Kûfî nakışlarda kalemin kalınlığı kadar çerçeveye yaklaşılr, alelekser temas bile edilir; celî hatlarda levhanın dört tarafı kuşatılıp kaim zaviyelere, dolambaçlı zıhlar çekilir; şayet yazı beyaz olduğı takdirde murabba veya müstatil şekline irca edilirdi.

Birinci surette müşkül nokta, levhanın eniyle boyu tulünün en büyük kasım-ı müşterekini bulmak, ondan şaşmamaktı. Usta levhacılar bunu göz kararıyle çarçabuk hesaplar, köşelerdeki taşkınlıkları keserler; aşağı sınıf müzehhipler mütenazıran teselsül eden nakışları birdenbire güdükleştirir, o levha nazara aykırı ve acayip düşer, misafir salonlarının duvarına asılmaz; uşak odalarına konurdu.

(Bugünden dünden, Akşam, 4 Ağustos 1950)

Kayıplara Karışan Satıcılar

Eskiden de İstanbul'un kalabalık caddelerinde, dört yol ağızlarında çene çala çala, ekserisi nağmeli nakaratlar savura savura ayak satıcılığı edenler; tok, kısık, incecik, pes seslerle şunu bunu satanlar çoktu. Frenkler bu makulelere Charlata- nodan almışlar. Şimdi bu yazımda, yıllardan beri kayıplara karışan bu adamların aklı- ma gelen bazılarından bahsedeceğim:

Destancılar renk renk kâğıtlara, iri puntu harflerle basılmış destanlar satar, en ziyade Köprü üzerinde bulunurlardı. Uçarının dik âlâları. Başlarında vişne çürüğü fes, omuzdaş kuşağının ucu dışarıya sarkık, ayaklarında yumurta ökçeli şıpıdıklar. Semai kahvesindekilerin ağziyle makamlı makamlı tuttururlar. Destanların hepsi kül- hanbeylik maceraları üzerineydi.

Meselâ (Sandıkçı Şükrünün destanı), (Yorgancı Sadık destanı), (Zanpara des- tanı). Bunların bazısı mizah vâdisinde olurdu. Esrarkeşlerin dalgaya tutulunca türlü türlü hülyalara kapılışlarına, evli erkeğin karısına karşı kılıbıklığına, kaynananın geli- ne tebelleşliğine filân dairdi. Bazısı da acıklı, âdeta mersiyeysi: Civan çağında verem kurbanı olan, Çiroz Ali'nin, Feshane'de makine arasında kalıp parçalanın Atıf'ın ölü- münü nakleder. Faraza şöyle başlar:

Güşeden ağlasın zulmü feleği

Hangi ferdin olmaz ciğeri suzan

Ne hale uğradı dünya meleği

Bıraktı cümlelerin kalbine hicran

Destanları düzenleri sorarsanız ayaklı mâni, koşma, kalenderî falanları uydur- mıcılca usta, bıçkın takım.

Bu ipsizlerin bazıları da, ellerinde birer formalık (Hikâye-i müntehebe)ler, (yeni yeni şarkılar), (yeni yeni kantolar)la dolaşır; en rağbette şarkılardan (Çare bulan ol- mıcılca bu yâreye), (Şevkinle hayalinle olur neşe bedidar) gibileri; kantolardan da (Na-

le-i cangâhı canan bilmiyor), (Yandan yırtmaç fistanlar, görünüyor tombul bacaklar) kabilinden olanları söyler dururdu.

Eminönü'nden, Beyazıd meydanından, Mahmutpaşa yokuşunun alt başından geçiyorsunuz. Kenarda bir yığın halk, faytonun etrafına toplanmış. Arabanın oturacak yerine bir adam çkmış, ayakta dikilmede. Orta oyunundaki hallaç gibi soluk almadan çene işletmede:

"Beş kuruşa, beş kuruşa!... Anide dış çekiyorum. Eğerleyim pire ısırışı kadar acı duyarsanız, limon yalamış kadar yüz ekşiterseniz helâlinden gümüş mecidiyem caba!..."

Suratında bir parmak traş, boynunda kirleri kabarmış kolalı yakalık ve lime lime kıravat, sırtında kol yenleri dirsekte soluk redingot. Çeyreği veren faytona atlar, herif kerpeteni daldırıp sallanan dişleri çabucak, köklülerini temel çivisi sökercesine kaç kere asıla asıla çıkarır, çıkartana da gökte yıldız saydırır.

Fatih ile Beyazıd arasında, sabah horozları ötmeden arka mahallelerde oturanları, derin uykudakileri bile uyandıran sıtma görmemiş, nâvarâr bir ses çınlardı:

"Âlâ Çayır peyniriyle, erbabı bilir!..."

Peynirli pideci. Bıdık, paytak, kırklık bir adamdı. (Satraç oyununda "piyade" adı verilen taşlar "beydak" ve "paytak" da denilir. Bıdık ve paytak tâbirleri oradan gelme). Bodur bir Rumeli beygiri gibi caddede tırısı tutar; el değdirmeden, bir cambaz meharetiyle başında taşıdığı tabladakileri Vezneciler'e varmadan tüketir. Ne pide! Başkalarınınkine gibi hamuru kaskatı, peyniri çakillaşmış, yağı da çevriş yağı değil; ağzılara lâıyk.

Yine sabahın alaca karanlığında, Fatih, Bayezid, Eminönü meydanlarına sıra sıra sehpa kurur; üstlerinde koca koca lengerler: Kuskuscular. Feslerine yazma sarılı, poturlu moturlu, tepeden tırnağa kadar yağ içinde Safranbolulular, Çankırılılar, Boyabadlılardı.

"Gusgus pilavı!... Gusgus pilâv!" diye kâh çatlak çutlak, kâh hımhım hımhım bağırtıları koparırlar. Kuskus taneleri, aralarında iri iri beyaz soğanlar, parıl parıl parlar. Sığırın lök gibi iç yağıyle vıcık vıcıklaşmış. Müşteriler hep hamal camal, ırgat mırgat, yobaz mobaz makuleleri...

Pilâvcıların berisinde yine sehpa ve tablalar ve Anadolu lular.

"Fodlaaaa!. Fodlaaa!" avazlarını basarlar.

Fodla, pide gibi ince, yayvan, en esmer ve karışık undan pişirilmiş bir nevi ekmek, daha doğrusu hamurdu. Medresede okuyan softalara, fakir fıkaraya imaretlerden yiyecek olarak çorba ile beraber verilir. Sabahın ayazı işleyince köseleye döner, diş kesmezdi. Dediğim güruh 5 paraya bir fodla alır, 10 paraya da ortasına bir keçe kuskus koydurur, gövdeye atıverirdi.

Yenicami'nin arkası, yani şimdiki yeşillikli boşluk sıra sıra kahvelerle, kuşbaz dükkanlarıyla doluydu. Meydan pazar yeri, bin bir ayak, taşralı halkla mahşer. Yiye-

ceğe ieeğe, giyeceğe, kullanılacağa ait neler satılmaz? Her tarafı kaplayan uğultulara burada da başka nağmeler karşır:

*On paraya bir tabak,
İnanmazsan ye de bak.*

O da nedir derseniz, yazsa dondurma, kışsa mahallebi. Bunların, seyir yerlerinde, mahalle aralarında gezen Arnavutlar gibi beyaz patiska sarılı dondurma kutuları, boyalı saçtan cicili bicili tabaklığı yoktu. Mahallebi için de ne sehpaları, ne de tabakları dizecek resimli, iekli gözleri vardı. Hepsi doğma büyüme İstanbullu... Bellerinde salaşpurdan önlük, önlerinde çuval sarılı bir kutu ile yerde üç beş tabak, yahut tahta bir masa; kutuda dondurma, masanın üstünde teneke kaplarda mahallebi.

Dondurmanın yalnız kaymaklısı; sütü, şekeri gayet kıtı, salebi bolu. Tabağa tepeleme doldurur, nişasta peltesi rengine durur. Mahallebinin sütünü hak getire, sade pirinç unlu. Kutudan mablaqla kesip şappadak avucuna alır, tabağa kor; yemeğe tuz eker gibi şeker serper veya cacığa zeytinyağı gezdirebilir gibi pekmez döker.

Oradan Postaneye (şimdiki İş Bankası'na) doğru yürününce, köşede bir Hacı baba, başında eski püskü bir ağabani sarık, ipil gözlerinde çapaklar, arkasında giyile giyile paçavraya dönmüş entari, mutlaka da yere bağdaş kurmuş. Önünde bir bakır tepsi, içinde baklava baklava kesilmiş, kahve rengine irmik tatlısı; etrafında yüzlerce kara sinek. Eliyle kışlaya kışlaya, kafasını sağa sola sallaya sallaya, tepsiye tükürüklerini saa saa, maval okur gibi.

"şam işi, şam berekâtü, elli dirhem yirmi, guri guri gur!..." u hiç ara vermeden tekrarlar.

20 dediği kuruş değil, para. Tatlının okkası 4 kuruşa geliyor. Ne mal idüğünü kıyas edin artık.

Yenicami kemerine varmadan, karşı tarafın yaya kaldırımında bir Akarap daha vardı. O da entarili, fazla olarak parmak dikişli hırkası var. Onun da gözleri yakı deliğinden farksız.

"Kolüm şeba, ya titlaba!" nakaratlarıyla beyaz undan, beyzi beyzi, şamkâr kurabiyeleri 10 paraya satar; yazlık köşklere haftalarca postu sermeğe giden eski sütnineler, tayalar, çırak çıkarılmış kalfalar bunlardan alıp torun beylere, hanımlara götürürler; evin büyükleri begayet memnun olur, getiren hatunlara göstermeden ahretliklere tıkdırırlardı.

Köprü üstünde dilencinin de, satıcının da bini bir paraya. Ne antika şeyler görölür, ne de yakası açılmadık tekerlemeler duyulurdu. Meselâ hokkabaz kılıkının biri ötüp durur:

"Umaz, kaçmaz, Üsküdar'a geçmez, on paraya bir bülbül."

"Canlı mı cansız mı? Yenir mi yenmez mi? Filân memleketi bahşedeyim de söyle! demenize kalmadan bildireyim: Renk renk boyalı, ince uzun tenekeden, üstündeki ıvır zıvırı ileri geri çekince bülbül gibi öten bir düdük."

Ötede başka bir ses:

"Bu balık başka balık, 10 paraya bir balık."

Kırmızı, mavi, yeşil renklere boyalı, zar gibi incecik jelâtinden, şeffaf, çurçur kadar ufak balıklar. Avuca alınınca sıcaktan kıvrılır, büküm büküm olur, canlıya benzerdi.

Sirkeci'nin Ali Efendi, Süslü, Nefaset gibi lokantalarında; İştaysbruh ve İstasyon birahanelerinde; Halep, Meriç, Edirne kabili otellerin kahvelerinde arşın surat, ölü benizli, burunî, avurdu avurduna çökük, fakat kılık kıyafeti düzgünce bir burma bıyıklı mekik dokur, elinde camlı bir kutu, esanslar, lâvantalar, büyük kozmatığı, targağı, cep aynası falan satardı.

Lûgatlar paralar, bülbül gibi Fransızca konuşur, azametinden de geçilmez. Velâkin yere bakar, yürek yakarlardan. Adamını gördü mü derhal gözleri parlar, yanına damlar, usulca bir göz işmariyle;

"Yüzel kartpostallarım var, vereyim mi yozum!" deyip ceketinin iç cebindeki Kağıthane, Göksu, Sultanahmed'teki Alman çeşmesi gibi birkaç kartpostalın arasında sakladığı çıplak kadın resimlerini gizlice gösterir, yüz buldu mu;

"Daa ekstrasını istersin kuzum? Öyleysam buyur yuz numaraya doğru, orada rahat rahat yor," diyerek aksatasını beceriverirdi.

Mevzuu, gelecek yazıda tamamlayacağım.

(Dünden bugünden, Akşam, 20 Ekim 1946)

Eski İstanbul'un Meşhur Lokantaları

*N*uruosmaniye Camisi'nin önünden yürü ; Çarşı'ya girme, sağa kıvrılıp Sandal Bedesteni'ni geçince sola dön; bu ilk sokağın adı Mafazacılarî'dir.

Mıgırdıç Tokatlıyan'ın oradaki aşçı dükkânının işlek günlerine yetişemedim. Zeytinyağlı patlıcan, yaprak, lâhana dolmaları;balık, midye dolmaları;bol sarmısaklı pilâkiler; un,süt ve şekerle yapılan, tarçın ekip sıcakken yenilen haviç gibi Ermenikârî yemeklerin her çeşidi oradaymış.

Dairelere memur, boğazına düşkün pašalar, beyler, kuyumculardan Kapamacıyan, Şahbazyan, Tolayan kıratta kalantorlar devamlısı imiş.

Mıgırdıç Efendi uyanık adam. Galiba 1893 yılında Beyoğlu'na kol atıp, işi alafrangalığa da döküp Splendide isimli kahve ve lokantasını açmış.

Gene şimdiki yerinde, bugünkü şekerleme ve pasta kısmile yan salonun yarısı kadar, önü kahve, gerisi "M. T. "markalı kristal camlarla bölmeydi. Köşe başına dayanan otel binası yoktu.

Rahmetli Ahmed Rasim'in Şehir Mektupları'na göre, yeni açıldığı seneler sebze çorbası, filâto, makarna kabilinden sıcak yenecek yemekler, üstünde ispiroto lâmbası ve sahan konacak tertibat bulunan lâstik tekerlekli yayvan araba ile müşteriye getirilmiş.

Öğle tabldotu mecidiye, akşam tabldotu 25 kuruş. Alakart da var. Biftek 5 kuruş, filâto 6 kuruş, tavuk köftesi 7 kuruş, en pahalısı kuşkonmaz 10 kuruş.

Tokatlıyan 1895'te Boğaziçi'ndeki Kalender gazinosunu da tutmuş, akşamları orkestra da çalmış...O vakit Tarabya'daki oteli daha meydanlarda değil; Sümmer Pulas ise "Büyük Oteller Şirketi "nin malı imiş.

Nuruosmaniye kapısından Çarşı'ya gir, Kalpakçılarbaşı denilen ana caddeden Kuyumcu çarşısına sap, sola rastlıyan direkli direkli ikinci sokağa döner dönmez gene solda, Mıgır Pamukçıyan'ın aşçı dükkânı vardı.

Mıgır Ağa da Ermenikârî yemeklerinin lezzeti ve her keseye uygunluğu kadar

hazırcevaplılığı, şakacılığı, bir kol çengiliği ile bir tane. Tuhaf tuhaf fıkralarını, hikâyelerini dinle dur:

Sultan Mahmud'la Kazaz Artin'in sohbetleri; Abdülmecid'le Barutçubaşı Ohannes Efendi'nin, Köçoğlu'nun içki âlemleri.

1935 yazını Büyüka'da geçirdiğimiz sıralar bu Mıgır Ağa'nın kardeşi, Gedikpaşa Ermeni mahallesinin eski muhtarı Bay Leon Pamukçıyan'la komşu oturmuş-tuk. Neşede, yarenlikte ağabeyisinden geri kalmaz, tarihçi Ahmed Refik merhum da beraber sık sık buluşur, hoş vakitler geçirirdik.

Ekonomi lokantası, Ziraat Bankası'nın yanındaki sokaktaydı. Yemekleri nadi-de, pahalı, o devrin Pandelisiydi.

Sayfiyede olan paşalar, beyler, şimdiki saatle dokuz buçuk, onda köşklerinden çıkıp dairelerine yollanırlar. Fazla kuruntuluları (lokantalarda şununla, bununla temas ediyor) demesinler diye yemeğini evinde yer; derin düşünmeyen deryadiller de Köprü'ye ayak basar basmaz, doğru bu Ekonomi'nin yolunu tutardı.

Ufak tefek almağa İstanbul'a inen bazı hanımefendiler Karaköy'deki mâhut börekçi fırınının yukarı katında, ölü kafesli, her tarafı toz toprağa, yağlara bulanmış daraşa, dediğim (Ekonomi) den pilic kızartması, güveçte türlü, bıldırcınlı pilâv getir-tirlerdi. Ardından da saray lokmaları geldi mi, börekçinin hakkı da tamam.

Aşçı Agob Karaköy'de, şimdi orada Çiflik mezeci dükkânı vesaire bulunan eski Konsolit hanının altında, üç adım en, sekiz on adım boyda, küçücük, kapkaranlık bir izbedeydi.

O kadar dopdolu ki boş bir masa köşeciği bulamazsın. Hanın avlusunda, göz o kuytuda, sıra bekliyen bekliylene. Biri kalkarken yerini kapmağa seğırtene seğırtene. Öğleyi az buçuk geçsin, yemekler silinip süpürülmüş, paydos!..

Buranın da ciğer ve midye tavasıyla halis tereyağlı keşkeği, katıksız süten, ev harcı Frenk arpalı sütlâcı ağızlara lâyıktı.

Tam sırası iken, bu sütunlarda evvelce bahsettiğim, anneannemin amcazadesi doktorun bir menkıbesini nakledeyim;

Karıcığı pek genç yaşında veremden vefat edince, teessür, elem, keder, "Aca-ba ben de mikrop aldım mı?" filân derken evham bastırdıkça bastırıştı zavallıyı. Boyuna erimede, eridikçe sinirleri, hazım cihazı da bozulmada. Midesinden, barsak-larından şikâyet şikâyet, perhiz perhiz...

Bir gün, avuç içine sığacak kadar bira francasıyla dalıyor Agob'a. Öğle ol-mamış, boş yer var. Sütlaç istiyor.

Bir de baksın ki bitişik masadaki şişko adam şapur şapur mis gibi ciğer tavası-na çatal atmada..

İmrenerek, "Battu balık!" diyor. Daha ötesi var mı, çıkar çıkmaz karşığı Ma-della eczanesinden 40 gram İngiliz tuzu alıverir... Agob'a sesleniyor:

"Bana da bir ciğer tavası!"

Francalayı cebine sokup üç dilim ekmekle koca tabağı temizliyor. Olur şey değil; midesinde, barsaklarında zuhurat, ağırlık, ekşime, sancı yok; bilâkis vücudunda (tendürüslük), hattâ iştahı o kadar yerinde ki ikinci tabağı da hemen hemen gövdeye atıverecek.

Ne dersiniz? O günden sonra perhizi bozmuş, en sıhhatli zamanından daha da etlenmiş, canlanmıştı.

Filip, Karaköy'de, bugünkü postanenin yerindeydi. Çok eski imiş. Abdülâziz'in Tophane Camisi'ndeki selâmlığından dönen sümbül bıyık mabeyinciler, yaverler ayak üstü orada çakıştırlar, akabinde Hasahır küheylânlarına atlayıp kimi Beşiktaş sarayına, kimi Yüksekalkadırım yokuşundan dörtlüyle yukarı vururlarmış.

Sonraları oranın adı Del Cenyo olmuştu. İstanbul'un en namlı randevu yeri idi amma, şimdiki (müptezel) manâya gelenin değil, bir ahabpla buluşmağa, konuşmağa denen.

Kadıköyü, Haydarpaşa, Adalar vapurunu kaçırانların, kerahet vaktine siftahı çekenlerin de baş mekânıydı.

Ali Efendi lokantası Sirkeci'de, yukarı çıkan tramvayların durağında idi. O yakanın geniş, en temiz, en listesi dolgun ve rağbet gören lokantası. Fiatlar da ateş pahasına değil.

Çöp kebabı, patlıcan beğendisi, ıspanak kavurması, kara üzümlü beyaz pilâvı, bol cevizli yassı kadayıfı, hele iki dükkân ötedeki Ermeni'nin hafif is kokulu kaymaklı dondurması meşhurdu.

Biribirlerine gayet andıran, efendiden kişi, iki biraderdiler. Garsonbaşları iri yapı, dazlak baş Nikoli kaç masaya yetişen, bahşişi hakkeden, babacan bir (mâkul kefare) idi.

İstanbul'da, açıkta, ağaçlar altında hem parlatılan, hem de karın doyurulan ilk lokanta Tepebaşı bahçesindeki, bir de Sirkeci istasyonunun karşısındakidir.

Galatasaray'a hemen kapı karşı gelen Cité de Pera'daki Pereas'ın Horozlu lokantası züğürt harcıydı amma, işler de işler; zîra âdeta bedavasına. Et, sebze, makarna veya pilâv, tatlı yahut yemiş, ekmek ve bir şişe şarap da beraber topu topu çeyreğe...

Sıvan, gık deyip çık. Ya servisin düzgünlüğü, garsonların ayağına çabukluğu. Büyükereli Koço isminde, karayağız bir garsonu vardı ki, Japonca ve Çince bile dahil, tam 12 dile âşına. Dünyayı çark çevirmiş; kaşla göz arasında Şimalî Amerika'yı, C'enubî Amerika'yı, Japonya'yı, Çin'i, ora denizlerinin tayfunlarını anlatırdı.

Şimdi arsasında Saint-Antoine Kilisesi bulunan meşhur-ı âlem Konkordiya tiyatrosunun avlusundaki Bartoli lokantası Avrupa'dan yanaşma, Konkordiya da, Kristül de (bugün orası mağazadır), Halep çarşısında (Ses sinemasının bulunduğu bina), Odleon'da (zamanenin Şark sineması) numara yapan aktris, dansöz, cambazların hıncılıncı olduğu, hovardaların ve mirasyedilerin de dolduğu bir bitirim yeri idi.

Asmalimesçit Sokağı'nın Tepebaşı köşesinde bir de adlı sanlı Toma vardı. Ablak suratlı, göbekli, kıranta bir Yanyalı. Sütün, yoğurdun, tereyağının, yumurtanın en tazesini o satar.

Gece yarısına kadar, Apukurya, yani karnaval zamanı sabaha kadar dükkânı açık. Cebinde kuruşu olan uzatsın, günlük yumurtanın tepesini kırıp, tuz biber ekilikkadak içsin. Versin iki kuruşu, üstüne toz şekeri de cabası, yoğurdu kaşıklasın. Çıksın üç kuruşu, peynirli omleti yutsun...

Kalbur üstüne gelen bütün doktorlar (nahifülbünye)lere süt, tereyağı, yumurta tavsiye ederlerken hep bu Toma'yı salık verirler, dükkân kâhyaefendiler, haremağaları, uşaklarla da dolardı.

Dörtbaşı en mâmur vaktinde adamcağız selâmünkavlene uğrayıverdi. Rivayete göre, pek (hasna, müstesnalardan) olan kızına mı, torununa mı, zendost ve dişli paşalardan biri çengeli takmış, adamlarına aşırıvermişmiş...

Lokanta kelimesinin, (lavanda) yani lavanta gibi İtalyanca locadadan geldiğini de unutmalıyım...

(Gördüklerim duyduklarım, Akşam, 8 Haziran 1942)

Meşhur Yemekler

*S*ubat girdi mi sıra kaz ve ördek dolmasına gelirdi. Bunlar için bu ayı beklemenin esbabı var: Evvelâ ortalık kar, don olduğundan önüne gelen çöplüğe, çamura, balçığa gaga daldıramamış olmaları; saniyen kış dolayısıyla tavlanmış bulunmaları; salisen soğukta yağlarının mide ve barsaklara az tesirliğı.

Bununla beraber, kesilir kesilmez bir kaba konup, içine dışına kar doldurup tel dolabın rafında bir gece misafir kalmaları labüt. (Zîra o zamanlar frijider falan filân yok). Dolmaları, yahnileri, hele palazlarınınkı birbirinden âlâ olurdu.

Arabkârî (çiğ köfte)nin asıl adı, kubbe gibiliğinden dolayı (Kubbe). Suriyeli ve Iraklılar, o memleketlerde uzun zaman bulunmuşlar sofralarından hiç eksik etmezlerdi.

Lezzeti o derece müsellemler ki baba hindiyi bile kabartmak için söyledikleri: Takul kubbe lebenil!

"Aman sus!... Allah mide şifalığı versin, çiğçiğ, cıvık cıvık et de yenir mi?" deme. Ehlinin elinden çıkamı bir dene, bak kaç tanesini kıvınyorsun...

Haleb'in ve Şam'ınkı başka, Bağdad'ınkı başka, Mısır'ınkı yine başka ve bu sonuncusu ekseriya zeytinyağıydı... Nasıl mı yapıyor? Bulguru ıslatıp uzun boy muncıklıyorlar. Tuzlayıp, biberleyip kıymayı da muncıklıyorlar. İkisini birbirine kattıktan sonra parmaklara kuvvet, alabildiğine yine halli hamur.

Bunca cefa çekişten naşi mübarek enikonu pişiyor. Ardından yumruk yumruk yapıp, kaynar suya daldırdıktan sonra üstüne kızgın yağ.

Koyunun sakat taraflarına gelelim: İşkembe dolmasını bilmem hiç tattınız mı? () da tostoparlak, tıkız, tıpkı futbol topunun gayet küçük şeklinde, dikişli dikişli nesnelerdi.

İşkembe temizlenip gül gibi edilince değirmi değirmi parçalara bölünecek; dörtte üç tarafı yorgan tiresiyle sımsıkı dikilip, içine çiğ kıyma, pirinç, fıstık, üzüm tıktırılıp pekiştirilecek ve kaynar suda iken tam üç saat beklenecek...

Kaşığın sapını dokundurunca esniyor mu, kotar; hart hart, ısırp ısırp ye!...
Bumbar dolmasının meşhurluğu Hayalî Kâtip Salih'in Karagöz kantolarına kadar geçmiştir:

Yağlıca bumbar, tuzluca biftek

Olsa da yesek, ram ram ram...

O da Kurban bayramlarının baş yemeğiydi. Malûm a bumbar, koyunun göden barsağıdır.

Temiz temiz yıkanıp içi değnekle dışına çevrildikten sonra kıymaya karışık ciğer, yürek ve yine fıstık üzüm, -gazınki olmamak şartıyla- küçürek bir huniden hadi derununa. Suda mükemmelen pişti mi bir müddet de tavadaki yağda cızırdaşın...

Hamur işlerinden pirohi⁽¹⁾ ve tatarböreği nam ikizlerin ikisi de bir örnek; yalnız biri peynirli, öbürü kıymalı ve sarmısaklı yoğurtlusuz.

"Bizim iyi sucuyu değiştiririm. Karakulak deyip kâbız Kayışdağı'nı mı getiriyor nedir?" diye emalarından şekvacı, avuç avuç karbonat yutan, tertib tertib sedliç içen hazerat, önüne bir oturdular mı koca tabağı temizleyiverirlerdi.

Mantı kelimesinin mentenü, yani karşı canipte mukime kapatmadan türeme olduğuna şek ve şüphem yok; o derece gözdeydi.

Bu da incecik açılmış ufak ufak hamurlar. Muska gibi üç köşe edilip içine bol soğanla kavrulmuş kıyma konmuş...

Erişte ve kuskus pilâvlarına içi titremeyen babayığit nerede? Hattâ evvelkisi beyitlere bile girmiştir:

Konuşma soysuzla ferîşte ise

Yeme pilâvını, erişte ise

Lokmayı tık, oruçta ise

Avradını al, enişte ise...

Eriştenin ve kuskusun en arananı Mudanyalı, Bursalı, Çanakkaleli kadınların sattıklarıydı...

Kıkırdak poğçası... Lök gibi mideye oturan, üç yirmi dört saat hazım nedir bilmeyip betonlaşan, ecel terleri döktürdükten sonra şişe dolusu (Canos) suyuna bana mısın demeyip dolap beygirlerine içirilecek miktarda İngiliz tuziyle güç belâ def ve ref olan işte o inadçı zalimdi.

Ete hasret, civardan külbastı ve kebab kokusu duyunca "Boğazınıza kor girsin!" diye tahtaboşlarda çırpınan Kuledibi sakinlerince bile Karaman koyunu tukaka; velâkin kuyruğu herkesce rağbetteydi.

Eritildikten, yağ alındıktan sonra posası ve kıkırdakları kalır. Unla karıştırılıp ve tepsiyeye konulup fırında baklava baklava bıçak gezdir, Ezrail aleyhislâmın koşula-cağını unutup bağdaş kur önüne...

Kaygana âlâ vezni kaynanaya, mintarafillâh hep kaynanalar sıvanırdı. Un, yumurta, bir kahve kaşığı karbonat, o yoksa külden mürekkep... Damarları oklava okla-

va ellerle çırpıştırıldıktan sonra kaşık ucu yağa dalmadalar; erguvanlaşır erguvanlaşmaz, kestirilmiş tatlıda banyodalar.

Lalanga bunun ufarak tefereği, minyonu ve tombulu. Gelgelelim Gözleme taze dullar gibi ağır baş, melûce ve nazengiz tavırlıydı.

Hamuru narin mi narin, aralarına tereyağı sıvanmış. Tavada arınıp tarınıp, silkine silkine çıktılar mı tepelerinden aşağı gülsuyu yerine toz şekeri... Ayrıca kıymalı-sı ve peynirli de var.

Keşkekin kimyallığına dair din kitaplarındaki rivayetler çoktur. Şarap Müslümanlara haram edilince, bedene aynı kuvvet ve zindeliği ne verebilir diye hiç kaygu edilmemiş... Keşkek ne gûna duruyor?

Bizim bildiğimiz keşekte has buğday iyice haşlanmış. Yağlı yağlı et parçalarıyla kıvama gelip lâpa halini alınca üstüne sadeyağla kimyon gezdirilmiş.

Bu da hazmı firfereğe salanlardandı. Kaşıklamışların kâffesinde ertesi sabah: "Rabbim hayırlar versin, bu gece âlem-i menâmıma nar-ı cahim girdi. Cisir-i Sırat'ın müntehasında, Araf'ın kurbünde iken... İlh..."

Etraftan cevaplar hazır:

"Başından bir okka ekmek çevirip köpeklere dağıt, Müslüman!..."

"Nuruosmaniye kapısındaki İğneli Baba'ya sadakayı unutma birader!..."

"Sabaha karşı değilse hiç hayıflanma, rüya-yı kâzibedir!..."

Keşkeğin alüvülâsını Kuyumcu çarşısındaki ahçı Mıgır yapardı.

Çene çarpan kesirülmiktar kıyma ile pişmiş ıspanak köküdür. Bu tabir, midede ikametinin efzunluğundan ve nahifülbünyelere isparmoz getirip çene çarptırmasından.

Bir çok sübyanların boncuğa (yani havale illetine) tutulmaları, katık, çiğnemik olarak onun verıştırilmesinden olsa gerekti.

Yanardağ denilen ve tepesinden lâv gibi yoğurtla memzuç Arnavut biberi du-manları yükselen ıspanak; Mülûkiye'den galat, lüzuetli, yapışık yupuşuk, piliçli mülhiye, domatesin etlisi ve acısı kavata da pek mergup tâamlardandı.

İmambayıldı'ya bu nâm verilerek biçarenin günahına girilmiş. Zeytinyağının içinde yüzüşüne bakma. Elli dirhemciği yeter de artar bile ve cakalı cakalı, tabağın hep üstünde.

Ramazanda cami kandillerinden aşiremento edeceğim diye minareyi kaç kılığın sokmuş olan imamcağız, görür görmez:

"Eyvah, beni kül ettiniz!..." diyerek boşuna yere bayılmış...

Patlıcandan açınca böreğini unutmak gerekmez. Mahud fıkradaki (Baba patlıcınınsı tarafından su ver) hesabı, mübareğin nesi olmaz ki böreği lafta kalsın?...

Bostanınkilerden, değirmi değirmi eksik, püre gibi yumuşamış, aralarından çınır peynirli ve midenüvazlı salkım saçakları taşan o saçaklı zilhara doyum olur muydu?

Tatlılara gelemim: (Nişasta helvası) İrmik helvasının eşi, yalnız pürtük pürçük ve çeşniyi ayrı (kaymak) un helvasının sulusu idi. Cevizle bezenmiş (pekmez peltesi)nin tabaktakileri evlere mahsus; içi sicimli uzun uzunlarını da seyyar satıcılar sattardı ki o da adla/sanla (sıçan sucuğu).

O canım (su mahallebisi) yer yüzünden kalktı. Mahallebici dükkanlarında çeyreklik ekmek kadayıfının, aşurenin, yüzlük tavuk göğsünün yanında, pekmezle beraber altmış paracığa.

İçinde sütün katresi olmadığı gibi şekerin de zerresi yok; yalnız pirinç unu ve üstüne pekmez. Bu mütevazılığıyla beraber ne de hafif şeydi. Hummasından kalkmışlara bile hiç korkma, daya...

Şu da varki ortaya kondu mu yaşlıların nevirleri dönerdi. Mahallebiceğizin yüzü bumburuşuk. (Rumüzle bizleri mi kasdediyorlar) yok mu ya?

Portakallı veya limonlu nişasta peltesinin eski ismi (pulum)dur. Karnın toklугundan bahsedilirken (Allah ziyade etsin)ler arasında (zülbiye olsa yemem) derlerdi. Bundan da anlaşılıyor ki zülbiye tatlıların en fevkalâdesi imiş. Maalesef ne onu ağzına koymuş bahtiyarlara rasladım, ne de nasıl şey idüğünü bilene...

(Eski günlerde, Akşam, 19 Kanun-ı Sanî [Ocak] 1940)

(1) Fasihi "Piroki" imiş.

İstanbul'un Balıkları

Boğaziçi hiç şüphesiz dünyanın en birinci balık havuzudur. Mübarek hayvanlar göçebe; bahar gelip havalar ısınmağa başladı mı Akdeniz'den Karadeniz'e akın ediyorlar. Sonbaharda havalar serinlemeğe yüz tuttu mu gerisin geri dönüyorlar.

Beğen beğendiğini, küçüğünden büyüğüne kadar birbirinden âlaları. Bu gelip gidişte rızıkları da tamam; yani atalar sözü yerinde: Büyük balık, küçük balığı yer...

O iki gözüm lüferin emsali mi vardır? Su altı arkadaşlarının çoğunda olduğu gibi onun ve sülâlesinden daha ikisinin de adı Rumcadan geliyormuş. Kendisi lüfer, büyüğü sarıkanad, daha irisi kufana, küçüğü de çinekop.

Eylül'de yavaş yavaş belirirler, ay karanlığında olta ile tutulurlar. Erbabı avını gayet meraklı ve zevkli bulur. Tombalisayı ızgaradan yağları aka aka indirip bol zeytinyağı ve limonla tenavül ömür değil de nedir?

Uskumrunun aslı da Rumca, iskumri. En makbul ve besili vakti karakışa rastlar. Kulağına kar suyu kaçacak. Okkasına bir ikilik, hadi hadi yüzlüğü sökülenler kulağından sazı geçirip diziyi parmağına takardı. Izgara, tava, papaz yahnisi, dolma, dilediğini yap... Bazan öyle hurya eder ki yalı nıhtımlarının üstü bile sergi.

Ve lâkin Mart girince de yanına yanaşma. Bir deri bir kemik; ne tat var, ne tuz. Çiroz olmuş gitmiş.

İsmi çiroz, bedavasına da ucuz, fakat o kuru, kavruk hale gelinceye kadar ne kılifletlere katlanıyor. Kulağından iç barsakları çekilir çekilmez denizde yıkanacak, tuzlanacak; tepesi köşe, yanları merdiven basamakları gibi çıta çıta sırtlara asılıp güneşlendirilecek.

Yağmur mu serpiyor, hemen hepsini toplayıp kapalı bir yere taşınmazsa, yani tutlu su değerse kurtlandığı an. Hava açınca gene yerlerine nakl-i mekân.

Kolyoz da Rumca imiş. Bu mahlûk şekil ve boy boşça uskumruyu çok andırır, lıkut gözleri patlak, bebekleri fazla kara, sırtının menevişleri koyu renklidir. Nerede olubiririndeki tat, nerede bundaki yavanlık.

Uskumru ile kolyozun en sevgili şikârları hamsi, gümüş, kracıya ve çurçurdur. İzmarit yalı kayıkhanelerine girecek kadar pervasız, çoluk çocuğun kamışlarına yapışacak kadar akılsız, çok pullu ve kılıklı olmasına rağmen ne lezizdir. Hemen hemen barbunya çeşnisini verir. Domates salçasına daldırıp, yumurtaya bulayıp kı-zart; Adalar açığının barbunyası diye en mükellef misafirine daya...

Çok kimse keçiboynuzuna teşbih eder.

"Ondan nasıl bir çeki odun geveliyerek bir dirhem bal alınıyorsa bunda da pul, kılıç kemirerek habbe kadar et mideye giriyor!..." derlerdi.

İstavrit de gene Rumca stavridi'den. Diğer günlerde okkası 20 paraya, onluğa kadar düşer, (Bizim etimiz balıktır) diyen fakir fıkara kapışırldı.

Palamut, hakeza Rumca pelamida'dan kavança. İki nevidir: Alelâdesi palamut, küçüğü çingene palamudu.

Derin suları severlermiş. Büyüyenleri torikleşiyorlar. Daha cüsseli, soğuğa daha dayanıklı olduklarından Karadeniz'den dönüşleri gecikiyor.

Derya kuzusu torik de dört cins: Kendisi, sivri, altıparmak (sırtı genişlediğinden ötürü), yassı (ene doğru yassılaşmasından).

Bunların can düşmanları da, Yunus ve istavrit azmanı denilen orkinos.

Lâkerda, torik ve altıparmaktan yapılır. Şişkocağızlar üçer parmak eninde dilimlenecek. İlikleri bir tel ile boşaltılıp temizlenecek, kandan eser kalmayınca gaz tenekesine bir kat balık, bir kat tuz. Üstüne tülbent, tahta ve ağır bir taş.

Yağ koyuverirse pamukla, kaşıkla alınacak; aksi takdirde çürütmesi, leşe dönmesi hazır. 20, 25 günde tamam vesselâm.

Kalkan, Akdeniz'den mâadâ Okyanus'ta da bulunurmuş, hattâ Amerika sularında bile olmuş. 70 santim boya kadarlarını kaydediyorlar.

İstanbul'umuzda kuzu zamanı çıkar. En ufakları Beykoz'un kileridir. Mutlaka erkeği aranır, dikenleri sivri sivri ve barsakları fazla dolgun olmamasına dikkat edilir-di.

Papazlığın kehlir gibi zeytinyağından çıkıp tabağa pembe pembe yan gelecek, yanında kıvrık salata teşrifine canlar mı dayanır?

Sardalya kelimesi İtalyanca sardela'dan aktarma. Ötekilerden fazla cemiyet sever, sürü sürü daha derli toplu gezerler, muayyen vakitlerde kıyılara yaklaşır, açlıklara açılırlarmış.

Biçareler pervaneler gibi ışığa âşık. Kayıklarda küme küme çalı çırpı yakılarak cezbedildikleri için ateş balığı da derler. Şimdi de bir vakitler (Lüks) denilen mahud petrol buharlı ve keseli lâmbalar kullanılıyor.

Bunların da barsakları alınıp ve tuzlanıp fiçılara bastırıldıktan, iki ay da yattıktan sonra taamlarına doyabilirsen doy; hele Gelibolu'nunkilere.

Kılıç, üst çenesi uzun ve kılıç gibi oluşundan bu ismi taşıyor. Tabir Fransızlar-da da vardır. Beş, hattâ altı metre boya kadar varırlar.

Ağustos'tan itibaren Boğaz'da karanlık geceler, sicim kalınlığında ağlarla yalanılır. Kallâvinin gelip çarpması su yüzündeki mantar yakaları batırışından belli oluyor.

Yenimahalle önünde, Beykoz koyunda, Çubuklu ile Paşabahçesi arasında, zıfır gece derinden derine, iniltiye benzeyen bağırtilar ne kadar yanaktır:

"Sandal, sağdan al!..."

"Ağ var, mavna açıl!..."

Bermutad, kefal ve küçüğünün ilârya adları da Rumca'dan gelme. Avam (Beyni kurtludur, içte solucan olur), kaba sofular ise (Lâğımlardan ayrılmazlar, necisdirler) diye yüz ekşitiverirlerdi.

Koyunun bulunmadığı yerde keçinin Abdürrahman çelebiliğivarî, levrek misali mayoneze gömülünce o nazlımı pek aratmadığını unutmıyalım. Ya pilâkiye yatıp ertesi sabaha donma paça gibi kuruluşu.

İskorptin mahud diş eti hastalığıyla münasebeti yoksa da ne gudubet, çifteli şeydir. Kafa, gözler, ağız Orangotan'ın minyatürü; dikenleri zehirli hançer. Dokuz canlı, ölmez oğlu ölmez. Bir çarpsın, gökte yıldız saydırın.

Mutlaka doğma büyüme bir balıkçıya ayıklatmak gerek. Ense ve kelleden cüda düştükten sonra, kömüre bereket, saatlerce kaynat kaynat; çorbasını indir; kaşık yerine kepece iste.

Hamsi Karadeniz uşaklarının, Lâzların cananı. Türküsü bile var:

Hamsi koydum tavaya,

Başladı oynamaya,

Hamsi bitti, ben kaldım

Giriştim ağlamaya...

Hakları var. Una bula; sekizini onunu saçak saçak tavadan çek; fıstık yer gibi ktır ktır ye. Ekmeğin okkası kuruşa satılan zamanlar bile ateş pahasına olan karides, pavurya kaç para eder yanında?

Kırlangıça bu ismin verililişi kanadlı oluşundan. Fransızlar da deniz kırlangıcı diyorlar. Kanadlarındaki renkler pek caziptir. Balğa dilsizdir denildiği halde bir müstesnası oymuş. Yakalanınca inlermiş. Bizim eskiler (Dervişler, zikreder) yerlerdi.

Kibar harcı balıklara gelelim;

Levreğin beyaz ve leziz etine, mayonezine, külbastısına eş mi bulunur? Yedi, sekiz kiloluğa, yarım metreye kadarları varsa da, (hayrülumur evsatuha) ortadan şaşma.

Pisi, kalkan biçiminde yayvandır. Pisiliği, eski ismi olan kedi balığından kalmış. Dil denileni de hemen hemen benzeridir. Kumluk yerlerde tutulurlar.

Barbunya, (bu kelime de İtalyancadan teşekkürsüz) deniz mahlûklarının şahâne-si. Hafifçe kum kokusu sezilirse de oldum olasıya giranpahalıkta yektadır. Küçüğü te-kir yanında sandal olamaz. Bücür Nakiye'nin eti budu ne ki?

Bak mercan hâza mercan gibidir. Nazik, nazenin yapılıdır. En âlâlarını arayanlar Adalar önlerine açılırlar...

Kaya, adı üstünde kayalar altının mihmanı. Avrupalılar gayet korkaklığından nâşi (tilki) de diyorlar. Vücudündeki, et değil, sanki ilik. Mide hümmasından yeni kalkanlara bile korkma, lâpır lupur yedir. Sade suya çorbadan hafif.

(Eski günlerde, Akşam, 17 Nisan 1940)

Eski At Yarışları

*B*ir müddettir gazetelerde, duvar afişlerinde Veliefendi at yarışlarının ilânları görülmüyor. Geçen gün tramvayda gelirken yine bunlardan biri gözüme ilişti: Eski yarışlar aklıma geldi. Bu defa da Akşam'a şunları yazayım dedim.

35 yıl önce şimdiki Veliefendi'de, şurada burada ne koşu sahası var, ne de koşu; hele ikili, üçlü, müşterek bahis filân arama. At yarışları köy düğünlerinde olurdu.

İstanbul'da köy düğünü yapılan yerler muayyen: Bulgurlu, Merdivenköyü, İç Erenköyü, Yakacık, Dudullu. Mevsimine gelince, ilkbahar sonu, kirazların dalları bastığı zaman; ya da sonbaharda çavuşların arkası kesilip yapıncıklar kütüklerde pembeleşirken.

Düğün pazardan başlar, beş gün sürer. En cıvılcı günü çarşamba, pehlivan güreşleri, at yarışları davetlilerden hediyelerin gelişi, akşamı da kına gecesi.

Seyrinde kimler yok? Yedisinden yetmişine kadar semt halkı; civar köşklilerin ağaları, uşakları, ahçıları, arabacıları, bahçıvanları, bunların yamakları? Kalburun üstündekiler de tümen tümen. Hasahır landolarında sultanlar, konak arabalarında kelli felli hanımefendiler, kızları, gelinleri; mahdum ve damat beyler; kira faytonlarına, Üsküdar paraşollarında, muhacir çekçeklerinde, öküz arabalarında hanımlar, efendiler; taban teperek tâ nerelerden gelmiş kadınlar, erkekler...

Arabalar bir meydanın etrafına çepeçevre dizilir. Bayanlar önlerine, aralarına sıkıştır. Bol verimli toprağa ekilmiş de bereketli bereketli bitmiş mahsul gibi dağ taş kadın, erkek, çocukla pıtrak.

Çifte zumalar çalınıp davullar gürleye dururken, sayhaları basa basa pehlivanlar kapışırlar. Saticılar kaynıyor; macuncu büğülüsiyle falsolu falsolu Cezair marşını çalıyor, dilenciler türlü türlü makam tutturarak dileniyor; davul gümbürtülerinden ürün beygirler şahlıyor; çifteleri atıyor; arabalardaki hanımlar palas pandıras dışarı fırlıyor; mahalle karıları dalaşıyor; çocuklar ciyak ciyak feryadı koparıyor.

Bir taraftan güneş enselerinde boza pişirmede. Hararetten kavrulmayan kim?

"Haniya sudan içen!.. Buz gibi Kayışdağı!" diye dolaşan sucunun suyu ağza alınır gibi değil. Kireçli, zakkum gibi acı, halis kuyu suyu; ılık mı ılık. Herkes sıcaktan börtmüş. Terden maşlahların, yeldirmelerin koltuk altları yamyas; boyası çıkar ku-maştan, basmadan fistan giydilerse alı mavili, yeşilli lekeler dalga dalga. Beylerde frenk gömleklerin yakalıkları, kollukları ıslak, buruşuk tahta bezlerine dönmüş.

Derken efendim:

"Yarış başlıyor!" avazları...

Güreş devam ededursun, o kalabalığın hemen hepsi, Hasahır landoları, konak kupaları, faytonları, kira arabaları, paraşollar, çekçekler cadde boyunu tutacağız diye birbirine girerlerdi.

Yan kayışlar çekçeklerin tekerleklerine takılmada; sırtlar çamurluklara geç-med; arabacılar birbirlerine yakası açılmadık küfürler, şırak şırak kamçı yapıştı-rmalar, altalta üstüste sille, tokat, yumruk.

Kadın feryadları:

"Polis, zaptiye yok mu? Ayol karşıdan ne bakıp duruyorsunuz? Birbirlerini öl-dürüyorlar, araya girsenize, ayırsanıza!.."

Acı acı bağırtilar:

"Çiğnendim, ezildim, helâk oldum!..."

"Boş böğrüm içeri göçtü!..."

"Sol kaburgam kırıldı, tuzbuz oldu galiba! Vecasına dayanamıyorum kardeş-ler!..."

Yaygara asumanda; bununla beraber bütün halk caddeye koşmada.

Herkes biran evvel yer kapacağız diye oraya hurya ediyor. Sultanların harema-ğaları, sıska beygirlerin üstünde, leylek bacakları yere değerek, yol açmak için kırba-cı verıştırıyor. Gidiş seyisleri hayvanların başlıklarına atılarak, oklara yapışıp iterek, arabacıları aşağıda ise boş minderlerine sıçrayarak geri bastırıyorlar.

Kupalarda öfkeli öfkeli seslenmeler:

"Bekir Ağa!... Hu, Bekir Ağa!... Nerede bu, ayol?..."

"Helvacı, beş kuruş verelim, arabacımız Ömer'i bul!..."

"Hişt baloncu!... Hayır balon alacak değiliz. Eğri burunlu bir arabacı vardı, adı Osman Ağa. Gördün mü kuzum ?..."

"Alimallah eve gidince paşa babama bu domuz herifi kovduracağım!..."

Nihayet yolun kenarına iki keçeli olarak sıralanırdı. Önde, arada, arkada yine bayanlar, satıcılar, dilenciler yine gırla.

Düğün Bulgurlu'da ise yarış güzergâhı Bulgurlu'dan Tophanelioğlu'ndaki Mil-let bahçesinin önüne kadar; Merdivenköyü'nde ise Erenköyü'ndeki Sahrayıcedit kara-kolundan Kızıltoprak'ta Ziverbey yokuşunun başına kadar.

Bekle bire bekle. Şimdi de ikinci güneşi şamarvarı yandan vurduğundan de-minkine taş çıkarıyor. Ne tab bırakıyor, ne tuvan. Gözler kırmızı boncuğa dönmüş;

 ehreler kıpkızılken mosmor olmuş. Ter pa alardan akıyor.  antalarından kolonya şişelerini  ıkarıp şakaklarına, g   slerine, bileklerine s renler; sular  a ırıp bardak bardak doldurarak tepelerini ıslatanlar; yaş mendilleri enselerine, y reklerinin  st ne koyanlar.

Bu ana baba g n nde işi t kırına koymuşlar da  ok. Arabalı, yayanlar iki ke eli dizildiler ya, yarışla kim al kadar? Kimin ne umuru? Ha varmış, ha yokmuş. Gelsin karşılıklı g z s z şler, tebess mler, işaretler; bir satıcı veya dilenci bulup,  eyre i avucuna sıkıştırıp, birbirlerine n me g nderişler.

O tarafta bezi olmayanlar, hanım nineler, efendi babalar sabırsızlıktan bitkin; berikiler ise memnun mu memnun, keyifte; g n l avutuyorlar.

G zler aydın!.. Nihayet yarış başladı.

Girecek atlar ka aklaşsın diye bir haftadır arpa, saman, ot y z  g mmemiş. Eten buddan olmuşlar, molların d ld l ne benzemişler amma t y gibi de hafiflemişler.

E erleri, palanları  ıkarılmış,  ıplak  stlerine parmak kadar  ocuklar oturtulup bellerinden kayışlarla ba lanmış olarak salıverilirdi. Kelle g t rl  gibi s k n ederler, ayak takımının ayyuka  ıkardı ı sesler arasında, d rt nala u up giderlerdi.

Sa dan soldan a ızlar işler:

"Bulgurlulu Deli Reşid'in kır kısıra ı  nledi!..."

"Muhacirin ya ızı şişiyor be!..."

"  erenk yl  H smen'in duru atı hepsine duman attıracak!..."

Hasılı bu fasıl da mayna olur, birinci gelen bir adet ko u, ikinci beş veya yedi meciydiyi,    nc  de elli kuruş veya bir lira  eyre ini hak eder; yine o binbir ayak Arab sa ı gibi birbirine karşarak, patırdı g r lt lerle yolu tutar, da ılırdı.

(G rd klerim duyduklarım, Akşam, 20 Temmuz 1943)

Şemsiye

Şemsiye, yağmurdan, güneşten korunmak için kullanılan malûm şeydir. Avrupalılar gibi, güneşe veya yağmura mahsus olanını ayırmayarak ona bir ad takmışız. Gene Arabca matariye, yahut Acemce bârâniye kelimelerinden birini de alabilirdik. Nitekim Arablar Fransız dilindeki ombrelle karşılığına mazalle, kışın ve yağmurda kullanılanına şeteviye, mazalle minelmatar diyorlar.

Şemsiye pek eski çağlardan beri varmış. En evvel Çin'de, Mısır'da, Asuriye'de hükümdarlar, prensler tarafından kullanılmış.

16'ncı asrın ikinci yarısına raslıyan, Dokuzuncu Charles'in krallığı zamanında Fransa'da âdet olmuş. Gitgide ıslah edilmiş. İçindeki kolları önceleri elâstiki balina balığı çubuklarından yapılırken bakır tüpler, sonra çelik tellerden yapılmış. 1860'ta sapı ikiye bükülenleri de çıkıp bir müddet pek moda olmuş.

Eskiden, İkinci Abdülhamid devrinde ve Meşrutiyet'in ilk yıllarında erkek, kadın herkes taşırdı. Kış, bahar, güz günleri yağmurlu havalarda, kukuleteli muşambası, kamsesei, gocuğu olmayanların ellerinden düşmez; yazın da sıcaklar basıp güneş tepede kaynamağa başladı mı başlarının üzerinden eksik olmaz. Yaşlı kadınlarla efendiler:

"Taşımayım da kızgın güneş beynime mi işlesin, hafazanallah kan mı hücum ettirsin?" derler; genç hanımlarla beyler de;

"Tenim karanp da kayışlara mı döneyim, görenler Habeş mi sansın?" ı dillerinden düşürmezlerdi.

Daireye gidip gelirken, caddede gezerken şemsiyeli bir arkadaşını görünce, sırf çıkarı için, derhal koluna giriveren kâlem kâtipleri çoktu. Kibarların kıymetli çocukları bahçede oynarlarken lâlaları, dadıları kuyruk gibi arkalarından ayrılmaz, başlarına şemsiye tutarlardı. Bir mağazadan çıkıp karşı kaldırımdakine varıncaya, Köprü üstünde arabadan inip iskeleye gidinceye kadar şemsiye açanlar vardı. Muhacir çekçeğiyle Kayışdağı'na, Karaman çifliğine; Üsküdar talikasıyla Libade'ye, Bağlarbaşı

tiyatrosuna; Sarıyer paraşollarıyla Çırçır suyuna, Hünkâr suyuna gidişte yırtık perdelerin arasından giren güneş kırıntılarına karşı şemsiyesini siper edenler görülürdü.

Yağmur şemsiyeleri hep siyah renkteydi. İpekten, pamuk satenden, dibettendi. Güneş şemsiyeleri adamına göre değişir. Babayanî hatunların ve efendilerinki lâcivert, barûdî, gümüşî, limon küfî, nohidî olurdu. Kudemadan, rütbeli, giyim kuşama itinalı, tirendaz beyefendilerinki sade sadakordan. Süse tuvalete düşkün, seyir ve seyran müdavimi, burma bıyıklı mahdum, damat, yeğen beylerinki gene sadakordan, fakat iç astarları ipek suradan ve renk renk: Toz pembesi, kavunî, filizî, havaî, leylâkî. Sapları fil dışından, gümüştan; hattâ caka satmayı çok ileri vardıranlarda 18 ayar altından.

Bir aralık otomatikleri çıkmıştı. Sapındaki düğmeye bas, ânide gayet hızla, şarkadak açılır. Amma basmadan etraf gözetilecek. Dalgınlığa geldi mi yakındakinin burnuna takılı papiyon gözlüğünü paramparça etti, âlâ Wilhelm bıyığının düzenini bozdu, kıravatını boydan boya yırttı gitti. Beteri de haritada yazılı: Maazallah göz bile çıkarması.

Paralı ve şık hanımların şemsiyeleri çeşit çeşit, gayet cicili bicili şeylerdi. Saten dö Liyon, şifon, tafta veya muradan, ekseriya şanjan, yani yanar döner kumaştan, manolya beyazı, vanilya kremi, yakut lâli, nar çiçeği, yavru ağzı, çilek pembesi, mine mavisî, cam göbeği, çayır yeşili, yonca sarısı renklerinde yapılır; üzerlerinde zemane uygun açık veya koyu tentenelerden satrançlar; kenarlarında boncuktan, harçtan nakışlar, püskül saçaklar; bunların altında da tül den, gazdan pliseler, volanlar bulunurdu. Ucuz değildiler: Fiyatları üç dört sarı lira.

Bunları, o yıllardan önceleri (Pazar Alman)ın karşısına rastlayan, lüks (nouveau)ler satmakla meşhur Fransalı Khun, Paris'ten mağazasına getirtmişti. Beşinci Murad'ın padişah olduktan sonra, Beyoğlu'nda tenezzühe çıkıp baston sallıya sallıya gezerken, derununa ikbal buyurup bir çift eldiven aldığı yerdirdi ki, bu hareketi halk bid'at bulmuş, çılgnılığına ilk âlâmet saymıştır. Mösyö Khun, belki de mimlenip ak-satayı kaybettiğinden yerini aynı sırada, gene öyle lüks mallarla dopdolu (Pygmalion) mağazasına kaptırmıştı.

Koca İstanbul'un en usta şemsiye tamircisi, Mısır Çarşısı'nın Pazartesi pazarı tarafındaki kapısı karşısında, daracık dükkândaki kekeme, lâf etmeğe kendini zorlar-ken, tükrüklerini pülverizatör gibi müşterilerin yüzüne püskürten Yahudi'ydi.

Beyoğlu'nda Japon mağazasında; Vezneciler'de, doktor Hâzım Paşa'nın kardeşi Avni Bey'in ticarethanesinde Japon ve Çin şemsiyeleri satılırdı. Bilirsiniz a, şekilleri değirmi uçurtmaya benzer, hepsi horoz işidir; kâğıttan, incecik değneklerden yapılır. Bir iki kere açılıp kapandı mı çıttadak yırtılır, çıttadak kırılırlar. Süs diye vazoların, yalancı palmyelerin yanlarına konup hiç birine el sürülmez, ortalık süpürülünce tozlarını almağa bile çekinilir, üzerlerinde hafifçe tüyler gezdirilirdi.

Şimdi aklıma, Tournier at cambazhanesinin baş yıldızı Antoinette Tournier

nâm dilber geliverdi. Gerek yüz, gerekse vücut itibarıyla gayet hasna müstesnalardan sayılan, hele hal ve reftarına hayran kalınan haspa, göğsü midesine, sırtı beline kadar dekolte, kolları çırpıplak, bacaklarında ten rengi mayo, tele çıkıp hünerlere girişti mi elinden Japon şemsiyesi düşmezdi. Amma dediğim gibisi değil, kuntu, sağlamı.

O zamanlar şimdiki gibi yazlık gazinolarda, Tepebaşı, Taksim bahçesi kabilinden yerlerde, köşklere altına iskemleler, masalar konan, gölge etmeğe yarayan şemsiyeler yok. Mostrayı ilk gösteren, kalantor erkek terzi Boter'dir. Fenerbahçe'deki şatafatlı villasının önünü ziynetliyen mermer statülerin; bodur, Beberuhî kılıklı heykellerin üzerlerine dikmişti.

Şemsiye daha nelere yaramazdı? Tazeleri önüne katıp Ramazanda Şehzade Camisi'ne giden, çarşıya alış verişe çıkan hanımların baş silâhıydı. Sokak zanparaları arkaya takılıp söz atmağa, çimdik basmağa kalkıştılar mı, hemen kaldırıp kaldırıp, daha kızınca kafalarına bile indirip o sırnaşıkları korkutur, yüzü kasap süngeriyle silinmemişleri tâ nerelere kaçırırlardı.

Burnu Kaf dağında hanımlar mesire piyasalarında, nefret ettikleri, Kart zanpara, Baston yutmuş, Sahte vakar, Küp Hasan, Sulu Nikoli, Kuyumcu Bedros, Tefarik Kokulu, Sırık Hamalı, Zeytin Çekirdeği, Kara Marsık, Agobun Kazı, Şebele Maymunu... ve saire gibi lâkaplı erkekleri karşıdan görünce birdenbire şemsiyeyi eğer, yüzlerini göstermezler. Gelgelelim, hızla değil de ağır ağır eğiş öfkeye, dargınlığa, gönül kırıklığına alâmetti. Lâzım değilken açıp kapamaları (işaretlerinizi anladım)ı ifade ederdi. Fırl fırl döndürmeleri (fırıldak gibisin, yaman döneklerdensin); sık sık sağ elden sol ele, sol elden sağ ele almaları (çiçekten çiçeğe konan hercai kelebeklerdensin) manâsınaydı.

Ağaç gölgesinde dururken geriye yanlara doğru açık tutmak oralarda hiç hoşlanılmayan biri bulunduğuna, ona görünmek istenilmediğine delildi. Dosdoğru açık tutuş (yanımda çekinecek kimse var, âşinalığa kalkışma) demekti. Güneş savulduktan, alaturka saat 11 buçuğu bulduktan sonra kapamayışlardan (daha buradayım, gitmeyeceğim) anlaşılırdı.

Şemsiye yayan piyasalarda posta kutuluğu da yapardı. Peşteki, köşesi çiçekli, yasemin kokulu, küçücük harflerle karınca duası yazılmışa benzeyen mini minicik nâmeyi usulcacık kıvrımlarının arasına atarır. Şayet eli üslûpsuzlardan, humbıllardansa yere düştüğü de olur. Buna karşı nazeninin takınacağı tavır hiç orali olmamak, benimsemeyip yürümekti. Şayet kaşarlanmış, kırdığı koz bini aşmışsa, ağzı bir kulaktan bir kulağa vararak eğilip alır, üstelik "Mersi!"yi bile dayardı.

60'lık bir hanımefendi bilirim mehtapta dahi şemsiye açar:

"Ay ışığı da vücuda tesir edermiş; gecenin rütubeti ahmak ıslatan gibi sinsi sinsi gökten yağarmış!." derdi.

Şemsiye şarkıya da girmişti!.

Yandım ateşlere ey meh seni gördüm görelî

*Ah ne baygın bakışın var, a beyaz şemsiyeli
Çeşm-i âhularının kahrolayım yok bedeli*

Bizim çocukluğumuzda ne revaçtaydı...

(Dünden bugünden, Akşam, 31 Temmuz 1946)

*K*adıköyü'nde, iskelede vapur bekliyordum. Vakitlerden ikindi suları, saat beşi geçiyor. Vapur henüz kalkmış, Haydarpaşa'ya bile varmamış olduğundan bekleme yeri hayli tenha.

Suluk soluğa iki kişi geldi, karşıdaki kanapeye oturdular. İkisi de kısa boylu, göbekli, kıranta. Kılık kıyafetleri düzgün, temizpâk. Birinde beyaz ketenden kabuk gibi ceket, pantolon; öbüründe bej rengi faniladan mum gibi elbise.

Ütülü mendillerini çıkarıp başlarının, yüzlerinin, boyunlarının terlerini silmeğe koyuldular. Gelecek vapura 20 bu kadar dakika var. Geciktiklerine atıp tutuyorlardı.

Derken efendim, bir canavar düdüğü apansızın beyinleri tırmaladı.

"Hayırdır inşallah, tarife mi değişti?" diye şaşaladığımız sıra. (Bayraklı) dedikleri lüks pırıl pırıl vapurcuk gelip yanaştı. Adaya gidiyor.

Beyaz ketenden kabuk gibi ceket, pantolonlu bay, hemen atıldı:

"Ömürlülüğüne uyar yok. On altı kuruş fazla bilet parası helâli mînallah! Yalnız, güvertesine düşmekten elhazer; zîra eğik tentelerin bir karış aralığından görüp göreceğin denizdir. Salonunda yer bulup maroken sandalyelerden birine kuruldun mu yaşadın. Geniş pencerelerinden ufuklara, göklere kadar karşıyı seyret; hususî yatındaymış gibi keyiflen; hele mehtaplarda tadına doyabilirsen doy!..."

Birden, kaşlarını kaldıra kaldıra yüzünü buruşturdu:

"Ve lâkin benden yana paso; bir daha ayağımı atarsam iki olsun!."

Bu lâfları ister istemez duyduğum için "Acaba niçin" diye merakta iken, alt tarafını getirdi:

"Lokantası, büfesi, içki miçkisi velhasıl derununda kuş sütünden mâadâ hepsi tamam! diyerek methede ede göklere çıkarıyorlardı. Şuna binerim a; Büyükada'ya kadar gider, hiç inmem. Dönüşte Büyükdere'yi boylar, mükemmel deniz havası alırım. Şıkır şıkır mehtap da cabası. Geç vakit otobüsle evime dönerim dedim. Köprü'den

daldım içine. Tıkır tıkır yolu tuttuk. Oh kekâ, dünya varmış. Sarayburnu açığında garsona seslendim: Aman bana bir nargile!... Herif, yok demez mi? O saniye tepemden vurulmuşa döndüm. Yiyecek, içecekten kuş sütünden başkası bulunsun da nargile bulunmasın!..."

Uzatmayalım. Heybeliada'ya kendini dar atmış. Aşka gelip içi pek çekti ya kıyıdaki gazinoların birinde nargileyi tellendirip, bir iki tek de çıkıp son vapura güç yetmiş.

Nargile, dilimize İranlılardan girmiş, mürekkep bir kelimedir. Ateş gülle demek olan "nar gülle"den mi, ateş başlı manâsına gelen "nar kelle"den mi, yoksa "ateş külâhlı"nın, "ateşdamlı"nın Acemceleri, "nar külâh" ve "nar kille"den mi türediği belli değil.

Büyük babamın süt kardeşi Bab-ı Serakerî muhasebat dairesi kısım-ı sani reisi bâlâ rütbesi ricalinden Osman Rami Bey merhum nargile tiryakilerindendi. Evimizde ona mahsus bir nargile vardı. Her gelişinde selâmünaleyküm derdemez uşağına el çırpardı:

"Aaaariff, nargülle mi ihzar et!."

İllâki Arif hazırlayacak. Alânın âlâsı tömbeki cebindeki kutuda. Bir içimliğe ne kadarını ıslatıp lüleye koyacağını, üstüne ne miktar ateş konduracağını ancak o biliyor.

Dahası var: Şişenin içini, dışını ağafendi eliyle yıkayacak. İçilecek sudan, önce bir bardağa boşaltıp berraklığını, meselâ küpün dibinde azaldı mazaldıysa tortulanıp tortulanmadığını, muayeneden sonra şişeyi dolduracak.

Vehimli bir hazretti de. Nargile sırf ona mahsus, kapalı bir yerde saklı; fakat gelen gidenlerden biri gizlice kullanıvermiştir, marpucun ucuna belki dudak değmiştir diye pike yeleğinin cebindeki miniminicik bir cigara ağızlığına benziyen gümüş zıvanayı, kehribarın deliğine geçirir, ondan sonra duman savururdu.

Bizim çocukluğumuzda nargilekeşan yani nargile çekenler çoktu. Bilhassa kudemadan, efendidenler arasında. Görmüş geçirmişlik, pişkinlik, eski kurtluk davâsında bulunan takım, hele dükkân tezgâh sahibi Uzunçarşılılar, yorgancılar, sandıkçılar, terlikçiler; kabızmallar, tulumba reisleri, kahvede bir iki rahvana rastladılar mı hemen nargileleri getirtirlerdi.

Daha önceleri, Abdülâziz devrinde daha fazla imiş. Küçücük bıyıklı, kıvrır kıvrır zülüflü ve perçemli mabeyinciler, hünkâr yaverleri beyler tüysüz tüssüz mirasyediler Çamlıca Millet bahçesinde, Kuledibi'nde Pirinççinin gazinosunda, Gedikpaşa'da Güllü Agob'un işlettiği (Osmanlı tiyatrosunun kiraathanesinde) boyuna ikbal buyururlarmış.

40 yıl evvel, İstanbul'da nargilesi meşhur yerler sayılıydı: Mahmutpaşa mahkemesi ile Ayasofya Camisi meydanlarındaki, Beyazıt'ta türbenin bitişiğindeki, Ak-saray'da Muratpaşa Camisi'nin avlusundaki kahveler; Eminönü'nde Valide kıraatha-

nesi, Köprü'nün Boğaziçi iskelelerinde Ligor'un kıraathanesi; bir de Emirgân'da Çınaraltı.

Meşhur Fransız edibi ve romancısı Pierre Loti sefaret maiyetine memur Vau-tour istasyonunun süvarisi olarak burada bulunduğu demler, Emirgân'daki bu Çınaraltına sık sık gider, başında fes, nargile fokurdatur derlerdi.

Nargile tiryakisinin lülesinden cıgara yakmak, derhal cinlerini başına üşüştürür, çileden çıkarır.

Sanki ölmüşlerine sövölüp sayılmış. O anda ifrit kesilir:

"Bre düzzü, yanındaki masada duran ateşdanı (pirinçten ateş mangalığını) kör gözün görmüyor mu?" diye girişerek ağzı açıp gözü yumar, ardından tezgâhtara haykırırdı:

"Al şu mereti turfa oldu gitti. Yerine başkasını getir!..."

Nargilede erbab kişiler acemî çaylakları, bir iki nefes çeker çekmez gıcığı tu-tup öksürmesinden şıppadak anlarlar, bu hal pek betlerine gider dillerini tutamazlardı:

"Bari üfleyiver şunu, sen de kurtul, bu mübarek de elinden kurtulsun!."

Malûm a, marpucundan üfleyince su yukarı fıskırır, lülenin mülenin canına okur.

Nargile şişesine kiraz, vişne, frenk üzümü taneleri koymak, fokurdatuşlarda bunları zıp zıp oynatarak seyriyle hoşlanmak, gene erbabınca (lehv ü lûap) sayılırdı. (Bir nargile içiş müddeti) vakit mikyasıydı. Bir saat karşılığı olarak kullanılırdı.

Aslı tenbagû olan tömbeki dediğimiz nesne, tütün cinsinden bir nebattır. O zamanın (Müşterekülmenfaa İnhisarı Dühanı Devleti aliyye-i Osmaniyye) firmalı Rejî idaresinde ayrıca dairesi, kalemleri, memurları vardı.

Nargile içmek, Hintlilerce, İranlılarca pek eski zamanlardan beri âdet edilmiş. Bize, komşumuz olan bu ikincilerden geçmiş. O kadar onlar harcı ki yüzlerce yıllık Karagöz fasıllarımızdan (Bahçe oyunu)nda, atlara binmiş olarak Şeyh Kuşteri meydanına çıka gelen şalcı Acem zenginlerinin ellerinde birer nargile bulunurdu. (Ferhatla Şirin) oyununda Şirin'in şah babasının hakeza.

Nargile sonraları Mısır, Tunus, Cezayir gibi Arab diyarlarına da yayılmış. Fakat onlardaki şekli bizimkilere benzemez, bambaşkadır. Arabeskvarî, upuzun söbü gibi şeylerdir.

Suriyeliler arasında da revaç bulmuştur. Çocukluğumda Halep'te iken Naura, Babulfereç, Babunnasır kahvelerinde, salaş tiyatrolarında halktan ekserisi, hattâ Hristiyanı, Yahudisi boyuna nargile tellendirirlerdi. Paralı kimselerden bazıları da su-yuna amber, misk, gülyâğı filân kabilinden kokulu maddeler katar, o gibilere muattar adını takarlardı. Fransızlar nargileye Pipe Persane (Acem çubuğu), Almanlar da Was-serpfeife (sulu çubuk) deyip aradan çıkıyorlar.

(Dünden bugünden, Akşam, 4 Ağustos 1945)

40 yıl evvel kokain, heroin gibi zehirler çekmeği İstanbul'da, hattâ belki de yer yüzünde bilen yoktu. Çürük dişin ağrısı tutunca kovuğuna tuz, şap, tepeli karanfil tıkan; kral suyu, karanfil yağı, katran ruhu koyan; yine ağrıdan başı kesilmiş tavuk gibi çırpınanların hemen en yakın dişçilerden birine, meselâ Vezneciler'deki Kırıklı Ömer Efendi'ye, Beyazıd'taki Kılıçyan'a, Eminönü'ndeki Bonife'ye kendilerini dar atarlar.

"Vecadan duramıyorum amma kerpeten merpeten merhemi istemem ha!... Şuna kokulu ayın mı gayın mı, o beyaz tozdan koy, gözüm açılsın!" deyip sandalyeye yayılırlardı.

O beyaz toz kokaindi. Dişçi, toplu iğnenin tepesi kadarını kovuğa tıkar, pamuğu sımsıkı sokardı. Artık saatlerce tükürük yutulmaz, su içilmez, hiç birşey yenmezdi. Zira mıska'nın yüzde bir kadarı pamuktan sızıp mideye indi mi adamı kıvırdı gitti.

Enfiye kelimesi, Arapça burun demek olan "enf"den geliyor. (Buruna mensup, ona mahsus şey) manâsındadır.

Fatih Draman, Hırkaişerif taraflarındaki hacıdan hocadan kişiler; çarşı pazarda dükkân tezgâh sahibi efendi babalar; içi kırmızı angudi astarlı, deve tüyü renginde sakolu, alaydan yetişme mütekait kır bıyıklılar arasında çekenlere rastlandığı gibi dersimin, huzur-ı hümayûn ders-i şerifi mukarriri, meclis-i meşayih azâsı kabilinden sarıklı cübbeliler ve (Menasib-ı divaniye) ashabından rical ve ekâbir içinde de enfiyeyi mutad edinmişler çoktu. Eni konu tiryakisi idiler; sigarayı, nargileyi dudağa değdirmezlerdi.

Bunlardan her birinin hal ve şanına göre abanozdan, gümüşten, altından enfiye kutuları bulunur, daima yanlarında taşırlar; mutlaka çividi renkte, çarşaf kadar yazma enfiye mendillerini de üstlerinden eksik etmezlerdi.

Enfiye, çürümüş tütün tozudur. Tütün yapraklarının usulüne göre çürütüldükten sonra kurutulup toz haline getirilmiştir. Adeta (mükeyyifat ve münebbihat)dan,

yani keyif veren, sinirleri uyandıran nesnelerdendir. Enfiyeci, bu nesneyi yapan veya satana denildiği gibi uyuşuk, mızımız, zihni kağışamış, kazı koz anlayan, set derken sepet diyen kimselere de verilen addı.

O zamanın hâzik hekimleri:

"Yevmiye bir iki buğday kadarı nevima devadır. Baş ağrılarını, nezlelerini, bahuş muannit şekikaları defeder ve lâkin miktarı mezkûrden fazlası, hele kesreti istimail daimî mazarattır. Kuvve-i şammeye (yani koku alma hassasına) zaaf ve halel getirir; bumun içini ihata eden (gışa-yı muhatı)yi sertleştirdiği için ergeç burun koku alamayacak hale gelir!" derlerken, bir gözdağı daha verirlerdi:

"Bazan cüzi bir miktarı boğaza giderek hançereyi tahriş ettiğini, o mahalde calib-i ehemmiyet bir iltihap husule getirdiğini, müteakiben şiddetli bir gıcık ve öksürük dahi tevlid eylediğini defaatle müşahade ettik!."

Lâkırdıyı döndürüp dolaştırıp şunda karar kılarlardı:

"Fizamanına Avrupa âlem-i tababetinde bir nevi beyaz enfiye taammüm etmeğe başladı. Nezlenin tesiriyle ifraz olunan mikropları izaleye hizmet ettiğinden işbu maddeye lisan-ı efreñçte Poudre anti-Corysa, yani (muzadd-ı nezle enfiyesi) ismi verilmektedir."

Ve derhal, mahudun reçetesini çırpıştırlardı:

20 gram asidborik, 2 gram salol, 25 santigram menthol.

Tozun bembeyazlığını yadırgatmamak, gözleri boyamak için de ekseriya şu ikinci reçeteyi dayarlardı.

50 santigram kavrulmuş ve ince çekilmiş kahve, 5 santigram menthol, 2 santigram borate de soude, 15 santigram kâfuru ve naftalin, 5 santigram asidborik.

Bu ikincisi eczaneden gelince, hekim bey için:

"Hay Allah razı olsun, Lokman-ı zamandır vesselâm! Rengini gözüm tuttu; biraz akçılce amma enfiyeye andırışlı!" denilir ve lâkin yarım mercimek kadarını buruna değdirir değdirmez, kutu fırlatılırdı:

"Öfff, bu ne berbat kokulu şey! Romatizma yellerinden kıvrandığım anlar bile kâfuru ruhunun zerresini süremiyorum. Kasım girip de kışlık fanılalar, kürkler sandıktan çıkacak; buram buram naftalin kokusu ortalığı bürüyecek, mide çanağım altüst olacak diye ödüm kopuyor!."

Annemin öz amcası merhum, hafız, hacı, huzur hocalarından ve kürsü şeyhlerindendi. Öyle basmakalıplardan değil. Hükmiyatta, fıkihta, mantukta üstad; Arabîde, Farisîde derin bilgili; tefsirde, Mesnevi şerhinde parmakla gösterilir; fezahat ve belâgat üzere nâtıkası eşsiz; kısıacası, o vakitler ülema ve füzalâdan denilenlerin sayılanlarındandı.

Ne mübah, ne de mekruh der, daima enfiye çeker, elini her öptüğüm, o da karşılık alınımdan her öptüğü zaman bıyığının, sakalının sası sası kokusu burnuma dolar-
dı.

Kur'an-ı Kerim, tecvit, ilmiyal hocam Çarşambalı Hasan Tahsin Efendi rahmetli de enfiyeye düşküdü. Şişman, tıknafesçe olduğı için hep burnundan solur, karşısına dizçöküp oturunca gene o koku genzimi doldururdu.

Yakından tanıdıklar arasında, çıkar çıkarmış emektarlardan Revnak Kalfa'nın kocası da enfiye müptelâlarındandı.

Sultan İkinci Mahmud dahi enfiyeye bayılır; pırlantalı, zümrtlü, yakutlu altın kutucuğı şal kuşağının arasından çıkarıp çıkarıp boyuna iki parmağını daldırılmış.

Fransa imparatoru Birinci Napoléon'un da baş tiryakilerden olduğı meşhurdur. İstanbul'da Müslümanlardan gayrilerin, yerli Rumlar, Ermeniler, Yahudiler içinde hiç kimsenin enfiye çektiğini ne gördüm, ne duydum.

Enfiyeden (hapşü, hapşü!) aksırık acemilere göredir. Erbabı mükemmel bir el üslûpluluğı ile burun deliklerine içeri verir; ne aksırık, ne tıksırık semtlerine uğramaz.

Biraz önce bahsi geçen Revnak Kalfa'nın kocası Seyit Efendi, Tersane fabrikalarında kazancı ustası, kaç yıldır tekaüt olmuş bir pinpondur. Civarımızda, Bozdoğan kemerinin arkasında, Kırkçeşme'de otururlar, zırt zırt gelirler, akşam yemeğini yiyip evlerine dönerler.

Adam aksi mi aksi, çenesi düşük mü düşük. Selâmlıkta, kahve ocağında mütemadiyen şuna buna çatar, yoktan yere öfkelenir, söylenip durur.

Bir gün Kambur Sadi çıkageldi. Boşu boşuna kaç kere paparasını yediğı için ihtiyara hınlı:

"Vay Seyit Efendiciğim!" diyerek elini öptü, başına koydu. Ardından enfiye lâfı açtı.

(Alışmayı da aksırtmaz!... Hayır, aksırtır!...) yollu karşılıklı iddialardan sonra:

"Ver kutunu", dedi, "çekeceğim. Bir kere bile aksırırsam yüzüme tükür. Hattâ iki çeyreğine bahse girişiyorum!."

Çeyrekleri ortaya koydu. Kutuyu alıp yalancıkdan, çeker gibi yaptı, yutturdu. Dakikalar geçiyor, sanki o değil; manken gibi durmada. Bu işe şaşakalan sakallı aşka gelip bir de kendi çekti. Saniyesinde aksırık aksırık aksırık. Handiyse boğulacak.

Meğerse muzip Sadi el çabukluğuyla kutuya aksırık tozu karıştırmamış mı?

Güya ağız kokusunu gidermek için menekşe tozu, lâvanta çiçeğı, limon çiçeğı, gül, bergamot yağı katıp menekşe enfiyesi, gül enfiyesi, rende enfiyesi gibi türlü türlü mcllar koyanlar da bulunurdu ve lâkin halis tiryakiler bu gibi fuzulî bidatlere yüz buruşturur, yaka silkerlerdi.

(Dünden bugünden, Akşam, 8 Ağustos 1945)

*L*ûgatta beş manâsı var: İnce, uzunca değnek; tütün içmeğe mahsus, içi delik uzun değnek, değnek şeklinde maden parçası; kumaş üzerindeki yol yol çizgi, dümbelek, çifte nâra, santur gibi bazı çalgı âletlerini çalmağa mahsus değnekler...

Farsça çubekten geliyor. İran dilince çub ağaç, tahta demekmiş. Sonundaki ek, manâyı küçültmeğe, eski tabirle tasvir etmeğe uyarıyor. Şimdi hiç kullanılmıyan çubuklamak tâbiri bir şeyi değnekle vurarak düzeltmeğe (meselâ hallacın yeni attığı yastık, yorgan, şilte pamukları hakkında); bir şeyin tozunu silkmeğe (halı, kilim, secade babında) denirmiş.

Tütün çubuğunun bir ucunda lüle, öbür ucunda ağızlık, yani ammame veya imame vardır. Kelime, mahut tekerlemeye bile girmiştir: "Şu çubuğu imamelemeli mi yoksa imamelememeli mi?"

Vaktiyle ihtiyarlar anlatırlardı:

Çubuk bir, iki, hattâ üç arşın boyunda olur, aşağı nevilerine ağızlık takılmaz, kibar harcı sayılanlar ayrı ayrı birkaç parçadan yapılmış. Bir karış, iki karış uzunluğundaki bu parçalar birbirine geçiriliyor. Hepsinde ammame ile lüle arasındaki tahta kısım ya yasemin, ya kiraz, ya gül, yahut da abanoz ağacından.

Sırası gelmişken abanoz kelimesinin aslını astarını da bildirelim: Frenkler buna Lâtince ebenusu menşe göstererek ébène derler. onlardan kabullendiğimiz kuvvetli olmakla beraber bir rivayete göre de Acemce, "su içen" manâsındaki (abınuştan) türemiş. Hayli müddet içinde durduktan sonra kurutulup sertleştirildiğine bakılırsa bu rivayete de akıl yatıyor.

Bütün lülelerde olduğu gibi çubuğunki de lülecî çamuru denilen balçıkla bir cins kırmızı topraktan yapılmış. Sırf bu zanaatla meşgul esnaf çokmuş, bilhassa Bahçekapısı'nda, Tahtakale'de, Galata'da, Tophane'de (Lüleciler) adı verilen semtler varmış.

Bizim çocukluğumuzdaki yaşlı doktorlar sigarayı gelişi güzel içmektense

ağızlıkla içmeği, mümkünse ağızlığı da bırakıp çubuk kullanmayı mütemadiyen tavsiye ederler ve derlerdi ki:

"Köşede, bucakta ecdattan yadigâr yok mu yahu? Tütünü behemehal onunla için. Zifirin yani nikotin nam madde-i semmiyenin kısm-ı küllisi derununda teraküm eder; hançareye, rielere karşı mazarratını mehmailmân tahfif eyler!"

Netekim bronşitten göğsü hışır hışır öten, tütünü, bir türlü bırakamıyan, boru çiçeği katıklısından da hiç hoşlanmıyan bir akrabamız çatı katındaki eski püsküler arasında bir çubuk ele geçirmişti. "Çok faydasını gördüm" deyip dururdu.

(Zengin idin, hani senin partalların, şişman idin hani senin sarkanların) fetvasınca sonradan düşüp varını yoğunu satmış bazı kimseler bilirim ki sandıklarında güve yemiş canfes torbalar içinde, dedelerden, ninelerden kalma çubukları saklarlar, arada bir öteberi çıkarmak için sandığı açıp da rastladıkları zaman ölmüşlerin ruhuna okurlardı.

(Ninelerden kalma) deyişime sebep, o devrin hatunları da erkekler gibi çubuk içerlermiş.

Saraylarda, büyük konaklarda bulunan çubuklar öyle şahane giranbaha, âlâyîşli, zarif şeylermiş ki mededallah!...

Kehlibar ammamenin, toprak lülenin çemberleri, geçme parçaların boğmak yerleri som altından; ağaç kısmının üstü fırdolayı elmaslar, zümrütler, yakutlar, inciler içinde. Padişahlar, vezirler, rical, ağniya böylelerini kullanırlarmış.

Sonraları sigarada olduğu gibi, gelen misafirlere (silsile-i meratip) gözetilerek sırasıyla, kahveden önce çubuk verilir. Getiren ağanın zerre kadar hödük değil, gayet gözü açık, apiko olması şart. Bir zât buyurunca:

"Hoşamedî, safa amedî!.. Şu köşeye geçin mevlâna!... Keyf-i âlileri mütenehni mi mütenehna mı?.." falan festekizlerden sonra ağa efendinin sağ elinde çubuk, bayram alaylarında şehinşahın rikâbında gidenlerin (kılıç bedest) oluşları misillü ortasından odaya girer, o hazretin önüne yaklaşıp bir diziyle yere çöker, çubuğu uzatır, altına tablayı kormuş. Doğrulup, yine kemal-i tâzimle, kat'iyyen arka çevirmeden, geri geri çekilip dışarı çıkarmış.

Hemen kahve ocağında soluğu alma yok. Kapıda bekliyecek; emre, işarete umâde. Olur a, zât-i muhterem (kesirülkelâm)dır, gevezenin yalnız sigarası değil, çubuğu da yanmaz.

Meselâ onunki de çoktan sönmüş, fakat laklâkiyatının fazlalığından farkına vurmuyor; ev sahibi de "Sözünüzü balla kestim" diyerek dışarıya seslenmeği (mugayir-i terbiye) görüyor. Bu esnada hafifçe üç kere el çırpıp, kapının dibinde kulak kesilmiş olan ağa efendi derhal ateş yetiştirir.

Sofada, yalnız çubuğa mahsus, fındık içleri kadar seçme ateşle dolu mangal hazır. Cımbızın büyükçesi maşacıkla bunlardan birini alır, içeri koşup lüleye kor, kemufissabık geri geri çekilir.

Ardından fağfurî, altın veya gümüş zarflı fincanla bol köpüklü Yemen kahvesi sunulur, biraz evvel höpürdetmişken yine de imrendiklerini besbelli eden tiryakilere sahib-i hane şu yolda (idare-i kelâm) eylemiş:

"Senaverlerinin de içim çekti. Birer adet daha kahve nûşeyliyelim!..."

1897 ilkbaharındaki Yunan harbini müteakip (evlâd-ı şüheda ve malûlin-i guzzat) menfaatine, Yıldız'da, Hamidiye Camisi'nin karşı cihetine yaptırılan ahşap bir paviyonda umumî bir sergi kurulmuştu. Bu sergiye, Abdülhamid'den tut, bazı şehzadeler, sultanlar, Mısırlı prensesler ve devlet ekâbiri kıymetli hediyelerde bulunmuşlardı. Bileti mecideyeye bir piyango tertibedilmiş, o hediyeler piyangoda çıkacak eşya meyanına katılmıştı.

Bu yükte hafif, pahada ağır malların boyalı resimleri, biçilen fiatları, kimler tarafından bahşedildiği katalogumsu bir broşüre konup Viyana'da bastırılmış, halkın iştahları kabartılmıştı. Biletin yanması manması, amortisi yok, mutlaka bir şey çıkacak.

Zenginden, orta halliden, fakirden alan alana; mecidiyeyi, hattâ birkaçını bulup buluşturup edinmeğe seğırtten seğırtene...

Hiç unutmam, bu küçük katalogda Müşir Fuat Paşa'nın hediyesi, zümrütlü, incili, 800 sarı lira değerinde bir çubuk vardı ki Hünkâr'ın piyangoya koyduğu 1000 adet sarı lira rekoru kırmış, ondan sonra kıymetçe bu gelmiş, ağızları sulandırmıştı.

Çubuk modası çoktan geçmiş, bunu fosurdatacak kim? Hem nerede o Karun? Gelgelelim haraç mezat sat, 800 altını cebine attıktan sonra ister Galata'da bir mağaza alıp tıkr tıkr aylığıyla, mis gibi geçin; ister kızının, oğlunun düğününü, torununun sünnetini yapıp elâleme parmak ısırt; ister mirasyediliğe kalkışıp Beyoğullarında har vurup harman savur, keyif sür.

O yükte hafif, pahada ağır eşyalardan hiç birinin kimseye rastladığı duyulmamıştı. Hattâ 15, 20 liralık Acem şalları, ipek Hereke seccadeleri, Christofle sofa takımları bile araya kaynayıp güme gitmişti.

Dadım Hasbıhal Kalfa'ya çıkan, kapağında İbranice (Kudüs) yazılı, ceviz dikiş çekmecesine bütün akraba, eş dost gıpta ettilerdi. Bilet sahiplerinin yüzde doksanına üstü Osmanlı armalı bir ipekli mendil, doksan beşine bir şişe viyolet lâvantası, doksan dokuzuna da bir düzine Timsahlı kurşun kalem çıkmış, hepsi şapa oturmuşlardı.

(Dünden bugünden, Akşam, 15 Ağustos 1945)

Bıyığa Dair

Şimdilerde bıyık, ortalıkta sakal kadar az değil; taşıyana, parmakla gösterilecek kadar nadir rastlanmıyor. Hayli bıyıklılar var:

Babayanî yaşlılar; orta ve aşağı tabaka kırantalar; vaktiyle bıyığı sayesinde kadınlara karşı sükse yapmış, o demlerinin tadı damağında kalmış zendüstler; bir de bıyığı kendine pek yaraştıran, orijinallik sayan bazı bobstiller...

Ekseri kimsede bulunan, gençlerce (salça) denilen, burun deliklerinden çıkmışa andıran kısacık kılları; dudakların üzerinde ipincecik uzanan Duglasvarîleri bıyık sayalım mı bilmem?

Sakalda olduğu gibi bu nesneyi dahi eski lûgatlar, malûm-ı ilâm diye ve âdetleri veçhile, kadrolarının içine sokmaz; sonrakiler de ne idüğünü kısaca tarif edip, Arabçası "şarib"i, cem'i "şavarib"i, aynı manâdaki "sebele"yi ilâve eder etmez (beş bıyık) da karar kılarlar. Muşmula nâm yemişin tepesindeki tüyler tam tamamına beş tane olacak ki ona bu ad verilmiş.

Bıyığın araya girdiği, öteden beri herkesin kullandığı mahut tâbirler el'an ağız-lardan düşmüyor; Erkeklik çağına girenlere (bıyıkları ele aldı); birine hafif alay geçenlere (bıyık altından gülüyor); bir keyfiyetin şöyle veya böyleliğinde ısrar ederken (dediğim yalansa bıyıkları kazıtırım) deyip duruyoruz. Bu vâdide daha ileri varan eski külhanlar lâfları doğru çıkmadığı takdirde bıyıklarına sürecekleri şeyi de derhal ya-pıştırıyorlar.

Merak bu ya, kelimenin frenkçesini dahi Litree lûgatında araştırdım. İspanyolca "mostacho", o da eski Yunanca "mistaks" dan türemiş. Fransızların da bıyığı araya soktukları tâbirler var: Meselâ birine gayet yakından tabanca atmağa (bıyığını yakmak), bir kimsenin elinden zorla bir şeyi almağa (bıyığının üstünden veya altından almak), emektar bir askere (eski bir bıyık) diyorlar.

Bir vakitler; hattâ bundan 30, 35 yıl evveline kadar, bıyık erkeğin alâmeti, şanı idi. Onsuzlar ayıplanır, hor görülür, adam yerine konmazdı. Fıkra meşhurdur:

Yeniçeri haşeratı kahveye toplanmış, kesip biçmekten açarak, kabadayı kabadayı atıp tutuyorlarmış. İçeride, kuytu tarafta oturan bir civelek gözlerine ilişmiş; yani ileride yeniçeri olacak toy, tüysüz tozsuz bir genç.

Civeleklerin kahveye mahveye gitmek değil, sokağa çıkarken bile yüzlerine bir nevi peçe örtmesi şart. Zorbalar köpürmüşler:

"Burada ne işin var ulan? Buraya erkek olan gelir. Hani sende bıyık?"

Delikanlı, henüz terleyen bıyıklarını gösterince karşıdakiler kahkahaları koyu-vermişler:

"Ondan çoğu Ermeni karılarında bile var be!..." Şimşir bir tarak çıkarıp uzatmışlar:

"Bıyık dediğine bu takılınca durmalı, düşmemeli!."

Delikanlı tarağı kapar kapmaz üst dudağına garçcadak geçirip, kanlar zırlı zırlı akarken,

"İşte!" demiş ve herifleri şapa oturtmuş.

Bıyıkların çeşidi vardı: Esmerlerde on dört on beşinde, sarışınlarda yirmi, yirmi birinde belirene (ter); şeride benziyene (kaytan), kalın ve uzununa (pırasa), pöste-ki parçasını andırana (pos), enlilere (pala), altı genişlere (yastık), kısıllara (güdük), kara yemiş gibilere (kel), yanaktan yukarıyı boylayanlara (burma), dudakların ucundan kıvrılana (vav), kenarları kaim zaviye şeklinde ve uçları dimdiklere (Vilhelmkârî) denirdi.

Bıyık da, adamına göre değişirdi: (Ter) pek gençlerde, (kaytan) Rumelilerle Arnavut çiğercilerde, (pırasa) tulumba reislerinde, (pos) ve (pala) eski kurtlarda, (yastık) alaylı mütekaitlerde, (güdük) tütün tiryakilerinde -zîra kibritin alevine kurban-(kel) dişleriyle kemirmeği âdet edenlerde; (burma) bıçkınlarda, (vav) sık beylerde, (Vilhelmkârî) çiçeği burnunda alafrangalarda görülürdü.

Bıyığın başlara açtığı meşgale bitip tükenmezdi. Faraza boy adam akıllı serpilmiş, ses kalınlaşmış, halbuki şab-ı emredde oncağızdan yana eser yok. Artık iş gücü her akşam çıraya veya ispermeçet mumuna fındığı tutup yağını sıcak sıcak dudaklarının üstüne sürmek. Büyüyüp hürmetleştii mi de iki parmağı yalayıp yalayıp durmadan kıvrırmak. Mahtum ve damat beylerde, süsüne düşkün kalem kâtiplerinde boyuna kozmatığe yanaşmak; aşırı alafrangalar da gece yatarken briyantiniyip, kulaklara takılan lâstığı cendereyle sımsıkı gerip karyolaya girmek...

Bıyığın zenperestlikte rolü büyüktü. Caddelerde, mesirelerde tab'a muvafık bir haspaya göz kestirildi mi ilk önce onu bura bura aşnalığa siftah edilir, ondan sonra göz kırpmalara, kaş oynatmalara, işaretlerin envaina girişilirdi.

Sıcak maşa ile kıvrırken bir kenarcağızını kavuruvermek, sigara yakarken uçağızını aleve kaptınvermek felâket-i uzma; hapı yuttun gitti. Bir tarafı kalkık, bir tarafı inik durmamasına begayet dikkat edilir, sık sık cepteki aynaya müracaat olunurdu. Dalgınlığa gelip de yoklamadın mı görenlerde lâf hazır:

"Amma da sersem herif! Bıyığının bir ucu kalk gidelim, öbür ucu halt etme otur aşığı," diyor.

Eski devirlerde Avrupa devletleri tarafından Babîâlî nezdine gönderilen elçilerden bazılarının, zamane modası icabı bıyıksız oldukları şüphesiz. Ortada pek gezmedikleri, halkla temasta bulunmadıkları için farkına varılmamış. Gel zaman git zaman, İstanbul'da yerleşenler, her gün sokakta görülenler arasında ilk bıyığı tıraşlı kişi, Almanyalı, Blum Paşa imiş. 1849'da ve miralaylığında Mühendishane Mektebi'nde Harb Tarihi ve İstihkâm derslerini okuttuğu, liva ve ferikliğinde Serasker Kapısı'nda istihkâm müfettişliği ettiği vakitler, yolda rastlıyanlar (bu raya zât her halde akağalardan olacak) derlermiş.

Ondan sonra, yani 1885 yılından berikiler arasında bıyıksızların en meşhuru, Manakyan kumpanyasının dram aktörü Aleksanyan'dı. Daha sonra da Galatasaray Lisesi'nin cimnastik muallimi Ali Faik Hoca'nın küçük biraderi Arifi Bey.

Gece gündüz felsefe kitaplarını elinden düşürmez. İçime yakında doğacak; yepyeni, gayet mühim bir sistem keşfedeceğim diye düşünür durur, her gün ikindiyle akşam arası bir boy Beyoğlu'na vurup dalgın dalgın dolaşır, kim olduğunu bilmeyenler onu Amerikalı veya İngiliz sanırdı.

Haliç'teki tekke şeyhlerinden maruf bir zat-ı şerif; Bayezid'teki itfaiye taburu doktoru kolağası; bisiklet meraklısı, Kadıköylü süvari mülazımı; Mızıka-i Hümayûnlu, yine Kadıköylü Sarıpaşa (bugün gazete müvezziliği eden Suat Bey), Fenerbahçe'nin gediklilerinden, Hazine-i Hassa'lı mümeyyiz ve böyle daha bir çok bıyıksızlar da mevcut amma onlarınkisi matruşluk değil, köselik.

Meşrutiyet'ten sonra, bıyığını tıraş ettirmiş olarak ilk aramıza karışan genç irisi de Comedie Française üstadlarından Sylvain'in şakirdi, şöhreti ayyuklara çıkan, temsilleri hıncahınç kesilen Burhaneddin Tepsi'dir.

Aradan epeyce yıl geçince bıyığını kazımağa hevesliler birer ikişer peyda oldu; Umumî Harb ve Mütareke senelerinde bunların sayısı bir miktar arttı; son zamanlarda çoğaldıkça çoğaldı.

Benimkisi modaya, göreneğe filân uyuş değildir. 25 yıl evvel müthiş bir tifoya tutulmuş, hastalık iki kere nüksettiği, ihtilâtlar yaptığı için üç buçuk ay yatağın içinde hırup olmuştum. O sıralar hekim ihtarı üzerine, gûya hıfzıssıhhaya riayeten, bıyıkları tıraş ediverdim. Nekahet devremde Göztepe'ye taşınıyoruz. Herkes yüzümün dımdızlıklarını sezecek, kim bilir neler diyecek diye yüreğime iniyor. Kupa arabanın içinde, iskelede, vapurda mendil mütemadiyen ağzımın üstünde. Bu hali ve ekşi suratımı gören tanıdıklar soruyorlar:

"Geçmiş olsun. Dışın çok ağrıyor galiba... Öndekiler mi?... Yoksa çıkarttın mı?... Canın sağ olsun, iğretisini takıverirsin, sahibisinden hiç ayırdedilmez..."

(Gördüklerim duyduklarım, Akşam, 27 Temmuz 1944)

Galata Balozları

Galata balozlarının dillere destan halini, çocukluk veya pek toyluk zamanlarıma rastladığından, gidip göremedim. Sonraları, gitgide tavsamışlar, ortadan kaybolmuşlardı. Şimdi ben oralarda çok gezip tozmuş birkaç eski kurttan dinlediklerimi yazacağım:

Karaköy'den Tophane'ye doğru giderken, Saray lokantasından sonraki ilk sokağı geçince ikincisine Leblebici Sokağı derlermiş. Oraya sapıp sağa kıvrılıp tekrar doğrulunca Şerbetane Sokağı'na gelinirmiş. Arab Yorgi'nin meşhur Şerbetane balozu oradaymış.

Kapıdan düz ayak girdin mi, geniş bir yer. Tavanda petrol lambaları, etrafta mermer taşlı masalar. Bir yanda tezgaha benzer, taştan sed; orası zenci melezi, Tatav-lalı Yorgi'nin ve misafiri olarak etrafından eksik olmayan, beleşten çakıntıya konan Galata kaldırım kabadayılarının mekânı. Öbür yanda bir sed daha; orada da çalgıcı-lar; Çingene Sadıkoğlu'nun takımı: Kendisi lâvtacı; yanında bir kıraneteci, bir darbu-kacı, bir de zilli maşacı.

Düzgünlere, allıklara bulanmış; yanakları, çeneleri, boyunları bıçak yarası izlerinden çetele; al, mavi, yeşil, sarı atlardan bluzlar giymiş üç dört kartoloz ortada do-laşmada. Müşterilere, yılışa yılışa:

"Bana bir kahve ısmarla!" diye içileceğin en ucuzundan girişip adamdan yüzü bulunca yanına çokmedeler; azıttıkça azıtmadalar.

Kahve kuruşa, rakının karafakisi çeyreğe, biranın bardağı yüz para, şişesi on kuruş. Boru değil, çalgılı baloz bu.

Müşterileri sorarsan hep omuzdaş ve külhan güruhu; mavnacı, kayıkçı, balık-çı, at sürücüsü, lostracı kılıktan kimseler.

Şerbetane hava karardıktan bir saat sonra başlıyor, gün ışıyınca kadar sürü-yor.

Karılar enayi boğmakta usta mı usta; kaşarlanmış mı kaşarlanmış... Patrona en

kârlı tarafından tutturup gelsin bira. Bardakların altındaki tabaklar kule gibi yükseliyor. Garsonlar el çabukluğuyla habire ekliyor; birin yerine üç yazıyor.

Fındık fıstık, yalancı dolma, midye dolması ve tavası satan işportalı mezciler de dolu. Kokonalarından bunları çağıran çağırana. Hovarda, hele "Kaç para?" filân diyecek oldu mu, düzgün kuklasında derhal lâfı ağıza tıkma:

"Sus, ayıbdır!..."

Yaniya mezcileri de koruyorlar. Çünkü gece karanlığında, sabaha karşı onları evlerine kadar götüren bu adamlar.

Masada birlikte çakılıp duruluyor. Herifci oğlunda keyif kekâ, yoğurt gönül ayran. Hemen mendeburda kulağa fısıltı:

"Kapiçi hamamının yanındaki mahallebicide bekle. Sakın kimse duymasın, paydosta ben oraya geleceğim; bu gece beraberiz!..."

Aşka gelip, tekrar tekrar içkileri tazeleterek bir hayli para daha erittikten sonra mahallebiciye koşan andavallı, beklesin dursun. Ne gelen var, ne giden. Ertesi akşam, balozda karşılaşır karşılaşmaz, kaşarokoda usta çıkarak ne köpürüş:

"Yalancı!... Söz verdin de kaçtın. Benimle maytap mı ediyorsun? Darıldım, artık seninle konuşmayacağım..."

"Kaçan kim? Gözüm kapıda, saatlarca seni bekledim anam babam!" gibi laflara cevap hazır:

"Biraz daha duramadın mı?"

Mahallebiciye gitmek, geceyi başkasiyle geçirmek hadlerine mi düşmüş?

Bu kadınların baş işi, zırt zırt ortaya çıkıp gerdan kıra kıra, omuz titrete titrete oyun. Kabadan İkitelli ile kıvır kıvır kıvrırma. Tutkun ve keşe boğulanlarında da ha babam ha ikilikleri, çeyrekleri alınca yapıştırma.

Çıngar oranın her günkü küllü çöreği.

Meselâ masadakinde birden öfke tepede:

"Karşıya dikiz geçiyorsun. Aşnalığın kime be?"

Yahud öteden bir bağırtı:

"Kalk ulan, yanıma gel!..."

Bu taraftaki mosturasını bozmayacak tabii."

"Otur, bir yere gidemezsin!" diye eteğine sımsıkı yapıştı mı ortalık allak bulak oldu gitti. Tavandaki lambalarla iskemleler fırlatılarak her taraf zifiri karanlık kesilince usturpalar, saldırmalar, gaddariler, söğüd yaprakları işleyip duruyor.

Bu kör dövüşünde en apikoluk bir ân evvel kapıyı tutmak; polisle devriye yetişmeden önce işi bitirip tüymek. Bir keresinde Şerbetane param parça olan lambalar-dan tutuşmuş. Kaçamayıp yananlar, kargaşalık arasında eli, kolu kırılanlar olmuş.

Yüksek baloz, Leblebici sokağının karşısında, Çeşmemeydanı, Boğazkesen, İ'ruzağa tulumbacılarının daimî uğrağı Hovardanın meyhanesi üstündeymiş. 25, 30 basamak merdivenle çıkılmış.

Orada da orta boş, etrafta masalar; karşıki kerevette yine zuma, kıranete, çifte-nâra, zilli maşadan mürekkebe çalgı takımı, dört beş boyalı, çehre züğürdü karı, deminki gibi içki, oyun, boğuntu...

Tramvay caddesinde, sağdaki Kasaplar Sokağı'nı biraz geçince Yanı'nın "Alafranga balozu"na gelinirmiş. [Burası Umumî Harb senelerinde fotin bağı fabrikası, sonra da şarab ve bakkaliye deposu olmuş].

Gene dar, dimdik merdivenle çıkılıyor. Yukarısının şekli kemafissabık, yalnız fazla olarak bir yanda ufak bir tiyatro şanosu, önünde yedi, sekiz kişilik orkestra mevcud.

Buradaki kadınlar on, on iki kadar. Hepsı gidişatça ötekilerden daha rabıtalı, sözümlü yabana seçme, aynalı. Hele içlerinde Kambur Manyo denileni pek dilber şeymiş. Boynu kısıkça olduğundan bu lâakla anılıyor. Bir de Papazköprülü Eftimya'nın, ceylan gözlerine, kar beyaz tenine, ipincecik beline uyar yokmuş.

Alafranga balozun müşterileri yabancı kişiler: Limana uğrayan Fransız, Moskof, Nemse, Yunan vapurlarının çarkçıları, lostromaları, kamarotları, tayfaları; yerlilerden de tatlısu frengi bozuntuları, Beyoğlu mağazalarının Rum tezgâhtarları.

Kokonalar yanaşıp başlara ekşimiyorlar. Karşıdan kaş göz işaretiyle daveti sezer sezmez masalara gelip postu seriyorlar. Şimdinin barlarındaki konsumasyoncular-varı.

Orkestra başlayınca polkalar, mazurkalar, valsler, horalar girila...

Türkler arasında dansa kalkanlar hiç bulunmazmış. Onlar kadını yanına oturur, beraber içer, zevk ederlermiş. Galata balozlarının en temiz, en patırtı gürültüsüzü burasıymış.

Caddede beş, on adım daha yürüyünce, gene o sırada Arkadi Sokağı'nın karşı hizasındaki Zorbanın balozu adlı, sanlı.

Bundan evvelkiler gibi gene upuzun, dapdaracak merdivenden çıktın mı aynı ömekte. Vaktiyle Sakallı Yorgi'nin balozu derlermiş.

Altındaki meyhane, verdiği Kayışdağı suyu ve mezelerinin çeşidliliği ile şöhetli. O meyhanein camekânla bölünmüş kenarında bir sarraf dükkanı varmış. Sakallı Yorgi gırtlığına kadar borç içinde topu atınca sarraf, "Şu kadar yüz lira alacaklıyım" diye kalkışıp zorbalıkla balozla sahib çıkmış.

55, 60'lık, sıksa, üflesek yıkılacak derece cansız bir tefeci. Gelgelelim Maltızlardan, Çakanozlardan adamı çok. Balozu Şişman Virjini'ye, alaturka tarzda işletmeğe başlayıp altındaki meyhane de, alafrangasını açmış.

Zorba denilmesinin ikinci ve asıl sebebi çuvalarda şişe, bardak, tabak kırıkları bulundurur, dangalağı gözüne kestirince "Kırdın, döktün, parasını ver!" diye yakasına yapışır; çuvaldakileri usulcacık yere boşaltırlar, zorba da paraları ceblermiş.

Böyle bir arbeye esnasında lâmbanın al aşağı edilmesiyle yangın çıkan Virjini'nin balozunda 30, 35 mavnacı diri diri yanmışlar.

Buradan sonraki Amerika tiyatrosunun az ilerisinde, gene üst katta, Rus çalgısı.

Tam karşıda gayet kocaman bir org. Önünde, başı tüylü kasketli, sırma harçlarla bezenmiş lâciverd ceketli, kırmızı pantolonlu, elinde değneği oynata oynata gûya mızıkayı idare eden bir kukla. Org kurulunca borular, düdükler, trempete, davul, zil çangıl çungul çalıyor.

Büfede gayet battal boyda, iki üç kova su alır, pırıl pırıl bir semaver. Bira, şarab, votka gibi içki miçki de varsa da orada en fazla içileni çay.

Kâse kadar toprak çanaklarda, koyu koyu renkte, yüz paraya sunulurmuş.

Orada kadından eser arama. İstiyen alıp götürüyor. Mütereke yıllarında burayı Pandomimacı Daveli Yorgi ve Argiri ortaklama tutmuşlar. İtilâf devleti askerleri İstanbul'dan çıkarken Selânik'e kapağı atmışlar. Sonra Küçük Şevki tulûat oynatmış.

(Geçmiş zaman olur ki, Son Posta, 25 Eylül 1943)

... Sermed Muhtar, Osmanlı İstanbulu' nu kenar mahalledeki kulübelerden, rical konaklarına ve Beyoğlu muhitlerine kadar tanıyan, seven ve sevdiren, sevimli ve muhterem bir İstanbulludur. İddiasız ve sade üslûbuyla renkli tablolar çizebilir. Bu tablolarla da görmediğimiz, bilemeyeceğimiz Eski İstanbul' u bize sevdirebilir ...

İlber Ortaylı